

90-4
L 626

Afinsupe strauji tek,
Lihkuminus mehtadama;
Mihla Paima, pasteidsees
Afinsupi apturet!

... iet latvieši
caur gadu simteniem
aivars Rungis

Kā sfudrites filinā
Leclu puhšni šawilkufčas,
Tā bahlini pulzinā
Leclu darbu padarijschi.

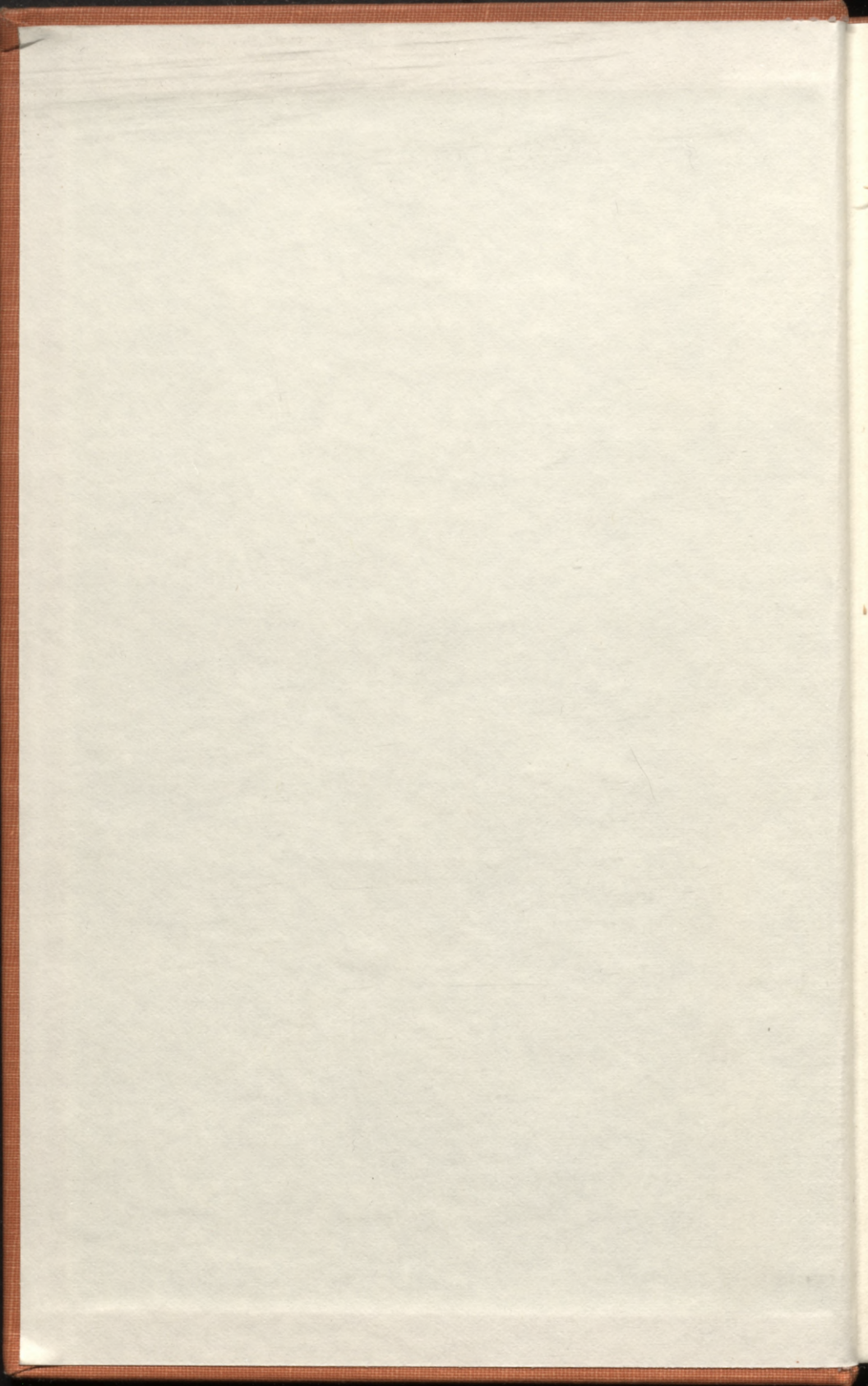
Mefmejeet juhš, kautini,
Me smecklam es atnahzu:
Es atnahzu uguntinu
Ar bafam fahjinām.

Aivars Rungis
✦
iet latvieši

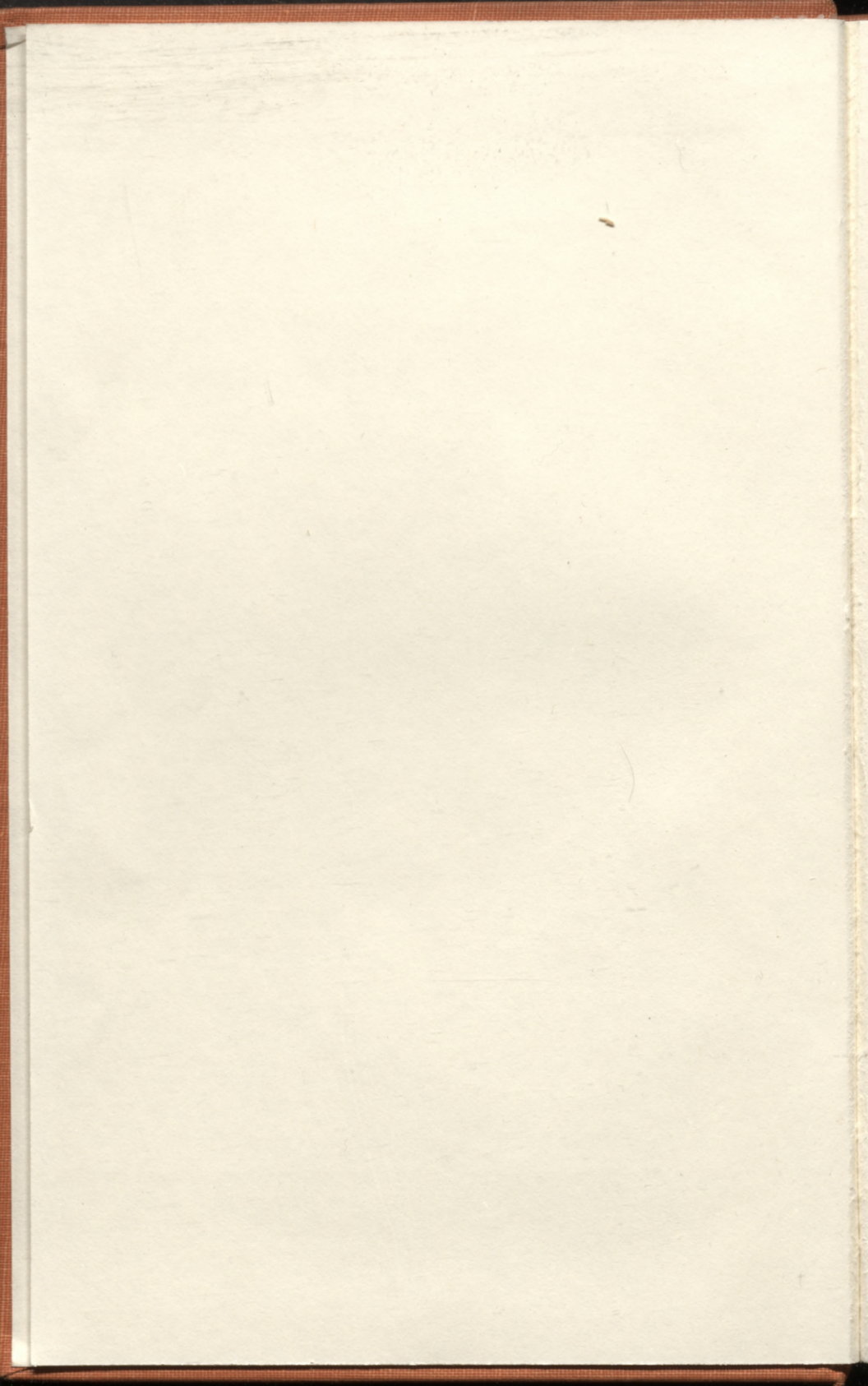
Kaš to teiza, taš meloja,
Ka Saulite nafti guk;
Waj Saulite tur ušlehza,
Kur wakar noreeteja?

Divas
Rungis
✚
iet Latviesi

1911. gada 1. jūlijs

90

Latviešu

simfonijai

Latviešu simfonijai

Latviešu simfonijai

B, L

Manai vedeklai Laumai

L 90-4

626

dubl.

L
9(N)

Aivars Ruņģis

“...iet latvieši
caur gadu simteņiem”

*Vērojumi, pārdomas, secinājumi par latvieti,
latviskumu un latvisko izglītību*

1982

GRĀMATU DRAUGS

KF

Vāku zīmējusi SNIEDZE RUŅĪS

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~91-22.286~~

0308134456

COPYRIGHT 1982 BY AIVARS RUŅĪS

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form without permission in writing from the publisher, except by a reviewer who may quote brief passages in a review.

Published by "Grāmatu Draugs", a Division of the Latvian Newspaper "Laiks", 7307 Third Ave., Brooklyn, N. Y. 11209.

.....

Printed in the United States of America

IEVADĪJUMAM

Šis pārdomu krājums ir atbilžu meklēšana uz jautājumiem, kas izauguši no manas eksistences, no manas īpatnējās situācijas pasaulē, citu tautu vidū dzīvojot, no manām trimdinieka attiecībām pret tautu Latvijā un no manas dvēseles līdzsvara saglabāšanas nepieciešamības, mēģinot saskatīt tautas nacionālās, latviskās eksistences turpinājumu.

Man likās, ka, rakstveidā atbildot uz visiem jautājumiem, kas radušies, domājot par sevi un savu ģimeni, kas radušies, mēģinot padziļināt savu esamības pārdzīvojumu, kā arī par tautas pastāvēšanu bažījoties, ir iespējams veicināt plašākas debates, pārrunas un to rezultātā rast jaunus svarīgus atzinumus.

Cik bieži bailojos, kaut šis pārdomas nebūtu kā klauvēšana pie zārka vāka: lai cik skaļi klauvē, neko vairs nevar uzmodināt!

Visas dažādās sajūtas par tautību, latviskumu, mūsu nākotni, visi jautājumi, meklējumi, pārdomas, secinājumi vēl joprojām ir ap mani, apņem mani kā kustīga viela, veldamās līdzīgi miglai, kurā es spēju saskatīt atsevišķas daļas un identificēt tās. Ar šiem atklājumiem es varu sev apliecināt, ka neesmu tikai bioloģiska būtne. Tieši manas dvēseles un gara pasaules raksturības ir manas cilvēciskās eksistences galvenā identitāte, un mans laimes pārdzīvojums slēpjas taisni atšķirību bagātībā.

Es jūtu un dzīves pieredzes rezultātā zinu, ka apzinīgi uztveru tikai mazu daļu savas latviskās identitātes. Daudz kas bez citu palīdzības var palikt vai paliks nenosaukts, dziļāk neizprasts, visās dimensijās

neaplūkots.

Kaut es tomēr spētu savas fiziskās eksistences laikā piedzīvot, pārdzīvot un izbaudīt iespējami dziļi savu latvisko, cilvēcisko identitāti!

Es nerakstu zinātniskā manierē, nedz kā zinātājs. Es runāju un rakstu kā meklētājs. Katrs pabeigts pārdomu raksts ir jauns pienesums savas esamības pārdzīvojuma padziļināšanā.

Atbilžu meklēšana uz visiem tautības un latviskuma jautājumiem padarīja mani līdzīgu dzintara graudu meklētājam jūrmalā. Es nojautu, ka latviešu periodikā gan pirms, gan arī Latvijas (1918. — 1940. g.) valsts laikā (bet tā man nav pieejama) un trimdas gados slēpjas atbildes uz daudziem maniem jautājumiem, kā dzintara graudi slēpjas jūrmalas smiltīs.

Es patiešām arī atradu daudz labu atziņu graudu tautības un latviskuma jautājumos. Taču šāds ārkārtīgs meklēšanas darbs savas tautības skaidrošanai nav pareizākais un racionālākais, un tas daudz un dažādu apstākļu dēļ nav pa spēkam katram atsevišķam latvietim.

Atbildes uz tautības un latviskuma jautājumiem nedrīkstētu gulēt kā atsevišķi dzintara graudi plašos smilšu laukos; nedz arī tos visus savākt un sakārtot "latviskās dzīves ziņas" un "latviskā dzīves veida" mozaīkā būtu viena vai nedaudzu cilvēku darbs.

Latvisko atzinumu "zvaigžņu segas" audīs daudz lietpratēju, audēju. Gandrīz katrai paaudzei būs savi meti, savi papildinājumi. Atbildes uz tautības un latviskuma jautājumiem ies dziļumā. Tās pāršķēls gadu simtu tumsu, atšifrēs daudzos simbolus, atklās formā un saturā slēptās nozīmes, atminēs daudz jaunu mīklu. Taps latviskā izglītība līdz sirmam vecumam, līdz mūža galam, jo būt par latvieti ir tas pats, kas būt par cilvēku — veidot sevi visu mūžu! Un laiku pa laikam atbildes uz tautības un latviskuma jautājumiem tiks savāktas vienkopus, kā

vienkopus jātop savāktām bibliografiskām norādēm tiem, kam šais meklējumos vēl dziļāk un tālāk iet...

Šīs pārdomas nav "latviskuma rokas grāmata".

Latviešu paaudzes ir pirms mums izdebatējušas un arī saglabājušas daudz patiesību un daudz atzinumu. Mums nevajadzētu neko it kā sākt no chaosa, bet iet pasaulē ar gatavām ētisku un aistētisku vērtību normām.

Domājot un meklējot, vai latviskajā dzīves ziņā un latviskajā dzīves veidā ir likumi un tradīcijas, kas visiem būtu jāievēro, jeb vai atšķirības un gradācijas starp likumiem un tradīcijām (paražām) un paradumiem un ticējumiem (māņticību) ir pārāk neskaidras (un nenosakāmas), es jutu, ka, iekāms salīdzinām un skaidrojam strīdīgos, ķildīgos aspektus, novirzāmieš it kā sānis, mums būtu jānodarbojas ar *l a t v i s k u m a* (izvēloties salīdzinājumu no matēmatikas) kā iespējami mazākā mūsu kopsaucēja formulēšanu.

Šīs pārdomas nav pat mēģinājums rakstīt "praktisku padomu grāmatu latviskam dzīves veidam ikdienā pēc latviskas dzīves ziņas". Šādu ārkārtīgi nepieciešamu tuvākās nākotnes darbu, manuprāt, var veikt, ja:

- a. esam iepazinušies ar latviskumu (mūsu tautības raksturību kopumu) kā ar iespējami mazāko mūsu kopsaucēju, ja
- b. studijās izpētī atšķirības un gradācijas starp latviskās dzīves ziņas likumiem un tradīcijām un paradumiem un ticējumiem, ja nevairās izzināt laukus, kur it kā pelēkā krāsā sakopojies viss pastāvošais apjukums, kur pašreiz valda juceklis, strīdīgie, ķildīgie aspekti, jo tikai tad
- c. var tapt "latviskuma rokas grāmata ikdienas dzīvei", kas sniedz ne tikai galvenos likumus un tradīcijas, bet arī sāņus novirzienus kā dažādības bagātību.

Tad arī būs atbildēts, vai latviskumā ir tādi faktori, kas var būt visiem latviešiem kopēji tā, ka cilvēks nejūtas "kopējā" gūsteknis, nedz jūtas ieslodzīts, nomākts, pakļauts; kas tautas vēsturē un kultūras mantojumā ir tās raksturības, kas, mūs vienojot, nenonivelē mūs, bet paceļ un paaugstina kopības apziņā, kopīga mantojuma, kopēju uzdevumu un kopējas dzīves jēgas augstumos.

Savās pārdomās mēģināšu formulēt, k a s ir latvietis, ne — k ā d s viņš ir, ne — k ā d a viņa dvēsele.

Es mēģināšu izprast, kas ir latviskums, ko trimdā esam sacījušies saglabājam vai par kā nesaglabāšanu esam tiesājuši citus. Es mēģināšu par tik, par cik pazīstu mūsu vēsturi un literātūru, par cik pats esmu dzīvojis līdz, parādīt "polītiskā latviskuma" vai mūsu nacionālisma izpratni.

Mazliet plašāk varbūt tiks rakstīts par latvisko izglītību, jo mana latviskā kultūra daļēji veidota pašmācības ceļā. Latviskā izglītība tāpēc man nozīmē — dzīvot un līdzī dzīvot latviešu kultūrai. Šī iespēja sagādā mana cilvēciskā mūža garīgā papildījuma lielāko daļu.

Visas šīs pārdomas jau būs iezīmējušas grāmatas pēdējo daļu un galvenos virzienus uz latviešu tautas dzīvības stratēģijas vai latviešu dzīvības ziņas meklējumiem.

Vēl varu pieminēt šādas savu pārdomu raksturības, arī ierobežojumus.

Jāatzīst, ka šīs pārdomas tautības jautājumos neko nevar dot tiem, kas neprot latviešu valodu. Tas nav varbūt tikai interesants vērojums, bet ļoti zīmīga norāde par latviešu valodas lomu.

Šīs pārdomas valodas dēļ tātad domātas gandrīz tikai tiem, kas māc latviski un kam savas tautības jautājums līdz ar to varētu būt diezgan skaidrs. Arī tas varbūt ir zīmīgi un implicē šīm pārdomām un to lasītājiem savu īpašu lomu vai uzdevumu.

Šīs pārdomas ļaus vai liks ieskatīt to, ko māte un tēvs

ģimenē nojauš vai apzinās bez visām gudrām runām, proti, cik svarīgs ir tautības jautājums bērna audzināšanā, cik komplekss tas ir, cik izšķirīga šī audzināšana bērna tautībai. Tāpat kā uz māti un tēvu, šo var attiecināt uz skolotājiem, sabiedrības vadītājiem un sabiedriskiem darbiniekiem.

Šīs pārdomas varētu atklāt, kā tautības jautājumā, par cik skarti kultūras faktori, to izvēle un iemācīšana, bērns ir tikai *o b j e k t s*, kas nemākulīgai izglītošanai pretojas jau bērnībā un atriebjas par to jaunieša gados.

Ir interesanti, ka tautības jautājumā man nav neviena racionāla argumenta pret kāda cilvēka *b r ī v u i z š ķ i r š a n o s p ā r t a u t o t i e s*, kurpretī pret kāda pārtautošanu ar viltu vai maldināšanu es varu nostāties ar tādu dvēseles spēku, kā stāvēdams, pret nozieguma izdarīšanu.

Šajās pārdomās nav domāts (nedz tas materiālu plašuma, nepieejamības un ierobežota laika dēļ vispār būtu iespējams) izvērtēt visu mūsu trimdas pieredzi. Šīs pārdomas ir aicinājums skatīties redzīgām acīm un nebaidīties no problēmu vārdā saukšanas, jo problēmas var risināt tikai tad, ja tās apzinās. Problēmas un risinājumu meklēšana ir mūsu iztēles pateicīgi rosinātāji.

Pārdomu krājumā pamanīsim, ka atsevišķas domas, atsevišķi konstatējumi atkārtojas atkal un atkal. Tie rodas arvien par jaunu tāpēc, lai pēc iespējas pilnīgāk un arī ar pārliecināšanas spēku ļautu parādīt katras atsevišķas nodaļas ideju, kura, ja nodaļu saīsinātu vai reducētu līdz pāris rindkopu gariem apgalvojumiem, kļūtu kaut kas līdzīgs konspektīvi tvertu statūtu vai programmas punktiem, kas, neaizsnieguši mūsu iztēli, atkal paliktu nepārdzīvoti un mums sveši. (*Repetitio est mater studiorum.*)

Neviens nav aicināts it kā parakstīties zem šeit izteiktajiem uzskatiem, bet, izsekojis tiem, ikviens tiek aicināts kļūt par tādu debatētāju, kas tur, kur nevar pievienoties, vispirms ir prasījis sev, vai nav gatavs mesties strīdū no citām, no svešām, ne pats no savām un

no latviskām pozīcijām.

Rakstot savas pārdomas, man vienmēr bija vēlēšanās būt pēc iespējas loģiskam un ar savu argumentu palīdzību ierosināt, ietekmēt vai pat pārliecināt lasītāju rīcībai, ja ne pēc maniem ierosinājumiem, tad meklējot pašam savus, pārvērtējot līdz šim domāto un darīto utt. Es tomēr nekad neaizmirsu, ka loģika ir viens, un cits ir fakts, ka cilvēku pie izšķiršanās visgrūtāk ietekmēt taisni šai kalsnajai, intelektuālajai sievai, kurai cilvēku daba radījusi daudz sāncenšu, kas nes gan dažādu kompleksu, gan aizspriedumu un afektu vārdus!

Tāpat es vienmēr paturēju prātā, ka skaistiem vārdiem un idejām nav nekāda svara bez cilvēkiem, kas tām seko, un darbiem, kurus tie veic.

Man nav nekādu citu īpašu pretenziju bijis.

Mani vada nenomācama un neapklusināma vēlēšanās kopēju pārrunu sekmēšanas labad publicēt savus pārdzīvojumus, savus vērojumus, savus atzinumus un dažus ieteikumus, līdzīgus ļoti vienkāršu matemātisku darbību — saskaitīšanas vai atskaitīšanas — rezultātiem.

Es nerakstu, un mans nodoms, kā jau aizrādīts, nekad nav bijis rakstīt tā dēvēto zinātnisko darbu. Ar savām domām un ierosinājumiem es apelēju pie citu cilvēku intelekta un iztēles, lai kopā ar viņu laipnu atsaukšanos gūtu atbildes uz visiem latviskās dzīves jautājumiem, kuri neatbildēti var vajāt mūs izsalkušu suņu uzbāzībā līdz mūsu galam. Manas dzejiski ievirzīta publicista pārdomas ir polēmikai domātas.

Tās ir arī kāda latviešu trimdinieka liecības par savu dzīvi. Bet atkal, tās nemēģina skicēt trimdas vēsturi, pat ne tautības jautājuma izpratnes vēsturi. Es ar savām pārdomām varu būt tikai tas, kas es esmu — neliela daļiņa trimdas dzīves vēstures.

Manu jautājumu ievirze un apjoms pats par sevi ir pienesums latviešu trimdinieka portretam, sniedzot gan garīgo vajadzību un prasību ieskicējumu, gan parādot, cik tās pārskatāmas un aizsniedzamas.

Es jūtos kā savas tautas vēstures liecinieks.

1940. un 1941. gadā, ko latviešu tautas atmiņā pazīst arī kā "baigo gadu", skolēns būdams, tiku norīkots krāsot plakātus, tiku norīkots savas klases ierindā ar plakātiem un sarkaniem karogiem iet gājienos. Nepaklausīja toreiz varbūt tikai retais. Nepaklausība būtu maksājusi izmešanu no skolas, apcietināšanu, pratināšanas, notiesāšanu. Nepaklausīgie tā arī samaksāja. Šodien redzu toreizējo dienu foto attēlus ar šādiem gājieniem, okupācijas varas apzīmētus par it kā "sociālistiskās revolūcijas" lieciniekiem Latvijā. Es nekādu sociālistisku revolūciju nepiedzīvoju un nepārdzīvoju. Vienīgā pārmaiņa bija ar tankiem un uz Sarkanarmijas durkļiem no Maskavas atvestā ziņa, ka nu esam Krievijas nagos. Visu izrādi (tā es to pārdzīvoju) vadīja viens no mūsu dienu pasaules nežēlīgākajiem cilvēkiem — Staļins.

Kādā dienā laiki būs citādāki un latviešiem kā tautai atkal labvēlīgāki. Tad šīs lappuses varēs uzlūkot kā kāda trimdinieka dziļu pārdzīvojumu un smagu pārdomu *p i e z ī m e s u z t a u t a s v ē s t u r e s l a p p u s e s m a l ā m* no tām dienām, kad ikvienam skaidri bija jāzina un jāapliecina sava tautība un latviskums bija jākopj ar kāpinātu, saspriegtgu latvisku izglītību kā stāds, kā cerība, kā ticība savas tautas nākotnei.

Pārdomās bieži iesprūk vietniekvārds — *mēs*. Kas ar to domāts? Kas ir šie — *mēs*? Ar šo "mēs" tiek it kā identificēti visi šo pārrunu dalībnieki — lasītāji, debatētāji, kritizētāji un visi latvieši kā savas tautības problēmu skarta kopība.

Tāpēc nevaru nepieminēt, ka visdziļākās ierosmes tautības, latviskuma, latviskās izglītības laukā man devuši visi mani piederīgie, lai kādā veidā un kādā aspektā tas būtu bijis.

Tāpat nevaru nepieminēt, ka par iepriekš nosauktajiem tematiem domājot, es manīju savas paaudzes un jaunāku paaudžu pārstāvju liecības par

meklējumiem, par vēlēšanos definēt savu situāciju, pamatot un formulēt savu nostāju un rīcību. Esmu guvis no viņiem ļoti daudz ierosinājumu un pamudinājumu. Es, protams, nevaru nosaukt visus mūsu pārdomu jautājumos iesaistīto, ieinteresēto autoru vārdus arī tāpēc, ka nekādā gadījumā neesmu varējis izlasīt visu šais jautājumos publicēto, par vienu iemeslu minot to, ka daudz publikāciju varētu būt tā dēvēto "slēgto organizāciju" izdevumos.

Un es noliecu galvu par tām ierosmēm, ko esmu saņēmis no autoriem un domu biedriem Latvijā.

Visbeidzot, vai esmu domājis par mūsu tautas misiju?

Lasot, piemēram, tautas dziesmas par Dievu — šīs vienkāršās, it kā skumjās, sērās tautas dziesmu rindiņas, četrriņdes, manī rodas dziļš un skaists pārdzīvojums par vienreizīgu, latvisku pasaules un universa uztveri, par cilvēka metafiziskām attiecībām pret radību un kādu augstāku spēku, kas ir lielāks nekā viņa prāts un saprašana, par mūsu latvisko eksistenci un pastāvēšanu ne tikai kā Dieva dotu, bet arī kā Dieva eksistences apliecināšanai dotu:

"Kur, Dieviņi, tu paliksi,
Kad mēs visi nomirsim?
Kas ēdīs tavu maizi?
Kas jel tevi pieminēs?"

Šeit varbūt pirmo reiz ieskatīju, ka arī mūsu tautai ir sava misija un — kas tā ir, proti, mūsu tautas misija ir tās eksistence.

Jau šis atklājums vien piepilda manu dvēseli ar apskaidrības mieru un spēku.

Es esmu dzīvais liecinieks.

Es liecinu par sevi! Ja es būtu mēģinājis izteikties citādi, es nez vai to būtu varējis. Ja es būtu varējis citādi, es nebūtu tas, kas es esmu.

1978. — 1981.

PIRMĀ DAĻA

KAS IR LATVIETIS?

TAUTĪBA KĀ PROBLĒMA

Ja es būtu turpinājis savu dzīvi Latvijā, kur piedzimu 1925. gadā, un ja ar Otru pasaules karu un Hitlera Vācijas un Staļina Krievijas (Pad. Savienības) 1939. gada slepenajiem līgumiem manā dzimtenē nebūtu nākuši lieli politiski pārkārtojumi, kuru rezultātā daļa latviešu atstāja savu zemi un izklīda starp citām tautām Rietumu pasaulē, kad daļa ar varu jau bija izvesta no Latvijas (deportēta) un noņemta citu tautu teritorijās Austrumos (Sibīrijā), ja pašā Latvijā krievu imperiālisms komūnisma ideoloģijas vārdā un aizsegā nebūtu apšaubījis un daļēji jau aizliedzis latviešu nacionālo eksistenci savā vēsturiskajā teritorijā, daudzi šais pārdomās skartie jautājumi un atbilžu meklēšana uz tiem nemaz nerastos vai rastos citādā veidā, varbūt daudz teorētiskākā plāksnē un ne tādā aktualitātes pakāpē, kādā tie ir šodien.

Kad piedzimu Latvijā, mans tautības jautājums bija legāli izkārtoties ar piedzimšanu latviešu ģimenē. Visas latviešu tautas kultūras un kultūrālās raksturības, kas ir otra svarīgākā tautības pazīme, es iemantoju ģimenē un sabiedrībā, būdams latviešu vidū un mācoties latviešu skolās.

Dzīvodams Latvijā, cik atceros, es nekad īsti nepaspēju domāt par savu tautību, mēģinādams to definēt, vai analizējot tās raksturības, ieskatīt tautības pazīmes. Man nekad neienāca prātā, ka es varētu būt kas cits nekā tas, kas es biju — latvietis. Un neviens man neprasīja, vai es esmu latvietis, kāpēc es esmu latvietis. Un es neprasīju sev, kas es esmu un kāpēc man jāpaliek latvietim?

Taču jau pavisam agrā bērnībā, kaut arī nevaru atcerēties, kad un kā, līdz manai apziņai bija nonācis vērtējums, aicinājums vai vēlējums — būt labam latvietim. Šis epitets — būt labam — bija manas tautības apziņas tā daļa, kas man sagādāja, ja tā varētu teikt, visas galvenās pārdomas vai rūpes.

Kā tad es mēģināju būt labš latvietis?

Savā zemē dzīvodams, es mēģināju būt labs latvietis, cenšoties augt par labu cilvēku pēc visiem tiem padomiem un aicinājumiem, ko man sniedza mūsu tautas dzīves ziņa, ko izveidot (kā tagad es to zinu) ir bijis paaudžu un gadu simteņu darbs, un ko es pārmantoju ģimenē, sabiedrībā un skolā. Protams, šāda manas bērnības un jaunības izpratne un izvērtējums nav noticis "ar to dienu acīm", bet gan no pusemūža cilvēka perspektīvas.

Pēc Otrā pasaules kara beigām es atrados svešumā, Rietumos, ārpus savas tautas, citu tautu vidū pilnīgi bez jebkādas apzinīgas izpratnes tautības jautājumos. Mani tāpat kā lielāko daļu trimdas jauniešu, brīvās Latvijas bērnu, tai laikā apmierināja teze, ka "Dievs mūs ir radījis par latviešiem" un tāpēc mēs nekas cits nevaram būt. Latviskā izglītība un latviskās kultūras mantojums, paņemts līdz no Latvijas, it kā palīdzēja apstiprināt

iepriekš minēto apgalvojumu, ko tomēr Isā laikā nežēlīgi sadragāja dzīves īstenība.

Ap 1950. gadu, daži agrāk, daži vēlāk, mēs bijām no DP (pārvietoto personu) nometnēm Vācijā un Austrijā izkļūduši pa visu pasauli — pa Eiropu, Ameriku un Austrāliju.

Jau pirmajos gados, jaunajās patvēruma zemēs starp citām tautām dzīvojot, mēs sastapāmies ar parādībām, kas mums bija svešas. Mums bija jāmacās jauni vārdi, jauni jēdzieni, piemēram, jauktās laulības vai aizprecēšanās citās tautās (ieprecēšanās latviešos tikpat kā netika un vēl arvien netiek pieminēta). Mēs iepazināmies ar iekļaušanās, asimilācijas, pārtautošanās aspektiem.

Trimdā vecākā paaudze — tēvi un mātes, skolotāji un sabiedrības vadītāji aicināja: palieciet latvieši! Palieciet pie latviešiem, palieciet pie savas tautas!

Drīz vien jaunākā paaudze — bērni un mazbērni, godīgi prasīja saviem vecākiem, latviešu sabiedrībai, arī paši sev: kāpēc mums jāpaliek latviešiem? Tā bija radies tas lielais jautājums, uz kuru atbildes meklējot, uz kuru mēģinot atbildēt, mēs esam aicināti analizēt savu sociālo situāciju, izprast piederību un uzticību tautai, saskatīt tautības pazīmes un raksturības, formulēt savu latvisko pastāvēšanu un piemērot latvisko izglītību ģimenē, skolā, sabiedrībā tautības saglabāšanai. Vai atceramies, kādā pakāpē risinājās šīs problēmas? Vai atceramies, ka mūsu sākotnējā atbilde bija vienkārši sašutums: kā nu tā var jautāt?

Pirms abas puses: gan viena uz saviem aicinājumiem, gan otra uz saviem jautājumiem, iespētu sagaidīt kaut cik pozitīvas un konstruktīvas atbildes, vispirms varbūt būtu jābūt skaidrām atbildēm uz tādu "pašu par sevi saprotamu" jautājumu: kas ir latvietis? Jeb: ko izteic, ko nozīmē, kādu informāciju mums atklāj kāds, ja tas par sevi saka — es esmu latvietis? Jeb — ko mēs būtu atbildējuši, ja mums būtu prasīts: Kas ir latvietis? Kas ir latviskums?

0308134456

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

22286

Vai mums bija gatavas atbildes? Vai pastāvēja viena vai vairākas latviešu definīcijas? Vai bija kāda legāla, likumīga latvieša definīcija?

Liekas, mēs tai laikā vēl nevēlējāmies vai arī vēl nespējām ieskatīties, ka jautājums — kāpēc man vai mums jāpaliek latviešiem? — tāpat kā mudinājums — saglabāt tautību! — jau ietvēra sevi apgalvojumus par faktisko situāciju resp. par mūsu šaubām un nedrošību tautības jautājumos. Piemēram, jauniešu jautājums atklāja, ka tautība vairs nebija pati par sevi saprotama lieta pat latviešu ģimenē dzimušajiem, ka tautība jauniešiem bija nenoskaidrots un atklāts jautājums, kas savukārt ietvēra vairāk iespēju: viņiem bija iespēja pieslieties citām tautām un piederēt turpmāk pie tām, kuru vidū viņi dzīvoja — piemēram, pie amerikāņiem vai pie kanadiešiem. Viņiem jau tautības apziņa varēja nepacelties pāri labāk samaksāta darba un ērtākas dzīves iespējai.

Daudz latviešu ģimeņu citu tautu vidū pamazām vien sāka dzīvot ar savu "pseudolegālu" un pārprastu lojālītes pieņēmumu, kam pamatā varēja būt ne tikai šo cilvēku brīva izšķiršanās, bet galīga neizpratne tautības jautājumā un tā sajaukšanās ar pavalstniecību (pilsonību): tagad mēs esam Savienotajās Valstīs vai Kanadā vai Austrālijā, un tāpēc mums jābūt un mēs arī būsime amerikāņi, resp. kanadieši, resp. austrālieši.

Itin drīza pārtautošanās, kā vērojams, negāja secen pat tai paaudzei, kam bija vēl Latvijā pabeigta latviskā izglītība vismaz ģimnazijas apmērā un visai bagāts latviskās kultūras mantojums. Daļa manu skolas biedru, tāpat jaunieši, ko biju iepazinis karavīra gaitās vai DP nometņu laikā, ātri un viegli iekļāvās citās tautās, sameklēja dzīves biedrus cittautiešu vidū un, pats traģiskākais, pazuda no latviešiem. Pazuda no mana, no mūsu redzes loka. (Jeb vai es pazudu no viņu redzes loka? Vai mēs pazudām viņiem?)

Biju pamanījis, ka ir latviešu cēluma cilvēki, kam tautības jautājums nav problēma. Tautībai viņu dzīvē

nebija tāda nozīme, par kādu tā likās kļuvusi un auga man. Šie cilvēki ātri un bez grūtībām, kā no malas likās, pieņēma tās tautas valodu un kultūru (ļoti paviršā izpratnē), kas nodrošināja viņu eksistenci un atbalstīja viņu personīgo karjēru. Kas rada šādas tik "normālas", pašplūsmes situācijas? Kas ir cilvēka tautības apziņa? Kā tā top? Jeb vai tautības apziņa, nacionālā apziņa, nacionālā pašapziņa ir tikai ilūzija? Jeb vai nacionālā apziņa veidojas tikai sociāli aktīvajos cilvēkos?

Bija arī viegli ievērot, ka latvietim, kas sevi vairs neuzlūkoja par latvieti, nebija nekādu ārēju latvietības vai latviskuma pazīmju, kuras viņš nevarētu atnest, noslēpt vai noliegt. Nebija ne bioloģisku, ne fizioloģisku latviskuma pazīmju, ne ģērbšanās, ne izturēšanās, ne izskata, ne runāšanas ziņā (varbūt neliels akcents, citas valodas lietojot, bet arī to grūti lokālizēt), kas atšķirtu agrāko latvieti no citu tautību baltās rases pārstāvjiem.

Kā tad mēs vispār bijām nodzīvojuši par latviešiem tik garus un grūtus laikus? Vai tad citi nebija mūs ņēmuši pretī? Jeb vai mēs nekas cits visu laiku nebijām varējuši būt kā tikai latvieši?

Vērojumi trimdā mani satrieca.

Mani paglāba tautas nacionālā pašapziņa Latvijā.

LATVIEŠU DABISKAIS REZERVĀTS

Latviešu tautas atmodas laikmets (no 1856. gada), tautības apziņas mošanās un veidošanās un vēlāk pats tautības jautājums (Mārgera Skujenieka "Nacionālais jautājums Latvijā", 1913.) Miķeļa Valtera "Mūsu tautības jautājums", 1914.), galvenokārt risinājās un tika iztirzāts savā pašu zemē, vēl maz iedragātajā latviskās dzīves un latviskās kultūras

dabiskajā rezervātā.

Taču jau šai laikā, sākot ar tautas atmodu, latviešu dabiskais rezervāts, latviešu "saudzējamā josla", "lieguma zona" vairs nebija noslēgta no ār pasaules un tās ietekmēm ar it kā neredzamām un nepārkāpjamām sienām, kā bija agrāk, kad latvieši kā "zemnieku kārta", kā "arāji" dzīvoja zem kungiem. (Termini "dabiskais rezervāts", "saudzējamā josla", "lieguma zona" saskaņojas ar apdraudēto dzīvnieku un stādu valsti un to apdraudēto pārstāvju aizsargāšanu mūsu dienu pasaulē un, runājot par mūsu tautas etnisko pastāvēšanu, šeit lietoti ar nolūku. Vēlāk pie tiem atgriezīsimies plašāk.)

Latvieši arvien no jauna paši sāka pamest savu dabisko rezervātu, meklējami labāku dzīvi Krievijas plašumos (19. g.s.), bēgdami, būdami politiski bēgļi (ap 1905. gadu, Pirmā pasaules karā), uz visām pasaules malām izceļodami no Latvijas praktisku apsvērumu dēļ, vai vēlreiz — labāku dzīvi meklējami, vai reliģisku ideju mudināti (uz Brazīliju). Pēc Pirmā pasaules kara ārpus Latvijas teritorijas dzīvoja 222.300 (ieskaitot PSRS teritorijā palikušos) vai 14% visu latviešu (1930. g. dati).

Visbeidzot, latviešu dabisko rezervātu jūtami sāka apdraudēt citu tautu kolonizatori: vācieši, tad krievi un citu slavu tautu piederīgie, pēdējie pastiprinādami "krievisko" elementu. Latvijā, sākot ar 16. g.s. otru pusi, vispirms Latgalē un Kurzemē, uz dzīvi drīkstēja nomesties arī žīdi.

Pēc 1945. gada, pēc Otrā pasaules kara Latvija piedzīvoja savā vēsturē agrāk nepieredzētu īsā laikā no lielā skaitā izvērstu svešautiešu, galvenokārt krievu, noņemšanu savā teritorijā — ar Padomju Savienības karaspēka daļu demobilizēšanu, ar pārvaldes aparāta ierēdņu iesūtīšanu, arī dažādu "lietpratēju" un strādnieku simtu tūkstošu ievēšanu vai vienkārši "labākas dzīves meklētāju" ieplūdināšanu no Krievzemes plašumiem.

Svešautiešu noņemšanas apmērus Latvijā var ilustrēt, salīdzinot 1979. gada janvāra Padomju Savienības tautas skaitīšanas datus ar Latvijas valsts pēdējās —

1935. gada tautas skaitīšanas rezultātiem, 1979. gada janvārī Latvijā, salīdzinot ar 1935. gadu, bija:

	1935. gadā	1979. gadā
Krievi	206.500 vai 10,6%	821.000 vai 32,8%
baltkrievi	26.500 vai 1,4%	112.000 vai 4,5%
ukraiņi	— — —	67.000 vai 2,7%

1935. gadā Latvijā bija 233.000 vai 12% krieviskā elementa pret 1.472.000 vai 75,5% latviešiem. 1979. gadā janvārī krievu un "krieviskā" svešautiešu elementa Latvijā bija 1.000.000 vai 40% pret 1.334.000 vai 53,7% latviešiem. Ja latviešu tautas neapskaužamo stāvokli savā zemē krievu ielenkumā varētu atvieglināt ar cinisku vērojumu, tad varētu teikt, ka latviešu galvenais "ieguvums" tagadējā "sociālistiskā iekārtā" ir svešo krievu masas latviešiem uz kakla.

Latviešu dabiskais rezervāts 1918. gada 18. novembrī tapa par savu Latvijas valsti, par kuras pavalstniekiem kļuva visi tās "ilggadīgie" iedzīvotāji, ieskaitot neapslēptos kolonizātorus. Latvijā, latviešu dabiskajā rezervātā, bija tapuši moderni likumi, kas nodarbojās (protams, pamatoti) ar teritorijas visu iedzīvotāju interešu pārstāvēšanu, bet kas sevi neietvēra ideju, kā aizsargāt šo teritoriju par saudzējamo joslu pamattautai. Vai mazā pamattauta bija tik pašapzinīga par savu bioloģisko un etnisko eksistenci, jeb vai, no otras puses, politiski tik sašķēlusies un nevarīga, ka nespēja lemt arī pašaisardzības nolūkos? Jaunie, modernie valsts likumi arī nedefinēja, kas ir latvietis. Varbūt likuma veidā un toreizējā politiskajā situācijā to bija grūti vai neiespējami izdarīt. No otras puses, jāievēro, ka tādai vecai un lielai (arī skaitliski) kultūras tautai kā vāciešiem ir sava tautības definīcija, proti, "vācu tautas piederīgais ir tāds, kas sevi atzīst par vācieti un šo atzīšanu var apstiprināt ar noteiktām pazīmēm, kā cēlumu, valodu, audzināšanu un kultūru" (pēc Vācijas Federatīvās Republikas dokumentiem).

Liekas, Satversmes rakstīšanas laikā Latvijā bija tāda situācija, ka tās politiskiem darbiniekiem (gan iekšienes — vāciešu, žīdu, krievu minoritāšu, pa daļai arī latgalešu politisko partiju spiediena dēļ, gan ārpusē spēku dēļ miera slēgšanas konferencēs un Tautu savienības minoritāšu politikas dēļ) nebija iespējams debatēt par šo jautājumu: pasludināt Latviju par latviešu zemi un vienlaikus definēt — kas ir latvietis.

Latviešu Konversācijas Vārdnīca informē, ka par latviešiem drīkstējuši dēvēties visi Latvijas pilsoņi. (Pie šīs interpretācijas atgriezīsimies, skarot vārda "latvietis" etimoloģiju.)

Latvieši piedzīvoja, ka viņu dabiskais rezervāts — viņu zeme — tapa par legālu mājvietu vāciešiem un krieviem, kam pašiem bija savas vēsturiskās teritorijas, ka viņiem savā zemē bija jāgarantē nacionāli kultūrala autonomija citu tautu piederīgiem, kas tur bija nometušies visai nesen. No cilvēcīgā viedokļa tas viss bija cēli un ideāli, ja vien latvieši paši būtu paspējuši, par spīti ideoloģisku uzskatu pretešķībām, konsolidēties vienā tautā, vienā nācijā.

Jaunā situācija jaunajā valstī nesa sevi neskaitāmu konfliktu iedīgļus, ko nenoliedzami pamanīja un vēlāk ar meistarību nekavējās izmantot Latvijas un latviešu tautas iekšējie un ārējie ienaidnieki. Tapa ne tikai ideoloģiskas domstarpības, bet tapa arī iedīgi konfrontācijai ar varu un ieročiem rokās.

Pēc Otrā pasaules kara Latvijā praktiski vairs nebija vācu minoritātes, kuras skaits 1935. gadā bija 62.000 personu (3,2% visu iedzīvotāju). Vācieši galvenokārt bija izceļojuši uz Vāciju vai Vācijas virzienā 1939. un 1940. gadā.

Traģiskas krievu un vācu okupācijas varu cilvēku iznīcināšanas politikas rezultātā Latvijas žīdu skaits, kas 1935. gadā bija 93.300 (4,8% visu iedzīvotāju), bija sarucis turpat par divām trešdaļām.

Turpretī tā dēvētos Latvijas krievus, kuru liela daļa,

kā izrādās, bija bijusi visai krieviski nacionāli orientēta un sveša latviešu dzīvei (piemēram, Irinas Saburovas plašais romāns "Die Stadt der verlorenen Schiffe", 1951. gadā, tulkots no krievu valodas), par cik tie 1944. gadā palika Latvijā, papildināja krievu simttūkstoši no Krievijas. Politisku un kultūrālu apsvērumu dēļ šīs divi krievu grupas — Latvijas krievus un vēlākus krievus, ienācējus — gluži nedrīkstētu apvienot vienā ailē, taču viņu atšķiršana un šķirošana šodien kļuvusi visai grūta vai pat neiespējama.

Tai pašā laikā, nerēķinot Otrā pasaules karā zaudētos cilvēkus un uz Sibīriju deportētos latviešus, vairāk nekā 100.000 latviešu bija atstājuši savu zemi un izklīduši Rietumu pasaulē.

Būdams leģionā mobilizēts jauniešs un palicis kara gaitās pasargāts, es biju šo 100.000 "moderno zemgaliēšu" vidū ar visu savu tuvāko ģimeni. Citējot no savas grāmatas "Pats esi kungs, pats", arī es varu izsaukties, ka es isti nezināju un neapzinājos, ko pametu Latvijā un ko zaudēju un ko ieguvu, atstājot Latviju, mūsu tautas dabisko rezervātu, kad man bija astoņpadsmit gadu.

AKTUĀLAIS TAUTĪBAS JAUTĀJUMS

Piezīmēs, kas man radušās trimdas gados, varu vērot tautības izpratnes un savas tautiskās apziņas veidošanos un padziļināšanos. Šais piezīmēs atklājas mana maldīšanās un viss, ko nebiju zinājis savas tautas, tās kultūras un savas tautības jautājumos. Atklājas viss, kas man nebija iemācīts vai mācīts, un uz ko man nebija norādīts manā (latviskajā) izglītībā. Tā varbūt iznāks, ka manām pārdomām pamatā nebūs tik daudz tas, ko esmu iemācījies, bet tām netieši pamatā būs tas, ko nezināju.

Nokļuvis svešumā ārpus savas tautas, es saskāros (līdzīgi kā notiek arī ar cilvēkiem apspiestībā un citu tautu uzņēmšanās rezultātā) ar nenovēršamajiem jautājumiem: kas es esmu? Ar ko es atšķiros? Kā vērtēt to, ar ko es atšķiros?

Kāpēc es esmu latvietis? Kas noteic un raksturo manu latvietību? Ko man nozīmē būt par latvieti? Kāpēc man jāpaliek par latvieti?

Ja kāds prasa sev šādus svarīgus jautājumus, ja prasa sev, kas es esmu, tad, mēdz teikt, tas liecinot, ka kaut kas vairs neesot "pa vecam" ar jautātāju, vai ka kaut kas vairs neesot kārtībā sakarā ar veco kārtību vēsturiskajā teritorijā. Pats cilvēks it kā esot sadalījies divās personās: jautātājā un mēģinātājā atbildēt. Vienā, kas jūt, un otrā, kas domā, lēš, izšķiras.

No sākuma tautības jautājumu skaidrojumos trimdā arī es apmierinājos ar atbildēm un konstatējumiem, kas bija ideoloģiski vispārinājumi un deklarācijas. Taču tie mani apmierināja tikai īsu laiku, jo — pats galvenais — tie nespēja (vai — vēl nespēja) mani pārliecināt.

Latvieša definīcijai tai laikā man it kā pietika ar Vebstera vārdnīcas rindiņu: "Latvian — a native or inhabitant of Latvia".

Jo pacietīgāks un analitiskāks kļuva meklējumu ceļš, atdalot zinātniskās atziņas no tikumiskām atziņām, no ideju un vērtību realizēšanas dzīvē, jo skaidrāka man kļuva tautības saglabāšanas un tai pretī — pārtautošanās, citā kultūrā un tautā ieaugšanas gaita. Tautības saglabāšana vai pārtautošanās man kļuva par tikumisko vērtību realizēšanu vai noliegšanu cilvēka dzīvē. (Taču līdz tam vēl garš stāsts.) Arī ideoloģisko vispārinājumu, deklarāciju cita, dziļāka jēga man atklājās tikai daudz vēlāk.

Biju varbūt paspējis jau novērot un ieskatīt, ka tautība katram cilvēkam ir ļoti svarīga, jo tā pieder pie tām viņa dzīves vērtībām, ko neviens viņam nevar atņemt un kas iet viņam līdz tad, kad viss cits ir atņemts. Savukārt izrādījies, ka tad, kad viss ir bijis jāatstāj vai

jāpamet, s v a r ī g ā k a i s cilvēkam vienmēr ir gājis līdz un bijis ar viņu — viņa tautība.

Savu tautības jautājuma izpratni no cita aspekta mēģināju ilustrēt ar pavisam ābečniecisku piemēru par ķirša iestādīšanu ābeļdārzā. Vai tāpēc, ka iestādīts starp ābelēm, ķirsis nesīs ābolus un nenesīs vairs ogas? Mēs, kas, piemēram, dzīvojam angļiski runājošu amerikāņu vidū, esam latvieši un runājam latviski. Ja nu ābeļdārzā iestādītais "ķirsis" izrādās nesam ābolus, kas noticis? Ābeļdārzā iestādītais koks nav bijis ķirsis, bet ābele. Ja angļiski runājošo vidū sakām, ka esam viss kas, tikai ne latvieši, tad mēs varbūt nekad īsti, apzinīgi neesam bijuši latvieši. Jo cilvēks, kurš ir ar latviešiem iedzimtām bioloģiskām īpašībām, ar audzināšanas un izglītības ceļā pārmantotām un izveidotām latviskām kultūrālām un psiholoģiskām raksturībām, ir latvietis. Viņš var, protams, noliegt savu tautību, bet viņš tomēr nevar būt nekas cits kā tas, kas viņš ir. Ķirsis ābeļdārzā nesīs ogas vai, ja nespēs ieaukt, nokaltīs, bet viņš nekad nenesīs ābolus.

Ja "ķirsis" ābeļdārzā tomēr nesīs ābolus, tad ir cita iespēja — viņš nebūs ķirsis tāpēc, ka viņam būs uzpotēta ābele. No skolēna gadiem atceros, ka potēšana vissekmīgākā tieši tad, kad stādiņš vēl jauns un potzars uz potcelma var sekmīgi izaugt par jauno koku. Asimilācija, pārtautošanās ir citas tautības uzpotēšana uz agrākās tautības celma.

Mani vairs nepārsteidza un nemulsināja tas, ka jāmeklē atbildes uz jautājumiem: kas ir latvietis? Kāpēc būtu jādefinē — kas ir latviešu tautas piederīgais? Tas jādara tāpēc, lai mēs zinātu, kas mēs esam (pat tad, kad mēs vairs nebūsim tie, kas esam, tas ir, nebūsim vairs latvieši).

Savās piezīmēs lasu: t a u t ī b a ir ne tikai siets un mērs, bet arī cilvēku saistītāja un vienotāja. Tautība — tas ir viss cilvēks, jo pretējā gadījumā šim cilvēkam nav savas tautības. Un kas tad ir cilvēks? Tauta ir cilvēku kopība laikā un telpā.

Gar acīm kā satelīti laidās cilvēku domas un atzinumi, lai es tos pārbaudītu ar savas pieredzes mēri:

Pamanīju, ka ārēji apstākļi un citu cilvēku grupu vai citu tautu ideoloģijas nepārtraukti un neatlaidīgi atgādina latviešiem gan dzimtenē, gan ārpus tēvu zemes citās tautās dzīvojot, ka mēs esam nevien cilvēces daļa, bet arī piederam pie kādas tautas, ka tāda jēdziena kā cilvēks bez tautības nemaz nav.

Svešumā, citās tautās dzīvojot (vai savā tēvu zemē diendienā ar maldinātājām un mulsinātājām parolēm sastopoties), jautājums par tautību un tās iespējami pilnīgu izpratni latviešiem kļuvis par viņu identitātes, viņu dzīvās sejas, viņu etniskās, nacionālās eksistences "būt vai nebūt".

Atbilde uz jautājumu: kas ir latvietis? patiešām nav tikai tautības mērs, nav tikai tautības siets, bet tā ir arī tautas vienotāja un saistītāja. Šī atbilde ir latviešu etniskās eksistences formula, kurā kā pastāvīgiem lielumiem jāietilpst visiem trim galveniem tautību noteicējiem vai tautību raksturotājiem lielumiem, proti, bioloģiskiem faktoriem, kultūras faktoriem un psiholoģiskiem faktoriem.

Man likās, ka tāpēc tautības jautājumam kā mūsu etniskās eksistences pamatjautājumam būtu bijis jānonāk visu latviešu, gan to, kas izklīduši svešumā, gan to, kas dzīvo savā zemē, uzmanības centrā. Vai tā ir noticis?

Latvijā šiem eksplozīvajiem tautības, tās saglabāšanas, tautību sajaukšanās, pārtautošanās, asimilācijas jautājumiem, kā labi zināms, okupācijas vara liedz pieskarties publiskās debatēs, sniedzama ar komunistiskās partijas funkcionāru starpniecību šo un citu terminu un definīciju ikreizējos precizējumus gatavā veidā ar saviem "pareiziem" izskaidrojumiem.

Mūsu vidū svešumā šis jautājums nav visai dzīvs gan apatijas dēļ, gan arī tāpēc, ka mums it kā trūktu laika, cilvēku un līdzekļu (ikreizējais un iemīlotais aizbildinājums), lai šos jautājumus nostatītu inteligentā

un diskutējamā veidā visas trimdas kopības apjomā.

Kad biju, kā man pašam likās, pietiekami izpratis savu situāciju, savas tautības jautājumu, pārdzīvojis, ko mana tautība man nozīmēja, man bija jāatzīst, cik maz vēl un cik visumā pavirši svešumā esam domājuši, runājuši, debatējuši par tautības jautājumu. Cik maz tomēr esam norūpējušies, lai šo cilvēcisko īpašību — dalīšanos tautās (ko gan dažkārt viena otra liela tauta, nespēdama noslēpt savtīgo mērķu ilenu dažādu ideoloģiju maisos, mēģina izsludināt par archaisku vai pat kaitīgu cilvēcei un civilizācijai, jo tā kavējot apvienošanos jaunās kopības formās) mēs, latvieši, mazas tautas piederīgie, aizstāvētu un ar savu eksistenci pārstāvētu šajos dažādu sociālu pārvērtību un revolūciju apstākļos vai viltīgos, varmācīgos ūnifikācijas kara gājienos.

Domājot par to, kas ir latvietis (un vienlaikus šādos meklējumos atrodot atbildes arī uz to, kas, piemēram, ir vācietis, anglis, īrs, "amerikānis", "kanadietis", "austrālietis"), mēs arī rodam un padziļinām savu izpratni par to, kas ir cilvēks, ar ko tas atšķiras no citām dzīvām būtnēm, kādi faktori izšķirīgi viņa cilvēcīgo kvalitāšu apliecināšanai vai izteikšanai; kāpēc pastāv atsevišķas ciltis, kas ir etniskas grupas, kā rodas tautas, nācijas; kāpēc pastāv atsevišķas valodas un kultūras; kāpēc tautas gan intuitīvi, gan apzinīgi aizstāv atšķirības; kāpēc dažas tautas atšķirību un vajadzību noliedz un atšķirību kultivēšanu pielīdzina, piemēram, "naida sēšanai" starp tautām.

Mums, latviešiem, tik svarīgajā un aktuālajā tautības jautājumā pagaidām vēl maz visiem viegli atrodamu, dziļu un bagātu pārdomu: par latvietību, par latviskumu, tradīcijām, vēsturi, tautas raksturu, tautas dvēseli. Kāpēc mums nevarētu būt tas, kas jau ir citiem? ! Ir pat ļoti izšķērdīgās devās.

*

TAUTĪBA, TAUTA

Lai rosinātu iztēli un domāšanu tautības jautājumos, izvēlēti sešu dažādu autoru domu izraksti. Izvēle neteic, ka tie būtu raksturīgākie vai labākie, kas pasaules vai Eiropas kultūrā atrodami par tautu un tautību, bet tie atbilst mūsu pārdomu nostatījumam un pakalpo tam ar pietiekami daudz vēsturiskas informācijas un uzskatu bagātības.

Rūdolfs Kjelēns (Kjellen, 1864. — 1922.) zviedru vēsturnieks un ģeopolitikis: "Tautības princips ir viena no lielākām domām, kāda jebkad kādu vēstures laikmetu pārvaldījusi. Tas nevar slavēties ar lielu vēsturisku vecumu, jo vēl priekš 19. gadu simteņa vidus tas nespēja nekādu lomu pie valstu nodibināšanas un pastāvēšanas. Kad arī pašas tautas ir vecas, tomēr viņu apzinīgi celtie prasījumi pēc politiskas individuālītātes ir vēl jauni."

"Senatne tādu lietu nepazīna; senajā Grieķijā pazina politiskus mikrokosmus (tur cilvēks apzīmēja tā saukto "mazo pasauli"), kuri nekad nevarēja saposties uz politisku vienību, un Romā makrokosmu ("lielo pasauli"), kas apņēma nevienādu tautību augstākos slāņus un viņu apakšniekus."

"Tāpat viduslaiki — ieskaitot līdzī arī absolūtās monarchijas laikmetu — nekā nezināja par atsevišķām tautībām: viņu valdniecēm valstīm bija vienalga, vai tās sastāvēja no vairākām dažādām tautībām vai ne. Arī zinātnei par to vēl nebija acis atdarījušās; vēl Monteskjē neko nezināja par tautu tiesībām un varu valstu nodibināšanas un pastāvēšanas gadījumos. "Dabiskām" tiesībām nebija nekādu starpveidu vai mēru starp atsevišķām būtnēm un viņu kopību — cilvēci. Viņas uzcēla savas valstis uz abstraktiem cilvēku tipiēm un tad šos īpatņus nostādīja par īsto spēku, kas kustina viņu attīstību valstī — citādu varoņu neredzēja vēsturē."

"Šī teorija svērtā uz vēstures svaru kausiem un

atrasta par vieglu. Pēc Napoleona varas sagraušanas izdarīja politisku atradumu, lielāko pēc individuālītātes uzgājuma caur kristīgo ticību: nāca pie atziņas, ka ir vēl viena personība vēsturē, tā ir tauta. Bet no viņām abām tauta ir lielākā personība. Īpatnis nav meistars, bet tikai ienācis meistara rokās. Tauta, ne atsevišķais cilvēks, ir patiesais vēstures varonis.”

J Ā N I S R A I N I S (1865.—1929.) dzejnieks:

“Cilvēce ir organizēta organiski tautās, ne mechaniski pūļos. Par tautu eksistenci nevar tikt pāri, tautas noliedzot. Cilvēces nacionālam attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ielecot beztautu kosmopolitismā. Tā ir tikpat nelōģiska, t.i. nedialektiska un neevolūcioniska domāšana, pretī attīstības likumiem, kāda parādījās savā laikā pie krievu narodņikiem, kas gribēja neiet cauri kapitālisma posmam un taisni ielēkt sociālisma iekārtā; patiesībā viņi būtu ielēkuši obščinā. Tā arī tagadējie kosmopolīti, atsacīdamies no savas tautas, ielēktu ne nākotnes beztautu valstī, bet tikai citā lielākā aspīdējā tautā. Tagadējais attīstības posms prasa ne tautu pašiznīcināšanu, bet tautu nokārtošanos nacionālās vienībās, lai sasniegtu pilnīgu attīstību.”

1917. gadā.

V I L I S O L A V S (1867.—1917.) sabiedrīks darbinieks un publicists:

“Ir svešumā, ir dzimtenē latvieši tagad labprāt atzīstas par latviešiem un sarunās mīl lietot savu valodu, un tomēr ir viens liels “bet”. Man šķiet, ka mums mūsu nacionālisms jārevidē, it īpaši starp pilsonību. Ārīgi viņa ir latviska, bet iekšīgi un pēc pārliecības nedroša, šaubīga, kas aiz veikalnieciskiem aprēķiniem un materiālām interesēm bieži ziedo savu tautisko pārliecību. Tam jātop citādi. Mums vajadzīgi nevis tautieši un tautietes vārda pēc, kas mākslīgi varbūt pavairo latviešu skaitu, mums vajadzīgi tautieši pēc pārliecības, kas

tiešām jūtas par latviešiem, kas savu tautību uzlūko par vienu no mūsu dārgākām mantām, kuras dēļ gatavi panest nevien nepatīkšanas un neērtības, bet uzņemties arī ciešanas. Tikai tādiem tautiešiem, kas gatavi uz upuriem, pat lieliem, piederēs nākamība.”

“Liela neskaidriība vēl valda tautiskos jautājumos. Lietas, par kurām cittautieši aiz kauna nosarktu, latvieši nereti pūlas pārklāt ar “lēnprātības un mīlestības segu”. Es atrodu vienaldzību, remdenību un pašmīlību tautiskās lietās par kaitīgām parādībām, kas kavē mūsu attīstību un mazina mūsu spēku. Tādas parādības es atklāti nosodu, vienalga, kur tās sastopamas, vai pie vienkārša latvieša, vai augstskolās izglītota tautieša, vai drauga, vai ienaidnieka.”

1913. gadā.

A L E K S A N D R S D A U G E (1868.—1937.)
paidagogs un rakstnieks:

“Latvju tauta nozīmē visu tautu un nevis kādu vienu tautas daļu, vienu šķiru. Katrs latvietis un visi kopā sastāda tautu. Katram latvietim, bez izņēmuma, katram latviešu cilvēkam ir vienādas tiesības, ik pēc savām spējām un nopelniem prasīt to, kas tam vajadzīgs priekš savas dzīves pilnības. Dzīvot un strādāt priekš latviešu tautas nozīmē dzīvot un strādāt priekš visām tautas šķirām. Kalpot nacionālajai idejai nozīmē reizē kalpot sociālās taisnības idejai. Tev jāzin, ka nacionālā brīvība nekas nav bez sociālas taisnības, ka nacionāla patstāvība var būt tikai tad, kad vislielākā mērā ir garantēta sociālā taisnība. Tikai uz plašas sabiedriskas taisnības pamatiem var nodibināties cieša nacionāla vienība. Nacionālais gods un spēks var pacelties tikai uz tiem. Tāpēc tu nekad nedrīksti ļaut vadīties no kaut kādas vienas grupas, šķiras vai partijas interesēm, bet arvienu, katrā darbā tev vajag domāt par visu tautu.”

M I Ķ E L I S V A L T E R S (1874.—19) politisks
darbinieks un rakstnieks:

“Vispārim var sacīt, ka novērojumi rādījuši, ka tur, kur kāda tauta jau sasniegusi zināmu attīstību, viņas attīstītākie izceļotāji savu tautību neatmet. Par šo jautājumu atrodamas dažas domas arī marksisma literatūrā. Kautskis (vācu politisks darbinieks, 1854. — 1938.), kuram neviens nevarēs pārnest, ka tas būtu pārāk nacionāls, atzīst, ka aizgājēji, kas pieder pie attīstītākiem tautas locekļiem, savu tautību svešumā nebūt nezaudē. Tādā ziņā pat tie, kas labprāt pieturas pie vecā marksisma uzskatiem par tautību, atzīst, ka tautības jūtas var gan cilvēkus stipri saturēt kopā un tos pat svešumā pasargāt no izklišanas vai sakušanas. Tauta un tautības jūtas ir šinī ziņā reāls, vienojošs spēks. “Tautības iespaids ir uz mums milzīgs (gewaltig),” saka Kautskis. Citā vietā viņš atzīst “tautības principa milzīgo spēku jaunlaiku politiskā dzīvē”.”

“Runājot par mazo tautu piederīgiem, Kautskis saka, ka aizgājēji, kas iepazinušies ar citu tautu kultūru, arī visvairāk cenšas pacelt savas tautas kultūru. Tie neatstāj savu tautību, bet gan taisni otrādi, top noteikti nacionāli, un tā var notikt, ka kādas tautas starptautiskie locekļi ir arī viņas nacionālākie. Vēsture rāda, ka tautības apziņa pat sliktākos apstākļos spēj aizkavēt tautas iznikšanu. Kur kādas tautas garīgie spēki sasnieguši zināmu augstumu un spēj darīt arī iespaidu uz visu tautu un kur šie spēki apzinās, ka no viņiem atkarājas tautības attīstība, tur būs citāds iznākums nekā tur, kur tautības ideja nav kultūras ideja. Mazās tautas ir savā tautiskā kustībā spēcīgākas ar ideālismu, un tas viņām palīdz cīņā pat pret lielākiem pretspēkiem.”

1914. gadā.

Ž A N S Ž O R E S S (Jaures, 1858. — 1914.) franču politisks darbinieks — sociālists un filozofs:

“Nācija (tauta) ir cilvēka ģenija mantu krātuve, un prolētāriāts izdarītu nelāga darbu, ja šo cilvēku kultūras dārgo trauku sasīstu.”

*

TAUTĪBA, NACIONĀLITĀTE, PAVALSTNIECĪBA

Ja lasām, piemēram, kādā Savienoto Valstu laikrakstā, ka tāds un tāds Latvijā dzimis cittautietis (to nodod viņa vārds un uzvārds) ir nodēvēts par latvieti, mēs atskārstam un mums viegli ieskatīt, ka pasaulē valda dažāda tautības jeb nacionālītes un pavalstniecības, pilsonības izpratne, vai, ka ir situācija, ko nepazīstot, var apmulst un apjukt. Mēģināsim šo pārdomu ietvaros īsi iepazīties ar to izpratni un tiem terminiem, kādi ir mūsu, latviešu kultūrā un ko mums būtu svarīgi paturēt prātā, lai zinātu, par ko latviski runājam un lai visi runātu un domātu par vienu un to pašu.

No otras puses, pieminēsim arī dažu lielo tautu kultūrā sastopamo terminu izpratni neatkarīgi no tā, vai tā saskan ar terminu izpratni latviešu kultūrā vai atšķiras no tās. Izmantosim galvenokārt LKV.

Latviešu Konversācijas Vārdnīca (LKV), kaut politisko pārmaiņu dēļ 1940. gadā pilnīgi nepabeigta un paspēta līdz vārdam Tjepolo, pagaidām ir visbagātākais informācijas kopojs visos latviešu tautas dzīves un kultūras jautājumos (21.504 lappuses).

Latviešu valodā, kā informē LKV, parasti stingri nešķiro vārdus *n ā c i j a* un *t a u t a*.

Franču un angļu valodā vārds "nation" apzīmē piederību pie valsts (politiskā nacionālīte) tāpat kā Šveicē, kur ar šo vārdu apzīmē arī pavalstniecību. Turpretim franču "peuple" un angļu "people" lieto tautas nozīmē.

Latviešu valodā visas Latvijas valsts pilsoņu apzīmēšanai lieto vārdu tauta, piemēram, "Latvijas tauta" nozīmē visus Latvijas pilsoņus vai pavalstniekus, nešķirojot tos pēc nacionālās jeb etniskās piederības.

"Nācija," pēc LKV definīcijas, ir "cilvēku kopība, kuru parasti apvieno vienāda valoda un kultūra un kuru saista tās piederīgo līdzīgs raksturs un kopīga vēsture."

Tauta (pēc LKV) ir "cilvēku kopība, kas neatkarīgi

no piederības pie noteiktas valsts, veido savstarpēji saistītu grupu.” —

“Parasti vienas tautas piederīgos apvieno kopīga valoda, kultūra, līdzīgas rakstura īpašības un apmēram līdzīga vēsture.” Taču pie šīs definīcijas Konversācijas Vārdnīca piebilst, ka “n a v p a z ī m e s , kas, par sevi ņemta, varētu norobežot vienas tautas piederīgos no citiem cilvēkiem”, ka “neviens no šīm pazīmēm nav praktiski lietojama tautības noteikšanai.”

Man liekas, ka mūsu tautas pieredze, kopš publicētas šīs divi definīcijas (nācija — ap 1937., tauta — 1940. gadā) ļauj vai liek revidēt un papildināt šos atzinumus.

Meklējot pēc “tautības” definīcijas, LKV norāda skatīt “nacionālītāti”, kur teikts, ka nacionālitate “starptautiskās tiesībās (ir) tas pats, kas valsts piederība jeb pavalstniecība.”

LKV paskaidro, ka “pēc franču un arī dažu citu rietumu tautu juridiskās terminoloģijas nacionālitates jēdziens atvasināms no piederības pie kādas noteiktas valsts, bet nevis tautības.” Šis princips nozīmētu, ka pie franču nacionālitates pieder neviens franči, bet arī visi tie vācieši, angļi, arabi, latvieši un citi, kas ieguvuši Francijas pilsoņu tiesības; ka katra latviete, kas apprecējusies ar Francijas pilsoni, iegūst franču nacionālītāti, tāpat kā katra francūziete pēc laulībām, piemēram, ar Latvijas pilsoni, pazaudē franču un iegūst latviešu nacionālītāti.

“Turpretim vācu jurisprudence,” informē LKV, “stingri atšķir valsts piederību (Staatsangehoerigkeit) no tautības (Nationalitaet).”

“Šie dažādie nacionālitates jēdzieni spēlē ievērojamu lomu starptautiskās tiesībās — internacionālās publiskās un sevišķi internacionālās civiltiesībās.”

Mums šo jēdzienu atšķirīgās izpratnes visas jāpatur prātā un savās debatēs tāpēc būtu jāvadās, vai vismaz tās jāskaidro, pēc latviešu kultūrā lietotām izpratnēm, lai mēs nevajadzīgi nesamulstu savas tautības jautājumā.

“Atkarībā no tā, kādi momenti noteic nacionālitates

resp. pavalstniecības iegūšanu," (pēc LKV), "valstis var sadalīt 3 kategorijās:"

"Vispirms minamas tās daudzās valstis, kur bērni automatiski iegūst savu vecāku nacionālītāti (valsts piederību) tā sakot uz asinsradniecības (ius sanguinis) pamatiem, piem., arī Latvijā."

"Tālāk ir arī valstis, kur nacionālītāti noteic dzimšanas vieta (ius soli), piem., Argentīna, Brazīlija, Čīle u.c."

"Trešā kategorijā minamas valstis, kur sastopami abi šie principi (ius sanguinis un ius soli) dažādās variācijās. Pie tādām valstīm pieder Anglija, Francija u.c. Pēc Francijas likumiem (Code civil, 8.p.) franču nacionālītāti iegūst nevien bērni, kas dzimuši no franču vecākiem Francijā vai ārzemēs, bet noteiktos gadījumos arī ārzemnieku bērni, kas dzimuši Francijas teritorijā."

"Zināmos gadījumos," informē LKV, "pilsonis var labprātīgi atsacīties vai arī pazaudēt savu pavalstniecību (nacionālītāti) un iegūt jaunu. Šādu pavalstniecību maiņu pieļauj visu valstu likumi. Tomēr dažu valstu (Vācijas) likumi pieļauj arī to, ka iegūstot jaunu pavalstniecību, nezaudē arī agrāko. Tā rodas tā sauktās divpavalstniecības (sujets mixtes)..."

"Sastopami arī gadījumi, kad pilsonis pazaudē savu pavalstniecību, neiegūstot tai vietā nekādu citu. Šādus bezpavalstniekus (apolīdi, apatridi) bieži sastopam pēc lieliem politiskiem vai sociāliem apvērsumiem..."

"Pēc lielākām valsts robežu maiņām un valsts sadalīšanās gadījumos rodas apstākļi, kad dažas pilsoņu kategorijas var labprātīgi un brīvi izvēlēties vienas vai otras valsts pavalstniecību. Tā ir tā sauktā optācijas tiesība, ko parasti noteic miera līgumos vai arī īpašās optācijas konvencijās. Pēc senās Krievijas sadalīšanās un Latvijas neatkarības deklarācijas dažiem agrākiem Krievijas pilsoņiem bija tiesības iegūt (optēt) Latvijas pavalstniecību vai arī paturēt agrāko."

Šie dažādo valstu "pavalstniecības likumi", tas ir, "pavalstnieka tiesiskās saites ar valsti, šo attiecību

nodibināšana un izbeigšana” un dažādo valstu visai atšķirīgie noteikumi par “ārzemnieku (citu valstu pilsoņu vai bezpavalstnieku) uzņemšanu pavalstniecībā” (naturalizācija), ar ko mūs iepazīstina LKV, neko daudz nepalīdz mums savas tautības definīcijas noskaidrošanā.

Taču šie dažkārt ļoti atšķirīgie pavalstniecības (naturalizācijas) likumi un noteikumi varbūt netieši norāda uz kāda cita “personas tiesiska stāvokļa meklēšanu”, norāda, ka varētu būt, piemēram, saistības ar tautu (etnisku, nacionālu kopību), kuras būtu pastāvīgas, nemainīgas vai grūtāk maināmas “vērtības”, “kvalitātes” nekā pavalstniecība, pilsoņu tiesības, un kuras bazētos nevis uz ārpuses likumiem, bet gan atrastos pašā cilvēkā, viņa garīgajā būtē, viņa pārliecībā.

Definējot tautu par cilvēku kopību, ko apvieno, savstarpīgi saista “kopīga valoda, kultūra, līdzīgas rakstura īpašības un apmēram līdzīga vēsture”, LKV aizrāda, ka nav pazīmes, kas ņemta par sevi, varētu norobežot vienas tautas piederīgos no citiem cilvēkiem, ka “neviens no šīm pazīmēm nav praktiski lietojama tautības noteikšanai”.

Tā kā LKV, no otras puses, neuzsver, ka tautības noteikšanai būtu jāņem visas jau minētās pazīmes kopā vai citas īpašas pazīmes vēl klāt, rodas šaubas, vai “mīklainā”, šaubīgā izpratne par tautu un tautas definīciju, kāda pastāvējusi latviešu kultūrā, var daudz ko palīdzēt, veidojot latvieša definīciju.

Sai vietā mūsu pārdomās der pirmo reizi pieminēt lietuviešu filozofa Juozas Girņus grāmatu “Tauta un uzticība tautai”, kas latviski publicēta 1963. gadā. Grāmatas pirmajā daļā “Tauta” lietuviešu zinātnieks iztirzā šādus tematus: — Sabiedrība un organizācija, Tauta un valsts, Tauta un kultūra, Tauta un persona, Patriotisms, kosmopolitisms, nacionālisms. — Grāmatas otrajā daļā “Uzticība tautai svešumā” ir nodaļas: — Tauta un tēvzeme, Izceļotāju tautiskā darba talka — Pasaules Lietuvju Apvienība. Grāmatas trešajā daļā

“Tautiskās uzticības pamati” skartas: — Saites ar tautu, Vienība savā starpā, Dzīva tautiskā kultūra, Jauno paaudžu tautiskā audzināšana. — Grāmatas ceturtā daļa “Resistentā ticība — tautiskās uzticības dvēsele” skar temu: — Tautiskās morāles pamati.

Kaut arī savā grāmatā Juozas Girņus uzrunā lietuviešus un skar tīri lietuviskas problēmas, filozofa domas nebūt nav grūti vispārināt vai attiecināt uz mūsu, latviešu, problēmām. Domāju, ka pasaulē nebūs iespējams atrast otru darbu, kas tik tuvs latviskās dzīves problēmām un tapis tik ļoti respektējamā varēšanas līmenī kā šī grāmata. Uzlūkoju Juozas Girņus grāmatu “Tauta un uzticība tautai” par sava veida rokas grāmatu, ar ko būtu jāiepazīstas katram latviešu skolotājam, sabiedriskam darbiniekam, katrai ģimenei, lai labāk un pilnīgāk spētu ieskatīt, kas esam, kur stāvam, ko varam darīt, kas būtu jādara. Arī tautības principa un savas tautības izprašanā šī grāmata ir liels palīgs.

Atgriežoties pie LKV, secinām, ka svarīgākā loma tautības noteikšanā ir “valodai, bet arī valodas nereti grūti norobežojamas kā laika, tā telpas ziņā”. Piemēram, esot grūti noteikt, kad beidzās latīņu valoda un sākās italiešu un franču valodas. Dažos apvidos cilvēki runājot vairākas valodas, un ja viņus nešķirojot konfesionāla nevienādība un neesot izkopta nacionālā pašapziņa, viņu sadalīšana tautībās apgrūtināta.

“Tā 20. g. s. sākumā Latgales austrumos,” teikts LKV, “katoļticīgie latvieši, baltkrievi un poļi runāja vienlīdzīgi labi 1—3 valodas un tautības vietā sevi nosauca vai nu par katoļiem vai “vietējiem”. — Tādēļ tagad atmests 1872. gada Pēterburgas starptautiskā statistiķu kongresa atzinums par tautības noteikšanu, ievācot atbildes uz jautājumiem par mātes, ģimenes vai parasti lietoto valodu.” — “Arī Latvijā 1881. un 1897. g. izdarītās tautas skaitīšanas pierādījušas,” pēc LKV konstatējuma, “ka šīs pazīmes neattēlo patieso ainu.”

“Vēl mazāk individuālai šķirošanai tautās noder citi tautību noteicēji faktori kā kopīga kultūra, ieradumi,

tradīcijas, vēsture, liktenis, raksturs utt.” — “Tāpat mēģinājumi noskaidrot cilvēka izcelšanos nav devuši apmierinošus rezultātus. Nav nevienas tautas, kas pēc savas izcelšanās vai rases būtu viengabalaina. Visās tautās sastopami visdažādāko rasu elementi, un visas tautas veidojušās, asimilējot citas tautas.”

No LKV mēs uzzinām, ka latvieši sevi uzņēmuši lībiešus, daudz skandināviešu, vācu, krievu, poļu u.c., kā arī pārlatviskojuši plašus igauniskus apgabalus.

Svarīga loma šais demografiskos procesos piekritusi jauktām laulībām, sevišķi, ja uz vienas teritorijas dzīvo dažādu tautību piederīgie. “1936. — 1938. caurmērā gadā 7,5% no visiem latviešiem noslēguši jauktas laulības, bet no Latvijā dzīvojošiem krieviem 22,6%, vāciešiem 31,8%, poļiem 53,4%, leišiem 58,3% un igauņiem 72,9%. Cittautiešu jauktās laulības lielāko tiesu slēgtas ar latviešiem.” — Šo jaukto laulību pēcnācēju tautību ne vienmēr bijis viegli noteikt. “Pēc 1935. g. Latvijas tautas skaitīšanas instrukcijas, noskaidrojot tautību, jāraksta tās tautības nosaukums, par kuras piederīgo skaitāmā persona sevi uzskata.” — “Ja skaitāmā persona nav spējīga pati noteikt, pie kādas tautības tā piederīga, jānoskaidro, kādas tautības piederīgie bijuši skaitāmās personas vecāki, kādu valodu šī persona savā bērnībā visvairāk lietojusi vai kādu valodu tā tagad lieto savā ģimenē, un pēc tās noteicama tautība.” — “Ja viens no vecākiem ir latviešu tautības, bērns uzskatāms par latvieti. Pārējos gadījumos bērna tautību nosaka vecāki.”

Tiktāl informācijas no LKV, no mūsu tautas kultūras materiāliem.

Salīdzinot šo izpratni ar mūsu dienu apstākļiem trimdā un arī Latvijā, visa mūsu trimdas pieredze tautības saglabāšanā, latviskuma uztverē un latviskās izglītības definēšanā var būt interesanti papildinājumi un jauni piesesumi latviešu kultūrai, meklējot definīcijas, debatējot par terminiem.

*

VĀRDA LATVIETIS ETIMOLOĢIJA

Latvieša definīciju latviski man nav izdevies atrast. Esmu gan uzdūries vienai otrai norādei par tautības pazīmēm vai par tautības noteikšanas praksi, piemēram, tautas skaitīšanas ietvaros.

Turpretī man izdevās atrast norādes par vārda latvietis etimoloģiju, par šī vārda nozīmi, atvasināšanu, pārgrozīšanu un lietāšanu, kas viss, īsi skats, var mūs interesēt šo pārdomu ietvaros.

Balstoties uz vārda rakstību senās 11.—13. g.s. chronikās un nedaudz vēlāka laika dokumentos krievu, vācu, latīņu un poļu valodā, valodnieki atzinuši, ka tagadējās Vidzemes un Latgales teritorijā dzīvojošās baltu cilts senākais nosaukums varētu būt bijis *l a t v j i* un pati zeme — *L a t v i g a l e*. Rakstos (vācu, latīņu) gan pārsvarā ieviesusies modificēta forma, proti, *Lette* un *letti*. Tas, domājams, noticis somugru valodas ietekmē, jo 13.g.s. iebrucēji, vāci, vispirms sastapās ar lībjiem un viņu valodu. Lībju un igauņu valodā Vidzemes un Latgales iedzīvotāju apzīmēšanai lietoti vārdi: *Lāthi*, *lāti*. Vēl Latvijas valsts laikā Kolkasraga lībji latviešus dēvējuši par *let*, *letli*.

Vēlākos laikos šis plašākās baltu cilts nosaukums pārgājis arī uz agrākajiem sēļiem, zemgaļiem un kuršiem, un visi dēvēti par latvjiem. Piemēram, Vecais Stenders savā vārdnīcā (1789.g.) lietojis vārdus *L a t v i s*, *L a t v j u z e m e*, gan arī otrā vietā: *latvietis*.

Taču pamazām šo veco formu "latvis" izskauž jaunāks darinājums "latvietis". Vēlākajā Ulmaņa vārdnīcā (1872.g.) "latvietis" jau minēts pirmajā, atstājot "latvi" otrā vietā.

Sākot ar 16.g.s., tautas apziņai grimstot, tautas pašas lietošanā tautas nosaukums reti sastopams. To neatrodam lāga ne tautas pasakās, ne tautas dziesmās. Folkloras materiālos tautas nosaukuma vietā sastopam vārdus "ļaudis", "arāji", valoda dēvēta par šīs zemes,

vidzemnieku vai kurzemnieku vai pat vienkārši par "mūsu" valodu.

Tautas nosaukumam aktīvi pievēršas tautas atmodas laikmeta darbinieki, pie tam mēģinot atdzīvināt vecāko formu "latvis". Juris Allunāns savos sonetos (1853. g.) un, viņa ietekmēts, arī Kronvalda Atis runā par "latvju tautu, latvju vārdu, latvju dēliem" utt. Latvi kā dzejas stila vārdu lietojis arī Auseklis, mazāk Andrejs Pumpurs un Māteru Juris. Vārds "latvis" sastopams vēlāk arī Raiņa un Plūdoņa darbos.

Mūsu dienās tomēr "latvis" palicis tikai dzejas valodas vārds. Ikdienā ieviesies un lietošanā palicis jaunākais darinājums "latvietis".

Jāmin, ka LKV 11. sējuma 21338. slejā šķirkli "latvieši" lasāms, ka "pretstatā latvjiem, tagad (tas ir, Latvijas neatkarīgajā valstī) par latviešiem var saukties visi Latvijas valsts pilsoņi" — latvieši, krievi, vācieši, židi, poļi, igauņi, lietuvieši un pārējie.

Šai vietā, interpretējot legālo, tiesisko situāciju, liekas, atkal nevajadzīgi un steigā notikusi tautības jaukšana ar pavalstniecību, lietojot Latvijas apstākļiem neatbilstošu, teiksim, ASV praksi un dēvējot Latvijas mazākuma tautības, nacionālās, etniskās grupas Latvijas pavalstniecības dēļ par latviešiem. Šis formulējums mums nebūt nepalīdz, meklējot latvieša definīciju. Jeb vai mums turpmāk vajadzētu dēvēties par latvjiem, lai novērstu terminu un jēdzienu pārprašanu un sekmētu to izprašanu?

PAR TERMINIEM LATVIJĀ PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Lai nedaudz informētos par tautību jautājumu un tautības, tautas, kā arī citu radniecīgu terminu

izpratni un lietošanas praksi Latvijā pēc Otrā pasaules kara, salīdzināsim, piemēram, 1935. un 1979. gada tautas skaitīšanas veidlapas un ieskatīsimies arī *L a t v i j a s P S R M a z a j ā E n c i k l o p ē d i j ā* (LME).

Ja salīdzinām Latvijas republikas 1935. gada 12. februāra tautas skaitīšanas veidlapu ar 1979. gada janvārī Latvijā lietoto Vissavienības tautas skaitīšanas veidlapu, vispirms pamanām, ka atšķirīgi jautājumi visos dzīves novados nenoliedzami atspoguļo sastādītāju dažādus, teiksim, "aizspriedumus" un arī to, ko skaitītāji ar jautājumiem un iegūtajiem datiem vēlas parādīt, pierādīt, attaisnot vai, trūkstot jautājumiem un datiem, (piemēram, par reliģiju 1979. gada veidlapā), noklusēt.

1935. gada veidlapa prasa pēc Latvijas iedzīvotāju pavalstniecības un tautības; prasa, vai prot valsts valodā runāt un rakstīt; prasa, kādas valodas bez valsts valodas prot un kādu valodu parasti lieto ģimenē.

1979. gada veidlapa Latvijas iedzīvotājiem prasa tautību (ārvalstniekiem jāuzrāda arī pilsonība); prasa pēc dzimtās valodas ar šādu piezīmi: "Uzrādīt arī otru PSRS tautu valodu, kādu brīvi pārvalda". Kāpēc taisni otru? Šī ļoti specifiskā piezīme pievērš sev lielu vērību. Kāpēc ne — citas un vairākas valodas? Savā formulējumā šī piezīme implicē, ka bez dzimtās valodas PSRS iedzīvotājiem ir kāda īpaša "otra" PSRS tautu valoda, kas būtu brīvi jāpārvalda, tādējādi šai dokumentā, lieki nepievēršot vērību krievu valodai, ko citādi periodikā visur dēvē par sazināšanās līdzekli starp PSRS tautām. Ja šim jautājumam būtu vēlēšanās, piemēram, noskaidrot PSRS iedzīvotāju valodu zināšanas un PSRS tautu valodu stāvokli vai šī stāvokļa maiņas, šis jautājums, lai būtu pilnīgs, precīzs un izprotams, varētu, piemēram, skanēt tā: "Uzrādīt arī citas PSRS tautu valodas, kādas brīvi pārvalda."

Originālajā versijā šis jautājums: "Uzrādīt arī otru PSRS tautu valodu, kādu brīvi pārvalda", ļauj ievākt datus kontekstā ar dzimto valodu, vai un cik nekrievu

tautu PSRS iedzīvotāji brīvi pārvalda krievu resp. valsts valodu. Un tas panākts tā, ka veidlapā nav bijis jāievieš jautājums par valsts valodu, kas apšaubītu propagandistu iemīļoto tezi, ka "PSRS realizēta sociālistisko nāciju vienlīdzība un to valodu līdztiesība" (tiesību norma, ko nebūt neatradīsim PSRS konstitūcijā, bet ko atrodam gan Latvijas Mazajā Enciklopēdijā). Veidlapā nav formulēts visu tautu valodu līdztiesību apšaubītājs jautājums, kas Padomju Savienības iekšienē varētu būt visai eksplozīvs, proti: "Uzrādīt, vai brīvi pārvalda v a l s t s v a l o d u". (Jāpiezīmē, ka vienīgi Grūzijas un Armēnijas republikās gruziņu un armēņu valodām panāktas ar krievu valodu vienlīdzīgas valsts valodas tiesības.)

Kāpēc mēs šim jautājumam veltījam tik lielu vērību? Tāpēc, lai parādītu, cik ļoti komplicētā, slēptā un uzmanīgā pieejā Padomju Savienībā noārda iekļauto tautu tautības galvenās pazīmes — valodas tiesības, tai pašā laikā slēpti proponējot un vēl slēptākā veidā mēģinot izsekot tam, kā pa visu Padomju Savienības teritoriju izplatās un nostiprinās krievu tautības galvenā pazīme — krievu valoda, kas ir pārkrievošanas ("tautu tuvināšanās") politikas sekmju galvenais koeficients un mērķa.

Oficiālajos paskaidrojumos par 1979. gada tautas skaitīšanu par atbildi uz jautājumu par t a u t ī b u teikts: "Iedzīvotāju piederībai pie kādas tautības ir s u b j e k t ī v s raksturs. Tādēļ atbildē uz šo jautājumu skaitīšanas lapās jāieraksta tautība, ko norāda pats (?!) aptaujājamais. B ē r n u t a u t ī b u n o s a k a v e c ā k i . Ģimenēs, kur tēvs un māte pieder pie dažādām tautībām un vecākiem pašiem grūti izšķirties par bērna tautību, priekšroku dod mātes tautībai."

Dzimtā valoda parasti saskanot ar tautību, teikts oficiālajās 1979. gada tautas skaitīšanas instrukcijās. 1970. gadā no Latvijā dzīvojošajiem latviešiem 1.342.000 latviešu vai 98% par savu dzimto valodu nodēvējuši latviešu valodu. Taču dzimtā valoda varot arī neatbilst

tautībai. 1970. gadā Latvijā bijuši ap 26.840 latviešu, kas nepratuši "dzimto valodu".

Vai un cik daudz krievu Latvijā prot latviešu valodu?

Nezinot, cik no 1935. gadā Latvijā dzīvojošajiem 206.500 krieviem prata runāt un rakstīt valsts valodā, tas ir, latviski, nevaram toreizējo krievu latviešu valodas pratēju skaitu salīdzināt ar 1970. gada datiem, kad no 706.000 Latvijā dzīvojošiem krieviem latviešu valodu pratuši 137.062. (Latviski pratēju krievu skaits 1970. gadā Latvijā ir par pusi mazāks nekā krievu iedzīvotāju skaits, kuri dzīvoja Latvijā brīvvalsts laikā 1935. gadā.)

Tātad Latvijā 1970. gadā bija ap 570.000 sveštautbnieku — krievu, kas neprata latviešu valodu, kas tur bija ieradušies 25 gadu laikā pēc Otrā pasaules kara un kas, būdami "lielās krievu tautas" piederīgie, bija uzspieduši Latvijai un latviešiem krievu valodu visās dzīves nozarēs tāpēc, ka citu sazināšanās valodu — latviešu valodu viņi neprata, nebija mācījušies, — nevēlējās mācīties. (Vadoties pēc 1979. gada tautas skaitīšanas datiem par tautību sastāva maiņu Latvijā, iepriekš minētais krievu valodas spiediens visās dzīves nozarēs var būt tikai audzis. Skat. arī "Latviešu valodas situācija" trešajā daļā par latvisko izglītību!)

Pievēršoties Latvijas PSR Mazajai Enciklopēdijai (LME), meklēsim pēc vārda "tauta" un "tautības" izpratnēm, kas tapušas mūsu dienu Latvijā "padomju sabiedrības vadošā un virzošā spēka" (citēts no PSRS konstitūcijas), Padomju Savienības komunistiskās partijas uzraudzībā.

LME (1970. g.) informē, ka tauta "plašākā nozīmē (ir) jēdziens kādas zemes vai valsts visu iedzīvotāju apzīmēšanai" (piemēram, padomju tauta — visi PSRS iedzīvotāji). Tas ir arī "kādas etniskas vienības dažādu attīstības pakāpju (cilts, tautība, nācija) kopapzīmējums (piemēram, latviešu tauta)."

Tālāk LME paskaidro, ka "sociālistiskā sabiedrībā

tautu veido strādnieki, zemnieki, intelīģence. Te tautas masu loma izpaužas tiešā valsts pārvaldīšanā un kultūras dzīves veidošanā; tas liecina par vēl lielāku un kvalitatīvi jaunu tautas lomu vēsturē." (Mums jāzina, ka "valsts pārvaldīšana" un "kultūras dzīves veidošana" jāsaprot kā "padomju tautas" aktivitātes, kas notiek tikai Padomju Savienības "vadošā un virzošā spēka" — komunistu partijas vadībā un tikai ar tās ziņu, pie kam šai partijai ir pilnīgi visa kontrole par dabas un zemes bagātībām, par darba spēku, par darba rīkiem un ierīcēm.)

"Tautība", kā informē LME, ir "termins, ko lieto, apzīmējot vēsturiski izveidojušās cilvēku kopības pārejas pakāpē no c i l t s vai cilšu apvienības uz n ā c i j u . Tautībai būtiska teritorijas, valsts, valodas un nosaukuma (kurā sevi dēvē tās locekļi un pēc kura tā pazīstama kaimiņu tautām) kā arī zināma ekonomisko sakaru, kultūras un psihiskās struktūras kopība. Tautība raksturīga verdzības un feodālisma sociāli ekonomiskām funkcijām."

"Tautība veidojas agrajā šķiru sabiedrībā," skaidro LME (3. sējuma 507. lapp.), "apvienojoties vairākām izcelsmes ziņā tuvām un valodā radniecīgām ciltīm vai cilšu apvienībām. To saplūšanu tautā sekmēja ražošanas spēku, privātīpašuma un šķiru attīstība, iedzīvotāju migrācija, reliģisko uzskatu tuvība, tirdzniecības un kultūras sakaru paplašināšana starp ciltīm to apdzīvotajā teritorijā."

"Mūsu ēras pirmā gadu tūkstoša beigās Latvijā noslēdzās latgaļu, zemgaļu, kuršu, sēļu un lībiešu tautību izveidošanās. Šo tautību valstisko veidojumu sagraušana 13. g. s. karos pret vācu feodāļiem veicināja pašu tautību kopības vājināšanu. Šis apstāklis savukārt veicināja minēto tautību saplūšanu latviešu tautā. Attīstoties kapitālistiskajām ražošanas attiecībām, latviešu tauta pārauga latviešu nācijā."

Vai šis "tautības" skaidrojums ir tas pats, kas ir jēdziena "tautība" tradicionālā izpratne latviski, proti, tautība apzīmē nacionālo, etnisko piederību? Ko 1979.

gada tautas skaitīšanā uz jautājumu "tautība" Isti varēja atbildēt jautātais? Vai LME nav notikusi tā "jēdzienu jaukšana", uz ko aizrāda vēstures prof. Dr. Ilga Apine (Literātūra un Māksla, 1979. gada 10. augustā): "Latviešu valodā ... trūkst vārda, kas adekvāti izteiktu krievu valodas jēdzienu "narodnost". Valodnieki iesaka vārdu "tautība, un mēs to arī lietojam, lai apzīmētu etniskās grupas, kas vēl nav izveidojušās par nācijām. Taču vārdam "tautība" ir arī cita nozīme, — tas apzīmē nacionālo piederību, tāpēc bieži rodas pārpratumi. Varbūt derētu šai nozīmē ieviest vārdu "nacionālitate".

Šai sakarā varētu būt arī pavisam cits jautājums, proti, kāpēc to etnisko procesu skaidrošanai, kas notiek krievu kultūrā no ļoti specifiskām — šķiriskām vai marksistiski ļeņinistiskām pozīcijām ar krievu terminiem, kāpēc latviski vajag iesaistīt tādus latviešu valodas terminus, kuriem sen jau formulēta nozīme, bet kuru jaunie skaidrojumi rada tikai terminoloģijas sajukumus?

Vai te Istenībā spilgti neizpaužas tas, no kā savus ideoloģiskos pretiniekus brīdina filozofijas zinātņu kandidāts M. Goldbergs Latvijā ("Cīņa", 1980. g. 21. oktobrī): "... terminoloģiska anarchija, patvaļīga jēdzienu jaukšana un pārbīde, to ietvaru paplašināšana ir pazīstami viltotāju paņēmieni, savdabīga jebkuras antizinātniskās koncepcijas pazīme."

Kaut arī latviešu zinātnieki Latvijā atzīst, ka "precīzas terminoloģijas izstrādāšana ir ļoti svarīgs zinātnes uzdevums, jo jēdzienu sajaukšana padara neiespējamu jebkuru domu apmaiņu" (Lit. un Māksla", 1979. ga. 10. aug.), un mums nav pamata apšaubīt šo zinātnieku vēlēšanos kā patiesu, bieži vien rodas lielas grūtības aiz Latvijā tagad lietoto jēdzienu "jaunajām nozīmēm", vai aiz jēdzienu abstraktiem saskatīt saturu, vai arī saturs izliekas tieši slēpts aiz abstraktiem.

Vēstures profesore Ilga Apine, kuras domas citētas iepriekšējās rindkopās, tai pašā sakarā un tai pašā rakstā, runājot par tautu "tuvināšanos", "saplūšanu", "asimilāciju", atklāj mums, ka Latvijas universitātē

“spriežot pēc jautājumiem, ko studenti uzdod lekciju laikā, rodas iespaids, ka diezgan bieži šie jēdzieni netiek izprasti pareizi”.

Formulējums, ka jēdzieni netiek izprasti “pareizi”, nāk no tās pašas zinātnieces, kas prasa “precīzas terminoloģijas izstrādāšanu”, lai jēdzieni netiktu sajaukti. Prasība kādu jēdzienu izprast “pareizi” taču ir aizspriedumaina prasība un tā implicē, ka jēdzienam var būt arī nepareiza izpratne. Bet vai par terminu, kas ir p r e c ī z s, tā varētu teikt?

Kāpēc, piemēram, runājot par pieminēto tautu “tuvināšanos”, tautu “saplūšanu” un “asimilācijas” jēdzienu saturu, vēsturniece Ilga Apine vienkārši nekonstatēja, ka pie studentiem bieži šie jēdzieni netiek izprasti. Tāpēc, no otras puses, nav taču nekādas nozīmes izstrādāt “precīzu terminoloģiju”, ja pastāvošajā iekārtā var būt situācijas un “autoritātes”, kas tiesīgas aizrādīt, ka jēdziens netiek izprasts — pareizi (kas ir ļoti tipiska parādība visāda veida publikācijās Latvijā).

Tāpat, mēģinot izprast Latvijas periodikā bieži sastopamo terminu, ka tagad Latvijā dzīvo “latviešu sociālistiskā nācija”, ko mēs vēl joprojām pazīstam un dēvējam par “latviešu tautu”, ir jāmeklē pēc šī jēdziena satura vai “sociālistiskās nācijas” definīcijas.

LME informē, ka ar “kapitālisma likvidēšanu un sociālisma uzvaru izveidojās kvalitatīvi jauna cilvēku vēsturiska kopības forma — sociālistiskās nācijas. Sociālistisko nāciju šķiriskais pamats ir draudzīgo šķiru — strādnieku un kolhozu zemnieku — savienība.” (Te varētu, izvēloties terminus no latviešu folkloras, komentēt tā — tie paši vēži, tikai citā kultūrē!)

Tālāk LME informē, ka sociālistiskajā nācijā “nacionālo neuzticību aizstāj konsekventa tautu draudzība, nacionālo jūgu — tautu vienlīdzība un savstarpēja palīdzība ekonomiskajā, politiskajā un kultūras jomā. Sociālisma apstākļos noris nāciju attīstība, to uzplaukums un tuvināšanās”. (LME

neizskaidro, kas ir "nacionālais jūgs", kas ir "nāciju tuvināšanās".)

Turpinājumā teikts: "PSRS pieredze nacionālā jautājuma atrisināšanā var būt par piemēru visām tautām un nācijām līdztiesības un uzplaukuma nodrošināšanai. Attīstītajā komunistiskajā sabiedrībā pakāpeniski izzudīs nacionālās atšķirības un veidosies jaunas kopības formas, kas apvienos visu cilvēci."

Ja kādam vēl bija jebkādas šaubas par latviešu tautai no Maskavas aplēsto nākotni, tad, kā lai to vēl precīzāk pasaka, proti, no "padomju tautas" uz "vienotu padomju nāciju", formulējums, ko daži Brežņeva partijas biedri, kā var lasīt Latvijas periodikā, gribējuši ietvert jau jaunajā konstitūcijā, tā, ka Brežņevam tie publiski bijuši jāatrunā no tādas pārsteidzīgas pārtautošanas plānu atklāšanas ("Lit. un Māksla", 1979. g. 10. aug.).

LME informē, ka "latviešu sociālistiskā nācija" stingri sarga un veicina proletārisko internacionālismu un tautu draudzību. Šo "latviešu sociālistiskās nācijas" termina "pārbīdi un ietvaru paplašināšanu" varbūt tālāk izprast palīdzēs vēsturnieces Ilgas Apines piemērs par ukraiņiem: "Kanadas ukraiņus nekādā gadījumā nevar ietvert ukraiņu sociālistiskajā nācijā, bet etniskas saknes ir kopīgas, un tās Kanadas ukraiņiem daudz ko nozīmē, kaut gan no savas dzimtenes viņi ir nošķirti jau daudzus gadu desmitus."

Lai vēl labāk izskaidrotu, kas ir sociālistiskā nācija un parādītu "terminoloģisku anarchiju", izvēlēsimies piemēru, kurā Ilga Apine skaidro, ka "... pēc kara dažādus attīstības ceļus sāka iet divas Vācijas. Rezultātā, kā tas konstatēts vienā no pēdējiem VSVP kongresiem, izveidojusies vācu sociālistiskā nācija, kas atšķiras no buržuāziskās nācijas Rietumvācijā."

Zinātniskā vai godīgā vai lietišķā pieejā "nedrīkst ignorēt" un būtu bijis jāpaskaidro, kā Austrumvācijas Sociālistiskās Vienības Partijas kongress konstatēja svarīgo faktu par vācu sociālistiskās nācijas izveidošanos — ar zinātniskiem pētījumiem, ar balsošanu vai vienkārši

“paskatoties apkārt”.

Šeit varētu vēl aizrādīt uz lietuviešu filozofa Juozas Girņus atzinumu: Istenība jāmēri nevis pēc definīcijām, bet gan definīcijas jāveido pēc Istenības.

Mēģinājuši nedaudz iepazīties ar to, kā teorētiski Latvijā tika un tiek skaidroti termini tauta un tautība, jāatzīst, ka atbilde uz jautājumu par savas tautības definīciju vislabāk varbūt taptu, mēģinot vadīties no pasaules sabiedrisko zinātņu atzinumiem, savas pieredzes, saskaņojot, ja nepieciešams, starptautiskos terminus ar latviešu kultūrā tradicionāli lietotajiem.

DAŽI SECINĀJUMI TAUTĪBAS JAUTĀJUMĀ

Iepazīstoties ar latviešu un dažu citu tautu kultūrvēsturiskiem materiāliem tautas, tautības, pavalstniecības izpratnē, man šī samērā ierobežotā ceļojuma galā savus atzinumus gribētos summēt tā, ka priekšplānā izvirzītu lietuviešu filozofa Juozas Girņus atzinumu: “Tautība un pavalstniecība ir šķiramas lietas, kaut dažreiz tās apvieno tajās tautās, kas pašas ir veidojušās no pavalstnieku sabiedrības un tālāk aug ar imigrantu asimilāciju.”

Tautība latviski apzīmē nacionālo, etnisko piederību.

Cilvēka tautību piedzimstot noteic viņa vecāku tautība vai, jauktu tautību ģimenēs, zināmi noteikumi, ar kuriem regulē bērna tautības jautājumu.

Ja bērns uzaug savu vecāku kultūrā, savas tautas zemē un apzinās savu piederību, viņa tautība kļūst fakts, kas viņam tālākajā dzīvē nekādas problēmas nerada.

Turpretī bērns (piemēram, ieceļotāju, imigrantu ģimenē) var izaugt citas tautas, tas ir, savas apkārtnes tautas, ne savu vecāku kultūrā un tā dabiski kļūst pēc sava

kultūrālā satura un arī pēc savas pārliecības par citai, ne savu vecāku tautai piederīgu.

Šāds pats bērns (ieceļotāju, imigrantu ģimenē) var arī uzaugt savu vecāku kultūrā ar tautisko izglītību ģimenē un tautiskās skolās, bet vēlāk pārtautošanās rezultātā, ieaugot citā kultūrā, mainīt arī savu pārliecību, zaudēt vai pamest no vecākiem mantoto tautību un uzskatīt sevi par citai tautai piederīgu.

Cik paradoksāli! Tautību var izšķirt tautiskā audzināšana vai arī tās trūkums. Tautību var mainīt. Savu vecāku tautību var zaudēt, neko par to neuzzinājis. Tautību var iegūt, neapzinoties, kas notiek un ko iegūst. Un viss var notikt viena cilvēka mūžā!

T a u t i b a s j a u t ā j u m s, runājot vispārīgākos un mēģinot lietas vienkāršot, nav problēma savas tautas vidū un savā zemē dzīvojot. Turpretī, ja cilvēki nonāk citu tautu vidū, vai arī šādu vai tādu iemeslu dēļ kādas citas tautas vēsturiskajā teritorijā, ja viņu pašu zemē ieplūst ievērojams daudzums citu tautu vai īpaši kādas citas specifiskas tautas piederīgie, tautības jautājums kļūst aktuāls, rodas tautības saglabāšanas un pārtautošanās problēmas, kuru skaidrojums latviski pieejams lieliskajā Juoza Girņus grāmatā "Tauta un uzticība tautai".

Sociologi, etnologi un citi, kas seko šīm problēmām ar vairāk vai mazāk zinātnisku pieeju, novērojuši, ka tie, kas atstāj savas tautas teritoriju un nometas citu tautu zemēs (bēgļi, izceļotāji, trimdinieki) agri vai vēlu, bet nenovēršami pārtautojas.

Turpretī, ja kādas tautas vēsturiskajā teritorijā ieplūst ievērojams daudzums svešas tautas piederīgo (iekarošanas, kolonizēšanas, "tautu tuvināšanās" nolūkā) un ja ienācējiem vēl aizmugurē stāv nesaldzināmi lielāka tauta nekā iekarojamie, tad arī šis tautību sajaukums, pilns dažādu konfliktu, galīgā konsekvencē novedot pie mazākās, vājākās grupas pārtautošanas. (No šīs perspektīvas jāskata un jāizprot arī Latvijas pārsvešināšana, Ueberfremdung, ar krievisko elementu,

kas apdraud tautas nacionālo, etnisko pastāvēšanu un noved pie latviešu pārtautošanas resp. pārkrievošanas.)

Tie, kas seko iepriekš aprādītām situācijām ne ar zinātnieku pieeju, bet no morāles pozīcijām (tas ir, pēc noteikumiem, kas atzīti par labiem cilvēka gribai, sirdsapziņai, darbībai), tie argumentē par tautības saglabāšanu, neskatās "objektīvi" un "neieinteresēti", izvērtē pārtautošanos par savas tautas neapzinātu nodevību, pārtautošanas politiku par apzinātu varmācību, vardarbību, tautības saglabāšanu par apzinīgu ētisku un aistētisku vērtību realizēšanu savā cilvēciskajā eksistencē utt.

Kas tagad notiek ar latviešiem, kuri pameta Latviju Otrā pasaules kara beigās un izklīda pasaulē, un kas notiek ar latviešiem Latvijā, šo pārdomu ietvaros nenoliedzami būs vērtēts galvenokārt no morāles pozīcijām, proti, no cilvēka dabiskām tiesībām saglabāt savu tautību un apliecināt uzticību savai tautai.

IEROSMES LATVIEŠA DEFINĪCIJAI

Latvieša definīcija, kā izrādās, līdz šim nav it kā bijusi aktuāla un varējusi palikt ļoti ierobežotā formā, proti, tikai kā savas tautības atzīme dokumentos, kamēr dzīvojām savā zemē savas tautas piederīgo vidū, kas bija etniski neapdraudēta pamattauta, veidoja teritorijas iedzīvotāju vairākumu un kam bija sava valsts.

Situācija kļuvusi citādāka, kad Latvijā latviešu, pamattautas, vairākuma tautības, stāvokli savā zemē apdraud sveši, galvenokārt krievu ienācēji, kad latvieši samērā lielā skaitā dzīvo ārpus savas zemes citu tautu vidū. Saskare ar cittautiešiem iegūst jaunas perspektīvas, starp tautībām top citas attiecības un atšķirīga to izpratne; rodas tautības zaudēšanas un saglabāšanas

jautājums, kas visvairāk ir jauktu tautību laulību sekas, nepilnīgas latviskās izglītības sekas, pārtautošanās sekas.

Lai tautības saglabāšana sekmētos, izaug vajadzība tautību it kā aprakstīt, definēt, jo nevar saglabāt to (jo nevar pat runāt par to), kas nav nosaukts vārdā, ko nepazīst. Bez tautības definīcijas nevar sekmīgi motivēt saglabāšanas nepieciešamību vai argumentēt par to, nevar nosaukt veidus, kā tautību pierāda vai parāda resp. kā latviski dzīvo.

Ko esmu varējis priekšstatīt savos tautas, tautības un citu radniecīgu terminu izpratnes meklējumos? Proti, lai izprastu tautības jautājumu, tautības saglabāšanu un nonāktu pie latvieša definīcijas, vispirms jāizlīdzas ar paradoksālu apgalvojumu: neviens bērns latviešu vecākiem nepiedzimst par latvieti; ikviens bērns latviešu vecākiem vispirms piedzimst par cilvēku. Ķermeniskās un bioloģiskās raksturības vēl nenoteic cilvēka tautību resp. bērna latvietību, kaut gan dažreiz tām pietiekami daudz raksturību, lai pēc rūpīgiem novērojumiem (ja mums būtu plaša latviešu bioloģiskā vēsture) bērnu varētu pieskaitīt pie latviešu grupas. Galvenās tautības raksturības bērns (cilvēks) iemanto ar tautas kultūras raksturībām mācīšanās ceļā.

Tāpēc atļausimies mazu atkāpi un īsumā pieminēsim, kā cilvēki dalās grupās; tā būs plašu zinātnisku atzinumu ļoti konspektīva pieminēšana.

Tradicionāli cilvēku grupas citu no citas atšķir, vadoties pēc to ķ e r m e n i s k ā m , bioloģiskām r a k - s t u r ī b ā m , tās mērijot un aprakstot. Šāda dalīšana vai klasifikācija izrādījusies grūta un komplicēta, jo, radot atsevišķas cilvēku grupas, vienlaikus šais grupās jārespektē arī variācijas, novirzes faktori. Ir atzīts, ka nav divu kādas cilvēku grupas piemēru, kuri būtu pilnīgi vienādi. Par tiem gan var teikt, ka tie ir viens otram līdzīgāki, nekā būtu ar kādu citu cilvēku grupu pārstāvjiem.

Tāpat cilvēku dalīšana vai dalīšanos grupās noteic un arī sarežģī vēl kāds cits svarīgs faktors, kas neattiecas uz

citām dzīvības formām, proti, **kultūras faktors**. Tas tāpēc, ka cilvēks ir vienīgā dzīvā būtne, kas spēj runāt, asociēt, deducēt un lietot darba rīkus. Cilvēks ir vienīgā eksistējošā dzīvā būtne, kas veido kultūru. Un tā, blakus izteikti ķermeniskām raksturībām, cilvēkos rodas **kultūras radītas raksturības**. Atšķirīgu tradīciju ietekmē tapuši milzums atšķirīgu dzīves veidu, kas ietekmējuši arī cilvēka ķermenisko, fizisko attīstību, aizsargājot viņu pret dabas elementiem, apgādājot ar pārtiku atbilstoši tradīcijām, nodrošinot ar mājokļiem un, pāri visam, izveidojot dažādas paražas. Tas viss vairāk vai mazāk neapzinīgi darbojas kā kontrole pār cilvēku pārošanos, **piešķirot taisabiedrīsku un netikai dabas diktētu izvēli**.

Pirmās nojausmas latvieša definīcijai man radās tā dēvētās dedukcijas ceļā, tas ir, izejot no kādas jau vispār atzītas patiesības, kuru nevajag pierādīt, uz kādu atsevišķu, jaunu, kura jāattīsta vai jāatrod.

Latvietis ir cilvēks. Un cilvēks ir bioloģisku, psiholoģisku un kultūrālu elementu kopojums. Šo trīs kategoriju elementi veido cilvēku par veselu vienību, kaut arī to izpaušanās attiecības, tas ir, dažu izlaušanās gaismā vai citu apspiešana un nomākšana, būs dažādas un vienmēr ietekmēs un noteiks cilvēka dzīvi.

Bioloģiskie elementi iedzimst. Kultūrālos un psiholoģiskos manto, un tie veidojas izglītības ceļā.

Īsi sakot: latvietis ir viņa cēlums plus latviskā izglītība ar psiholoģisku ievirzi, ko dod šī izglītība.

PA PERSONĪGO SAJŪTU LOGU

Divi problēmas man vienmēr īpaši bijušas prātā!

Pirmais ir jautājums: cik īsti svarīga ir nodarbošanās ar latvieša definīcijas meklēšanu, ar tautības jautājumu?

Vai tas būtu tik ilgi nosebots, ja tas būtu bijis mums svarīgs? Jeb vai definīciju meklēšana nav kā laušanās vaļējās durvīs? Kā teorētizēšana teorētizēšanas dēļ?

Ja tomēr definīcija top, vai nebūtu — un tā ir otra problēma — ne tikai interesanti, bet arī nozīmīgi, ja rastos varbūt vairāki latvieša definīcijas varianti, pirms noraidām manis sameklēto kā “nezinātnisku”, “neapvienotu”, “nelikumīgu”? Kā to panākt?

“Ja mēs zinām, no kā latvietis sastāv,” visam pa virsu neatlaižas kāds urdīgs spēks manā apziņā, kas man visu mūžu palīdzējis sagādāt gudro brāļu smīnu, “tad taču nevarētu būt ne mazāko grūtību uzrakstīt latvieša pilnīgu definīciju.”

“Ikdienas dzīvē, pelēkajā ikdienā visas teorijas, uzskatu sistēmu konstrukcijas cilvēkam liekas visai mākslotas un nereālas,” es saku savam urdītājam, ar vienu aci uzmanīdams arī gudros brāļus. “Cilvēka bioloģiskā eksistence prasa tik maz ārpuses saukļu un mudinājumu. Varbūt — baudi mirkli! Varbūt — dzīvo dzīvošanas pēc! Bioloģiskai eksistencei ir savi, visai cilvēku sugai, visām dzīvām būtnēm kopēji dāvāti dzīvošanas noteikumi.”

Mans urdītājs neatlaižas: “Lielas nacionālas raksturības neizaug atsevišķu cilvēku vai ģimeņu dzīvē, bet tās izaug no atsevišķu cilvēku un ģimeņu dzīvē kā bišu strops pildās ar saules barību, medu.”

“Laimīgās bites!”

“Mums jāpatur vērā jau bībelē izdarītais cilvēka divdalījums: m i e s a un g a r s . Gars ir labprātīgs, bet miesa vāja.”

Istenībā šie nav strīdi ar manu urdītāju, bet vārga aizsargāšanās. Es neesmu tā apdāvināts un tā skolots, lai debatētu un pastāvētu pret savu urdītāju.

Es esmu gūsteknis: ar vienu aci man jāseko savam urdītājam, ar otru jāuzmanās no gudrajiem brāļiem.

Ja lieta būtu tikai mana urdītāja un gudro brāļu lieta, varētu samierināties. Bet klāt vēl nāk sirdsapziņas balss — lielākais cilvēctības un patiesības mērs — un prasa: esi

patiess!

VĒSTURES PERSPEKTĪVA

Tālāk par latvieša definīciju domājot, par to — kas ir latvietis (n e v i s — k ā d s ir latvietis!), likās, ka atbildei var palīdzēt skatīšanās vēstures perspektīvā un mūsu dienu perspektīvā.

Tā dēvētā vēsturiskā perspektīva ietvertu latviešu pagātnes pieredzi un iezīmētu tautības raksturības, kā tās izpaudušās vai veidojušās vēstures gaitā. Atbilde tagadnes perspektīvā ietvertu tautības būtiskākās, svarīgākās raksturības, kā tās izpaužas mūsu dienās, kā tās iemantot, kā tās izmantot. Arī — kā tās parāda, apliecina. Atbilde tagadnes perspektīvā savā galīgā formā būtu latvieša definīcija, kurai būs jāietver arī vēsturiskā perspektīva.

Latvietis vēsturiskā perspektīvā, ievērojot bioloģiskos, kultūrālos un psiholoģiskos faktoros, ir gadu simteņiem ilgas vēstures un tradīciju produkts. Visā šai vēstures posmā piederību pie latviešiem, pie savas "kārtas", pie "zemniekiem", pie "arājiem" noteikusi ģimene, dzīves vieta — tēvu zeme un valoda, dzīves veids (kultūra).

Latvietis uzskata, ka no latviešu tautas vēstures sākumiem cauri laikiem un paaudzēm attīstījusies īpaša latviešu kultūra ("mēs esam vecas kultūras tauta"), kurai ir atšķirīgi latviski vaibsti, latviskas vērtības, latviski ideāli.

Latvietis ļoti skaidri zina, vai arī viņam iespējams ļoti skaidri uzzināt, no kurienes viņš cēlies. Bet vai viņš zina, kurp viņš aizies? Brižiem milzīgā diskrepance starp to, ko viņš tautības jautājumā gribētu veikt un ko tagad bieži vien no viņa prasa fiziski vairākkārt stiprākā sveša

apkārtne vai svešas ietekmes, rada tādu problēmu kopumu, kas varbūt stāv pāri cilvēku un tautu spēkiem.

Pagātnē, kad latvieši Latvijā bija tikai zemnieku kārta (tas ir, no valdošās kārtas perspektīvas), tautības jautājums netika pieminēts un raksturots mūsu dienu terminos. Tautība latviešiem kā vērtību norma kļuva aktuāla ar tautības principa izaugšanu un nostabilizēšanos. Līdz tautas atmodas laikmetam izglītojies latvietis zuda savai kārtai gandrīz automatiski un tapa par vācieti, poli, zviedru, krievu.

Rodas tīri spekulatīvs jautājums: vai mūsu vēsture neliecina, ka latvieši bija un palika latvieši tikai tāpēc, ka viņi nekas cits nevarēja būt, ka viņi netika pieņemti citās, augstāk stāvošās kārtās? Kas būtu noticis, ja vācieši būtu pieņēmuši zemnieku vai arāju kārtas piederīgos savā kultūrā atplestām rokām?

Pagātnē latviešu pārvācošana kā politika nekad aktīvi netika iecerēta, īstenota.

Šī spekulācija bija pieminēta, lai mudinātu meklēt vēsturiskā latviskuma kvalitātes tāpēc, ka ir materiāli, ko, ar āmuru apstrādājot, var norūdit, tāpat kā ir materiāli, ko, ar āmuru daudzot, var sašķaidīt un iznīcināt (pēc Puškina). Latvietis ir latvietis ar to, kas latviskumā ir vienreizīgs, neatkārtojams, atšķirīgs no citām tautām un saglabāts līdz mūsu dienām, bet ne tāpēc, ka latviskums ir pirmreizīgs un vienreizīgs. Latviešus saglabāja un paglāba latviskums.

Latvieši nevar (un nav arī mēģinājuši) uzlūkot sevi par radības kroni vai kaut kādi citādi izredzētu misionāru tautu, kā, piemēram, žīdi un krievi. Savas tiesības dzīvot kā tautai viņi aizstāvējuši sīkstī un pastāvējuši ar gara ieročiem, jo tautas dziesmas, teikas, pasakas, sakāmvārdi ir gara ieroči. Taču visa latviešu zemes vēsture līdz pat mūsu dienām pilna ar tik interesantiem pagriezieniem, galvenokārt, ārēju un "augstāku" spēku radītiem. Tie latviešiem izrādījušies vienmēr neparasti labvēlīgi; vienmēr, kad latviešiem, liekas, draudējusi izdzist "dzīvības svecīte", istā brīdī nācis kāds vēstures pagrieziens un, tas

pats interesantākais, vēl vienmēr bijuši arī latvieši. Tā radies un līdz mūsu dienām saglabājies vēl viens vienreizīgs dabas veidojums, latvieši, seno baltu cilšu pēcnācēji, ar bagātām, vēl neizpētītām un pasaulei tikpat kā vēl nepazīstamām tautas gara mantām — latviešu kultūrālo mantojumu.

Latvietis, ietekmējies no savas vēstures, izveidojis un saglabājis arī mītu par 700 verdzības gadu izturēšanu un savu latvieša ticību, ka viss beigsies labi, kā izkārtojies un labi beidzies līdz šim, gandrīz jau fatālisma pakāpē.

Vai varētu tapt kāds kopsavilkums no šīs Isās vēstures perspektīvas? Vai latvietis ir tikai vēstures sagādīšanās rezultāts?

Tautas pārdzīvo grūtus laikus un dzīvo tālāk ne tikai tāpēc, ka tās ir skaitliski lielas. Pārdzīvo un dzīvo arī skaitliski ļoti mazas tautas, pārdzīvo tās uzticības kvalitātes dēļ savai tautai, ko šī tauta savos piederīgos var radīt, izraisīt.

Neviena tauta nepārdzīvo grūtus laikus un pārbaudījumus tikai sagādīšanās pēc. Katrai dzīvai radībai ir savs uzdevums un savs laiks. Romēns Rolāns teicis: "Tautas, kuras grib dzīvot, dzīvei norūda posta un pārbaudījumu gadsimti." Latviešu laiks nemaz vēl nav bijis.

Mūsu izšķiršanās saglabāt savu latvisko tautību un dzīvot latviskas dzīves nav sagādīšanās, vai nav t i k a i sagādīšanās.

NO MŪSU DIENU PERSPEKTĪVAS

Jautājums, kas ir latvietis, savas tautības jautājums, savas tautības apziņa ir ne tikai aktuāla mūsu dienu tema, bet ir mūsu, tas ir, latviešu tautas "būt vai

nebūt" jautājums.

Pēc Otra pasaules kara apmēram viena desmitdaļa latviešu pameta savu tēvu zemi un dzimteni un svešumā kļuva padota asimilācijas, pārtautošanās draudiem.

Latviešu tauta Latvijā piedzīvo un pārdzīvo savā vēsturē vēl nepieredzētu tautu sajaukšanu, pārtautošanās, pārkrievošanas draudus, savtīgu krievisku komunistisku ideoloģisku parolu mulsināta tautības jautājumos.

Latvietis var būt, kā tagad varbūt teiktu, "uzskaites latvietis" jeb tikai nomināls latvietis, un latvietis var būt "praktizējošs latvietis", ar to saprotot cilvēku, ar kuru tautība manifestējas (izteicas) sev raksturīgā dzīves veidā.

Populārs pasaulē mūsu dienās ir "amerikāniskais dzīves veids", kam Pad. Savienībā pretstata "sociālistisko dzīves veidu". Latviešiem sagādīšanās pēc dota iespēja ļoti tieši iepazīties ar abiem šiem dzīves veidiem, pret kuriem, saglabājot savu tautību, latviskajam dzīves veidam iespēja apliecināt savu izturību, kvalitātes un spējas dzīvot.

Latvieša definīcija un tautības izpratne šodien aktuāla nevis tāpēc, ka mums, latviešiem, piepeši būtu radusies pārrunu mode, kāre pēc debatēm akadēmiskā garā, bet tāpēc, ka tik nopietnajā tautas etniskās eksistences apdraudējumā ikvienam jāpazīst un jāizprot tautību noteicēji faktori, jāzina tautības kā morālas vērtības vieta un loma ik cilvēka dzīvē, jāpazīst tautības saglabāšanas un pārtautošanās aspekti.

Ar labi domātu, bet "tukšu" aicinājumu palikt latvietim, vai ar apgalvojumu (pat vēl kādas citas tautas valodā teiktu!) ka kāds vienkārši ir latvietis, mēs varam tikai aizmiglot skatu uz patieso situāciju, tās izpratni un problēmu risināšanu. Tautiskās izglītības un izglītošanās darbā nepieciešams respektēt visus faktoros, kas noteic cilvēka tautību. Tikai tad iespējams cilvēku audzināt un izglītēt pilnvērtīgas, nosvērtas dzīves virzienā, kurā nav

kaitīgu garīgu konfliktu, kas varētu salauzt pat cilvēka fizisko veselību.

Mēs katrs varbūt, atkarībā no savas profesionālās izglītības un arī no dzīves ievirzes, vairāk vai mazāk izteikti nojaušam, noprotam, ka kāda cilvēka tautības definīcija varētu ietvert piederību pie noteiktas rases, nācijas jeb tautas, etniskas vienības, reliģiskas vai konfesionālas grupas; un ka tautība atkarīga no piederības pie kultūrālas organizācijas un kopības, vēsturiskas grupas un valodnieciskas vienības, kas veidojušās un turas kopā iekšēju saistvielu un (vai) ārēju spiedienu rezultātā; ka tautība ir ilgu, vēsturisku atmiņu ķēde, kopēju ciešanu un cerību apziņa ("mums visiem vienas sāpes un vienas cerības").

Šis uzskaitījums nebūt neizslēdz jaunu faktoru, jaunu kategoriju meklēšanu vai ieviešanu, jo kategoriju ieviešana, kā zinām, nenozīmē zinātniskas — un arī nezinātniskas — izmeklēšanas pabeigšanu; izmeklēšana tikai nevar sākties bez kategorijām.

Šie un citi faktori, kategorijas, paaudžu paaudzēs pastāvēdami, veido kopības apziņu.

“Viena meita Rīgā dzied,
Otra dzied Valmierā.
Abas dzied vienu dziesmu, —
Vai tās vienas mātes meitas?”

Tautības apziņu veido un padziļina ne tikai līdzī dzīvošana latviešu kultūrā, personīgie uzskati un atziņas, bet arī ārpuses problēmas, kas saistītas ar vai, kas ir attiecināmas uz latviešiem, kas veido iedīgļus vai rada latviskas lojālītātes un latviskuma apziņu.

Tautības apziņas veidošanos un padziļināšanos rosina pagātnes un tagadnes kombinācija nākotnei, latviešu vēstures un kultūras studijas, apvienotas ar dzīvi mūsu dienu pasaulē. Ja saglabāta vitāla, veselīga tautības apziņa, latviskums, tad ideoloģiskos sārņus viegli attīrīt pat vienas paaudzes apziņā. Visu to mums māca gan citu

tautu, gan pašu pieredze.

Latviešiem, kā visām etniskām kopībām, ir savi fiziskie un fizioloģiskie, rasiskie elementi, piešķirti savās īpašās attiecībās. Un latviešiem ir, lai cik uzmanīgi ir tautības raksturību formulētāji, piemēram žīdi, tomēr savs vēsturisks "latvisks izskats", kas tapis r a s i s k u un kultūrālu faktoru savstarpīgā iedīr- b ē . Gadsimtu ilgā materiālā un arī garīgā apspiešana, cīņa ar visāda veida grūtībām izveidojusi un uzspiedusi cilvēkiem arī tāda veida izturēšanos un reakciju, kas dažkārt ir tik raksturīga, ka kļūst par visas grupas (tautas) pazīšanas zīmi un raksturojumu. Taču tā ir k u l t ū r ā l a , n e b i o l o ģ i s k a r a k s t u r ī b a . T o iemācās no apkārtnes, tā neiedzimst.

*

Vēlreiz nedaudz pieminēsim noteiktus, kaut plašus principus zinātniskajās studijās par cilvēku (kas nebūt nav mūsu pārdomu metode). Tie ļaus mums dziļāk, noteiktāk izprast latvieša vai latvietības, tas ir, mūsu tautības definīciju.

Ir jāatceras pamata fakts: kaut arī cilvēks ir gan bioloģiska, gan kultūru veidotāja (un kultūras veidota) dzīva būtne un kaut šie divi faktori var savstarpēji iedarboties un izdevīgā gadījumā to arī dara, cilvēka fiziskais tips un viņa kultūra reprezentē viņa eksistences atšķirīgās dimensijas, kuras jāuzlūko par patstāvīgām pat tad, kad tās ir savstarpēji saistīti mainīgi lielumi.

Fiziskas (ķermeniskas) īpašības, raksturības tiek mantotas (iedzimst) ar "ģenētiska mehanisma" palīdzību, kas noteic robežas, kurās kāda formas attīstība var notikt. K u l t ū r u , no otras puses, visos tās izpausmes veidos i e m ā c ā s , un tā tādā kārtā savā attīstībā ir ar atšķirīgu cēlonību. Tautības definīcijās, lai kādas tās būtu bijušas, pastāvīgi jāsaprotas ar abām cilvēka dimensijām — ar fizisko un ar kultūrālo.

Tātad vēlreiz: līdzīgi kā citām tautām vai etniskām

grupām, latviešiem ir savas norobežojamas, atšķirīgas fiziskas īpašības, kas pārmantojas iedzimtības ceļā. Bez tam latviešus raksturo kultūra un valoda, kas tos atšķir no citām tautām. Latvieša definīcija, lai cik plaša vai īsa, ietver visu latviešu bioloģisko un vēsturisko attīstības gaitu, visas izglītības un audzināšanas ceļā tapušās psiholoģiskās raksturības.

Ja mēs, kaut pavirši, salīdzinām latviešu ķermeniskās (antropoloģiskās) raksturības ar citām baltās rases grupām, mēs varbūt diezgan viegli pamanām, ka latvieši ir tāda etniska grupa, kuras atšķirību faktori no citām baltās rases grupām nav tik daudz fiziskas kā galvenām kārtām kultūrālas dabas. Nav ne mazāko šaubu, ka mūsu dienās tautības noteikšanā liela loma (laikam gan — vislielākā loma!) kultūras un psiholoģiskiem faktoriem, ko veido cilvēku tautiskā izglītība un tās iegūšanas gaitā un laikā veidotie sāktie psiholoģiskie faktori, proti, tautības apziņa, nacionālā pašapziņa, pārliecība par savas tautības vērtību ("es esmu lepns ar savu cēlumu") jeb vai par pārtautošanos kā normālu, dabisku procesu ("kas tur ļauns").

LATVISKUMS — KULTŪRĀLO ĪPAŠĪBU KOPUMS

Varbūt pārrunu labad būtu vēlams pirmo reiz plašāk pieskarties vienam no trimdā visvairāk lietotajiem jēdzieniem — latviskumam, jau tūdaļ piebilstot, ka pie latviskuma būs vēl un vēl jāatgriežas, lai no līdzšinējās abstraktizēšanas nonāktu pie šī jēdziena piepildīšanas ar saturu.

Latviskums ir visu to kultūrālo īpašību kopums, kas raksturo latvieti. Tas ir tautības kultūrāli-vēsturisko raksturību kopums un latvieša individuālītātes apliecinājums. Latviskums nepārtraukti maina savu

“seju”, tāpat kā mainās paaudzes, kas to dzīvo un mainās laikmeti, kuros to dzīvo. Latviskums nevar pastāvēt, lietojot mazliet manierīgu formulējumu, ārpus laika un telpas. Latviskums nevar pastāvēt bez latviešu kultūras, nevar pastāvēt ārpus latviešu kultūras.

Kultūra, ielēšot valodu, satur visus galvenos tautību raksturotājus faktorus. Tāpēc cilvēkam, kam nav nekādas īstas kultūras, tautības jautājums nevar būt, nav un neliekas aktuāls. Tādam tautības jautājums varbūt neliekas arī svarīgs, jo tautība un kultūra ir vērtības, kas nav tieši nepieciešamas bioloģiskai veģetēšanai.

Cilvēks ir latvietis, ja visa viņa kultūra ir latviska, ir latviešu kultūra. Cilvēks var mantot latvieša tautību, piedzimstot latviešu ģimenē, bet par “pilnu” latvieti viņš kļūst tad, kad visa viņa kultūra ir latviska, jo tikai tad viņa tautība spēj manifestēties visā savā vienreizīgumā un pilnīguma bagātībā. Tas arī nozīmē, latvieša visa dzīve ir saistīta, savienota ar latviešu vēsturi, latviešu tautas likteni, latviešu tautas nākotni un ar latviešiem, lai kur viņi pasaulē būtu nonākuši. Cilvēks nevar pazaudēt savu latviskumu, ja to pasaulē, svešumā, tāpat kā tēvu zemē, noteic latviskais dzīves veids.

Latviskuma galvenā pazīme, raksturība ir latviešu valoda, ar to latviskumam celties un pastāvēt, bez tās grimt un zust. Vai kā viens no pirmajiem lielajiem latviešu valodniekiem, Jānis Kauliņš (1863. — 1940.), teicis: “Valoda un vienīgi valoda ir tautas stūra un pamata akmens, viņas dvēsele, viņas vēstures spogulis, viņas spējas lieciniece, viņas skolotāja, mācītāja, vadītāja; kas mēli sien, tas tautai pēc dzīvības tīko.”

Valoda satur, ietver, ir saglabājusi sevī visu tautas vēsturi, un katrs vārds tajā atbalso vai asociējas ar dažādiem laikmetiem. Visu tautu lielie domātāji tautas valodai vai savai valodai veltījuši visizjustākos cildinājumus.

Latvijas teritorija, latviešu tautas zeme ir latviskuma dabiskais rezervāts. Katra vieta savā zemē šādi vai tādi saistās ar tautas vēsturi, simbolizē pagātnes

notikumus vai cilvēkus. Vēsture savā zemē, lietojot dzejisku salīdzinājumu, ir it kā gaisā, cilvēks to ieelpo un nedzīvot latvisku dzīvi nozīmētu, ka jāpārstāj elpot. Tāpēc, lai iedragātu latviskuma rezervātu Latvijā, jā sajauc tautas, jā vājina tautības apziņa, vēsturiskas asociācijas jānojauc, jāpiepilda ar citu saturu, jāmanipulē; jārada jaunas, citas vēsturiskas piemiņas vietas un simboli saskaņā ar jaunām ideoloģijām (kauju vietas, kritušo karavīru, bet galvenokārt "lielās krievu" tautas piederīgo kapi, kas radušies, krieviem iebrūkot Latvijā Otrā pasaules kara ietvaros, vai pabeidzot Latvijas iekarošanu pēc Otrā pasaules kara beigām cīņās ar nacionālajiem partizāniem pēc 1945. gada 8. maija); vecajām vēsturiskām vietām jāpiedevē jaunas, svešas nozīmes (Krievijas teritorijā un sarkanarmijas rindās Otrā pasaules kara laikā kritušo latviešu pārvešana un apglabāšana Brāļu kapos Rīgā, agrāk apbedīto latviešu vārdu izkalšana no kapakmeņiem vai kapakmeņu iznīcināšana).

Tautības apziņa raksturojas ar apzināšanos par jaunatnes tautiskās audzināšanas nepieciešamību un par līdzdalību tās latviskajā izglītošanā, kas ir tautības, latviskuma iepazīšana visās tā dimensijās. Šim jaunatnes izglītības darbam visu iespējamo vērību veltī ne tikai tie, kas uzskata šo nodarbību par vissvarīgāko procesu tautas pastāvēšanas gaitā, bet arī tie, kam savtīgi plāni (piemēram, ar "internacionālo audzināšanu") par kādas tautas gaitu ietekmēšanu nākotnē.

Tautības aspekts ir likteņkopības sajušana un apzināšanās, dzīvošana nākotnei, glabājot pagātnes vērtības, apzinoties tautas dzīvi kā ķēdi, kurā katram posmam, katrai paaudzei sava vieta un nozīme, skaidri priekšstatot, ka, tikai vienreiz pārtrūkstot, šo tautas ķēdi kā ķēdi nekas vairs nevar atjaunot ... Šī likteņkopība, kopējās sāpes un cerības, to apzināšanās ļoti dominē modernajā latviešu literātūrā.

Noapaļojot šo pārdomu posmu, kurā iezīmējām latviskuma pirmās kontūras, varam prasīt: vai vēl

joprojām domājam, ka tautību noteic un izšķir mūsu dzīvē tik bieži pieminētā latviešu "asins balss" bez latviskās izglītības? Vai tautības jautājums ietver arī "tīru" asiņu vai "latvisku asiņu" aspektu? Jeb vai mums šais jautājumos jau tapusi racionālāka pieeja?

Beigās jautāsim, vai kāda persona ir vai varētu būt latvietis, ja viņš sevi a t z i s t par latvieti un:

- a. ir dzimis latviešu ģimenē;
- b. viens no viņa vecākiem ir latvietis;
- c. viņa laulības partners ir latvietis;
- d. neatkarīgi no cēluma, viņš ir u z a u d z i s l a t v i s k ā k u l t ū r ā , latviski izglītots un identificējas ar latviešiem, viņu centieniem un latvisko dzīves veidu;
- e. dzīvo Latvijā, latviešu tautas zemē, identificējas ar latviešu tautu, tās centieniem, ar latviešu kultūru un latvisko dzīves veidu?

KAS IR LATVIETIS?

Savās pārdomās un latvieša definīcijas mēģinājumos mēs saskaramies ar (apzinīgi vai neapzinīgi) un vadāmajiem no šādiem aspektiem:

- a. vai ir kādi legāli, likumīgi norādījumi par to, kas ir latvietis?
- b. kādi zinātniski atzinumi ir par cilvēku dalīšanos atšķirīgās grupās, un ko tautības jautājumos atzīst sabiedriskās zinātnes?
- c. ko pēc personīgiem vērtējumiem vai sajūtām mēs uzlūkojam vai varam uzlūkot par latvieti (referends)?

Latvieša definīcija, īpaši, ja vēlamies to veikt trimdā, emigrācijā, svešumā, ienāk jauni un būtiski paplašinājumi. Agrākās stingrās, Isās tautības definīcijas, kas bija labas diezgan, dzīvojot savā zemē, dabiskajā rezervātā un beidzot — savā valstī, mūsu uztverē kļūst it kā par definīcijām, kas bija nākusis no “ārpuses”. Turpretim, esot etniska grupa vai necīga minoritāte citu tautu vidū (vai tautību sajaukumā Latvijā dzīvojot), mēs jūtam un apzināties, ka nepieciešama jauna vai cita daudz plašāka tautības definīcija nekā tā, kas nākusi no “ārpuses”. Atšķirīgo dzīves apstākļu diktētajai jaunajai definīcijai jānāk no “iekšpuses” un jābūt vienlaikus tautības saglabāšanas un tautas pastāvēšanas formulai.

*

Lai it kā atdzīvinātu un aktuālizētu pārdomas par tautības jautājumu, iedomāsimies hipotētisku iespēju, ka piepeši latvieša tautībai, jeb “būt latvietim” nozīmētu iegūt lielus, neaptveramus labumus un priekšrocības, kādu nav nevienam citam. Kā tādā gadījumā “istos”, “tīros” latviešus atšķirt no tiem cilvēkiem, kas būtu tikai šo labumu kārotāji un to dēļ gribētu būt latvieši? Kā varētu noteikt, ka kāds cilvēks un kādu pazīmju dēļ ir vai nav latvietis?

Mēs zinām, ka Latvijā šodien ir cilvēki, kas par savu tautību uzdod — latvietis, bet par savu dzimto valodu krievu valodu. Vai šie cilvēki ir latvieši?

Rietumu pasaulē ir cilvēki, kas dzimuši latviešu ģimenēs, uzskata sevi par latviešiem, bet neprot ne vārda latviski. Vai šie cilvēki ir latvieši?

Vai abos gadījumos neesam sastapušies ar situāciju, kuru respektējot, atzīstot un akceptējot, mēs galīgā konsekvencē neparakstām latviešu tautas etniskās, nacionālās iznīcināšanas lēmumu? Proti, atsakoties latvieša definīcijā no latviešu valodas, zaudējam būtiskāko tautības, latviskuma raksturību, kas ir arī

svarīgākais visu latvisko kultūras faktoru pārmantošanas līdzeklis. (Un kas tādā gadījumā morālu vērtību argumentācijas ietvaros varēs krievu iebrucējiem Latvijā pārnest latviešu pārkrievošanu, ja visi latvieši Latvijā pratis tikai krieviski, jo skaitīties jau viņi skaitīsies latvieši!)

Tātad sāksim ar vienu no pašiem svarīgākiem faktoriem: vai kāda persona ir latvietis, ja tas sevi uzlūko vai atzīst par latvieti? Vai persona, kas publiski un patiesi (bet kā to izmērīt?) deklarē sevi par latvieti, jāuzlūko par mūsu tautas, par mūsu nācijas piederīgo? Jeb vai ir kāds minimāls prasību, nosacījumu skaits, radniecīgs starptautiskai izpratnei tautības jautājumos, uz ko būtu jābūt pozitīvām atbildēm, iekāms personīga deklarācija tautības jautājumā iegūst "legālu", "likumīgu" svaru?

Es domāju, ka no morālu apsvērumu viedokļa nevarētu nevienu cilvēku nedz aizkavēt, nedz ierobežot, lai tas uzlūkotu sevi pavisam nopietni par latvieti, kaut arī viņš, piemēram, neprot latviešu valodu, bet dara to, piemēram, viena vai abu vecāku latviskās tautības dēļ. Taču šāda hipotētiska kāda latviešu tautas piederīgā situācija (neprotot, piemēram, latviešu valodu), ļauj mums ieskatīt, ka šis cilvēks stāv pie latviešu tautas raksturību krātuvēm, pie tautas būtisko un dziļāko bagātību krātuvēm kā pie aizslēgtām durvīm bez atslēgas, tas ir, bez latviešu valodas. Tās nelielās informācijas kriptaiņas, kas pagaidām pasaulē sastopamas kādas citas lielas tautas valodā par latviešu tautas kultūru un vēsturi, ir par daudz niecīgas, sporadiskas vai arī tik izteikti specifiskas, ka latvietim, kas neprot latviski, savu tautību nākas dzīvot kā daļēji "aklam, kurlam un mēmam" ar ļoti ierobežotu "smaržu un garšu".

*

Ir vietā pieminēt, ka latvieša definīcijai būtu jānorāda uz tām pazīmēm, raksturībām, īpašībām, kas

kādam ļauj vispilnīgāk apzināties savu tautību, radot sev iespēju dzīvot latvisku dzīvi. Tāpat jāuzsver, ka tautības apziņa ir katra cilvēka vispersonīgākā daļa un ir katra cilvēka paša izšķiršanā. Tautību nevar kādam ne piešķirt, ne atņemt. Valsts "varas iestādes" kādu cilvēku var neatzīt par latvieti. Politisku "aizspriedumu" dēļ var apšaubīt kāda tautību, bet neviens nevar cilvēkam atņemt piederības sajūtu pie savas tautas. Šo aksiomu mēs varam apliecināt katrs ar savu pieredzi.

Nesen, 1979. gada 14. septembrī, Latvijas laikrakstā "Padomju Jaunatne" kādā ziņojumā bija maza, bet interesanta piezīme, ka "garākā dzejojumā Armands Melnalksnis vēstīja par tiem cilvēkiem, kuri gan runā latviski, bet dzimuši un auguši svešumā." Vai viņš vēstīja par latviešiem? Ziņojums laikrakstā uz to neatbildēja.

Mūsu dienu Latvijas pārvaldes aparāts savās publikācijās (gan tautas patēriņam, gan propagandai uz ārzemēm) labprāt dēvē latviešus svešumā par latviešu cēluma tādas un tādas zemes piederīgiem, — piemēram, latviešu cēluma kanadietis. Vai teiktais atbilst īstenībai?

Ja mēs esam latviešu tautības Kanadas pavalstnieki, tad mēs neesam latviešu cēluma kanadieši, ja — tas ir svarīgi! — mēs apzināmies savu tautību. Ja mani, piemēram, dēvē par Savienoto Valstu latvieti, ko es varētu iebilst, esot ASV pavalstnieks? Vienīgi būt lepns, ka tālajā Amerikā esmu saglabājis savu tautību. Taču, ja mani dēvē par latviešu cēluma amerikāni, tad man bez manas ziņas mēģina atņemt tautību, kuru es esmu mantojis, ne tikai celdamies no latviešiem, bet latviski izglītojoties, latviešu kultūrā dzīvojot, ar latviešiem identificējoties.

Šis pats mūsu dienu Latvijas pārvaldes aparāts, iejaukdams mūsu apziņas brīvības sfairā, mēģina iedragāt mūsu tautības apziņu, piemēram, tādējādi, ka Latvijas apciemotājus, kas ierodas savā tēvu zemē vai dzimtenē pēc vairāku gadu desmitu projienes, dēvē par ārzemju tūristiem, (implicēdams, ka pēc tautības viņi Latvijā ir svešinieki.)

Nezinu, vai varētu šaubīties par kādas personas tautību, kas sevi uzlūko par latvieti, ja — un šeit, manuprāt, seko svarīgi nosacījumi — ja šī persona cēlusies no latviešiem un tās tautības apziņa bazējas latviešu valodas prašanā, dzīvošanā latviešu kultūrā, identificējoties ar latviešiem un viņu centieniem. P ā r l i e c ī b a ir svarīgs faktors tautības raksturošanā (varbūt svarīgākais). Pie dabiskas tautības apziņas, nacionālās pašapziņas nonāk izglītošanās ceļā, ne — kārojot pasaulīgus labumus vai priekšrocības.

Latvietim jābūt ne tikai pēc dzimšanas, bet arī pēc pārliecības. Latvietim, kas tāds ir savas pārliecības dēļ (runājot arī no savām personīgām sajūtām), sava tautība ir kā dabas augstākā dāvana, kā vērtība pati par sevi. Viņš saprot, ka citas cilvēku grupas piederīgiem tāda vērtība ir būt, piemēram, par zviedru, vai poli, vai holandieci, vai ebrēju vai angli. Viņš nav latvietis tāpēc, vai tāpēc vien, ka latvieši ir maza un apdraudēta tauta, kuras pārdzīvošanai un pastāvēšanai svarīgs katrs tautas piederīgais. Tas, protams, ir svarīgs aspekts viņa tautības apziņā. Viņš nav latvietis tikai tāpēc vien, lai iegūtu savu identitāti. Viss tas viņam ir tikai blakus ieguvums.

Vai tautība cilvēkam dzīvē ir līdzeklis jeb vai mērķis cilvēciskās eksistences apliecināšanai? Atsevišķa cilvēka dzīve izpaužas, manifestējas ne jau tukšumā, bet sabiedrībā, grupā. Tautība nav tikai līdzeklis, tā ir arī — mērķis. Tauta ir cilvēku eksistences izpaušanās grupā. Cilvēku eksistence manifestējas grupas identitātē (“tikai ar tevi mums celties, bez tevis mums grīmt”, “kā kastanis es vaļā šķēlos, ar savu tautu kopā cēlos, un tagad stāvu saules starā”).

Latviešu vecāku atbildība pret saviem bērniem tautības jautājumā izpaužas kā tikumisku vērtību atzišana vai neatzišana, respektēšana vai nerespекtēšana resp. kļūdišanās, vainas uzņemšanās, grēkošana. Ikvienam bērnam, pieaugot par cilvēku, būs iespēja un

tiesības, ja viņam liksies nepieciešams, ja tā būs viņa pārlicība, mainīt savu no vecākiem mantoto tautību pret citu. Taču vecāku atbildība pret saviem bērniem civilizētā pasaulē neietver tikai pajumtes, apģērba un barības sagādāšanu. Tā ietver savas tautības apziņas pamodināšanu un, kaut neliela, taču būtiska savas tautības priekšstata, tautības — cilvēciski izcilās raksturības priekšstata izveidošanu. Vecāku atbildība pret saviem bērniem mūsu dienās, sevišķi mūsu visatļautības laikmetā, ir nepamest viņus pasaulē bez saknēm, bez saitēm ar pagātņi un līdz ar to bez saitēm ar cilvēkiem vienmēr grūti iedomājamo nākotni. (Pārdomās par tautas gara kultūras pārmantošanu, par latvisko izglītību ar šiem tautības aspektiem būs jāsastopas arvien par jaunu.)

*

Pārrunas par mūsu dienu latvieša definīciju ietekmē, saasina un bagātina tā dēvētās **j a u k t u t a u t ī b u l a u l ī b a s**, kuras kā aktuāla sociāla problēma mūsu kultūrā parādās pagājušā gadu simtenī, bet pieaug par pašu galveno tautības jautājumā it sevišķi pēc Otrā pasaules kara gan latviešiem svešumā, gan arī tēvu zemē, kur turpina neierobežotā, nekontrolētā veidā ieplūst sveštautieši, galvenokārt krievi un krieviski runājoši citu tautu piederīgie.

Mūsu dienu pasaulē pastāv gan brīvprātīgi, gan piespiedu migrācijas procesi un dažādu valstu dažādi imperiālistiski centieni un tīkojumi vai atšķirīgas nacionālītāšu, tautību politikas. Delikātais, eksplozīvais tautību jautājums mūsu dienu pasaulē vismaz nomināli ir it kā atstāts katra individa vai tā intimās pārstāvēniecības — ģimenes izšķiršanā. Valsts noteic pavalstniecību, bet tautību atstāj vecāku vai paša izvēlei.

Taču, kā varam vērot, valsts pārvaldes aparāts ar

pavalstniecības faktoru patiesībā padara atsevišķo tautību pavalstniekus par valdošās tautas (valdošā tauta — vairākuma tautība un valsts valodas tauta) valsts legāliem gūstekņiem. Piemēram, ebrēju resp. žīdu izceļošanas centieni no PSRS uz Izraēlu un viņu pieredze uzskatāmi dokumentē un ilustrē iepriekš konstatēto, jo žīdiem visai aktīvi jācinās, lai tiktu ārā no Pad. Savienības vaņģniecības.

Šis Pad. Savienības piemērs ir būtiski svarīgs mums tautības jautājuma un savas tautas situācijas izpratnei. Tāpēc, izvēloties no pasaules politiskās literatūras paradoksālu salīdzinājumu, ka Krievija pakļautās tautas sev pielaulā, šādas “jauktu tautu laulības” krieviskā izpratnē nozīmē, ka mazākās tautas laulību partnerim jāierobežo un pamazām jānomāc savas kultūrālās, tautiskās, etniskās, īpaši — atšķirīgākās raksturības — pēc lielākās tautas laulību partnera ideoloģijas (pareizticība, komūnisms) un konstitūcijas prasībām, par kura “dzīves biedru” viņš nu padarīts.

No šīs “jauktu t a u t u laulību” izpratnes atgriezsimies pie “jauktu t a u t i b u ģimenēm”. Sociāli vērojumi atzīst, ka jauktu tautību laulības un to konsekvences vislabāk tomēr risināmas, uzlūkojot ik gadījumu par atsevišķu parādību, kas prasa pats savu racionālu pieeju. Nav bioloģisku vai citu lietišķu argumentu pret jauktām laulībām, ir gan psiholoģiskas un tikumiskas dabas aizrādījumi vai iebildumi. Jo vairāk par jauktu tautību laulībām, ģimenēm domā, jo labprātāk gribas pievienoties atzinumiem, ka nav nekādas noteiktas formulas jauktu tautību laulību izvērtēšanai vai jauktu tautību laulību kā problēmas risināšanai. Laulību gadījumi liekas tik atšķirīgi, cik atšķirīgās kombinācijās apprecas atšķirīgu tautību piederīgie un cik atšķirīgi viņi ir kā cilvēki.

Iespējami ir tā dēvētie “vieglie” un “grūtie” risinājumi. “Vieglie” ir tie, ka ļauj lietām it kā kārtoties pašām no sevis. Un “grūtie” jeb cilvēcisko kvalitāšu līmenī paceltie risinājumi apsver, kāda atbildība, ja

vispār, jaundibinātai ģimenei ir pret saviem vecākiem un senčiem, kādi uzdevumi ir ģimenes eksistencei, ja tie nav tikai bioloģiska veģetēšana. Pēcnācēju tautības jautājumi, ģimenes kopējā politika tautības jautājumā, kā ieteic lietpratēji, būtu pilnībā jāizdiskutē pirms laulībām, jo šie jautājumi pasaulē, kur vadītāji spēki starp tautām ir nacionālā apziņa un pašapziņa, neizdiskutēti var agri vai vēlu izpausties iepriekš pat neiedomājamā aktuālitātē vai asumā.

Ja jauktu tautību ģimenēs viens no vecākiem ir latvietis, pēcnācēji nenoliedzami var uzlūkot sevi par latviešiem. Taču savas tautības raksturības un tautības — šīs tikumiskās vērtības visi "labumi" šo ģimeņu piederīgiem var atklāties, tikai iepazīstoties ar latviešu kultūru, identificējoties ar latviešiem, latvisko dzīves veidu, kas tādā izpratnē nozīmē būt "pilnīgam latvietim".

Tas pats var attiekties uz personu, kura sevi uzlūko par latvieti tāpēc, ka laulības partneris ir latvietis. Šī veida "tautības" izpratnei vislabāk var izvēlēties kādu piemēru no pasaules kultūras, kurš pats runā par sevi vislabāk, neprasot ne papildinājumu, ne labojumu. Šāds tautības apziņas pilnīgākais apliecinājums un identificēšanās ar tautu klasisku piemēru radis seno semītu kultūrā, kad ķēniņa Dāvida vecvecmāte konvertīte Ruta deklarē savu uzticību tautai, kurā viņa ieprecējusies: "kurp tu iesi, es iešu; kur tu apmetīsies, es apmetīšos; tava tauta būs mana tauta un tavš Dievs mans Dievs; kur tu mirsi, es miršu un tur tikšu es apglabāta."

Kā šis tautības apliecinājums skanētu mūsu dienās: archaiski, pārāk ideālistiski, jeb vai par to vislabāk runājams tikai tīri teorētiskā plāksnē?

*

Jauktu tautību laulības, pielāgošanās, iekļaušanās citu tautu dzīvē, kultūrā, pārtautošanās, asimilēšanās, latviešu tēvu zemes pārpludināšana ar svešautiešiem, cittautu svešām paražām un paradumiem, tautības

apziņas, nacionālās pašapziņas vājināšanās, atsvešināšanās no latviskā dzīves veida, no latviešu kultūras, mulsināšana tautības jautājumos, viss liek apsvērt un mēģināt ietvert tautības definīcijā latviešu tautas īstenību, ietvert tos faktoros, kas noteic tautību, kas norāda, kā to saglabāt, kā palīdzēt citiem.

Vai mūsu dienu latviešu īstenības izpratne neprasa tautības definīcijā katra latvieša īpašu un personīgu identificēšanos ar Latviju? (Tādu tradīciju, cik man zināms, mums laikam nav, jeb vai arī tās vēl paslēptas līdz galam neizpētītajā tautas kultūrālajā mantojumā.) Šī identificēšanās ar Latviju būtu *i d e j a s* pakāpē, kuras realizēšana svešumā dzīvojošajiem atkarīga no politiskiem faktoriem. Tā varētu būt ideja par uzturēšanos Latvijā studiju nolūkos jaunībā, ideja par emocionālu ceļojumu resp. svētceļojumu uz Latviju pieaugušā gados, vai cita veida īsāka vai ilgāka uzturēšanās Latvijā, visbeidzot — *i d e j a* par atgriešanos uz *s a v u t ē v u z e m i* un palikšanu uz dzīvi tur. (Tā dēvētajai “premisei par atgriešanos Latvijā” plašāk pieskarsimies vēlāk.) Visbeidzot — tā varētu būt ideja par “Latviju latviešiem”.

Latviskās izglītības svarīgai un būtiskai sastāvdaļai, ja šī izglītība darbotos kā sava nosaukuma attaisnojums (saskaņā ar latvisko ideoloģiju), ja šī izglītība rēķinātos ar savu audzēkņu psiholoģisko un kultūrālo dzīvi visa mūža perspektīvā, būtu jābūt mācībai, uzskatam, ka neviens nav dzīvojis savu dzīvi pilnīgi, būdams latvietis, ja viņš nav sajutis un pārdzīvojis atgriešanos savu senču zemē, savā tēvu zemē ar iespējamu palikšanu uz dzīvi tur kā latviskuma realizēšanas un pilnīgas latviskas dzīves augstāko pakāpi.

Ar pāris piemēriem nevar pierādīt iepriekš minēto apgalvojumu, bet tikai to ilustrēt. Savu braucienu uz Latviju 1978. gadā kāds svešumā dzimis jauniešs raksturo par braucienu “pretim jaunai pasaulei ... kurā manas asinis ir radušās, pasaulei, kurā mani senči nosprauda manas eksistences robežas”. — Un kāds cits:

“Kad es atgriezos no Rīgas apciemojuma, manu latviskumu bija bagātinājis, cik īsā laikā tas iespējams, Latvijas zemes kā pirmo reizi sastaptas r e ā l i t ā t e s pārdzīvojums. Šis pārdzīvojums manam latviskumam piešķīra citu saturu un svaru.”

*

Par tautības jautājumu un latvieša definīciju domājot, mēs varbūt apjaušam, ka tautas vēsturiskajā izveidošanās gaitā iezīmējas visas tās pazīmes, kas raksturo tautību — kopējs cēlums, kopēja valoda, sava zeme, sava valsts un kopējs kultūras mantojums, vēsturiskas tradīcijas, kopējas garīgas un sabiedriskas idejas, ideāli, centieni.

Tautību cilvēkā “iestāda” izcelšanās, bet izaugt tā izaug ar tautiskās izglītības palīdzību, visas kultūras pārmantošanu un top par cilvēka morālu kvalitāšu apliecinātāju.

Kopības apziņā, tautības apziņā top tautas kultūra; tautas kultūra kristalizē un padziļina kopības apziņu.

Kas ir latvietis? Atbildes definīcijai būtu jānorāda uz visām svarīgākām latviskuma kategorijām. Par svarīgām uzlūkosim tās, kas katra atsevišķi nav mazāka par visu to kopumu. Debatēsim! Viena šāda kategorija varētu būt latvisks cēlums. Cita — valoda, latviskā dzīves ziņa utt. Vai katra no mūsu kategorijām, raksturībām ir pietiekami liela, lai raksturotu kādu par latvieti?

Savukārt trimda, liekas, visumā varētu būt vienis prātis, ka latvieši trimdā, latvieši pasaulē nevar saglabāt savu tautību un izdzīvot līdz bezgalībai — ad infinitum. To noliedz vēstures un socioloģijas zinātnes. Tauta var izdzīvot tikai tur, kur ir tās kodols — savā tēvu zemē, savā dabiskajā rezervātā, savā lieguma zonā. Tas nozīmē, ka latvieša definīcijā šim faktam jābūt ietvertam kā politiskai prasībai, kā piederības apliecinājumam, kā mudinājumam noturēt tēvu zemi.

Tāpat mēs apjaušam, ka ir robežas, līdz kurām

latvieša definīciju varētu variēt, papildināt vai atšķaidīt, ka nekad nevajadzētu pārkāpt to robežu, aiz kuras rodas draudi tautas kopībai un vienībai, aiz kuras apzinīgi vai neapzinīgi noliedzam tautas pastāvēšanu.

Iespējami pilnīgāko latvieša definīciju mūsu dienām vislabprātāk es rakstītu šādi:

Latvietis ir, kas cēlies no latviešiem (vismaz viens no vecākiem latvietis), prot latviešu valodu un latviski izglītots, atzīst sevi par latvieti sava cēluma un savas pārliecības dēļ un apzinās, ka tautas vēsturiskā tēvu zeme ir Latvija.

Tālāk varam secināt:

Par latvieti var kļūt, ja pieņem laulības partnera tautību vai noņemtas uz pastāvīgu dzīvi latviešu tautas tēvu zemē, iemācās latviešu valodu, identifikējas ar latviešu kultūru, ar latviešu tautu un tās centieniem. (Šī tautības iegūšana ir līdzīga tautības legālai iegūšanai ar adoptēšanu.)

TAUTĪBA UN TICĪBA

Latvieša definīcija neietver piederību pie kādas reliģiskas konfesijas, bet latvieša definīcija arī nekādā veidā nenorāda reliģisko jautājumu izslēgšanu no latviskā dzīves veida, kas var būt bagāts dažādām reliģiska rakstura pazīmēm.

Latvijas valstī personības dokumentos blakus ierakstam "tautība" bija arī aile, kas prasīja atbildi uz jautājumu, kāda ir pavalstnieka vai Latvijas iedzīvotāja ticība.

Latvieša tautība noteic viņa nacionālo, etnisko

piederību, bet tautību nevar identificēt ar latvieša reliģiskiem uzskatiem un tā nenoteic viņa piederību pie kādas specifiskas konfesijas.

Nule minētā Latvijas un latviešu konfesionālā situācija tapusi, kā zināms, vēstures gaitā, un uzmanīga šis, ja varētu teikt, delikātās vēsturiskās situācijas prātā paturēšana, izprašana un respektēšana ir ārkārtīgi svarīga, lai latviešu sadzīvē nerastos iegansti nevajadzīgiem, postīgiem asumiem, vai pat "ticību kariem", vai arī "ticīgo un neticīgo brāļu kariem".

Latvijas iedzīvotāji 1935. gadā pēc konfesijām sadalījās šādi: evaņģeliski luterticīgie — 55,14%, katoļi — 24,45%, pareizticīgie — 8,94%, vecticībnieki — 5,41%, Mozus ticīgie — 4,79%, pārējie protestanti — 0,98%, citi un nezināmi — 0,19%.

No visiem Latvijas luterticīgajiem iedzīvotājiem, tos sadalot pēc tautības, l a t v i e š i bija 94,45%, no katoļiem — 81,37%, no pareizticīgajiem — 33,03%.

Šai vēsturiski tapušai situācijai ir savi "plusi" un "mīnusi". Racionāla, prāgmatiska un demokratiska sadzīves politika radniecīgās situācijās tradicionāli mēģina mazināt "mīnusu" ietekmi, izmantojot par labu visus "plusus".

Tautība un ticība latviešiem ir tādas divas parallēlas dzīves parādības, ko sabiedriski var risināt gan kopēji, gan atsevišķi, gan vienai otru papildinot, gan izslēdzot.

Tāpēc arī, piemēram, l a t v i s k o i z g l ī t ī b u nevar identificēt ar reliģisko audzināšanu, bet visos tajos gadījumos, kur reliģiskā audzināšana notiek latviešu valodā un tās ētiskās un aistētiskās normas reprezentē mūsu civilizācijas augstākos sasniegumus (kas, protams, ir raksturīgi visām tradicionālām konfesijām, pie kurām latvieši pieder), latviešu tautības cilvēku reliģiskā audzināšana ir viņu l a t v i s k ā s i z g l ī t ī b a s o r g a n i s k a d a ļ a.

Tautai ar vienu konfesiju križu un pārbaudījumu laikā, sabiedriskās struktūras satricinājumos, liekas, ir vieglāk saglabāt savu tautību, savu nacionālo apziņu un

sekmīgāk pastāvēt visos pārbaudījumos. Tam par piemēriem minami, pievēršoties latviešu ģeografiskiem kaimiņiem, lietuvieši un poļi.

Tautai, kurā vairāku konfesiju piederīgie, tautības jautājums šad tad var kļūt it kā sekundārs, īpaši — uzliesmojot reliģiskām debatēm. Šādos disputos vai križu posmos jānostata un konsekventi jāizmanto par visus vienotāju faktoru, par tautas kopsaucēju, tas vērtību un kultūrālo raksturību kopums, kas noteic vai raksturo kādu tautību (mūsu gadījumā — latviskums).

Rietumu pasaulē, lai pie kādas konfesijas latvietis piederētu, viņa baznīca vai draudze neprasa pēc viņa tautības, bet gan pēc ticības apliecināšanas attiecīgās konfesijas ietvaros. Draudzēs var būt un ir arī cittautieši. Tautību baznīcas vai draudzes nosaukumā papildus izteic vārds "latviešu", piemēram, latviešu ev. lut. Kristus draudze.

Dievkalpojumos lieto latviešu valodu tāpēc, ka tā bijusi draudzes locekļu kopējais sazināšanās līdzeklis, draudzi dibinot. Ja baznīcas rituāla kopšanai nepieciešams cits sazināšanās līdzeklis, tas ir, ja baznīcās tiktu vai tiks lietota, piemēram, angļu vai kāda cita valoda, draudzei bez latviešu valodas būtu atņemta tās galvenā etniskā, nacionālā raksturība, turpretī pati draudze kā kristiešu kopība varētu netraucēti pastāvēt tālāk.

Vai kristīgās ticības un latvietības kopšana trimdā iet roku rokā?

Pirmā piedāvā un garantē pilnīgu, patiesu individuālītātes attīstību un aizsargāšanu tradicionālu aistētisku un ētisku vērtību sistēmas ietvaros.

Latvietības saglabāšana papildina kristīgās ticības apsolīto un garantēto individuālītātes attīstību, bet latvietības realizēšana prasa lielus personīgus upurus un īpašu gribas piepūli, garīgi dzīvojot latviešu kultūrā un savu materiālo eksistenci apliecinot apkārtnes kultūrā.

Latvietības saglabāšana nodrošina latviešu draudžu kā etnisku kopību pastāvēšanu. Ja šī raksturība ir

tikumiska vērtība, tad etniski, nacionāli apzinīga latvietība ir visu konfesiju latviešu draudžu interesēs.

(Turpinājums šīm pārdomām atrodams nodaļā par latviskumu un reliģiozitāti.)

PĀRTAUTOŠANĀS, ASIMILĀCIJA

Par pārtautošanos svešumā nebūtu daudz jārunā, jo, pirmkārt, tā ir nesalīdzināmi vieglāk paveicama nekā tautības saglabāšana, un, otrkārt, tā skar cilvēkus, kas ir it kā jau nostājušies ārpus mūsu pārrunu loka.

Taču pārtautošanās veidi un gadījumi un pats pārtautošanās process, par ko saka, ka esot grūti pateikt, kad tas sākas, nebūt nav ārpus mūsu pārrunām. Ja zinām, kas ir latvietis, tas ir, ja zinām tos komponentus, lielumus, raksturības, kategorijas, pazīmes, kas veido, noteic mūsu tautību, tad varam secināt, ka tautību var zaudēt, savas tautības raksturības apmainot pret citas tautas raksturībām. Tāpēc svarīgi izprast, kā viss var notikt vai kā var novērst vai vismaz kavēt pārtautošanos.

Lietuviešu filozofs Juozs Girņus raksta par pārtautošanos no savas, lietuvieša, perspektīvas grāmatā "Tauta un uzticība tautai". Man liekas, ka grūti iespējams vēl vienkāršāk un loģiskāk norādīt uz morālā vērtējuma un socioloģiskās analīzes atšķirībām, skarot pārtautošanās problēmas, kā darījis viņš.

Mēģinot ieskatīties pārtautošanās problēmās Latvijā vai pieminot pārtautošanās raksturības no mūsu vēstures, atcerēsimies, ka mums visvairāk rūp ieskatīties situācijās, kas pastāv, p i r m s sākas pārtautošanās, ka mums rūp iepazīt situācijas, kas top radītas pārtautošanās virzienā un sekmēšanā.

Ikviens latvietis šodien, gan tēvu zemē, gan svešumā, tā, kā vēl nekad latviešu vēsturē, ir pakļauts

pārtautošanās centieniem vai iespējām. Gan svešumā, gan arī Latvijā pašā, cilvēks, izvērtēdams savu situāciju, jautā: kāpēc man jābūt latvietim, kāpēc man jāpaliek latvietim, ja es savu dzīvi varu daudz labāk piepildīt un daudz ražēnāk dzīvot, pieņemot citu tautību vai arī pilnīgi pārejot savas mītnes zemes sabiedrībā. Vai pilnīga aiziešana un nošķiršanās no latviešiem man, tāpat kā maniem bērniem, nav vislabākais ceļš?

Tad nu par tik, par cik apzināties tautību kā vērtību, par cik mūsu garīgajam cilvēkam svarīga latvietība, tai līdzī dotais kultūrālais mantojums, par tik vēlamies uzklaut un / vai saprast socioloģiskas analīzes un morālus vērtējumus.

Kas ir asimilācija? Īsi izsakoties, asimilācija ir tāds sajaukšanās un sakušanas process, kurā atsevišķas personas vai grupas piesavinās citu personu vai grupu kopējas atmiņas, jūtas un izturēšanos un, identificējoties ar viņu pieredzi un vēsturi, saplūst ar tām kultūras dzīvē. Asimilācija ir vienas tautas vai tās atsevišķo piederīgo izkušana citā tautā.

Pārtautošanās dažkārt nemaz nav apzinīga, tīša, iepriekš nodomāta. Tā norisinās lēnām, neapzinīgi, mainot ieražas, paradumus. Tā notiek ar cittautu draugu palīdzību, ar paziņu un citādi sastaptu cilvēku palīdzību. Tā saistīta ar nemanāmu, vienmērīgu atsacīšanos no līdzšinējiem principiem, tradīcijām, paražām, līdz galā cilvēks jūt un atskārst, ka viņš tapis par citādāku būtni, nekā bijis sākumā.

Arī latviskuma atšķaidīšanās un nodilšana mūsu apstākļos notiek tik viegli, tik nemanāmi, ka pat katrs aizrādījums par kaut kādu asimilēšanos liekas nepelnīts un nepamatots.

*

Padomju Savienība pārstāv uzskatu, ka šai lielajā valstī, kurā bez latviešiem iekļautas daudzas citas tautas, tā dēvētais "nacionālais jautājums" esot atrisināts. Tas

nozīmē, ka būtu novērsta vai uzlabota situācija, kas vēsturiski izpaudusies un raksturojusies ar nacionālītāšu atšķirībām, pretešķībām un konfliktiem tur, kur vien kādā valstī bijušas ietilpinātas daudzas tautas un etniskas grupas.

Kā tas noticis? Vai pretešķības un konflikti, kas ir dabiskās attīstības ceļā izveidoto tautu tiesību neievērošanas sekas, ja tautām ierobežo vai traucē dzīvi un attīstību, būtu novērsti, piešķirot un garantējot tautām kultūrálu autonomiju, tautas dzīves telpas neaizskaramību, pašnoteikšanās tiesības?

Nekā tamlīdzīga! Jau tūdaļ iespējams teikt, ka PSRS pretešķības un konflikti tiek noklusēti vai to pieminēšana bargi sodīta, psiholoģiski draudošā veidā un ērti nodēvējot to par pretvalstisku rīcību; visādās variācijās tiek proponētas "tautu draudzības", "tautu tuvināšanās" un "tautu saplūšanas" teorijas; tiek īstenota pārtautošana, asimilēšana, pārkrievošanas politika kā "atrisinātā nacionālā jautājuma" konsekvēnta realizēšana līdz galam.

Protams, ka valsts pilnīgi kontrolētajā sabiedrībā un presē ir iespējams īpaši neuzsvērt vai neizcelt tautības jautājumu, noklusēt jebkuru problēmu un tautu sadzīvi tēlot rožainās krāsās kā "brālīgu tautu draudzību". Savukārt, tautības jautājuma klātie personības dokumentos, tautas skaitīšanas veidlapās u.c., gan būdama svarīga informācija tautību un demografisko procesu plānošanai, risināšanai, kontrolei, joprojām ir arī kā "meslu" došana atsevišķo tautu nacionālai pašapziņai.

(Šeit jāpiezīmē: no mūsu pārrunu materiāliem nekādā ziņā nedrīkst secināt, ka PSRS iekļautās tautas būtu naidīgas cita pret citu, piemēram, latvieši pret grieķiem vai ukraiņiem. Tautas sadzīvo un tām konflikti ir tikai par tik, par cik tos radījuši krievi, uzspiežot tautām migrantus, kolonizātorus; un arī tad konflikts un naidis centrējas pret vienu tautu, pret kungu tautu, pret krieviem.)

No malas patiešām var likties, ka "nacionālais

jautājums" Padomju Savienībā, ja nav gluži vēl atrisināts, tad nebūt nav sāpīgs, ka likvidēti vēsturisko pretešķību un konfliktu cēloņi, ka pavalstnieki visi pilnīgi vienādi ar vienādām tiesībām neatkarīgi no savas tautības. Ja vien — ja vien viņi prot krieviski, identificējas ar valsts krieviskajiem iekšpolitikas un ārpolitikas centieniem un liekas neredzam valdītāja partijas un birokratijas šķiras priekšrocības.

Visam tam, kam vajadzētu aizklāt skatu uz Padomju Savienībā iekļauto tautu dzīves īstenību — kontrolētai presei un publikācijām, atlasītiem statistikas datiem, pozitīvisma caurstrāvotiem saukļiem un parolēm un citiem oficiāliem materiāliem ar savu saturu un īpašiem uzsvāriem — ir tomēr ļoti liels apslēpts informācijas lādiņš, kas ļauj ieskatīties dzīves patiesajā ainā.

Vēsturiskās pretešķības, konflikti, valdītāju šķiru priekšrocības, ko it kā būtu nolīdzinājusi "nacionālā jautājuma" atrisināšana, Padomju Savienībā tagad izpaužas citos veidos. Padomju Savienībā visas priekšrocības noteic piederība pie atšķirīgām sociālām grupām, piemēram, pie "nopelniem bagātajiem", partijai piederīgajiem un līdzīgi. Taču galējā konsekvencē visu sociālo grupu atšķirības "attīstīta sociālisma" sabiedrībā tiek skatītas, izvērtētas un risinātas tikai no vienas tautas — no krieviski runājošās "padomju tautas" perspektīvas un pozīcijām. Krieviski komūnistiskā dialektika ir it kā ņēmusi Padomju Savienībā iekļautās tautas (un visus labvēlīgos ārzemju vērotājus) pie rokas un t e o r ē t i s k i pa veiklas un plānotas nacionālītāšu politikas ceļiem novedusi pie problēmas atrisinājuma — tautu pārkrievošanas. Zeme ir sagatavota. Tagad tikai atliktu šo problēmu realizēt praksē. Pazīmes rāda, ka tas tiek konsekvēnti darīts un tiek darīts zinātniski un lietpratīgi, nostatot cariskās Krievijas pārkrievošanas politikas par barbariskiem pirmskolniekiem.

*

Fascinējoša parādība latviešu un Latvijas vēsturē ir vāciskās vai krieviskās orientācijas tautieši, kuru rīcība sekmējusi ārpusē spēkiem iespēju iedragāt valsts un tautas sabiedrisko struktūru, sekmējusi pārtautošanas centienus, novedot pašus beigās pie savas tautības noliegšanas un pārtautošanās. Kas bija šie latviešu cēluma cilvēki, kuri pieslēgās vai domāja, ka jāpiesienas vāciešiem vai krieviem, kuri paši beigās pārgāja vāciešos vai krievos, kuru "revolūcionārās" vai "progresīvās" vai "galējās", "konservatīvās" idejas, nostāja un rīcība ļāva viņus savā labā izmantot krieviem vai vāciešiem, kam bija savtīgas intereses pret latviešiem un viņu zemi?

Vai šie cilvēki bija tikai savu cilvēcisko vājību un raksturību — godkāres, mantkāres, panākumu, varas kāres upuri? Vai šie cilvēki bija mūsu tautas labākā daļa, kuru talantam latviešu tautas dzīves apjoms un Latvija bija par šauru, par mazu? Vai šie cilvēki bija no ortodoksā, konservatīvā latviskuma (lai kādās formās kādā noteiktā laikā tas būtu izteicies!) atdrupušie elementi, jeb vai atbrīvojušies elementi: spara, spēka pilnie atbalss, atbalsta meklētāji citā vai otrā galējībā?

Latviešu tautas traģēdijas dziļums pagātnē un daļas latviešu tautas piederīgo galējības un galējas izdarības cēlušās varbūt tāpēc, ka mums vienmēr bijuši visādu galēju uzskatu un novirzienu pārstāvji, kas gribējuši sevi pierādīt un parādīt (un to par katru cenu! un jo ātrāk, jo labāk!), tāpēc veikli svešinieki tos vienmēr pratuši izmantot savā labā. Svešinieki ir tieši un netieši palīdzējuši rasties šiem galējiem novirzieniem. Ko mēs kā tauta esam darījuši, lai šo izprastu, lai mazinātu svešas ietekmes, lai neiedzītu savas tautas piederīgos svešinieku apkampienos, lai konsekventi reālizētu domu, ka uz Latvijas zemes latviešu tautā vieta ir visiem latviešiem un visu uzskatu latviešiem? Ak, cik tas ir pacietības un iecietības, izturības pilns darbs, pasaules politiskajās krustcelēs dzīvojot!

Svešinieki turpina galējas (latviešu tautas nacionālām interesēm kaitīgas vai pretējas) kustības un

mēģina galējus tautas atbirumus padarīt par tikumiskiem varoņiem. Šausmina "nopelniem bagāto" čekistu un it sevišķi pārtautoto renegātu aklums vai nejutība, ar kādu tie, apspiežot sevī cilvēcīgumu, pakļaujas meliem, akli seko svešām pavēlēm un gandrīz ļaunprātīgā priekā apdzejo savas tautas iznīcības ceļu par vēl nepieredzētu panākumu pilnu nākamību!

Ja šāda parādība top par pastāvīgu latviskuma sastāvdaļu, tad tā varētu ievadīt latviskuma beigas.

Renegāti varbūt ir pārtautošanās atbaidošākā izpausme.

PERSONĪGI VĒROJUMI TAUTĪBAS SAGLABĀŠANĀ

Kāpēc angļiem, frančiem, vāciešiem nav jānodarbojas ar tautības saglabāšanas jautājumu? Kāpēc mazu tautu piederīgiem vienmēr un visur ar to jāsaskaras?

Trimdas sākumā mani nospieda mana liktenīgā piederība pie mazas tautas. Es tīri labi sapratu tos, kas garīga līdzsvara un dvēseles miera labad mēģināja pieķerties kādai lielai tautai vai savas mītnes zemes sabiedrībai, pilnīgi identificējoties ar to. Tikai daudz vēlāk (un, paldies Dievam, ka ne par vēlu!) es sapratu un ieskatīju, ko sevis kā cilvēka veidošanai, savu spēju un spēka attīstīšanai un sava mūža vienreizīguma apliecināšanai man nozīmē šī izaicinājumiem un grūtumiem bagātā piederība pie mazas, etniski apdraudētas tautas.

Lielās tautas manā uztverē ar savām bagātajām kultūrām darbojas kā "rotējoši spēku centri", kas gandrīz kā magnēti pievelk atdrupumus no mazām tautām vai atdrupina atsevišķus cilvēkus no tām, vai arī pilnīgi absorbē sadrūpošas etniskas vienības. Lielas tautas viegli

un tikpat kā automatiski anulē tautības saglabāšanas problēmas un viegli un pilnīgi kompensē savus eventuālos zaudējumus, kas rodas tautas piederīgajiem pārtautojoties, piemēram, vācu iecelotājiem ASV amerikānizējoties, Vācijas vācieši to praktiski nejut.

Taču "dabiskās izlases" principi, pārdzīvošanas principi, ko dabas zinātnēm formulējis Čarlzs Darvins, attiecināmi arī uz cilvēkiem un ir vienlīdz spēkā kā uz mazām, tā lielām tautām. Vai tie nebūtu jāpatur prātā arī latviešiem? Eiropas vēsturē, kā apliecina zinātāji, neesot neviena gadījuma, kur kāda tauta aizgājusi bojā tīra genosīda ceļā. Visi bojā iešanas gadījumi esot vērtējami kā pašnāvības gadījumi.

Mēs esam samērā jauna tauta.

Nekādā ziņā nevaru pievienoties neskaitāmas reizes dzirdētiem apgalvojumiem, ka esam *v e c a k u l t ū r a s t a u t a*. (Pārdomās par latviskumu varbūt varēsim ieskatīt savas tautas "jaunību".) Taču es nespētu, pat ja gribētu, apšaubīt apgalvojumu, ka esam *v e c a s k u l t ū r a s t a u t a*. Starpība starp abiem valodas ziņā jau ir tikai viens vienīgs līdzskanis "s", bet satura atšķirība ir milzīga, ļaujot nepareizam situācijas izvērtējumam samulsināt mūs, mūsu stāvokļa izpratni un pareizas rīcības un nostājas izvēli.

P a m a t i, uz kuriem mēs stāvam (latviešu kultūra, kultūrālais mantojums) un uz kuriem stāvēdami, esam pārdzīvojuši, ir veci. Mūsu jaunības daļa, piemēram, ir tā, ka šodien mēs vēl visai maz pazīstam savus pamatus. Kamēr mēs dzīvojām savas tautas teritorijas un beigās arī savas valsts aizsardzībā, mēs neapzinīgi, kā stādi ar saknēm, uzsūcām no nacionālās, no latviskās vides visas kultūras raksturības, kas palīdzēja veidot un saglabāt mūsu atšķirīgo identitāti. Mums pat bija grūti izaugt par kaut ko citu nekā par latvieti. Pazaudējuši savas valsts un savas zemes audzinātāju, saudzētāju, paglābēju aizsardzību, mēs pamanījām, kā mums trūkst, un mēs pamanījām, cik īsteni maz mums katram līdzī dots vai līdzī paņēmiens "latviskās izdzīvošanas pirmās palīdzības

somiņā”.

Mēs atzīstam un bieži sakām: mūsu senči pārdzīvoja grūtus, garus nebrīvības gadus, un jautājam: vai mums būs izturība un gudrība izdzīvot brīvībā? Vai savu senču, vai savu latvisko sīkstumu mēs varēsim pārnest uz tagadni un atrast latviskajā dzīves ziņā, latviskajā pasaules uzskatā visas atbildes un visus padomus, kas mums nepieciešami mūsu dienu pasaulē un mūsu dienu situācijās?

*

Runājot par latviešiem pasaulē, par tautības saglabāšanas problēmām, vispirms jāprasa, par cik mūs skārusi un par cik mūsu sadzīvi paralizējusi pēdējo gadu šķelšanās un atsvešināšanās, kas nav ģeografiska, bet kas ir mūsu apmetnēs, mūsu centros, mūsu sabiedrībā starp latviski ieinteresētiem un iesaistītiem latviešiem un vienaldzīgiem latviešiem? Starp “tradicionālistiem” vai “ortodoksiem latviešiem” un “reformātoriem” vai “liberāliem latviešiem” (“pastāvēs, kas pārvērtīsies!”)?

Savukārt, cik nepārvarams palicis tas “dzelzs aizkars”, kas kādreiz, pilnīgi neieskatot tautas tiesību cīņas visus aspektus, tika radīts starp latviešu sabiedrību Rietumu pasaulē un tautu Latvijā?

Tālāk: kad klausos savos latviskajos laika biedros vai, analizējot mūsu periodiku, mēģinu noskaidrot to, par cik visiem mūsu skaistiem un labi domātiem vārdiem ir atsaukšanās segums, darbu segums, manu, ka visvairāk mūsu sabiedrībā jūtams it kā a u t o r i t ā t e s t r ū - k u m s . Kāpēc tā? (Vēlāk pārdomu turpinājumā šo mīklu mēģināsim uzminēt.)

Vēlos pieminēt novērojumu, ka tautības saglabāšanā trimdas prese profesionālu apsvērumu dēļ — informēt vairākumu par vairākumu — kļuvusi par šim vairākumam arī it kā izpaticēju presi. Ja tautības jautājumā vairākums ir reālisti, proti, pārtautošanās nav novēršama, tad kāpēc

lieki runāt par saglabāšanu?

Grūti gan iedomāties, ka atkārtotu informatīvu rakstu publicēšana par tautības saglabāšanu un tai radniecīgiem jautājumiem atbaidītu vairākumu. Tāpat, no otras puses, būtu visai vieglprātīgi cerēt, ka šādi raksti jau pirmajā brīdī iedarbotos ar brīnumzāļu spēku. Taču esam ar trīsdesmit gadu demokratiskas sadzīves pieredzi savās mītņu zemēs un zinām, ka šajās iekārtās ārstē daudz un dažādas lielās un mazās kaites, proti, ar pacietību un neatlaidību. Paliekot bez savu daudz, dažādo un plašo problēmu loka istā ieskicējuma, bez dziļākas izpratnes, visvairāk — bez pozitīviem ierosinājumiem, svešuma latviešu sabiedrībai pašai savas problēmas, maz vārdā sauktas, ir visai svešas. Galā noticis, ka dažam labam, kas varēja būt autoritāte mūsu tautības saglabāšanas cīņā ar saviem atklājumiem gandrīz jānāk kā dumpiniekam pret vairākuma noskaņojumu.

Ziemeļamerikas latviešu etniskai grupai, lai tā pastāvētu (un, droši vien, citos kontinentos varētu būt radniecīga situācija), nepieciešama centrāla organizācija, kurai visas biedrības balsošanas ceļā piešķir "likumīgu autoritāti" runāt visu latviešu vārdā, ieskaitot tautības saglabāšanas jautājumus.

Šādas centrālās organizācijas mums ir. Mums ir spējīgi sabiedriski darbinieki mūsu gadu simteņa prasību līmenī. Taču, trūkstot jebkādai izpildvairai un mēģinot respektēt dažādās biedrības ar visai atšķirīgām uzbūvēm, uzdevumiem, uzskatiem, cenšoties, lai šīs centrālās organizācijas paliktu tas "jumts", zem kura visiem patīkami uzturēties, no autoritāras balss izveidojas tikai padomdevēja.

*

Latviešu etniskās grupas balsti svešumā, kā katrs labi zinām, ir latviešu ģimene (pamatbalsts), latviešu draudzes, visāda veida latviešu biedrības un savstarpējās saites citam ar

citu (jaunas meklējot, vecās nostiprinot) starplatviešiem pasaulē un Latvijā. Izdzīvošana, tautas saglabāšana, tautas pastāvēšana prasa organizēšanos un biedrošanos. Kur aizspriedumi un uzskatu atšķirības pieņēmušas tādas formas, ka organizēšanās un biedrošanās traucēta vai vairs nenotiek, tur sākusies latviešu etniskās grupas atsevišķu daļu sairšana, iznīcināšana.

Vai trimdā latviešos nenotiek tā, ka mēs vairs nerunājam viens ar otru, vai cits ar citu, bet runājam vairs tikai viens uz otru. Ja te iesauktos, kāda tur liela starpība, jāatbild: starpība tāda, ka mēs otru vairs neuzklausām, ka mēs otrā vairs nemaz neklausāties. Mums svarīgi vienīgi pateikt savu. Jeb vai es maldītos?

Man liekas, ka par tautības saglabāšanas problēmām reizēm grūti debatēt varbūt tāpēc, ka vēl dzīvā latviešu sabiedrība svešumā ir ļoti komplicēta kopība, kurā ietilpst daudz individu, kas atrodas uz ļoti augstas intelektuālās un katrs uz savas profesionālās attīstības pakāpes. Šādi indivīdi nav paraduši un dažkārt tiem psiholoģiski nemaz neliekas iespējams nokāpt tai līmenī, kur debatē par latvietības izpratni un saglabāšanas principiem. Viņu gara un racionālās domāšanas lidojums, pašas par sevi saprotamas un augsti vērtējamās īpašības, nepalīdz debatēm, bet sarežģī tās, galvenokārt iesniedzoties detaļās vai nākot ar papildinājumiem, kas pārsteidz; viņiem neliekas iespējams vai vajadzīgs iet citiem pretī vai nokāpt lejā līdz kādai kopējai, vienkāršai pārrunu sākuma bazei.

No otras puses, vai uz kādas kopējas debašu bāzes var nostāties arī tie tautieši, kuru izteikšanās par latvietību līdz šim liecina, ka tautības un pārtautošanās problēmās tiem visai rudimentāra izpratne, kas savukārt ierobežo viņu līdzdalību un iespēju izteikties kopējā valodā un jēdzienos.

Vai debašu izejas bāzi mēģinātu aizsniegt arī tā, nu jau galvenokārt pensionāru vecuma paaudze, kura veidojusies un kuras uzskati par latvietības saglabāšanu

tapuši "vēsturiskajā latviešu sabiedrībā"?

*

Šai vietā ieviesīsim jēdzienu "ortodoksie latvieši" un, proti, ar vārdu "ortodokss" sapratīsim aklu sekošanu un pakļaušanos kādai mācībai un arī savai pārlicībai, to nekad nekoriģējot. Ortodoksie latvieši, varbūt visai liela, respektējama grupa, trimdas materiālā un morālā pamata veidotāji, ir stipri, neiedragājami ar savu it kā misijas apziņu gan pret pasauli, gan pret pašu latviešu sabiedrību. Viņu liktenīgs vājums bijusi nespēja ietērt vārdos, izskaidrot tēlainā, viegli visiem uztveramā un tāpēc saprotamā veidā to, par ko viņi runā nacionālās stājas, latviskuma saglabāšanas, brīvības cīņas un citos aspektos. Viņi runājuši un runā jēdzienos un simbolos, kas šo jēdzienu un simbolu pazinējos var radīt refleksveidīgas atbildes vai rīcību, bet kam nav nedz tās informācijas, nedz argumentācijas, kas mudinātu latviešu jaunās un jaunākās paaudzes līdzīgi runāt, vai pat pretī runāt. Tautas jaunajai daļai grūti saprast, ko tautas ortodoksā daļa domā, prasot nacionāli domāt, būt nacionāli vienotiem, parādīt nacionālu stāju utt.

Pretēji tradicionāliem misionāriem un sludinātājiem ortodoksie latvieši ir nepacietīgi, neiecietīgi un viņu neiecietīgums parasti manifestējas kā brīdinājumā pacelts pirksts vai runāšana kāpinātā balsī. No paidagoģiskā viedokļa tā ir slikta audzināšanas metode ir sabiedrībā, ir skolā, ir ģimenē. Ortodokso latviešu nelaime (ja vājuma punktus tā dēvētu!) ir viņu argumentācijas seklums, jo viņi:

- a. neko necenšas pierādīt, bet nākt tikai ar apgalvojumiem, kas
- b. lietošanas ceļā kļuvuši par aksiomām, top divtik atbaidīgi, ja izrādās, ka tiem nav nedz faktu, nedz loģikas seguma (piemēram, runātājs jauniešu sanāksmē cildina uzticību tautai, bet

izrādās, ka viņa bērni paši pārtautojušies) un c. šādas nostājas dēļ ortodoksā sabiedrības daļa pamazām izolē sevi no labdabīgas ietekmes uz strāvajumiem jaunākajās paaudzēs, ierobežo savas aktivitātes šauras sabiedriskās sadzīves jomā savā vidū.

Tā ir daļa svešuma latviešu reālītātes, domājot arī par tautības saglabāšanas jautājumiem.

*

Vēl kāds cits vērojums no mazāk pierastiem aspektiem! Proti, savas tautības apziņas izkopšanas un padziļināšanas ceļā jāstopas arī ar nacionālā lepnuma jautājumu, kam var nedaudz pieskarties, par tautības saglabāšanu domājot.

Mūsu nacionālais lepnums, meklējams pa visu pasauli latviešu cēluma vai daļēja latviešu cēluma starptautiski pazīstamus cilvēkus, nav tomēr, cik zīnu, iekāpis absurditātes robežās. Mēs esam atsaukušies uz Krievijas carienes Katrīnas Pirmās, Alūksnes mācītāja, bībeles latviskā tulkotāja Ernesta Glika audžu meitas Martas latvisko cēlumu. Mēs esam jautājuši, vai ģeniālais filozofs Emanuels Kants bijis latvietis, un tagad pēc vācu avotiem zinām, ka viņa vectēvs bijis vāciski nepratējs kursis Sila krogā, Lietuvā. Daļēju latvisku cēlumu esam piedēvējuši krieviski rakstītājam dzejniekam Jevgeņijam Jevtušenko, kura vectēvs bijis pazīstams latviešu matemātiķis.

Dažu acīs šāda nacionāla lepnuma izpausme var izlikties kā uzpūtīga iedomība. Tomēr pazīstot latviešu tautas grūto vēsturi un apdraudēto eksistenci, savas anonimitātes pārvarēšanu var uzlūkot par līdzekli, kā tauta atrod par nepieciešamu vai iespējamu celt pašcieņu.

Šī mūsu "pašcieņas problēma" varētu daļēji būt pamatā dažai labai mūsu rīcībai pasaules vēsturē, kad mēs

varbūt esam par daudz "bāzuši savu latvisko degunu citu darišanās". Mēs nebūt neesam sliktāki par ikvienu citu cilvēku pasaulē, un tomēr mūs, liekas, dzinusi it kā vēsturiski mantota vajadzība pierādīt, ka mēs varam to pašu, ko citi, ka mēs sevi varam sev pašiem isti pierādīt, tikai pierādot citiem, kas mēs isti esam.

Tautības jautājums, nenoliedzami, ietver sevi nacionālā lepnuma aspektu. Šo nacionālo lepnumu ietekmē slava un populāritāte, kas atstaro no lieliem cilvēkiem, starptautiskiem varoņiem un arī no pūļa elkiem. Bet nacionālais lepnums baltās uz to un barojas no tā, kas ir pati tauta, kāda tā ir un kā tā veido savu dzīvi pasaulē. Šai ziņā viss mūsu vēstures jaunākais posms, visa mūsu dzīve 20. gadu simtenī var tikt ietverta vienā lielā aicinājumā un vēsturiskā izaicinājumā: būsīm labāki latvieši, jo tas mums ir isākais ceļš kā tapt par labākiem cilvēkiem!

KĀPĒC ES ESMU LATVIETIS? KĀPĒC MAN JĀPALIEK LATVIETIM?

Runājot par tautības saglabāšanu, mums jāvēgina izprast radniecīgas problēmas Latvijā. Ja mūsu hipotezes nepatiks, piemēram, Latvijas pārvaldes aparātam, citādākas tās nevar tapt jau tāpēc vien, ka tām pamatā ir šī paša pārvaldes aparāta radītie ierobežojumi tiešas un faktuālas Latvijas dzīves pētīšanai. Mums pieejami tikai atlasīti dati resp. nepilnīga informācija. Tradicionāliem jēdzieniem bieži vien ir manipulēta izpratne. Mums nav pieejami zinātniski socioloģiskas dabas pētījumi, aptaujas un to rezultāti, nemaz nerunājot par iespēju izdarīt personīgas studijas Latvijā. Mēs nedrīkstam visā pilnībā izmantot liecības periodikā vai literātūrā Latvijā, lai varbūt "scholastiskas pačalošanas" dēļ, vienmēr paturot

prātā kļūdainas rīcības izraisīto agrāko pieredzi Padomju Savienībā, eventuāli nekaitētu atsevišķiem latviešiem. Tāpēc tautības jautājumam Latvijā varam pieskarties galvenokārt minējumu, hipotežu, pārdomu veidā, kam pamatā personīga pieredze un radniecīgi gadījumi vēsturē.

*

Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā un visu Latvijas pārvaldes noteikumu (likumu piemērišana pie Padomju Savienības vai Krievijas PFSR likumiem, to iztulkošana pēc Maskavas norādījumiem visjūtāmākās pārmaiņas ienesusi tautības, nacionālītāšu un nacionālisma jautājumos. Latviešu nacionālais individuālisms, kas bija bijis pozitīvs spēks savā zemē un savā valstī, pēc Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā, pakļaujot un pakārtojot etniskās latviešu minoritātes intereses Padomju Savienībā valdošās tautas, krievu, nacionālajam individuālismam un jaunās "padomju tautas" interesēm, piepeši ar savu latviskuma saglabāšanas un nacionālās pārdzīvošanas gribu bija tapis par "nacionālistiskās ideoloģijas sārņiem", "nacionālu egoismu", "šovinismu", "kaitīgām pagātnes paliekām" utj. (Pēc latviešu folkloristiskās tieslietu izpratnes un terminoloģijas nu iznāca, ka tie paši vēži citā traukā bija ieguvuši pilnīgi citu dabu).

Ko grib panākt tā dēvētās "padomju tautas" proponētāji, kuru paroles diendienā mulsina latviešus Latvijā? Viņi grib sajaukt un noārdīt vēsturisko tautības principu kaut kādas masveidīgas, administratīvi radītas cilvēku grupas vārdā, vienlaikus sperot visai noteiktus soļus šīs lielās cilvēku grupas nenovēršamas pārkrievošanas virzienā, proti, piešķirot šai "padomju tautai" par savstarpējo sazināšanās līdzekli krievu tautības galveno pazīmi — krievu valodu, atvasinot krievu valodas lielo lomu no pašu jaunradītās divvalodu jeb bilingvisma situācijas, vai pat apzīmējot krievu

valodu par citu tautu "otro dzimto valodu".

Es nezinu, domājot par Latviju (ierobežotās informācijas ietvaros, kāda mums ir, vai kādu mēs uzdrošināties publiski izmantot, rēķinoties ar tautas brāļu interesēm un drošību valsts kontrolētajā sabiedrībā), vai piederas teikt, ka Latvijā aktuāls būtu svešuma tragiskais jautājums: kāpēc man jāpaliek latvietim? Daudz iederīgāks Latvijā varbūt ir jautājums, kāpēc es esmu latvietis, uz kuru atbildot, netieši var atbildēt arī uz iepriekš minēto: kāpēc man jāpaliek latvietim?

Mēģināsim iedomāties, no Latvijas mūsu dienu perspektīvas, atbildes uz jautājumu: kāpēc es esmu latvietis? Tāpēc, ka es neesmu nekas cits! varētu būt tiešākā atbilde. Es esmu piedzimis latvietis, dzīvoju starp latviešiem, mana izglītība ir latviešu valodā, piederu pie latviešu sabiedrības. Man ir latviska, nacionāla pašapziņa. Es dzīvoju latviešu kultūrā, sazinos ar citiem latviešiem savā valodā. Apzinos savu nacionālo piederību, esmu lepns ar to.

Manu tautības apziņu, nacionālās piederības sajūtu vēl nav iedragājusi komunistu ideoloģija, internacionālā audzināšana, šķiru cīņas paroles utt. Gluži otrādi! Nākdamas no ārpuses, no augšas, šīs svešās propagandas programmas, netieši norādījušas uz mūsu nacionālām bagātībām vai raksturībām, ko tās mums grib atņemt un kas tāpēc mums īpaši jāsarga, nav vis mūs sašķēlušas, bet ir sabīdījušas vēl ciešāk kopā. Ciešāk kopā nekā jebkad latvieši bijuši, ja neskaita varbūt dzimtbūšanas laikus, jo mūs vieno kopējs liktenis, kopējas problēmas, kā ikdienas trūkumi un grūtības, svešo kungu un svešo ienācēju klātie, viņu primitīvā augstprātība, visa latviskā, kas mums tuvs un dārgs, visa atšķirīgā nicināšana. Mūs šodien kā tautu vieno ne tikai naidis pret iebrucējiem, bet mūs vieno arī viņu naidis un nicināšana pret visu latvisko, kas dokumentēts, piemēram, komunistu partijas parolēs par nacionālo šovinismu, pagātnes paliekām utj. Mūsu naidis nav kā kāpināts, postīgs dvēseles, gara pasaules

sasprindzinājums, bet jau kā mūsu cilvēcīgās dabas daļa, līdzīgi kā mēs, piemēram, dzīvojam ar pieredzes ceļā mantotu atzinumu nepieskarties ar kailu roku ugunij, liesmai.

*

Mūsu dienu pasaulē ir tik daudz problēmu, kas skar gan latviešu tautu, gan vienlaikus ir arī universālas visas cilvēces problēmas. Cilvēka tiesību un tautu pašnoteikšanās tiesību pārkāpumi izprovocē, stiprina latviešu lojālītāti pret savu tautu. Latviešu tautas mūsu dienu problēmu universālisms padara vieglāku tautības saglabāšanu, padziļinot latviskuma apziņu, brālības apziņu, nacionālās, etniskās kopības apziņu.

Tautības saglabāšanas doma, dažādu parolu un vispārinājumu aplenkta, mani visdziļāk un vistiešāk tomēr uzrunāja ar tautas dziesmu rindām, no tautas dziesmu četrindēm:

Ko dziedāšu, ko runāšu,
Svešu zemi staigādama?
Dziedāš' pati savu dziesmu,
Runāš' savu valodiņu.

Sveši ļaudis, sveša zeme,
Kur bij man ziedu raut?
Savas zemes magoniņu
Saujā nesu salocītu.

Latviet's bija man tēvinis,
Latvietene māmuliņa,
Mēs, bērniņi, trakgalviši,
Ievirtām vāciešos.

Tur manas cilvēciskās šaubas ieguva atbildes. Atbildes, kaut teiktas simbolos, bija ar saturu. Saglabāt savu tautību ārpus savas tēvu zemes un citu tautu vidū

dzīvojot, ir savas tautības kultūrāli vēsturisko a t š ķ i-
r ī b u apliecinājums. Tā ir liecība par tautas, par nācijas
briedumu; ja tautas piederīgie paliek uzticīgi tautai, tad
tā ir liecība par tādām tautības īpašībām, kvalitātēm, kas
garantē tautas neiznīcināmību. Šis kādas nācijas kultūrāli
vēsturiskās kvalitātes nekādā ziņā nevajadzētu mērit tikai
pēc saglabātājiem vien, jo tie var būt arī garīgi viduvēji
cilvēki. Taču — jo intelektuāli un garīgi attīstītāki ir tie
latviešu cēluma cilvēki, kas saglabā savu tautību, jo
augstāku vērtības atzīmi iemanto latviskums.

Esmu pārliecināts, ka iespējams saglabāt tautību
ārpus savas zemes dzīvojot. Tas iespējams tad, ja cilvēks
grib dzīvot, ne tikai akli veģetēt, grib piepūlēties ārpus
fiziskas eksistences nodrošināšanas robežām, un ja viņa
dzīves intensīvākā daļa norit garīgajā plāksnē — būtu šī
garīgā daļa kompensācija, vai būtu tā cilvēka rakstura
īpašība.

Svešumā, un arī Latvijā, dažāda veida saprātīga
argumentēšana par tautības saglabāšanu noteikti ietver
atbilžu meklēšanu uz tiem jautājumiem, par kuriem
trimdas sākuma gados vienam otram publiski solīja
žagarus, kauninot: kā tā var jautāt? ! Šie jautājumi bija:
kāpēc man jāpaliek latvietim? Kāpēc jāmacās latviešu
valoda, kurai neredzu nekādu praktisku lomu savā dzīvē?
Kāpēc jāiegūst latviskā izglītība? Kāpēc jāveido latviska
ģimene? Par šādiem jautājumiem nedrīkstēja un nedrīkst
dusmoties. Uz tiem jāmeklē atbildes. Ja atbilžu nav, kāda
gan var būt motivācija tautības saglabāšanai, jo tautība,
tāpat kā kultūra (jeb, reizē ar kultūru) jāiemācās, tāpēc ka
tās ne viena, ne otra neiedzimst.

*

Kāpēc man jāpaliek latvietim?

Atbildes būs morālu argumentu mēģinājumi,
apzinoties, ka tautības saglabāšana svešumā ir gandrīz
vai profesija, ir gandrīz vai pilna laika nodarbošanās, par
ko cilvēks prasa un cer iegūt sev kādu kompensāciju,

atlīdzību. Šajos argumentu mēģinājumos dominē psiholoģiski faktori, apzinoties, ka cilvēks mūsos parādās un piepildās ar mūsu gara dzīvi.

Kāpēc man jāpaliek latvietim? Tāpēc, ka man a n a p i e d z i m š a n a n a v n e j a u š ī b a , un abi mani vecāki, vai arī māte vai tēvs ir n o t e i k u š i manas tautības iedzimtos, bioloģiskos faktoros. Viņi ir audzinājuši mani par latvieti, lai, pieaudzis, es apzinātos savu tautību. Es, protams, varu prasīt sev: kāpēc es esmu latvietis? Es varu arī prasīt: kāpēc man jāpaliek latvietim? Kaut jautājumiem par tautību vajadzētu būt tikai "pastāvošās situācijas" apstiprinājumam ("es esmu latvietis tāpēc, ka es esmu latvietis"), iepriekš minētie jautājumi nebūt nav noraidāmi kā neloģiski vai nevajadzīgi. To eksistence apliecina psiholoģiskas prasības vai problēmas, identitātes krīzi, ko nevar risināt, noliedzot, noklusējot, ignorējot.

Ja pirmais jautājums — kāpēc es esmu latvietis? — ir it kā trauka formā, kurā tikai jāsalej viss iespējamais saturs, tad daudz grūtāks ir otrs — kāpēc man jāpaliek latvietim? — kur pats jautājums, operējot ar iepriekš izvēlēto salīdzinājumu par trauku, apšaubā trauku, vienlaikus implicējot, ka jautātājs ir domājis par citiem "traukiem", ka pazīst citus "traukus" un varētu būt apsvēris vai salīdzinājis citu "trauku" priekšrocības.

Vai jautājumi ir emocionāli nenosvērti, emocionāli traucēta cilvēka jautājumi? Dzīves pieredze rāda, ka — nē, rāda, ka šādi jautātāji ir arī nosvērti, praktiskas dabas, racionālas domāšanas cilvēki. Vistiešāk ar šiem jautājumiem sastopas latviski izglītots jauniešs, students, — jauns cilvēks citu tautu vidū dzīvojot. Un kā uz šiem jautājumiem varētu atbildēt tam jauniešim, kam tautības jautājums nav problēma, bet tautības apziņa vēl joprojām veidojas?

Cik svarīga cilvēkam ir viņa tautība? Vai tikpat svarīga kā uzvalks, ko var mainīt pret jaunu? Ar šo vienkāršo jautājuma veida salīdzinājumu implicēts, ka savas tautības apzināšanās vai neapzināšanās varētu būt

intelektuāla kvalitāte, cilvēcīgas intelīgences kvalitāte vai tās trūkums. Tautības (vienalga — kādas tautības!) atzišana ir garīga vērtība, jo tas nozīmē savas cilvēku grupas bioloģisko raksturību, kultūrālo raksturību un psiholoģisko raksturību apzināšanos, pazišanu un apliecināšanu.

Tautība ir tāda vērtība, ko nevar, piemēram, reģistrēt skaitļiem. Ne vienmēr tautība ir cilvēka tāda pazīme, ko ieraksta viņa personas dokumentos.

Kāpēc man jāpaliek latvietim, ja man liekas, ka es varu savā dzīvē personīgi sasniegt daudz vairāk, nopelnīt daudz labāk, dzīvot daudz bagātāku dzīvi materiāli un garīgi, mēģinot piederēt pie kādas citas tautas, pie iezemiešiem vai pārejot lielākā, stiprākā pusē?

Uz šo jautājumu maz ko var teikt, jo ir tādi jautājumi, kas ne tikai raksturo, kādi cilvēki ir jautātāji, bet kas sevī slēpj mazāk vai vairāk pilnas atbildes. No praktisku priekšrocību un pašlabuma meklēšanas viedokļa citu atbilžu nav kā vienīgi jau pašā jautājumā implicētās.

Bet, kā jebkurš maiņas tirdzniecības gadījums, arī pārtautošanās jāapsver no visām pusēm un jāsver visi faktori, jo tas ir darījums uz ilgu laiku, resp. uz visu mūžu.

Paliekot pie latviešiem un palīdzot šai mazajai tautai pastāvēt skaitliski un kultūrāli, cilvēks pakalpo cilvēcei, ko veido ir lielas tautas, ir mazas tautas un kuras daļa ir arī latvieši.

Paliekot pie latviešiem šai mazajai tautai tik grūtajā saimnieciskā, politiskā un garīgā situācijā un cīņā pret krievu imperiālismu, mēs piedalāmies cīņā par visu cilvēku un tautu universālām, dabiskām tiesībām.

Paliekot pie latviešiem un glabājot dzīvu fašistisko un komunistisko okupācijas upuru piemiņu, mēs pakalpojam visai cilvēcei, kuru, diemžēl, ik brīdī var apdraudēt ne tikai jaunas aušvicas, buchenvaldes un salaspilis, bet arī vorkutas, noriļskas un karagandas.

Vai īsteni tā nav vienreizīga cilvēcīga iespēja, ka, pa-

liekot pie latviešiem un identificējoties ar šīs mazās tautas sūro dzīvi un pieredzi, varam palīdzēt citām tautām vairāk, nekā ieplūzdami lielu tautu masās un miljonos?

Visu mūsu jautājumi par savu tautību ir pēdējo desmitu gadu produkti, tāpēc arī atbildes uz tiem iesniedzas galvenokārt tikai mūsu dienu problēmās un meklē pamatojumus tikai mūsu dienu pieredzē.

Mūsu tautas misija ir tās eksistence. Mūsu tautai (paldies Dievam!) nav bijis pārāk izteikta priekšstata par kaut kādu īpašu misiju pasaulē un cilvēces labā, kaut gan latviskā "pasaules lāpītāju un labotāju" tieksmes mums šad un tad sagādājušas pamatīgus un sāpīgus lielo kaimiņu pierienus.

Mūsu tautas kultūra, mūsu vienreizīgās un pirmreizīgās tautas dziesmas, visas citas latviski atšķirīgās tautas gara mantas, dažs labs pasaules mēroga sasniegums modernās gara kultūras novados padara katru latvietības iemaiņšanu pret citu tautību, k u r a s s f a i r ā p i e t a m v ē l n o n ā k t s t i k a i s a g a d i š a n ā s p ē c , par lētāku darījumu nekā zirgu mīšanu tirgū.

Es palieku latvietis tāpēc, ka mūsu tautas modernajā vēsturē ir tik daudz sāpīgu jautājumu, kuru risināšana ir izaicinājums kopā ar izaicinājumu studēt, pētīt mūsu tautas gara mantas, meklējot mums, latviešiem, vispareizākās atbildes un norādījumus, ir tāda izglītošanās, ar ko es varu veidot savu garīgo cilvēku visu mūžu. Par šo atbilžu esamību esmu pārliecināts tāpēc, ka ne tautas, ne tās gara mantu pārdzīvošana nav nejaušība. Es palieku latvietis tāpēc, ka man ir pagātnes un nākotnes, aizvadītā laika un gaidāmās nākamības izjūta, kas mani sasaista ar maniem senčiem, ar manu bioloģisko un kultūrālo pagātņi.

Šo atbilžu meklēšana, kas dažam labam gados jaunam racionāli vai ciniski domājošam cilvēkam varētu līdzināties "spēlēšanai uz jūtām", Isteni tomēr iesniedzas cilvēka eksistences tajās sfairās, kurās agri vai vēlu ieskatās katrs indivīds, ne reti vien uz sava kapa malas stāvēdams, atbaidīgas vientulības, pamestības nomākts.

Atbildi uz jautājumu — kāpēc man jāpaliek latvietim — nekādā ziņā nedrīkst motivēt tikai ar cīnīšanos par latviešu tautas tiesībām. Vispirms, tā ir līdz galam neizdomāta atbilde, jo latviešu tautas situācija var mainīties un cilvēku priekšstati par latviešu tautas situāciju var mainīties — vai tādā gadījumā cilvēkam vairs nebūtu jāpaliek latvietim? Šī atbilde arī implicē to, cik svešs vai neizdomāts mums bija vai joprojām ir tautības jautājums, tautības saglabāšana, latviskuma saturs.

Domājot par tautības saglabāšanu gan no atsevišķa individa, gan no grupas perspektīvas, visi morālās, ētiskās dabas faktori (gan tie, ko nosaucām, gan tiem līdzīgie, ko neminējām) ir loģiski un pamatoti. Taču katra individa personīgo attīstību un labklājību mēs tomēr stādām augstāk par kādas grupas pārdzīvošanu, pastāvēšanu. Piemēram, mūsu vecāku un trimdas vidējās paaudzes sekmīga izbēgšana no komunistisko krievu virskundzības Latvijā taču vispirms formulējam par “Dieva žēlastību”, nevis par “Dieva sodu” vai “Dieva aicinājumu vai izaicinājumu mums”.

Tāpēc vietā jautājums, vai latviskums (visu tautības raksturību kopums, latviskā dzīves ziņa, latviskais dzīves veids) satur tik daudz ētisku un aistētisku patiesību, atziņu un vērtību normu, ka spēj piepildīt un / vai bagātināt mūsu individuālo dzīvi? Jeb vai kādas grupas resp. latviešu pārdzīvošanas, pastāvēšanas dēļ mums jāsamierinās ar mazākām vērtībām, “puspatiesībām”, “daļējām patiesībām”, otras vai trešās pakāpes vērtībām?

Atbildes uz šiem jautājumiem nedrīkstētu būt tāda nicīga nostāja, kas apšaubā pašus jautājumus kā godīgas cilvēciskas uztveres izpaudumu.

Interesanti un zīmīgi raksta kāda jauna latviete: “Meklējot atbildi, kas ir latvietis, kāpēc jāpaliek latvietim, tiek arī radīti jauni dzinumi latviešu kultūras

kokam — kultūra dzīvo un aug, šādu jautājumu barota. Šis nav statistisks pārdzīvojums, bet radošs pārdzīvojums, ne tikai kaut kā jau radīta pieņemšana, bet pavisam kaut kā jauna pievienošana jau tapušajam. Jauna tautas atmoda.”

Katras vēsturiskas cilvēku grupas pieredze ietver sevī visu cilvēciģo šaubu, meklējumu un jautājumu kompleksu, ietver agrāko paaudžu pieredzi un atzinumus, ietver un saglabā atmiņā to, ka katra jauna paaudze neizbēgami nāk ar saviem meklējumiem un jautājumiem, tapdama it kā agrākā apšaubītāja.

Dialogā starp meklētājiem, jautātājiem, apšaubītājiem un starp atbilžu glabātājiem pārmantojas kultūra. Šis dialogs ir latviskās izglītības pamats. Ja šāda dialoga nav, ja to noraida, ja tas dažam liekas kļuvis par grūtu, tad ar mums, latviešiem, lietas jau ir pavisam ļaunas.

*

OTRĀ DAĻA

LATVISKUMS

DZEJISKAS LATVISKUMA DEFINĪCIJAS

Manā 1967. gadā publicētajā darbā “Pats esi kungs, pats” ir šāda intuitīvi tverta latviskuma definīcija:

“Latviskums ir tava latviešu valoda,
latviskums ir tava latviešu dziesma,
latviskums ir tava domu pasaule, tava pasaules
uztvere, tavas uztveres ievirze: kā tu sagaidi jauno dienu,
saules lēktu, pavasara plūdus, veldzes pilnu lietu listam,
sniegu sniegam, pārkonu ducinām, kā tu skaties saules
lēktā, saules rietā, kā tu ar skatu apmīļo bērzu, liepu, egli,
dadzi, nātres,

latviskums ir tas, kā tu satiec ar savu kaimiņu,
lamājies ar saviem pretiniekiem, izturies pret pārākiem,
izturies pret padotiem, izturies pret nevarīgākiem, izturies
pret savējiem,

latviskums ir tavs mitekklis, tava māja un simts,

tūkstoš tavas ikdienas sīkumu,
latviskums ir tas, kāds tu pamosties svētdienas rītā,
latviskums ir tavas tautas spīts un izturība svešu
varu un kungu kalpībā,
latviskums ir tas, ko tu domā, apņemies, apsolies pie
sava tēva un mātes svaigās kapu kopiņas,
latviskums ir tas, ko tu domā, vēlē un vēlies pie sava
bērna šūpuļa,
latviskums ir dzīvs cilvēks ar savu īpatnēju dzīves
veidu un dzīves ziņu.”

*

Latviskums! Man tas ir ausij ļoti tīkami skanošs
vārds. Tam ir kā attīrīta metala skaņa, un tas it kā ietver
sevī burvju vārdu spēku. Tā satura ietilpība liekas
milzīga, un kas to uzminējis vai zina, tam pasaulē, man
liekas, vairs nevarētu būt nekādu šaubu savas tautības,
savas kultūras un pilvērtīgas dzīves problēmās.

*

Turpinot latviskuma dzejisku aprakstīšanu un
definēšanu, savās trimdas piezīmēs esmu uzrakstījis, ka:

latviskums ir vairāk nekā latviešu valodas prašana,
vairāk nekā apgrozīšanās latviešos, vairāk nekā latviešu
svētku un svinamo dienu atcerēšanās un atzīmēšana,
vairāk nekā pulcēšanās ģimeņu vai draugu godos, vairāk
nekā spēja izvilkt savu maku un noskaitīt visu tā saturu
par artavu Latvijai, vairāk nekā naidis pret tiem, kas dara
tautai pāri, vairāk nekā asins radniecība, vairāk nekā
tuvības sajūta un mīlestība pret tautas brāļiem un māsām
Latvijā, vairāk nekā kopējas sāpes un cerības, daudz
vairāk nekā zobu sakošana un mutes turēšana uz ielas,
kad, svešumā vai tēvu zemē, tev pāri dara tieši tautas
brālis!

Latviskums ir latviska pasaules uztvere, atšķirīga no

visām citām, bet nekādā ziņā naidīga tām. Latviskums ir pilnīga un dzīva latviešu kultūra. Latviskums ir vērtību sistēma, kuras dogmatiskie elementi implicē vai aicina "mainīties uz augšu", lai "pastāvētu", un ar apšaubīšanas un jautāšanas iespējām, pats it kā atsedzot savus pamatus, latviskums tos saglabā pēc rainiskās tezes: pastāvēs, kas pārvērtīsies.

KATRAM "SAVS LATVISKUMS" UN VIENS KOPIĢS VISAS "TAUTAS LATVISKUMS"

Latviskums liekas viens no visvairāk deldētiem vārdiem trimdā. Kādos vien locījumos un par kādu vien epitetu lietojam vārdu latvisks un jēdzienu latviskums! Esam runājuši par latvisku stāju, latviskuma saglabāšanu, latvisku audzināšanu utt.

Latviskums kļuvis ne tikai nodeldēts vārds, bet tam nekad īsti nav bijis iedots saturs, tāds saturs kā, piemēram, vārdam "galds" vai pat tāds kā vārdam "religisks". Ar "latvisks" esam varējuši iedomāties visu, ko esam gribējuši, vai kas vien kādam asociējies ar šo jēdzienu. Tas ir bijis sava veida vispārinājums, sava veida signāls, ka skartās temas attiecas uz latviešiem, ka tās ir mūsu cēlās, lielās problēmas augstākā līmenī.

Visbiežāk ar latviskumu esmu sastapies vārdu kombinācijā "latviskuma saglabāšana". No sākuma to pieņēmu bez domāšanas kā vienkāršu aicinājumu "palikt tiem, kas mēs esam". Tā bija daļa simboliska rituāla, vairāk vai mazāk regulāra signālizēšana citiem par uzticību savam cēlumam. Vēlāk "latviskuma saglabāšana" man likās kļuvusi par iemīļotu vispārinājumu skanīgu vārdu plūdus, kad ar latviskuma satura un tā saglabāšanas iespēju izskaidrošanu neviens brīnumainā kārtā labprāt nebija gribējis ielaisties.

Visbeidzot savās sajūtās un pārdomās nonācu pie jautājumveida atzinuma: vai vispār var no atsevišķu cilvēku perspektīvas runāt par latviskuma saglabāšanu? Vai nav noticis tā, ka, labi skanošam, uz pozitīvu rīcību aicinošam sauklim akli sekodami, nemaz neesam zinājuši ne kurp īsti ejam, ne kas īsti būtu darāms? Kā var saglabāt to, kas mūs katru atsevišķi raksturo par latvieti vai pēc kā var noteikt, cik daudz vai cik maz mums tautisku, latvisku pazīmju, īpašību?

Var, manuprāt, saglabāt un vairot tautiskas, latviskas īpašības. Latviskums ir šo īpašību kopums. Latviskums ir mērs. Atsevišķs cilvēks var saglabāt tautību, var kļūt neuzticīgs tautai un pārtautoties, asimilēties. Latviskums pats tāpēc nemainīsies. Latviskums kā mērs paliks tas pats.

Latviskums kā jēdziens tātad ietver sevī izpratni par latviskumu kā daļu un latviskumu kā veselumu. Katram individam ir savs latviskums un ir viens kopējs visas tautas latviskums. Latviskuma izpratnes labad man liekas nepieciešams, runājot par visas tautas latviskumu, par latviskumu kā veselumu lietot terminus izdzīvot, pārdzīvot, pastāvēt; turpretī, ja runā par atsevišķa cilvēka latviskumu, lietot saglabāšanas vārdu. Atšķirības ilustrēšanai izlīdzēsīsimies ar šādu piemēru: "katrs saglabājot savu latviskumu, varam visi kopā palīdzēt latviskumam pārdzīvot pārbaudījumu laikus". Protams, var arī sacīt: "katrs saglabājot savu latviskumu, varam visi kopā palīdzēt latviskuma saglabāšanā", bet, tā teikdami, manuprāt, mēs varam neapzināties, vai neuzsveram iepriekš minētās būtiskās atšķirības jēdziena "latviskums" iespējamā izpratnē.

*

Atkal bija noticis, ka, definīcijas meklēdams, jēdzienu saturu analizēdams, biju nonācis pie jēdziena saskaldīšanas daļās. Atsevišķu cilvēku latviskums bija kļuvis daļa no latviskuma kā veseluma.

Dzīvojot ārpus savas tēvu zemes un citu tautu vidū, mēģinot iespējami pilnīgi izprast tautības jautājumu, mēģinot atrast latvieša definīciju, atskārtu, ka būt latvietim man nozīmēja dzīvot savu un no apkārtnes dažādos veidos atšķirīgu dzīvi, kuras sākums man bija tapis ģimenē un latviešu skolās. Es biju (un man visādā veidā bija jāpaliek) ar savām, galvenokārt garīgām, un no apkārtnes atšķirīgām raksturībām. Šo manu raksturību kopumu, šo manu atšķirību kopumu mācījos pazīt un dēvēt par savu latviskumu. Ja manu tautību, latvietību, noteica bioloģiski, kultūrāli un psiholoģiski faktori, tad mans tautiskums, latviskums bija ne tikai iedzimtības ceļā mantotās, bet galvenokārt visas latviešu kultūras dotās raksturības. Latviskums bija dzīves veids, kurā visas kultūrālās raksturības savu sākumu vai galvenās ierosmes bija guvušas latviešu kultūrā. Latviskums bija paša dzīves un latviešu kultūras apvienojums uz visu mūžu, — no šūpuļa līdz kapam, no mošanās līdz gulēt iešanai un pat miegā un sapņos (parafrazējot T.S. Eliotu).

Bet blakus manam individuālajam latviskumam, kas, salīdzinājumā ar citu tautiešu latviskumu, apmēru ziņā bija vai nu plašāks vai šaurāks un atšķirīgs intensitātes ziņā, bija visu mūsu kopējs latviskums, bija latviešu tautas latviskums, pie kā mēs katrs varējām piemērit savu latviskumu.

Katram tautas piederīgam tātad ir savs latviskums. Un ir latviešu tautas latviskums, latviskums kā sociāls fainomens, kā vienreizīga, neatkārtojama sabiedriska parādība, kuras saturs un galvenās pazīmes mums būtu jāatklāj šo pārdomu ietvaros.

Savā tēvu zemē un savas tautas piederīgo vidū dzīvojot, latviskums — visu apkārtnes ieaudzēto kultūrālo raksturību kopums, paliek "neapzinīgais latviskums". Par "apzinīgu latviskumu" tas top svešumā, starp citām tautām dzīvojot, kad saskaramies ar tautības saglabāšanas vai pārtautošanās problēmām, kad meklējam pēc visām tautību raksturotājām pazīmēm,

visiem latviskuma komponentiem.

*

Meklējot pēc latviskuma sastāvdaļām, pēc latviskuma satura un definīcijas, viss kļuva vienkāršāks, ja atklātos, ka latviskumam ir pietiekami daudz atšķirīguma, īpatnējuma, neatkārtojamības salīdzinājumā ar citu tautu nacionālo īpatnību kopumu.

Visas tautas latviskums nav tikai tautības kultūrālo raksturību kopums. Tas ietver sevī arī visu to vielu, kas ir bāze un rosinājums, lai tautiskas raksturības taptu un veidotos tālāk, un kas, saglabājot visas agrākās raksturības, šo bāzi arvien paplašina. Kas ir šī latviskuma viela? To veido, piemēram, tādas lietas kā kultūras mantojums, tautas pasaules skatījums, tautas gudrība, latviskā dzīves ziņa, latvisks dzīves veids utt.

Tautība, nacionālisms, kultūras mantojums galvenokārt ir mūsu un pagājušā gadu simteņa atradumi un jautājumi, kas savu definīciju pēc nav neko daudz vecāki par vienu vai diviem gadu simteņiem. Taču šie atradumi vienmēr bija bijuši, bija pastāvējuši — sen, pirms tos nosauca vārdā, pirms saskatīja to lomu vai to loma pati kļuva aktuāla.

Latviskums mūsu pārdomu ietvaros (un definīcijas iespējami plašākai izpratnei) būtu jāsaprot arī kā p i l - n ī g s d z ī v e s v e i d s līdzīgi kā vēsturiskais kristiānisms, islams, jūdaisms. (Sekulārizācija ir pēdējo pāris gadu simteņu parādība, atdalot no reliģijas aizbildniecības sociālas darīšanas, radot tādus dalījumus kā reliģiskais un laicīgais, reliģisko savukārt neuzlūkojot kā piederības jautājumu pie kādas noteiktas konfesijas — baznīcas — bet lietojot šī jēdziena tradicionālo izpratni — kā ticību augstākam spēkam, Dievam, un šī augstākā spēka pielūgšanu.)

Latviskums nav reliģija, pretēji piemēram, jūdaismam, ko nevar raksturot vai definēt, vispirms nepieminot (vai nenorādot uz) šo dzīves veidu kā ebrēju vai jūdu reliģi-

ju. Taču latviešu tautas gara mantās (kultūras mantojumā), kas ir latviskuma vēsturisko raksturību krājums, ir kvantitatīvi norādījumi, ka latviskums raksturojas arī ar reliģiskiem meklējumiem un reliģiozitāti, dievbijību. Vēstures gaitā, kā jau aizrādīts, latviešiem tautības un ticības jautājumi kļuvuši šķirami un dalāmi jēdzieni. (Sociālās studijās sastopamies ar svarīgu faktoru, kam nevaram pa-iet garām, proti, ka ir tautas kā kultūrāli-nacionālas vienības un ka ir tautas, kas tai pašā laikā ir ne tikai kultūrāli-nacionālas vienības, bet arī reliģiskas vienības. Poļi, piemēram, ir kultūrāli-nacionāla un arī reliģiska vienība — katolī. Latvieši ir tikai kultūrāli-nacionāla vienība.)

To lomu, ko, piemēram, jūdaismā ieņem reliģija kā galvenā jūdaisma raksturība (neuzticība savai ticībai ir grēkošana), latviskumā, liekas, varētu ieņemt latviešu valoda kā galvenais līdzeklis latviskās dzīves ziņas apgūšanai un latviskā dzīves veida realizēšanai, kopšanai. (Varbūt, ka šo pārdomu ietvaros atkārtoti atklāsies latviešu valodas lielā loma, kas savukārt pamatos un attaisnos mūsu rūpes arī par šīs valodas tiesību saglabāšanu tās vēsturiskajā teritorijā.)

Konstatējums par latviešu valodas lomu papildina arī iepriekš minētās latvieša definīcijas izpratni, proti, cilvēks, kas māc latviski runāt, lasīt un rakstīt, ir sasniedzis tādu punktu, no kura tautības jautājumā grūti apšaubīt viņa latvietību vai vēlēšanos atzīt sevi par latvieti (adopcija, konvertīti). Cilvēkam, kas māc savas tautas valodā runāt, lasīt un rakstīt, pieder viena no savas tautības galvenām raksturībām.

Ja mēs priecājamies par katru jaunu mūsu mazās tautas piederīgo tāpat, kā skumstam par katru, kas aiziet no mums, kā par smagu zaudējumu, valodas iemācīšanās vai prašana vien no tautas pastāvēšanas viedokļa vēl nav mūsu etniskās izdzīvošanas atrisinājums. Bez latviešu valodas prašanas ir grūti apliecināt latvietību, bet l a t - v i e t ī b a i r a r ī a i c i n ā j u m s u n i z a i c i n ā j u m s d z ī v o t p ē c i e s p ē j a s g a r ī g i p i l n v ē r t ī g u d z ī v i a r a t š ķ i r ī g u vēsturisku dzīves ziņu, pasaules

uzskatu, ar sava veida latviešu tautas pasaules skatījumu.

Nevēlēdamies pilnīgi pievienoties tiem, kas runā par mūsu tautas 700 gadu verdzības un apspiestības posmu un tā pārdzīvošanu, gribu tā vietā norādīt uz latviskuma 700 gadu triumfa ceļu. Tautas, tautības jēdziens, tautības saglabāšanas problēma, kā jau minēts, ir tikai mūsu gadu simta un pagājušā gadu simta problēmas, skardamas mūs, latviešus, tikai ar mazliet vēlāku datumu nekā, piemēram, vāciešus vai citas tautas un teritorijas. Pirms tapa tautības jēdziens, kā to saprotam mūsu dienās, un tautība kā cilvēka raksturība (arī — problēma), jau pastāvēja mūsu senču, baltu cilšu piederīgo, tagadējā Latvijas teritorijā dzīvojošo cilvēku un arī viņu asimilēto cittautiešu (kaimiņos dzīvotāju) un asimilēto svešinieku (ienācēju, iebrucēju) kopā veidotā dzīves ziņa un dzīves veids, ko mēs saucam par latviskumu, par tautības kultūrālo identitāti. Latviskums, vēstures gaitā tapusi kultūrāla atšķirība, kā identitāte bija pie rokas, kad modās latviskā tautības apziņa. Latviskumam bija fakta spēks ne tikai apzinoties, apliecinot savu tautību, bet aizstāvot to pret citiem, kas tās eksistenci negribēja, nevarēja vai nespēja saskatīt, un man liekas: vairāk, nekā mūsu senči saglabāja latviskumu, latviskums saglabāja viņus.

Latvietis ir latvietis, kā jau aizrādīts, ar to, k a s latviskumā ir vienreizīgs un neatkārtojams, atšķirīgs no citām tautām un saglabājies līdz mūsu dienām, bet ne tāpēc, ka latviskums ir pirmreizīgs un neatkārtojams.

Latviešus saglabāja un paglāba latviskums.

*

LATVISKUMA VIENKĀRŠOTĀ IZPRATNE

Ja vajadzētu zinātniski izskaidrot vai ja vajadzētu plaši pārstāvēt un aizstāvēt latviskumu, kādos aspektos to darītu? Varbūt būtu jāpieskaras:

- latviskumam kā sociālam fainomenam, kā vienreizīgai, neatkārtojamai sabiedriskai parādībai, kā kultūrālai vērtībai;
- latviskumam kā morālu, ētisku normu sistēmai, kā aistētisku vērtību sistēmai;
- latviskumam kā dzīves ziņai, kā dzīves veidam, kā latviskas dzīvošanas "rokas grāmatai" atsevišķiem indivīdiem un visai tautai.

Mūsu pārdomu ietvaros latviskumu jau esam dēvējuši, definējuši, aprakstījuši par tautības kultūrālo raksturību, pazīmju kopumu, latvisku dzīves ziņu un latvisku dzīves veidu. Nodarbosimies visvairāk un galvenokārt ar šo latviskuma izpratni, ar šo vienkāršoto latviskuma definīciju.

*

Latviskums ir dzīves veids, ko mēs pārņemam no savām ģimenēm un ar ģimenēm esam pārņēmuši no agrākām paaudzēm. Tas tapis un veidojies un arī saglabāts ilgu laiku, un tā sākums slēpjas vēl tais laikos, no kuriem nav saglabājušies vēsturiski dati un liecības, ja par tādām neskaita mītus un visu to mītisko, mistisko, irracionālo materiālu, ko sevi glabā tā tautas mutvārdu daiļrade, kas saglabājusies līdz mūsu dienām un tagad ir pierakstīta.

Latviskums ir dzīves veids ar savām ētiskām un aistētiskām normām, ar kultūras tradīcijām, ar vērtībām, kas spēj bagātināt cilvēka garu, kas ļauj, aicina un liek cilvēkam attīstīt visus savus gara spēkus, rodot pilnīgu

sevis izpaušanu un apliecināšanu.

Viena no galvenām un būtiskām latviskuma raksturībām, ko var droši nosaukt pašu pārdomu sākumā, ir ārišķīga svinīguma, pompozitātes trūkums. Cieņa, gods dveš no latviskuma kā dzīves veida, dveš no ticējumiem, paražām, no valodas un literatūras, no visa kultūras mantojuma.

Latviskais dzīves veids ietver tradīcijas un paražas, kam sava simbolika un savi rituāli. Šīs tradīcijas un paražas ir likumi, kurus sarga mūsu ticība tiem un arī tas svars un loma, kādu šīs tradīcijas un paražas ieņem mūsu dzīvē.

Konflikts starp vecām tradīcijām un paražām un jauniem laikiem vienmēr ir aktuāls tautu dzīvē. Vēl asākas dimensijas šis konflikts iegūst, daļai tautas dzīvojot svešumā un šķirtai no tautas kodola un, no otras puses, tautu tēvu zemē sajaucot ar svešām tautām. Tradīcijas un paražas svešumā var kļūt par "rāmi bez bīdes", par trauku bez satura vai, vēl sliktāk, — par lieku balastu, par dzirnakmeni, kas piesiets pie kājas.

Kā svešumā, tā tēvu zemē tradīcijas un paražas var saglabāt savu ārējo formu ("nacionāls pēc formas"), bet kļūt par virspusīgu vai svešu ieganstu aktivitātēm, kam cits saturs ("gastronomiskas vai sociālistiskas pēc satura"), vai arī tāda nemaz vairs nav. Daudz vecu tradīciju un paražu zaudē savu agrāko nozīmi, simboliku, liekas nereālizējamas vai pat nepiedienīgas, jaunajos apstākļos dzīvojot.

Katrs cilvēks ir kā glezna, bet šo mākslas darbu, lai arī kas piedalītos tā tapšanā, tomēr galu galā uzlūko par pašportretu. Tagadnes dzīves uzspiestās raksturības tautai Latvijā un latviešiem svešumā mēģina mūs attālināt no latviskā dzīves veida un latviskuma pirmavotiem. Piemēram, mūsu svešuma mājas, to iekārta ir standartizētas masu produkcijas ražojums. Ja vadītos tikai pēc šī ārējā mūsu mājas un dzīves veida, kur nebūtu palicis nekas latvisks, tad atklātos, ka mūs šodien raksturotu milzīgs bezpersoniskums un individuālītātes

trūkums.

Mūsu kāre zināt vairāk par latviskumu varētu būt pilna jautājumu. Vai blakus paražām, rituāliem, filozofiskām atziņām, vērtību normām iespējams tvert un formulēt latviskuma dvēseli, garīgo seju? Kas ir latviskais gleznā, keramikā, gobelēnā, dzejolī, prozas darbā, mūzikālā kompozīcijā? Kas ir latviskuma augstākais "bauslis" — dzīvot latvisku dzīvi? Kas ir latviskas dzīves komponenti, sastāvdaļas?

Sava latviska dzīves veida meklēšana un izkopšana un tiekšanās pēc atbildēm mūsu tautas kultūras mantojumā uz visiem dzīves izaicinājumiem ir savas identitātes meklēšana. Tā ir tautības saglabāšana un līdzdalība tautas eksistences cīņā. Nav nekur citur vairs jāmeklē cēlāka izaicinājuma savas personības pilnīgam apliecinājumam.

*

Latviešu tautas kultūras mantojums, kura sistematiska rakstveida krāšana un sakopošana visiem pieejamā veidā nav daudz neko vecāka par simt gadiem, pats veidojies simtiem gadu ilgā tapšanas gaitā. Ja tautas gara mantu s a t u r s ļauj apmēram noteikt atsevišķu piemēru sacerēšanas laiku, tad cilvēku savstarpējo attiecību un cilvēka attiecību pret savu tuvāko un tālāko apkārtni atspoguļojumi var būt pārmantoti no daudz senākiem laikiem nekā tikai pēc satura ārējām pazīmēm noteiktais sacerēšanas laiks. Ja apstiprinās koncepts, pieņēmums (un tas ir grūti apšaubāms!) par tautas gara mantu nepārtrauktu veidošanos agrāko baltu cilšu vēstures gaitās, tad tautas gara mantas kļūst ne tikai par mūsu agrās vēstures avotiem un dokumentiem, bet arī par visai seniem dzīves likumu un atziņu krājumiem, kas, protams, pa lielākai daļai vēl šķirojami, sakopojami saskaņā ar tagadnes izpratni, metodēm un tagadnes vajadzībām.

Latviešu tautas dziesmas vēlos dēvēt

par mūsu tautas autobiografiju. Kaut mēs labprāt atklāti kavējamies pie tām tautas dziesmu lappusēm, kas ir netieša sevis apjūsmošana un slavināšana, mēs zinām (kaut tautas dziesmu vācēji, kārtotāji un publicētāji to varbūt mēģinājuši novērst), ka tautas dziesmas dokumentējušas arī mūsu senču vājās puses vai to, ko var uzlūkot par vājībām. Nevis izlasēs vai atlasēs, bet pilnīgā krājumā mūsu pagātne, lai kāda tā būtu, "zaigo un laistās" vispatiesākajās krāsās.

Mūsu tautas mīklās, ticējumos, līdzībās, simbolos liekas apslēpti rīkojumi, padomi, aicinājumi: vingrini savu prātu, nodarbini savu intelektu, audzē savu pacietību, kļūsti draugos ar savas dabas straujumu un tad tu redzēsi, cik skaista un bagāta ir tava dzīve! ... (Pie tam šādu savu izpratni par tautas gara mantām es nebūt neuzskatu par novēlojušos "tautisko romantismu", bet cilvēka pilnīgas dzīves sasniegšanai diktētu racionālu prasību, jo, patiešām, "cilvēks nedzīvo no maizes vien".)

Ar vēl lielāku ietilpību nekā senās mīklas, ticējumi, līdzības, simboli, mūsu dienās ir tāds vispārinājums kā **l a t v i s k ā d z ī v e s z i ņ a**. No sāкта gala mani fascinēja ir pats šis nosaukums, ir viss saturs, ko ar šo jēdzienu apzīmē, vai kas, manuprāt, būtu varējis tanī slēpties. Meklēdams ieejas mūsu tautas gara tempļos, jo citas varenas pilis no pagājības nav palikušas pāri, es vispirms varbūt sastapos ar visai vienkāršu vērtību sistēmu, ko es iepazīnu kā dažādas "tautas gudrības", kur, saskaņā ar manu toreizējo jaunieša ievirzi un uztveri, vispirms dominēja tautas ēdieni, tautas medicīna, vārdošana, buršana un burvestības, galvenokārt vecu sievu gudrības. Būdam mazpūlcēns, pats tiku, piemēram, vācis ārstniecības augus līdzīgi mūsu kultūrā sastopamajām zāļu sieviņām.

Pirms nonācu pie priekšstata par lielu, izcilu un pilnīgi vēl neapzinātu vērtību sistēmu, ko sauc par latviešu tautas dzīves ziņu, par latviešu pasaules uzskatu, es sastapos arī ar cilvēku (pat izglītotu!) vīpsnāšanu vai pat zobošanos par ticējumiem un paražām, pēc kā mūsu

senči, ne mazāk inteligenti un ne ar mazāku intelektuālo kapacitāti kā viņu pēcnācēji mūsu dienās, bija dzīvojuši ilgas gadu simtus.

Kā katrs cilvēks, dzīvojot, vērojot un mācoties, arī es biju nonācis (nekad gan par savas tautas gudrību, par vēl nepazīstamo un nesaprasto nevīpsnādams), pie priekšstata un atzinuma, ka mani tālie senči nav bijuši nekādi "aprobežoti pirmcilvēki", bet ka viņu arvien par jaunu pārvērtētā dzīves pieredze, izteikta sakāmvārdos, līdzībās, simbolos un arī savādās vecās formulās, ir svarīgs pavadonis mūsu meklējumos pēc pilnīgas, laimīgas dzīves, grūtu laiku pārdzīvošanas un ka viss kopā ir tautas "veselais un veselīgais saprāts". Mēģinot iepazīties ar savas tautas gudrībām, lasot starp rindiņām, tas ir, piedomājot visu to, kas atmests, jo bijis tikai saglabātā iegāns vai motivācija, esmu varējis priekšstatīt ilgu un rūpīgu, mēģinājumiem un kļūdām bagātu ceļu, savu vājību atklāšanu un pārvarēšanu, priekšstatīt savu senču aso skatu, vērigo prātu un izpratni, kas tiem palīdzēja valdīt pār sevi un savu apkārtni un izdzīvot visus vēstures pārbaudījumus, kuru, kā labi zināms, nav bijis mazums.

Tautas gudrībai vai vēsturisku dzīves atziņu krājumiem nebūt nav jāsacenšas ar tautas tagadnes atziņām, ko diktē citi apstākļi un cits domāšanas veids. Tautas gudrība man atklājās ne tikai kā praktisku padomu krājums, bet kā visa mūsu tautas dzīves filozofija, kas formulēta ļoti dzejiskā izteiksmē, līdz ar to ietverdama vēl īpašus apgalvojumus vai norādījumus.

*

Savās piezīmēs 1979. gada 1. februārī esmu rakstījis: Tautas gudrība, tautas dzīves ziņa, gadu simteņos tapusi un gadu simteņiem krāta, var tikt uzlūkota kā tautas dvēseles, tautas gara atklāsme. Kā citādi lai dēvē šo netveramo, bet eksistējošo substanci (lielumu)? Katrs īsts tautas piederīgais, dzīvojot savā laikmetā un pēc

savas izpratnes, vispirms respektē tautas dzīves ziņu. No otras puses, katras jaunas paaudzes raksturība ir tautas dzīves ziņas papildināšana ar laikmetīgu vērojumu atziņām. Šādā nostatījumā tautas gara kultūra vienlaikus kļūst par piedarbu un klēti, tajā graudus kuļ un sijā un izvētītos uzglabā.

Respektējot pagātņi un visas pagātnes bagātības, modernam cilvēkam bez bailēm jādodas pašam sava ceļa dēkā. Piešķirot pagātnei absolūti visu gudrību, ierobežojot tagadni uz pagātnes gudrību piesaukšanu rītā un vakarā, veidotos tāda savu senču pielūgšana, kas ierobežotu garīgajai augšanai tik būtisko mainīšanās pazīmi. Tā būtu arī kā soļošana nākotnē — atmuguriski.

No pagātnes latviskā dzīves ziņa iegūst svarīgu, būtisku informāciju par pašu tautu un tēvu zemi, jo pagātnei ir atziņu materiāls, no kā veidot padomus tagadnes dzīves situācijām un problēmām. Ja tā nebūtu, nebūtu modernās latviešu tautas gara kultūras pēc tā dēvētajiem “nepārtrauktības un secības” principiem, kuri liek un ļauj saglabāt tādas satura un formas iezīmes, kam varam piešķirt vienreizīguma un neatkārtojamības apzīmējumu, proti, tās ir latviskas, tikai mūsu tautai un kultūrai būtiski raksturīgas un tās pastāvēšanai nepieciešamas.

*

1980. gada 23. janvārī man pierakstītas šādas atzīmes: vēl joprojām pilnīgi neuzrakstīta, daļa izkaisīta daudzās apcerēs un daļa joprojām paslēpta folkloras materiālos — tāda ir tā dēvētā latviskā dzīves ziņa, ko sastopam mēs. Fragmentāra, šur tur ideālizēta, uzlabota, kā saka, pašu patēriņam (svešumā grūti atrodama), ar mūsu starpniecību un mūsu personās šī latviskā dzīves ziņa brīvā sabiedrībā sastapās ar ļoti tiešiem izaicinājumiem un asiem satricinājumiem.

Šodien, būdamas svešuma vēju un ūdeņu svaidītas latviskas skaidas, mēs varam apliecināt, ka tās p a a u -

džu gudrības, ko pārmantojām dabiskā ceļā savā tēvu zemē un savas tautas vidū dzīvojot (latviešu dabiskajā rezervātā, lieguma zonā) svešumā jāpārmanto un jānostiprina mākslīgā ceļā. Šis procesa nosaukums ir latviskā izglītība. (Par to plašāk runāsim nākamajā daļā.) Latviskā izglītība prasa, lai mūsu tagadnes situācijas un vajadzību dēļ gan svešumā, gan tēvu zemē latviskā dzīves ziņa taptu sakopota un uzrakstīta tā, ka mums būtu savu latviskuma "baušļi" un "ticības locekļi", "latviskuma pamatprincipu krājums", "latviskuma rokas grāmata".

Šādi kondensējot un konservējot kādreiz dzīvos, vienmēr dzīves veidotos, vienmēr mainīgos un augošos latviskās dzīves pamatlikumus, gudrības, dzīves ziņu, mums būs iespējams latviešiem (ar moderniem masu sazināšanās līdzekļiem, publikācijām un pārraidēm) sadrumstalotā un samulsinātā pasaulē sniegt daļu latviešu kultūras mantojumu tā, kā tagadnes situācija prasa, saglabājot vispirms visiem pieejamā veidā to, kas vissvarīgākais "saglabāšanai, lai saglabātu".

Katrs, kas prot latviski (runājot par latviešiem svešumā) sevī noteikti glabā pa gudrības graudam, kas nāk no tautas dzīves ziņas, mantots ģimenē, latviešu skolā, latviešu sabiedrībā, latviskā vidē, bet caurmēra latvietis, "ierindas latvietis" nekādā ziņā nepazīst un nepārzina latvisko dzīves ziņu kā, teiksim, pilnīgu augstākās latviskās morāles kodeksu, tas ir, tādu noteikumu krājumu, ko latviešu paaudžu paaudzes atzinušas par labu cilvēka grībai, sirdsapziņai un darbībai. Kā gan bez tā var pastāvēt latviskums?

Mūsu fragmentārā latviskā dzīves ziņa ar trimdiniekiem — atsevišķiem cilvēkiem un latviešu ģimenēm — brīvā sabiedrībā ārpus savas dzimtenes piedzīvoja visas savas pastāvēšanas laika svarīgāko izaicinājumu un satricinājumu. Mēs esam šīs pārbaudes dalībnieki, liecinieki. Tās rezultāti liekas svarīgi vispirms

tikai mums pašiem, tāpēc arī izvērtējumi un secinājumi jāizdara mums pašiem.

Diezgan droši varam liecināt, ka mēs vēl pilnīgi nepazīstam latvisko dzīves ziņu un ka tāpēc šis pārbaudījums arī mums nebūs galīgs latviskuma pastāvēšanas vai nepastāvēšanas pārbaudījums. Kaut arī bieži skanējis aicinājums saglabāt latviskumu, cik liela bijusi mūsu skaidrība, kas ar to domāts, ko mums būtu bijis darīt? Tāpēc, piemēram, mēs vēl neesam varējuši pilnīgi atbildēt ne paši sev, ne latviskās izglītības ietvaros citiem, vai un kā latviskā dzīves ziņa atbilst mūsu dienu socioloģiskiem, medicīniskiem, psiholoģiskiem u.c. atzinumiem? Vai un kā tā spēj argumentēt, piemēram, pret mītņu zemju sabiedrības eksperimentiem laulības un ģimenes dzīves jautājumos, laulību šķiršanas un tā dēvētās nelaulātu pāru kopā dzīvošanas jautājumos? (Ir taču tik viegli ieskatīt, cik svarīgi un aktuāli šie jautājumi un cik daudz nelielajai latviešu etniskai grupai maksā šādi eksperimenti, kuru cenu lielas sabiedrības izliekas pat vēl nemanām!)

Vai un kā latviskā dzīves ziņa, piemēram, atbildētu uz varbūt tik ikdienišķu jautājumu, kāpēc man dzīvot laulībā ar otru cilvēku, ko es nemīlu vai pat nīstu, tikai bērnu labklājības dēļ? Kāpēc nevaru dzīvot quasi laulībā ar otru pretējā dzimuma pārstāvi, ja es to mīlu un ceru izveidot paliekamu kopdzīvi? Vai un kā latviskā dzīves ziņa argumentētu mūsu dienu pasaulē, kur apšaubā un maina gandrīz visas pastāvošās ētiskās un aistētiskās vērtības un normas?

Latviskai dzīves ziņai, liekas, ir kompetentas atbildes visos ģimenes dzīves jautājumos arī visatļautības sabiedrībās. Mēs šīm kategorijām varētu nepievienoties, bet mums vismaz būtu k o p ē j s latvisks likums, ko apšaubīt vai pārkāpt. Varbūt latviskā dzīves ziņa spētu mūs pārliecināt, ka viss, kas šodien mūs aizrauj vai satric, ir tikai pārejošas parādības, ir svešu cilvēku dažādu apsvērumu radīti eksperimenti, kas nerēķinās ar neizdzēšamām sekām cilvēku dzīvēs un dvēselēs visu

mūžu līdz dzīves galam tiem, kuri šiem eksperimentiem pakļaujas un kuriem pašiem būs jāmaksā lēse par savu aizraušanos vai lētīcību?

Visas atbildes uz ģimenes un dzimuma dzīves jautājumiem, kuras nepieciešamas vai pietrūkst, ir tādi paši latviskās dzīves ziņas un latviskā dzīves veida izaicinājumi un pārbaudījumi kā atbildes uz mūsu jautājumiem par attiecībām ar savu tautu, ar Dievu utt. Savas latviskās dzīves ziņas atbildes meklējot, tās jāaskaņo un jāpieskaņo savas tautas pieredzei Latvijā un moderno latviešu audzinātāju un ārstu atzinumiem Latvijā, jo tradicionālais latviskais dzīves veids, kaut arī modernu un svešu ietekmju satricināts, vispilnīgāk pēc nepārtrauktības un secības principiem var tālāk attīstīties, tikai pašas tautas dzīvots un tautas vidū dzīvots. (Vienkāršojot nepārtrauktības un secības principu izpratni, iedomāsimies tādu situācijas nostatījumu, kas ir līdzīgs ķēdei: visi posmi saistīti viens ar otru, un katrs nākamais ir iepriekšējā turpinājums.)

VAI LATVISKUMS IR VĒRTĪBA PATS PAR SEVI?

Latviskums bazējas tautas tradīcijās, paražās, tikumos, tautas likumos, tautas kultūrā. Tas ir mūsu tautības vēsturiskā daļa. Vai modernajā pasaulē un kultūru saskares un mijiedirbes rezultātā varam patiešām vēl runāt par atšķirīgām, raksturīgām, īpatnējām latviskām vērtībām, kas nebūtu pazīstamas Rietumu pasaules kultūrā vai ko nebūtu ietekmējušas Rietumu pasaules vērtības? Šis jautājums ir visai svarīga, būtiska problēmu kopuma daļa tiem cilvēkiem, kas prasa: kāpēc man jāpaliek latvietim? Šis jautājums ir svarīgs arī ikvienam latvietim, lai viņam nebūtu jāsamierinās un

jādzīvo ar bezkritiski aizgūtu vispārinājumu par latviešiem kā "vecu kultūras tautu" ar savu "latvisku kultūru" utt.

No latviskuma saglabāšanas, sargāšanas un proponēšanas izauguši vairāki jautājumi, ko gribu minēt bez jebkādas vēlēšanās būt kontroverss vai arī iemantot dumpinieka un ķecera apzīmējumu. Proti, vai latviskums ir vērtība pats par sevi? (Arī: vai mums šo vērtību iespējams aizsniegt?) Vai latviskums, ja runājam par sociālām un kultūrālām vērtībām, ir pietiekami īpatnējs, vienreizīgs, neatkārtojams, lai tas atļautu latvietim, starp citām tautām dzīvojot vai citu tautu ideoloģiju un vērtību ietekmētā un mulsinātā, sasniegt pilnīgu, stabilu identitātes sajūtu? Vai, identificējoties ar latviskumu, cilvēks justu, ka viņam ir sava seja, individuālitate, personība?

Vai latviskums spēj veikt vienu no pašiem galvenajiem uzdevumiem, proti, rast atbildes uz visiem tiem izaicinājumiem, kas, ar varu no ārpuses uzspiesti vai modernās pasaules sagādāti, ne tikai apdraud, bet pat apšaubā latviskuma eksistences iespēju un jēgu?

Visai tiešs un svarīgs varētu būt arī jautājums, vai latviskums spēj apmierināt un aprūpēt visas mūsu garīgās vajadzības ikvienā mūsu dzīves posmā? Vai latviskums, sākot no šūpuļa, cauri bērnībai, jaunībai, cauri brieduma gadiem, pusmūžam līdz sirmam vecumam, spēj apgādāt mūs ar tādām garīgām bagātībām un padomu, kas, lai kādā situācijā mēs dzīvē atrastos, ļautu mums godam sveikiem un veseliem pastāvēt?

Vai mērķtiecība latviskuma saglabāšanai trimdā un tēvu zemē ir atkarīga tikai no negatīviem ārpuses spiedieniem — asimilācijas draudiem un draudiem latviešu tautas etniskai eksistencei? Vai latviskā izglītība kļūst svarīga tikai kā šo negatīvo ārpuses spiedienu izolētāja vai apkarotāja? Vai latviskums ir aktīvs, darbīgs virzītājs spēks pats par sevi? Vai latviskums vēstures gaitā ir saglabājies tikai par spīti, vai arī kā pretspars pret negatīviem ārpuses spiedieniem un

draudiem? Vai "nenomāktās tautas" un "noturētās zemes" vēsture mums nevar atklāt tādas "neizbēgamas latviskas patiesības", kas sava pirmreizīguma un vienreizīguma dēļ ir vērtības pašas par sevi, kuras saglabājamas "pašas sevis dēļ"?

Visbeidzot, vai mums ir pieejami jebkādi caurmēra cilvēkam viegli izprotami latviskuma informācijas krājumi tad, kad līdz šim galvenā latviskuma glabātāja un tālāk nodevēja — latviskā apkārtnē, latviskā vide — vairs nepastāv, vai ir jau skarta, bojāta, iedragāta?

*

Katrs cilvēka dzīves posms ir ar savām īpašām problēmām, saviem īpašiem izaicinājumiem un ar mūsu reakciju, ar savu skatījumu un ar savu izpratni, saviem izskaidrojumiem.

Ir jāteic, ka mums ir samērā plaša (arī — visai nepārskatāma) bērnu vai bērniem domātās latviskās informācijas bāze, sākot ar šūpuļa dziesmām, pasakām, valodas mācīšanās un vingrināšanās rotaļām, latviskām ābecēm, teikām, mīklām, tautas dziesmām, sakāmvārdiem utt.

Jauniešiem un pieaugušiem latviskās informācijas bāzes (ja šeit neskaita iespēju atsevišķiem individiem kvalificētu visu plašo tautas gara mantu studēšanu) trimdā tikpat kā nav. Latviskās dzīves ziņas filozofijas vēl nav, un nav, cik zināms, sākts to rakstīt. Apceres par latviskās dzīves ziņas un dzīves veida dažādiem aspektiem, liekas, ir sporadiskas un izkaisītas. Šis un tas no tā, kas tapis, bieži vien ir no visai asām "par" un "pret" argumentu pozīcijām, ir konfūzs, nepārskatāms vai nepilnīgs un nekādā ziņā daudz nekalpo latviskuma pamatu izprašanā un latviskuma īstenošanā dzīvē.

Vai tāpēc, trūkstot mudinājumiem un mācību līdzekļiem tā dēvētajā pieaugušo latviskās izglītības laukā, latviskuma izpratnē, ja apkārt vairs nav arī latviskās vides, nekad īsti neizkāpj, teiksim, no "bērna

autiņiem", nekad, pieaugot atsevišķa cilvēka gadu skaitam, nepieaug un nepadzīlinās līdz spējai vērtēt latviskuma vienreizīgumu un neatkārtojamību. Tautas dziesmu filozofija, pasaku simbolika joprojām paliek aizsegtas aiz dabas aprakstiem vai fascinējošu notikumu atstāstījumiem.

Izkāpuši no bērnības ar latvisko pasauli bērna uztveres līmenī, mēs reti turpinām (vai, mācības līdzekļiem trūkstot, nespējam turpināt) veidot latvisko pasauli pieaugušu, nobriedušu cilvēku līmenī. Mūsu dzīvēs ienāk un sāk dominēt ekonomiskas, reliģiskas, filozofiskas dogmas un teorijas, gatavā un viegli uztveramā veidā pieejamas un dabūjamas mūsu apkārtņē, un atstāj mūsu latvisko pasauli, mūsu latviskumu, mūsu tautības apziņas latviskos pārdzīvojumus, sajūtas it kā kāda idilliska, mistiska, nereāla, ziedoša rudzu lauka malā, kur klusā samulsuma stundā kāds no mums vēl it kā mana, nojauš Dieviņu pa lauku ejam ... Latviskums, galvenokārt mātes vadībā veidot sāka *d z i v e s z i ņ a*, palicis it kā bērnības atmiņu romantiskas jūsmas līmenī, kas tikai šad un tad atgriežas, "piemeklē" mūs. Mūsu cilvēcīgās dabas vājības, cīņa starp labo un ļauno, starp tikumiski pareizu un nepareizu rīcību, saskarsme un attiecības ar citiem cilvēkiem — visa mūsu cilvēcīgā daba, kas visos iespējamajos konfliktos atklājas, piemēram, sakāmvārdos un parunās, kuri ir latviešu tautas filozofijas lielākā bagātība un viena no latviskuma pievilcībām, mums paliek istī neiepazīta, vai mēs to neprotam vai nemēģinām baudīt.

Pat latviskā apkārtņē, latviskā vidē, tas ir, savā tēvu zemē dzīvojot, iepazīšanās ar tautas kultūras mantojumu, ar latviskuma vēsturisko daļu, tagadnē prasa apzinīgu un mērķtiecīgu sevis tālāk izglītošanas darbu. Latvijas republikas laika nacionālo saukļu un nacionālisma prasību labākā daļa bija aicinājumi iepazīt latviešu kultūru, ieaukt latviešu kultūrā. Latviskums kā bagātību un vērtību krātuve atklājas tikai prātiem, kas spēj mācīties un augt, sirdīm kas mīl savu dzimteni vai tēvu zemi, savus senčus,

savu cēlumu. Latviskums (kā kādā citā vietā minēts) ir ne tikai čaula vai trauks, bet arī saturs. Latviskums tāpat ir ne tik daudz vienīgi faktuālu zināšanu savākšana un uzkrāšana, kā savas latviskās pasaules izjūtas un izpratnes, latviskās nostājas izveidošana un padziļināšana. Tam, kas arvien kaut ko jaunu spēj atrast latviskajā gara pasaulē, tikai tam ir atvērušās jeb tikai tas ir paspējis atvērt šīs gara pasaules vārtus. Tikai tas isti saprot, ka mācīšanās ir augšana, ka šī atziņa ir arī latviskuma pamatos, ka mācīties un augt var pusmūžā un vecumā, ka meklējot, lasot, pētījot latviešu kultūru, domājot un pārdomājot, mūsu latviskais dzīves veids parādās ne tikai kā atšķirīgas rīcības un nostājas kopums (kas nav naidīgs, nedz nostājas pret apkārtni kādā citā veidā!), bet pats par sevi ir arī mudinājums nemitīgi un nepārtraukti sevi veidot, savu intelektu bagātināt. Šādā izpratnē latviskums mums saka, ka mācīšanās ir augšana un ka augšana ir pilnvērtīga dzīvošana. ("Mūžu dzīvo, mūžu mācies".)

Latviskā dzīves ziņa, kuras latviskie, tātad īpaši no citiem atšķirīgie elementi (gan katrs par sevi, gan kā kopums) ir ar vēstures mantiju, ir likumi un noteikumi, kas vadījuši un noteikuši mūsu senču dzīves paaudžu paaudzēs, kam ir arī veselīgas dzīvošanas padoms. Tie nes sev līdzī uz tagadnes pasauli ar savu vecumu un ar savu stabilitāti to psiholoģisko svaru, kam piemīt arī ārstētāja vērtība. Latviskums, latviskā izglītība, tautas gara kultūras pārmantošana ģimenē un skolās gan dzimtenē, gan svešumā ir kā stūres rats rokās mūsu dienu bangojošā, mainīgajā pasaulē, kā stabils (kaut arī neliels) punkts, no kura vērtēt un pieņemt vai noraidīt pārmaiņas un jaunumus, tā neatstājot vietu neziņai, nedrošībai, no kā rodas citi emocionāli traucējumi.

*

Vairāk nekā trīsdesmit gadu svešumā esam vērojuši,

kā latviešu cēluma cilvēki cits pēc cita aiziet no latviešiem, iekļaujoties citās tautās, asimilējoties, pārtautojoties. Vai mēs šos aizgājējus varam uzlūkot par tādiem, kas kļuvuši neuzticīgi savai tautai, kas, atsakoties no savas agrākās tautības, no latviskuma, nomaukuši it kā savu un uzmaukuši sev citu ādu? Jeb vai viņu tautības apziņa ir bijusi vāja un viņu latviskums bez latviskuma? Vai varam, kamēr nezinām pilnas šo personu biografijas, kamēr nezinām, kāda bijusi viņu latviskā izglītība un latviskums, dēvēt kāda cilvēka aiziešanu no latviešiem un iekļaušanos citā tautā par neuzticību tautai, par latviskuma pamešanu? Kā var kaut ko pamest, ko nepazīst, kā var zaudēt kaut ko, kas īstenībā nemaz nav bijis un nepieder?

Vienu no asākām šādas situācijas analizēm jau trimdas sākuma gados savā "Skaidienā" publicēja Dzintars Sodums ("Jaunā Gaita", Nr.10, 1957. gadā): "Laimonis Kalniņš, no Latvijas izbraucot, prata 300 vārdu latviski, dažus dučus krievu lamu vārdu un dažus desmitus militāru pavēļu vācu valodā. Amerikā nokļuvis, viņš savus 300 latviešu vārdus apmainīja pret 300 amerikāņu vārdiem. Vietējās latviešu draudzes priekšnieks izteicās vietējās latviešu svētdienas skolas priekšniekam, ka Laimonis Kalniņš spēris bīstamu, izšķirīgu un neatsaucamu soli: pārtautojies."

Vai vispār mūsu dienu pasaulē var runāt par latviskumu kā par vienreizīgu un neatkārtojamo kultūrālu atšķirību un vērtību kopumu? Pirmkārt, kur mēs varam ar to iepazīties, ja negribam vai nespējam iet cauri vairākiem desmitiem tautas dziesmu, pasaku, teiku, sakāmvārdu, miklu, parunu, ticējumu, buramo vārdu un to variantu biežajiem sējumiem? Mums joprojām trūkst gadu simteņiem vecās latviskās kultūras mantojuma sīkas un plašas izpētes un līdz ar to nav ātri un ērti pieejami latviskuma pamati. Un, ja mums ir kāda no šīm "latviskuma rokas grāmatām" divdesmitā gadu simteņa pētījumu un inteligences līmenī uzrakstīta, kāpēc tās nav trimdā, kur, apstākļu un arī vajadzības diktēta, top mūsu

dienām atbilstoša tautības, latviskuma un latviskās izglītības izpratne un definīcija, kur veidojas latviskās izglītības un tautības saglabāšanas stratēģija? (Piemēram, minēsim Pētera Birkerta "Latvju sakām-vārda filozofiju" kā vienu vēlamu darbu mūsu "latviskuma saglabāšanas pirmās palīdzības somiņā", kas jau uzrakstīta.)

(Cik nozīmīgi būtu un kā rosinātu mūsu dienu apstākļos mūsu latviskās izglītības meklējumus citi Pētera Birkerta darbi kā "Latvju tautas dzīves gudrība" (divi sējumos), "Latvju tautas estētika" (divi sējumos), "Ievads latvju tautas prātniecībā", kas tapuši Latvijas brīvvalsts pēdējos gados (1937. — 1939.), grūti secināt, šos darbus nepazīstot, bet, kā rāda darbu nosaukumi, tie iezīmē noteiktus latviskus garīgās struktūras sakopošanas centienus.)

Modernā latviskā kultūra, protams, tapusi citu kultūru ietekmē. Tas ir labi un normāli. Latviskuma saglabāšanas galvenā problēma ir neizpētais un nenoskaidrotais jautājums, vai un par cik latviskuma īpatnības vairs ir īpaši atšķirīgas un raksturīgas, lai varētu uzskatīt latviskumu kā vērtību pašu par sevi.

Ieskatījuši, par cik latviskums skar mūsu dzīvi vai par cik tā trūkst mūsu dzīves atsevišķiem posmiem un atšķirīgām problēmām, mēs jūtam, ka pavisam neesam kompetenti galīgi atbildēt uz šīs nodaļas sākumā ar vairākiem jautājumiem formulēto domu par latviskumu kā vērtību par sevi tagadējā pasaulē. Turpretī pilnīgi negatīvu atbildi noliedz pati latviešu tautas eksistence, kas ir latviskuma vienreizīgo un neatkārtojamo pazīmju manifestācija.

*

CIK LATVISKAM JĀBŪT LATVISKUMAM?

Šis varētu izlikties visai savāds jautājums. Paradoksāls jautājums. Ja jautā par latviskuma mērīšanu, uz kādām atbildēm var cerēt?

Mēģināsim minēt vienu konstatējumu un vienu jautājumu, kas ļauj ieskatīt un parāda latviskumu kā vērtību, kā kvalitāti, kurai ir savas pakāpes.

Konstatējums, piemēram, būtu šāds: dzīvošana trimdā, emigrācijā, ārpus Latvijas, ārpus tēvu zemes un latviskas vides, izklaidus starp citām tautām, saglabājot savu tautību, paliekot uzticīgiem tautai, bagātinoties no latviešu kultūras, lai apmierinātu savas gara dzīves prasības, ir jaunas augstākas latviskuma pakāpes apliecināšana, ir latviskuma pārtaicīgo vērtību apliecināšana, kad apzinīgais latviskums nomainījis tautas dzīves telpā topošu neapzinīgu latviskumu.

Jautājums, piemēram, būtu šāds: kāds ir jaunās un visjaunākās paaudzes jeb, teiksim, trimdas trešās paaudzes latviskums? Ko viņi atbildētu uz jautājumu, vai viņi vēl uzskata sevi par latviešiem un, pats galvenais, kāpēc viņi uzskata sevi par latviešiem?

Iepriekš minētais konstatējums un tāpat jautājums pielaiž iespēju par latviskuma pakāpēm, tāpēc arī uz jautājumu, cik latviskam jābūt latviskumam, var meklēt atbildes. Šādu nodarbību, protams, var dažādi izvērtēt: par niekošanos, par aizspriedumu sēšanu, par izglītības metodi, kad veselo pārskatāmības labad sadala daļās, kad mērķa sasniegšanā iezīmē atsevišķus soļus vai kāpienus utt.

Mēs zinām, ka latviskums nav tapis tukšumā, nedz izolācijā. Tas tapis kā jebkurš cits kultūras fainomens savā tautā un sakarā ar citām tautām resp. ar citu tautu kultūru. Tāpēc daudz tagad tik latviskām paražām un ticējumiem sākums bijis kādā citā zemē vai tautā. Vēstures gaitā šis ārzemnieciskās paražu vai ticējumu

formas guvušas latviskus simbolus, raksturu, saturu un nozīmi un tādējādi tās mūsu tautā dažādi papildinātas un visai pārveidotas pēc latviskā "ģimja un līdzības". Ne šo paražu un tradīciju tapšanas veids, ne arī sākotnējā rašanās vieta (pagānismā vai kristiānismā, krievos vai vāciešos) nevar mainīt šo tradīciju latvisko vērtību vai vietu latviskajā pasaulē.

Mums nav viegli sev vai draugiem, vai arī svešiniekiem atbildēt uz jautājumu — kas ir latvietis? Mums nav teorētisku definīciju, vispārinājumu. Vai mēs varam minēt galvenās raksturības, vai arī tās kultūras formas, kur šīs raksturības visizteiksmīgākas?

Cik viegli vai grūti mums ir atbildēt uz jautājumu, cik latviskam jābūt latviskumam? Taču šis jautājums ir iebūvēts it sevišķi trimdas latviešu latviskās eksistences pamatos, un mums ir bijis jādzīvo bez atbildēm, vai nespējot uz to atbildēt.

Latviešu vecāki — gan ļoti latvisku ģimeņu vecāki, gan tādu, kur latviskais elements varbūt vairs tikai latviešu valoda un dažas latviešu svētku dienas — svešumā visi it kā sastopas kopīgā, izmisīgā saucienā, kad viņu bērni aizprecas citās tautās, aiziet no latviešiem: "Ko mēs varam darīt?"

Ko izteiktu šis bezspēcības apliecinājums? Vai tas izteiktu to, ka bioloģiskie faktori cilvēku dzīvēs ir ar savu īpašu svaru un virzību? Vai to, cik latviskam jābūt latviskumam, lai atšķirīgu tradīciju un paražu un kultūras ietekmē izveidotos tautības apziņa, kas vairāk vai mazāk neapzinīgi darbotos kā kontrole pār cilvēku pārošanos, piešķirot tai sabiedriskas un ne tikai dabas diktētas izvēles? Vai arī — ja latviskums, lai cik latvisks tas būtu, nevar novērst aiziešanu no latviešiem, aiziešanu citās tautās (žogam, ko prāts uzceļ, jūtas viegli kāpj pāri), vai tad vispār neizvēlēties citu galējību un tūlī un tagad pilnīgi pagriezt muguru latviskumam un pieslēties pirmajai citai kultūras grupai, kas gadās pa ceļam? Jeb vai tautību tomēr nevar tik viegli mainīt kā savalkātu veļu vai nonēsātu uzvalku, kad tas vairs nepatīk? Šie un citi

līdzīgi jautājumi ir tikpat reāli, cik reāli esam mēs paši gan svešumā, gan tēvu zemē.

Tātad, cik latviskam jābūt latviskumam? Kad mans latviskums vairs nav latvisks diezgan?

Svešumā, trimdā neviens latvietis nevar dzīvot pilnīgi latvisku dzīvi, ja tai par mērauklu pieņem latviskumu tēvu zemē. Varbūt vienīgi, ja dzīvo kā eremīts, savāds vientuļnieks, noslēdzies no pasaules. Mocītāji jautājumi: cik labs latvietis es esmu? vai es vairs maz esmu latvietis? nav vairs tik daudz paškritikas izpaudums kā apmulsuma un neziņas liecības.

Svešumā, trimdā, emigrācijā (tēvu zemē daudz mazākā mērā, vai tikai pa daļai) atbildes uz šiem jautājumiem, sekmes, tos risinot, slēpjas katra cilvēka, katra individa spējā vai nespējā racionāli rīkoties ar irracionāliem lielumiem, proti, novērst konfliktu un censties, lai saglabātu līdzsvaru starp sava latviskuma saglabāšanas prasībām, starp sava paša latviskuma sajūtu iekšējo kodolu un cittautu vides nenovēršamo klātieni un ietekmi. Jo latviskāks kāds būs, jo interesantāka un rosinošāka būs saskaršanās ar savas apkārtnes vidi, salīdzinot un vērtējot. Tiem, kam latviskuma raksturību maz vai nav nemaz, nekā nav ko salīdzināt utt.

Cik latvisks ir jau latvisks diezgan? Ko mācīt, ko pārmanot bērniem? Tās atbildes, kam daudz informācijas un būtisku norādījumu, skan mūsu laikam, diemžēl, pārāk patētiski un jūsmīgi, proti: mācīt lepmi valkāt un nest savu latviskumu, savu tautības apziņu; kopējā cēluma un savu "sakņu" apziņu; apziņu par kopēju vēsturi, kopējām nelaimēm, postu, kopējām uzvarām un prieka brīžiem un vienu kopēju vēlēšanos izdzīvot un pastāvēt kā tautai.

Tāpat varam jautāt, cik derīga un cik organismam pieņemama ir irracionālā premise par atgriešanos Latvijā un apvienošanos ar tautas kodolu? (Par šo premisi sīkāk runāsim kādā nākamā nodaļā.) Un vai cilvēks patiešām dzīvo un pārtiek, kā bieži vien, apkārtni vērojot, var

likties, tikai no maizes vien? Un ja ne, no kā cita vēl? Kas ir šodienas sapņu pilis? Vai tās nav mūsu rītdienas dzīvojamie nami, mūsu mājvietas?

Sava latviskuma saglabāšana nenoliedzami ir cilvēka dzīves pacelšana, paaugstināšana garīgajā, kultūrālajā plāksnē, sfairā un dzīvošana šai līmenī. Jo latviskāks latviskums, jo viengabalaināks cilvēks, jo bagātīgāka viņa garīgā dzīve, un jo bagātāka garīgā dzīve, jo interesantāki top un atklājas latviskuma vaibsti. (Tas pats attiecināms, piemēram, uz vāciskumu, bet tas nav šo pārdomu temats.) Šī ir cita augstāka cilvēcīgās eksistences sfaira, arī citas kvalitātes cilvēcīga izšķiršanās. Taču — ko katrs dara ar savu dzīvi, ir katra paša darišana un arī katra gaumes lieta.

Kur ārēju apstākļu dēļ rodas it kā izvēle tautības ziņā, vecākiem nevajadzētu saviem bērniem nolaupīt šo izvēles iespēju, bet ar tautiskās izglītības palīdzību ģimenē un tautiskās skolās (apkārtnes kultūru bērns plaši apgūst apmetnes zemes skolās un sabiedrībā) sagādāt salīdzināšanas, izvēles, izšķiršanās iespējas vēlāk. Ja to nedara (un ja jāmeklē vainīgie), tad smagi vainojami vispirms tie, kas atbildīgi par bērna bioloģisko eksistenci.

“Cik latviskam jābūt latviskumam?” Šis tirdīgais jautājums, kas skar vecākus, skolotājus, sabiedriskos darbiniekus, kas skar katru latvieti, liekas visai rētorisks, bet tas ir:

- a. mūsu latviskās apziņas dzīvības zīme, kas
- b. neļauj iesnausties atziņai par latvisko izglītību kā visa mūža daļu un kas
- c. nostata latviskuma padziļināšanu par savu cilvēcisko kvalitāšu tālāk veidošanu, par savas personības izkopšanu.

*

LATVISKUMA DUBULTIE ASPEKTI: MORĀLA IZTURĒŠANĀS UN RITUĀLAS PARAŽAS

Analizējot un it kā sadalot latviskumu pa daļām, lai nonāktu pie iespējami pilnīgākas izpratnes un precīzām definīcijām, tversim dažus latviskuma aspektus, pie kam tie, izvēlēti kā dubultie, viens otru vai nu tieši papildina, vai arī nostājas viens pret otru, izveidodami tādējādi duālisma situāciju, kad, būdami latviskuma daļas, tie izskaidro latviskumu ar divējādiem, pretējiem principiem. Tāds duālistisks latviskuma dubultais aspekts mūsu pārdomās varētu būt kultūralais latviskums un politiskais latviskums jeb: kas latviskumā ir pastāvīgais, kas mainīgais. Turpretī latviskums kā morālas, ētiskas vērtības no vienas puses un latviskums kā rituāli, svinīgas, ceremoniālas paražas no otras puses vai morāla izturēšanās un rituālās paražas ir latviskuma dubultais aspekts bez duālisma iezīmēm. (Iedomāsimies šādus dalījumus, apzinoties, ka tie izvēlēti lietu un jēdzienu ilustrēšanai un tāpēc daudz ko vienkāršo, paslēpjot lietu komplicētākās, ciešākās attiecības un saistības.) Šai nodaļā pieskarsimies morālās izturēšanās un rituālo paražu aspektam.

Latviskuma morālās, ētiskās vērtības gribētos attiecināt un saistīt ar latvisko dzīves ziņu, bet rituālus, svinīgas ceremoniālās paražas piedalīt pie latviskā dzīves veida. Pirmās noteic cilvēku attiecības pret cilvēkiem, otras noteic cilvēku attiecības pret savu tautu kā kopību, pret tās vēsturi, pret tās kultūrālo mantojumu, pret tās gara kultūru un pret Dievu. (Lietojot vārdu Dievs, protams, nedomāju par kādu īpašu "latvisku reliģiju"; tagad latvieši pieder pie dažādām konfesijām un daļa nav saistījusies ne ar kādu kristiānisma novirzienu; lietojot vārdu Dievs, domāts par godbijību un dievbijību kā latviskuma pazīmēm un to izpaudumiem kā latviskuma rituālo aspektu.)

Šis latviskuma divkāršais, dubultais aspekts — morālu, ētisku vērtību normas un rituālas, svinīgas paražas — izteic un noteic mūsu iekšējo pārliecību par tautības ideāliem un šīs pārliecības ārējo apliecināšanu ar simboliem, rituāliem, paražām, ar latviešu valodas prašanu, ar iepazīšanos ar tautas gara mantām un noenkurošanos latviešu gara kultūrā, ar latviešu svētku, svinamu dienu un ar tiem saistītu ticējumu respektēšanu un apliecināšanu, uzskatot latviešu tautas kultūrālo mantojumu par augsstāko mūsu kopējo mantojumu un ipašumu.

Latviskuma dubultais aspekts, no otras puses, izteic un noteic arī mūsu attiecības ar citiem cilvēkiem un citām tautām. Latviešu modernā vēsture ir pilna liecību par latviešu rīcību un nostāju attiecībā uz to. Šīs liecības (ieļēšot mūsu vēsturiskās kļūdas un vēsturiskos maldus) prasa brīvi analizēt visu notikušo (pagātnes pārvarēšana), lai mēs saskatītu būtisko, redzētu svešo, kaitīgo, redzētu, kas nācis un nāk mums par ļaunu, lai redzētu savus vājumus un redzētu pozitīvo un to, kas mūsu spēks un stiprums.

*

Var jautāt, kurš latviskuma aspekts ir svarīgāks vai svarīgākais? Vai savs latvisks kultūrāli-vēsturisks skatījums, morālu, ētisku vērtību skāla, mēraukla, latviskā dzīves ziņa, lai no šāda skatījuma izprastu pasauli, savu laikmetu un savu eksistenci; jeb vai latviskums kā ārēja čaula, rituāli, paražas, mode, ko izteic, noteic ar savas tautības apliecināšanu dokumentos un publiskās deklarācijās, identificējoties ar nacionāliem centieniem un kustībām, ar dažādu svētku un svinamu dienu un dažādu izdarību respektēšanu.

Latviskā dzīves ziņa (morālā izturēšanās) attiecas uz kādas cilvēku grupas dzīves veidu un aptver šo cilvēku visu dzīvi. (Tautība ir viss cilvēks, pretējā gadījumā šim cilvēkam nav savas īstas tautības.) Nav noliedzams, ka

rodas un pastāv konflikts starp pārmantoto vēsturisko dzīves ziņu un laikmetīgo aktualitāti, dzīves veidu. Latviskā dzīves ziņa, lai cik vēl neizpētīta un lai cik vēl nepilnīgi rakstveidā dokumentēta mūsu dienām (kaut vai kā rokas grāmata!), nav, piemēram, kristiānisma 10 baušļi vai jūdaisma vairāk nekā 600 noteikumi, kuri katrā vietā un laikā norāda, kas un kā jādara. Šeit vēlreiz vietā arī šaubīties, vai pazīstam latviskumu tik labi, ka varam pilnīgi debatēt par latviskumu kā tautības "augstāko likumu" kopumu, kas rakstīts pēc garu gadu pieredzes.

Latviskās dzīves ziņas pamati, man liekas, kā jau norādīts, iesniedzas aiz Rietumu civilizācijas un kultūru ietekmēm eksistējošos mītiskos, mistiskos, irracionālos priekšstatos. Latviskums man liekas kā kaut kad aizlaikos cilvēku temperamentam un apkārtnei atbilstošu priekšstatu, uzskatu izveidošanās un tapšana par dzīves ziņu, ētisku un aistētisku vērtību kopoju, kas mainās vai maināma, pielāgojama laikmeta dzīves praktiskajām vajadzībām un diktātiem. Tāpat varam jautāt, cik svarīgas vispār un cik svarīgas mūsu dienām vēsturiskā latviskuma mītiskās (pasakainās, izdomātās), mistiskās (noslēpumainās, mīklainās) un irracionālās (prātam neaptveramās) vērtības?

Latviskā dzīves ziņa (morālā izturēšanās), turpinot un papildinot tās aprakstu, glabā sevī visu pārdzīvoto laikmetu materiālās un garīgās reālītātes iztulkojumus, atspoguļojumus un aizgājušo laiku pieredzi, kas laika gaitā izfiltrēta pārļaicīgās atziņās, uzskatos (arī reliģiskajā plāksnē), kuri kā simboli un jēdzieni saglabājušies mūsu valodā. Savas tautības apliecināšana, savas latviskās identitātes un sava "es" meklēšana (kas ne vienmēr var būt viens un tas pats) nevar notikt, nebalstoties uz vēsturisko, kultūrálo mantojumu. Citādi šis meklēšanas process no līdzekļa top par sava veida mērķi, kura iznākums latviešu cēluma cilvēkam var būt maldīšanās un atradumu vieta citu tautu un kultūru pagalmos.

Tāpat kā ideju un domu formulēšana atkarīga no vārdiem, ideālu ieviešanai dzīvē nepieciešami simboli, rituāli, paražas. Tādā pašā veidā kā vārdi, arī rituāli kļūst mehāniski un nenozīmīgi, ja tie vairs nespēj mudināt cilvēku uz kādu noteiktu rīcību vai apziņas stāvokli, ja tie, tāpat kā vārdi, kas kļuvuši pavisam tukši un bezjēdzīgi, vairs nespēj izteikt īpašas idejas.

Kā var vērot, tā ir ne tikai latviešu, bet arī daudz citu tautu un vispār masu sabiedrības traģēdija, ja šais grupās neatzīst vai pietiekami neieskata patiesību par morālo, ētisko vērtību nozīmi cilvēku attiecībās citam pret citu un par tradicionālām paražām kā par simboliem un ideālu apliecinājumiem. Cilvēki noraida vai noliedz savu kultūrālo identitāti, savas tautības līdzīgi dotos norādījumus par morālām, ētiskām vērtībām, līdzīgi dotās senās paražas, rituālus. Bieži vien cilvēki to dara, nesaskatīdami savā kultūrālajā identitātē neko vairāk kā tikai novecojušas, garlaicīgas, laiku patērētājas (bet — time is money!) un nekam nederīgas paražas un ceremonijas, kurās, kā viņiem liekas, nav nekādas būtiskas nozīmes vai vēstījuma viņiem un viņu laikam. Tautības sludinātie ideāli un normas šiem ļaudīm ir tikai viens no daudzajiem "cilvēku uzlabošanas mēģinājumiem", kam viņi nespēj saskatīt dziļas saknes pagātnē (varbūt nepazīdami pagātni) un kas viņiem ir tikpat labs kā "jaunā padomju cilvēka" morālo, ētisko normu iedzīvināšana, vai — Rietumos — tādu grupu centieni, kuru nolūks, mērķis ir sludināta cilvēku ētiskās dabas "uzlabošana".

Ja zinām, ka pat tūristu grupas izbraukums zaļumos un pārnakšošana teltī nav iespējama bez zināmiem noteikumiem, tad kā var dzīvot lielas cilvēku grupas, tautas bez saviem tradicionāliem iestādījumiem, paražām, rituāliem un simboliem? Kas noliedz tos, tas galējā konsekvencē noliedz savu cēlumu un noliedz cilvēciskas kvalitātes. Pasaulē noticis un notiek, ka šādus radījumus

citas spēcīgākas grupas, sabiedrības, tautas ierauj savas kultūras universa lokā un sagremo kā bioloģisku barojumu vai izlieto "mēslojumam".

Un kāda otra iespēja implicēta latviešiem? Tā ir — kopt, attīstīt, sekmēt latviskās tradīcijas, latviskumu tā vēsturiskajā, nepārtrauktajā secībā un tai pašā laikā attiecināt latviskuma ideālus un paražas uz mūsu dienu dzīvi, domāšanu un uzskatiem.

*

Šie divi latviskuma aspekti, morālā izturēšanās un rituālo paražu ievērošana ir vienlīdz svarīgi, nav pretstatāmi kā svarīgāks vai mazāk svarīgs; tie viens otru papildina un bagātina latvieša cilvēcīgo dzīvi un sniedz latvietim to "dziļo un ilgstošo savas eksistences pārdzīvojumu", kuru dažādi cilvēki dažādos laikos neatlaidīgi meklējuši dažādos veidos un dažādiem dabiskiem vai mehāniskiem palīgīdzekļiem, bieži vien maldīdāmie un palīkdami tukšā.

Latviskums var pastāvēt asimilācijas un pārtautošanas iespēju apstākļos, ja latviskums ir pilnīgs dzīves veids un ne tikai teorētisks filozofisku atziņu kopoījums, ko apvieno ar rituālveidīgu deklarēšanu vai apliecināšanu. Tad tas ir tikai latviskuma teātris.

Latviskums nevar pastāvēt, kā jau teikts, bez latviešu kultūras, latviskums nevar pastāvēt ārpus latviešu kultūras. Un atbildot uz jautājumu, kurš no abiem sākumā pieminētiem latviskuma aspektiem svarīgāks vai svarīgākais, jāsaka tikai: pirmais (morālā izturēšanās) nevar pastāvēt bez otra (rituālām paražām) un otrs nav iespējams bez pirmā.

Morālu, ētisku vērtību normas un rituālas, svinīgas paražas ir būtiski latviskuma komponenti, ko pārdomu ietvaros dēvēsim par kultūruālo latviskumu, kam prestatīsim politisko latviskumu.

*

KULTŪRĀLAIS LATVIŠKUMS UN POLĪTISKAIS LATVIŠKUMS

Latviškums ir tautas kultūrālā identitāte (bet latviškums pats par sevi nav kultūra). Latviškums ir tautas nacionālais radītājs spēks, kas pagātnē spilgti manifestējās tādās kultūras izpausmes formās, kā tautas dziesmas, pasakas, teikas, sakāmvārdi, buramie vārdi, tautas melodijas, tautas dejas, latviski rotājumi (raksti). Kādās kultūras formās šis latviešu nacionālais radītājs spēks izteiksies nākotnē, to varam tikai minēt. (Mūsu dienās pasaules mēroga uzmanību var piesaistīt, piemēram, latviešu koku dziedāšanas māksla, gobelēnu aušana, dzeja.)

Latviškumam ir papildnam izdevies izpausties kā "cēlam, dižciltīgam" dzīves veidam, kurā ietilpst pietiekami daudz norādījumu par taisnības, tiesību un tikumiski pareizas rīcības izpausmi. Šie norādījumi un to lietošana bagātīgi apmierinājusi dzīves vajadzības, un šie norādījumi gan visi kopā, gan atsevišķi bijuši ar cilvēciski vienreizīgām iezīmēm. (Man ienāk prātā jēdzieni un termini kā "goda prāts", "vīrs un vārds", "visi man labi bija, ja es pati laba biju", ko gribas salīdzināt ar radniecīgo "meklē draugus un tu neatradīsi ienaidniekus, meklē ienaidniekus un tu neatradīsi draugus", kaunināšana kā soda veids utj.) Ja latviškums kā dzīves veids (seno latviešu ētikas jeb tikumības un aistētikas, jeb daiļuma priekšstati, kas saglabāti tautas gara mantās, mūsu kultūras mantojumā, pēcnācēju vēl neizpētīti un mūsu dienu normās vēl neizteikti) zustu, tas būtu zaudējums pasaulei un visai civilizācijai.

Latviškumu kā tautības raksturotāju pa daļai ietekmē iedzimtības faktori (bet tie nekādā ziņā nav galvenie; tie arī vēl joprojām ir pētniecības "karstie kastāņi"; mēs, paldies Dievam, neesam sākuši runāt par "latviskiem geniēm"). Galvenais tautības noteicējs tomēr ir tā loma, ko cilvēcisko kvalitāšu veidošanā spēlē

kultūras raksturības un pazīmes, vēsturiski-kultūrālās tradīcijas un uzsvars, kas likts uz izglītību.

Blakus šim kultūrālajam latviskumam mūsu pārdomās pastāv tā brālis — politiskais latviskums. Kas tas ir? Kāds tā mērķis un eksistences attaisnojums? Kurš ir svarīgāks — kultūrālais vai politiskais? Kāda ir sadzīvošana un kādi tās principi? Vai iespējams “brāļu karš”?

Pirms meklēsim atbildes uz šiem jautājumiem, vēlreiz pieminēsim, kāpēc radies un tiek izcelts šis dubultais latviskuma aspekts, kam piedēvēta duālistiska daba. Būdami latviskuma daļas, kultūrālais un politiskais latviskums nostājas viens pret otru un izskaidro latviskumu ar divējādiem pretējiem principiem, meklējot to, kas ir pastāvīgais un kas latviskumā mainīgais.

Mūsu dienās visai bieži sastopamies ar faktu, ka latviskums tiek izprasts kā latviešu nacionālisms, kā nacionālistiska ideoloģija, vai arī šādas līdzības tiek mazāk vai vairāk tikai implicētas.

Kā iepriekš vairākkārt minēts, latviskums ietver visu mūsu tautas nacionālo, etnisko vienreizīgumu un neatkārtojamību, visas tās pazīmes, kas atšķir mūsu tautu no citām un kas ļoti izteikti kavē mūsu tautas tuvināšanos un saplūšanu, piemēram, ar krieviem “padomju tautas” ietvaros. Šādu latviskumu vai šāda latviskuma izpratni okupētajā Latvijā dēvē par “nacionālu aprobežotību”, “sīkburžuāzisku nacionālismu”, “nacionālu egoismu”. “šovinismu”, “fašismu”, “rasismu” (pēc Latvijas Mazās Enciklopēdijas un Latvijas KP CK Kultūras nodaļas vadītāja Aivara Gora leksikas materiāliem).

No otras puses, trimdā gadījies, ka latviskumu, tautības kultūrālo raksturību kopumu, identificē ar latvisko ideoloģiju. Arī šāda latviskuma vienkāršošana mudina tuvāk pakavēties pie latviskuma dubultā aspekta: kultūrālais latviskums un politiskais latviskums.

Apvienojot latviešu nacionālismu un latviskumu vai

implicējot, ka tie ir tikpat kā viens un tas pats, un piedēvējot latviešu nacionālismam nicinošus, niecinošus apsūdzētājus epitetus, tiek apvienotas un vienas parādības vārdā apsūdzētas, apkarotas divas būtiski atšķirīgas (un šī atšķirība ļoti svarīga!) lietas: kultūralais latviskums un politiskais latviskums.

Latviskums nav tas pats, kas latviešu nacionālisms. Latviskumu nedrīkstētu jaukt ar latviešu nacionālismu (un mēs to rūpīgi mēģināsim ievērot, iezīmēdami un uzsvērdami atšķirības).

L a t v i s k u m s ir tautības kultūralo raksturību kopums, latviska dzīves ziņa un latvisks dzīves veids. **L a t v i e š u n a c i o n ā l i s m s**, vadoties no vārda "nacionālisms" tradicionālās, starptautiskās jeb internacionālās izpratnes, ir savas tautas mīlestība, uzticība savai tautai un tāda tautības vai nacionālā apziņa, kas savu tautību tur augstāk par visām citām, liekot pirmajā vietā savas tautas intereses un tās kultūras attīstību. **L a t v i e š u n a c i o n ā l i s m s** ir arī ideoloģisku mērķu formulēšana un centieni tos sasniegt.

*

Kas vēl, bez iepriekš minētā, mudina un attaisno šādu latviskuma divdalījumu vai dubulto aspektu: kultūralais latviskums un politiskais latviskums? Kas mudina meklēt to, kas latviskumā ir pastāvīgs (un visiem var būt no viena avota smelts, kopīgs) un kas ir mainīgs (vai katram var būt atšķirīgs)? Uz to mudina demokratiskas sadzīves principi. Uz to mudina mūsu tautas vēstures gaitā tapusi piederība pie atšķirīgām konfesijām, tautas piederīgo izteiktais individuālisms un, par visu vairāk, mūsu tautas modernā vēsture, visa mūsu rūgtā dzīves pieredze.

Mēs instinktīvi jūtam, ka latviskumā, tautības kultūralo raksturību kopumā, būtu jābūt "kaut kam" vai "kaut kādai daļai" — permanentai, negrozīgai, nemainīgai, pastāvīgai kā klintij (mums pat liekas, ja

tādas daļas nebūtu, tāda būtu jārada) kā mūsu tautības pastāvīgām, negrozāmām raksturībām. Pastāvīgais ir tādā nozīmē, ka tas visiem kopīgs. Mainīgais ir tādā nozīmē, ka, piemēram, latviskā ideoloģija un politiskie uzskati katram var būt atšķirīgi, katrs var tos pieņemt atšķirīgās devās, apliecināt ar ļoti atšķirīgu intensitāti, bet viss tas savukārt nenozīmē, ka, piemēram, kāda laikmeta latviskā ideoloģija nevarētu būt pastāvīga ilgāku laiku, kamēr vien tā svarīga un aktuāla. Mēs nojaušam, ka demokrātijā iespējamās uzskatu dažādības un atšķirības nespēj manifestēties ne džungļos, ne chaosā, bet tikai tādā sadzīvē, kuras sociālai struktūrai ir p a s - t ā v ī g i balsti. Mūsu tautas dzīvē tas ir latviskums ar tām pazīmēm, kas visiem vienas un kopīgas, ar vēsturiski-kultūrālā latviskuma pazīmēm.

*

Politiskā latviskuma apjoma un satura ieskicēšanai minēsim dažus tā aprakstus vai definīcijas. Iepazīšanās ar tiem var sekmēt arī pārdomas latviešu tautas dzīvības stratēģijas jeb tautas dzīvības ziņas formulēšanā, par ko tiks runāts šīs pārdomu grāmatas beigu daļā.

Politiskais latviskums (arī — latviešu nacionālisms) ir latviešu pārliecības un cerību politiskas izpausmes, kas, tapušas sūras, grūtas pagātnes pieredzes gaitā, atspoguļo universālās cilvēka tiesību prasības, balstās uz citu tautu nacionālās atbrīvošanās centienu izpratni un praksi un ievēro, respektē latviešu tautas politiskās situācijas īpatnības. Kad tautas sapņus, cerības un sāpes formulē un ietver politiskos mērķos, rodas politiskais latviskums, kam, kā jau zināms, sava interesanta vēsture.

Politiskais latviskums ir identificēšanās ar tautas politiskiem (valstiskiem) mērķiem, starp kuriem pašā pirmajā vietā mūsu dienās stāv prasība pēc universālām cilvēka tiesībām un tautas pašnoteikšanās tiesībām latviešiem Latvijā, prasība likvidēt visus mākslīgi radītus šķēršļus, spaidus vai ierobežojumus latviešu nacionālās

kultūras attīstībai bez jebkādiem ideoloģiskiem priekšrakstiem (diktātiem), respektējot uzskatu atšķirību un apziņas brīvību.

Tagadnes politiskā latviskuma mērķis ir Latvijas teritorijas kā vēsturiskas tautas dzīves telpas saglabāšana latviešiem; to nedrīkst izpostīt, atļaujot plānotai vai pašplūsmes migrācijai iznīcināt vēstures gaitā radušos tautību sastāvu Latvijas ģeografiskajā teritorijā. Latvija ir latviešu zeme tādā izpratnē, ka nedrīkst iznīcināt Latvijas teritorijā situāciju, kurā v i s ā s d z ī v e s j o m ā s brīvi un netraucēti var attīstīties latviešu valoda un latviešu kultūra. Ar jebkuru citādu rīcību latviešiem viņu zeme tiek atņemta, tautas gara dzīve ierobežota un apspiesta, tautas etniskā, nacionālā eksistence apdraudēta.

Politiskais latviskums prasa no mums pulcēties un apvienoties arī uz ideoloģiskiem pamatiem. Tas prasa atzīt un iestāties par ideju, ka visi latvieši ir organiska vienība, reālitate, kas pastāv pāri jebkurām robežām.

Politiska latviskuma galvenie iekšējie ienaidnieki ir mūsu mazinformētība, neizpratne par nacionālisma definīciju un mērķiem. Šo situāciju bijis grūti labot un novērst. To rada un uztur cilvēcīgas dabas faktori kā apatija, slinkums, nacionālisma gribēta vai negribēta pārprašana tikai par ārīšķīgām demonstrācijām, nacionālisma izmantošana personīgiem, savtīgiem mērķiem u.c.

*

Politisko latviskumu galvenokārt veido latviska ideoloģija un tās izpaušanās, realizēšanās par latviešu nacionālismu. Latviskā ideoloģija un latviešu nacionālisms ir būtiskas un svarīgas latvietības sastāvdaļas, bet tās atdalāmas un bieži vien rūpīgi jāatdala no kultūrālā latviskuma, kas ir m a z ā k p a k ļ a u t s t ā m s e k ā m u n m a iņ ā m , k o r a d a t a u t a s p o l ī t i s k ā s s i t u ā c i j a s u n s a b i e d r i s k ā s s t r u k t ū r a s

m a i ņ a s . Kultūrālais latviskums veido to tautības raksturību pamatu, kopumu, kas vienmēr spēj palikt kā kopēja baze, kas nekad nedrīkstētu trūkt, par tautas sociālpolitisko programmu debatējot un to mainot saskaņā ar sociālo un politisko faktoru maiņām.

Kultūrālais latviskums padara mūs visus par latviešiem, par vienādiem cilvēkiem, vieno un apvieno mūs. Politiskais latviskums ļauj mums tapt par atšķirīgiem latviešiem, par dažādu uzskatu cilvēkiem, bet tas nespēj un tā vārdā nedrīkst apšaubīt mūsu tautību, mūsu latviskumu, mūsu latvisko integritāti. Kultūrālais latviskums, mūsu tautība, ko mēs katrs varam pārdzīvot ļoti atšķirīgi, piešķir mums integritāti, veselumu ("tautība ir viss cilvēks"). Politiskais latviskums (arī — latviskā ideoloģija) izaug no latviskuma. "Vai" un "kā" mēs identificējamies ar politisko latviskumu, ir mūsu brīvā izšķiršanā, ir mūsu aizsargātās, nodrošinātās tiesības latviskuma ietvaros.

Risinot šo domu vēl tālāk, lai varbūt vēl spilgtāk ilustrētu latviskuma divdalījumu — kultūrālajā un politiskajā — varam vēlreiz uzsvērt, ka latvietības, ka latviskās identitātes nemainīgais raksturotājs ir kultūrālais latviskums. Tas katram gan varētu būt atšķirīgā intensitātes līmenī, bet tomēr tādēļ nenozīmētu, ka pēc tautības kultūrālo pazīmju daudzuma, latviskās dzīves ziņas un latviskā dzīves veida intensitātes latviešus vajadzētu vērtēt vai dalīt "labos" un "sliktos" latviešos. Arī latvieša definīcija neietver tautības kvalitātes pakāpes.

Nekādā ziņā nav arī "labu" vai "sliktu" latviešu, vadoties pēc politiskās pārliecības, pēc reliģiskās pārliecības vai pēc to trūkuma. Apziņas brīvība un politisko uzskatu brīvība, atskaitot gadījumus, kur politiskie uzskati apdraud vai noliedz tautas pastāvēšanu, ir būtiskas un neatņemamas latviskuma raksturības. — Teorētiski tas patiešām skan skaisti! Tautas vēsture liecina citu. Mūsu dienu piemēri apšaubā daudzas teorijas. Ko būs mums darīt? Par ko izšķirties? Pie kā

turēties?

Ja pārdomu labad esam varējuši pievienoties latviskuma dalīšanai kultūrālajā un poētiskajā latviskumā, tad nākamie jautājumi, kā jau aizrādīts, ietvers ne mazāk svarīgus un aktuālus latviskās dzīves terminus, proti: kas ir latviska ideoloģija? Kas ir latviešu nacionālisms? Kā viss tas saistās ar latviskumu un kādās attiecībās tas viss pastāv latviskumā?

LATVISKA IDEOLOĢIJA

Ja pieturamies pie ideoloģijas jēdziena starptautiskās, internacionālās izpratnes, tad latviska ideoloģija ir sociopolitiska programma vai, šādai programmai trūkstot, prasība pēc sociopolitiskas programmas, ko veido kopējas teorijas, prasības un mērķi.

Latviska ideoloģija nevar tapt (un nekad nav tapusi) kā kādas atsevišķas laicīgas vai reliģiskas grupas formulēta ideoloģija. Tai jābūt tautas veidotai ideoloģijai, kas aptver visas tautas reālo situāciju.

Mūsu nacionālpolitiskie darbinieki trimdā, vienalga, no kādiem laicīgiem vai reliģiskiem grupējumiem tie nāktu, bijuši līdz kaklam iegrimuši praktiskos darbos. Tiem maz laika atlicis atvilkt elpu un atslābinātā, draudzīgā atmosfērā, bagātinoties citam ar cita pieredzi, mēģināt ieskatīties savā un savas tautas nākotnē.

“Latvijas ideoloģija” jeb “latviešu tautas dzīvības stratēģija” jeb “latviešu tautas dzīvības ziņa” ir viena atbilde nākotnes virzienā, bet tikai viena atbilde. Tai pašā laikā vienmēr un visur jāatceras, ka bez intensīvas latviskās izglītības bērniem un pieaugušiem ģimenē, skolās un sabiedrībā, bez kultūras jaunrades, bez dzīvošanas latviešu kultūrā lēnām sadrūp tauta kva-

litātīvi un kvantitatīvi, latviski un skaitliski.

*

Sākot ar latviešu tautas atmodu, etniski, kultūrāli, sociāli un saimnieciski faktori 19. g.s. otrā pusē un 20. g.s. sākumā mudināt mudina latviešus domāt par latvisku ideoloģiju un formulēt to. Konfliktos ar iekšējiem un ārējiem oponentiem izveidojas savas valsts ideja latviešu tautas vēsturiskajā dzīves telpā. 1918. gada 18. novembrī Latvijas republikas proklamēšana vainago panākumiem vienu no daudzajām nacionālās atbrīvošanās kustībām Austrumeiropā un raksturojas kā pilnīga (uzsvērsim — pilnīga!) atdalīšanās no Krievijas visāda veida virskundzības un no vācu muižniecības aizbildniecības un pārstāvniecības. Tā bija Latvijas tā dēvētās “baltās” valdības atšķirība no “sarkanās” un “melnās” valdības, kuras arī radās un par kurām vēl runāsim citā vietā.

Latviska ideoloģija Latvijas republikas laikā veidojās Latvijas Satversmes un citu valstu likumu ietvaros. Ārēji oponenti, kas nepārtraukti mudināja, draudēja iznīcināt pastāvošo valsti, pamato un ļauj saprast kāpinātu nacionālisma sludināšanu aizstāvēšanās nolūkos, kas pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma ievēl latviešu nacionālismā dažus galējus vaibstus un, no šodienas perspektīvas, nevēlamas nacionālisma tendences.

Interesanta varētu būt studija par trimdas latviešu ideoloģijas izveidošanos pēc Otrā pasaules kara.

Pēc definīcijas un nostājas latviešu trimda, latviešu bēgļi, latviešu izceļotāji ir politiska rakstura grupa — tie ir trimdinieki, tie ir politiskie bēgļi, tie ir izceļotāji vai emigranti politisku motīvu dēļ. Latvieši, kas vēlas apšaubīt šo interpretāciju, izteic tikai savus personīgos uzskatus un savu nostāju pret trimdu, bet viņi negroza faktus, kāpēc cilvēki pameta savu tēvu zemi Latviju, savu dzīvi un iedzīvi, pēc kara neatgriezās Latvijā un palikdami, turēdamies kopā, turpina uzturēt dzīvu ideju

par bēgšanu no Latvijas kā par politisku rīcību, kurai sava jēga, uzdevumi un mērķi. Ja laika gaitā, galvenokārt asimilēšanās procesa ietvaros, arvien jauni latviešu cēluma cilvēki it kā apšaubā trimdu kā politisku faktoru, izteic savu personīgo nostāju un savu uzskatu atšķirības, tas negroza vēsturiskos faktorus, kas šīs trimdas pamatā. Protams, ar šīm uzskatu maiņām ir jāreķinās, tās jāskatās, jo tikai akli cilvēki dzīvo ārpus īstenības.

*

Kāda mūsu pasaulē varētu būt trimdas loma un svars pret tautu Latvijā? Vai pamazām mūsu galvenais uzdevums, kas garantētu vislielākos un drošākos rezultātus, nebūtu latviešu kultūrālo un politisko problēmu definēšana un analizēšana no pilnīgi netraucētām latviešu pozīcijām, no pozīcijām, kam ir ne tikai ģeografiska, bet arī laika distance, kaut arī mūs vadītu ideālistiskas, utopiskas aizraušanās, kaut mēs būtu visai subjektīvi; par spīti visam tās būtu tīri latviskas un neviena cita kā vienīgi latviešu sajūtu, sirdsapziņas un latviešu prāta kontrolētas pozīcijas?

Mums, liekas, nav savas konkrētas latviskas ideoloģijas, kas uzdrošinātos izkāpt no drošu vispārinājumu rāmjiem.

Ieilgstošā Padomju Savienības (Krievijas) varas klātie Latvijā iezīmē nepieciešamību atvairīt arvien drastiskākus uzbrukumus latviskumam Latvijā. Tam ir nepieciešama jauna, konkrēta latviska ideoloģija vai sociopolitiska programma vai latviešu tautas dzīvības stratēģija, tautas dzīvības ziņa.

Ja man personīgi prasītu īsi formulēt savu latvisko, politisko ideoloģiju, kā es vairs varētu runāt par "pozīciju ieņemšanu" un nostāšanos pret iebrucējiem Latvijā? Ar savu vēlēšanos būt brīvs es jau sen esmu ieņēmis savas pozīcijas. Taču ar to vien vairs nepietiek.

Es negribētu piedzīvot, ka mūsu tautai Latvijā būtu jāzaudē sava etniskā seja un jāpazūd no pasaules kā

nacionālai vienībai kaut kādu vienas dienas ekonomisku aplēšu un "materiālās ražošanas integrācijas procesu" dēļ, ko nākamais Padomju Savienības (Krievijas) komunistu partijas kongress Maskavā būs varbūt atkal aizmirsis vai iemetis papīrgrozā.

Ja brīdinājumus un protestus pret rūpīgi plānotu un konsekventi realizētu latviešu pārtautošanu dēvē par "nacionālu aprobežotību", tad ar lepnumu es dēvētu sevi par "aprobežota" nacionālisma aizstāvi. Es apzinos, ka tad, kad ir izpostīta zeme un valsts, tauta joprojām var celties un visu atjaunot; ja tauta pati ir izpostīta, tad nekas tautu vairs nevar atjaunot.

PAR LATVIEŠU NACIONĀLISMU

Latviešu tautas kultūrā nacionālismu izprot kā virzienu sabiedrības dzīvē, kurš savu tautību stāda augstāk par visām citām un tās intereses liek pirmajā vietā. Vārdi nacionālisms un nācija (tauta) cieši saistīti. Nacionālisms ietver ne tikai kāpinātas vai pārspīlētas nācijas apziņas izpaudumus, bet arī paš aizsargāšanos pret visāda veida draudiem nācijas pastāvēšanai.

Mēģinot iepazīties ar Rietumu pasaules jaunāko laiku literātūru par nacionālismu, mēs saskaramies ar atšķirīgiem nacionālisma vēstures un nacionālisma izpaudumu izvērtējumiem. Divdesmitā gadu simteņa nacionālisma ekscesu, galējību vārdā daži autori nacionālismam pieskaras ar nosodījumu un it kā no kaut kādām kolektīvas un nenoslēpjamas vainas sajūtas pozīcijām. Daži domātāji un vērtētāji saka, ka nacionālās attīstības posms ir pagājis un nacionālisms savu lomu ir izspēlējis. Citi, starp tiem samērā daudz mazu tautu pārstāvji, joprojām nacionālismā meklē tautas aizsardzības un pastāvēšanas spēku.

Kas mūs, latviešus, šai sakarā skar un nodarbina visai dziļi, ir ieskats, ka nacionālisms kā politisks dzinējspēks nācijas-valsts radīšanai un uzturēšanai varētu it kā būt pārdzīvojis savu laiku, iekāms pilnībā paspēja atraisīties un dokumentēties mūsu tautas radītājs spēks visās gara kultūras jomās, ka mēs pazaudējam valstisku neatkarību, īsti nepaspējuši dokumentēt latviskumu; ka mums, īsu brīdi nacionālās brīvības sauli redzējušiem, jāgrimst atpakaļ citas lielas tautas un svešas ideoloģijas virskundzības tumsā; ka pēc nežēlīgas, zvērīgas, šausmīgas “asins nolaišanas” mēs kā tauta fiziski un bioloģiski atrodamies diezgan paplucinātā stāvoklī, ko turpina vājināt — svešumā asimilācija, bet tēvu zemē kultūrāli svešās krievu un citu iebrucēju masas un ka interesantajā, bet mums varbūt liktenīgajā meklējumā un pārejas laikā no nāciju-valstīm uz valstu apvienībām, mēs esam palikuši ne tikai bez izvēles iespējām, bet varam pat pazust kā tauta no pasaules bez liela trokšņa un miņas.

Par nacionālismu, kā teikts, ir ļoti plaša literatūra un visai atšķirīgi vērtējumi, kas, liekas, varētu būt radušies atkarībā arī no tā, kāda motivācija vadījusi katru vērtētāju. Tas savukārt varētu radīt jauno jautājumu, proti, vai šis svārstības, nenoteiktības faktors ir nacionālismam par labu vai par ļaunu? Vai nacionālisms — politiskais dzinējspēks — ir ar neaprobežojamu amplitūdu, apjomu un to vajag savaldīt, jo tas var arī izpausties (un to var izmantot!) lielos ekscesos ar milzīgu katastrofu sekām ne tikai skartajām tautām, bet visai cilvēcei?

Joprojām varam vērot, ka pasaulē ir valstis, kas savus imperiālistiskos citu tautu iekarošanas, pakļaušanas un kolonizēšanas centienus manīgi attaisno kā “valsts nacionālo interešu” un “nacionālās drošības” aizstāvēšanu, pasludinot savu iekarojumu robežas par svētām un neaizkaramām, bet tai pašā laikā pakļauto tautu nacionālismu visādi un bez žēlastības apkarojot. Padomju Savienība (Krievija) savus imperiālistiskos centienus paslēpusi zem asprātīgi nostatītas “interna-

cionālisma ideoloģijas", lai ar pilnu sparū apkarotu pakļauto tautu "nacionālisma paliekas" par labu Krievijas lielvalstij.

Par spīti visam nacionālisms vēl joprojām liekas viens no galvenajiem modernās pasaules politikas dzinējspēkiem, kas, kā var vērot, it kā sadalījusies divos raksturīgos novirzienos — agrāk paklausīgās, padevīgās pakļautās tautas to iedzīvina dažāda veida "nacionālās atbrīvošanās" kustībās, kurpretī vairāk attīstītās un brīvās tautas vismaz principā, rēķinoties ar modernās tehnoloģijas un saimnieciskās dzīves diktētām vajadzībām, pakļauj savu nacionālismu par labu federatīvām tendencēm.

Šis nostatījums ir visai vienkāršots, virspusīgi un vispārināti tvērti. Dažādu tautu un etnisko grupu situācija pasaulē ir ļoti sarežģīta, un to dzīvot gribas atšķirīgie izpaudumi piešķir katram nacionālismam savus no citu tautu nacionālisma atšķirīgus vaibstus.

*

Pie visvairāk sastopamiem vārdiem trimdas latviešu leksikā pieder nacionālisms un nacionāls. Lai mums nebūtu nekādu šaubu, par ko runājam, vēlreiz definēsim latviešu nacionālismu ar tā izpratni mūsu kultūrā. Latviešu nacionālisms ir savas tautas mīlestība, uzticība savai tautai un tāda tautības vainacionālā apziņa, kas savu tautību stāda augstāk par visām citām, liekot pirmajā vietā savas tautas intereses un tās kultūras attīstību.

1920. gadā "vēstulē nacionālai jaunatnei" ir šāds pedagoga un rakstnieka Aleksandra Dauges latviešu nacionālisma izskaidrojums: "Esi plaša savā dvēselē. Kad tu saucies par nacionālo jaunatni, tad lai tas nozīmētu tikai to vien, ka tu savu tautu bez gala mīli un ar viņu gribi dzīvot un par viņu pazemībā varētu mirt. Bet lai nekad tevī nebūtu nīcināšanas un naida

pret citām tautām. Mīlot savu tautu, jūtot, kas ir mīlestība uz savu tautu, tev jāsaprot, ka arī citi savu tautu mīl. Tev šī mīlestība jāciema un jābūt godbijībai pret to. Uzglabā tīru latviešu dabu, kura patiesībā nezin nacionāla naida. Neaptraipi savu dvēseli ar to. Zini, ka tev no visiem jāmacās, ka tev visām tautām jābūt pateicīgam, jo visas lielās kultūras vērtības ir visu tautu kolektīvā darbā radītas.”

Latviešu nacionālisma izpratni varam papildināt ar literātūrzinātnieces un rakstnieces Zentas Mauriņas (1897. — 1978.) 1931. gadā rakstīto: “Mūsdienās vairs nav iespējams ieslēgties vienas kultūras čaulā, ar katru gadu pieaug visattālāko kultūru savstarpējā iedarbība. Ne tikai starp atsevišķām valstīm, arī starp atsevišķiem kontinentiem ceļ kultūras tiltus. Labākie cilvēki zina, ka īsts, spēcīgs nacionālisms ir tikai tur, kur uzglabā savas tautas vienreizējo, īpatnējo dvēseli, bet to padziļina un baro ar visu, kas vērtīgs citās tautās.” (“Pārdomas un ieceres”, 1938.g., 122. lapp.).

Cik no mūsu tēviem un vectēviem, toreizējās nacionālās jaunatnes, sadzirdēja šādus latviešu nacionālisma izskaidrojumus? Cik no viņiem mēģināja tos realizēt savā dzīvē? Un vai tas viņiem bija netraucēti iespējams? Cik mēģināja to pārnest uz mums — saviem bērniem un mazbērniem?

*

Vai mēs varam par latviešu nacionālisma, par modernā latviešu nacionālisma sākuma punktu uzlūkot tautas atmodas darbinieka Krišjāņa Valdemāra (1825. — 1891.) rīcību, kad viņš pie sava dzīvokļa durvīm, mācīdamies Tērbatas universitātē, Igaunijā, (1854. — 1858.) piestiprināja vizītkarti ar savas tautības apliecinājumu — latvietis. (Parasti šādas demonstratīvas rīcības, piemēram, Mārtiņa Lutera protestantisko težu piesišana pie Vitenbergas baznīcas durvīm 1517. gadā, kaut arī tās nav kādas kustības sākums, nedz

sakustēšanās kulminācija, ir pateicīgi datumi, jo savā faktuālā vienkāršībā visai ilustrātīvi simbolizē savu saturu.) Krišjāņa Valdemāra rīcība bija jaunums un atspēkoja Latvijā vācu uzturēto uzskatu, ka tādas lietas kā izglītots latvietis nav.

Pagājušā gadu simta latviešu nacionālisms savās krasākās un galējākās prasībās, no mūsu dienu perspektīvas, kultūrāli plurālistiskās demokratijās dzivojot, mums dažkārt varētu skanēt šovinistiski. Bet jāievēro un jāatceras, ka tas tika ieņemts un piedzima kā saimnieciski, tiesiski un kultūrāli vācu muižniecības un vāciskas pārvaldes zemākā kārtā nopiesto un 1880. — 1890. gadu krievu piekoptās pārkrievošanas politikas vajāto latviešu atbilde un tautas instinktīvās pašsaglabāšanās izpausme. Viss tas, kādējādi vēstures gaitā, iekšēju un ārēju ierosmju ietekmēs, latviešu nacionālisms attīstījās tālāk, nekādi neaizēno latviešu nacionālisma izcelšanos kā apspiestas un vajātas tautas pašaizsargāšanos.

Latviešu tautas nacionālā atmoda, latviešu nacionālisma tapšana, latviešu iznākšana no zemākās kārtas, zemes kopēju — zemnieku jeb arāju — kārtas, latviešu iznākšana no savas ģimenes, no radu saimes, no savas draudzes loka plašajā pasaulē varēja būt un bija t r a u m a t i s k a , piepeša dzimtas latviskuma sastapšanās un saskaršanās ar moderno pasauli, ar moderno sabiedrību, kura pati tai laikā atradās sekulārizācijas procesa ietekmē. (Šī sekulārizācijas procesa izcelšanās, cenšoties gara dzīvi un sabiedrības procesus atbrīvot no baznīcas aizbildniecības, v ē s t u - r i s k i piedēvē tā dēvētā Eiropas apgaismības laika idejām ar reliģijas un kristiānisma kritiku.)

Tautas atmodas laikmeta ideju un latviešu nacionālisma sadursme ar vāciskiem un krieviskiem apspiedējiem, pie kuriem savas tautības un nostājas dēļ piederēja arī liela daļa luterāņu un pareizticīgo garīdznieku, ievadīja grūti pārskatāmo, grūti izprotamo un pilnīgi vēl neizvērtēto situāciju, kas saglabājusies

līdz mūsu dienām kā "latviešu pasaules uzskatu cīņas", bieži vien identificējot tās it kā cīņu "par" un "pret" reliģiju.

*

Vai laika tecējumā apstākļi latviešiem, latviešu nacionālismam kļūst vieglāki? Nē, gluži otrādi! Modernā pasaule ar savām idejām, arī ar maldu mācībām, ieskaitot viltus praviešus, netaupa Austrumeiropu, netaupa Baltijas tautas, netaupa mūsu tēvu zemi.

1905. gada revolūcijas notikumi Latvijā ir daļa latviešu tautas nacionālās atbrīvošanās cīņas, kurā latviešu šķira mēģina atbrīvoties no apspiedēju — vācu un krievu šķiras. Jau 1905. gadā, kā liecina tā laika materiāli, daži izcili latviešu revolūcijas dalībnieki skaidri apzinājās, ka tā dēvētās šķiru cīņas princips bija jāpakaļauj nacionālām principam, jo šķiru cīņas realizēšana savā galīgā konsekvencē prasīja iznīcināt tā dēvēto tautas buržuāziju, bet tautas proletāriātu apvienot ar Krievzemi, tas ir, ieludināt krievu proletāriātā kā pelēku pilienu vannā, kas jau pilna ar pelēku šķidrumu. Ja 1905. gada revolūcijai piedēvētu vienīgi šķiru cīņas principu, tad nolaupītu tai visas dažādo tautu nacionālās atbrīvošanās kustību iezīmes un pārvērstu to tikai par varas maiņas cīņu lielajā "nedalāmajā māmūlā", Krievzemē.

(1933. gadā Maskavā "Prometeja" izdevniecībā publicēja krājumā "1905. g. revolūcija" cīņās kritušos latviešus pēc nodarbošanās sadala šādi: strādnieki — 20,7%, laukstrādnieki — 18,6%, pārējie — zemnieki, amatnieki u.c. — 23,3%, nodarbošanās nezināma — 37,4%.)

Taču (tā liekas) kopš šī laika Latvijas vēsturē sācies tāds kā nepabeigtības posms, kura "veidošana" turpinās vēl šodien, kad materiālistiskā pasaules uzskata vēsturnieki tautas rīcībai toreiz turpina piedēvēt citu pēc citas arvien jaunas fikcijas, par kurām latviešu un krievu

valodā top arvien jauni un jauni "zinātniski pētījumi". Tā no quasi filozofiskām fikcijām ar "zinātniski vēsturisku pētījumu" palīdzību top veidotas juridiskas fikcijas, proti, par notikušu vai esošu jāuzskatā tas, kas nav noticis tāpēc, ka viena puse to apgalvo un otra to nenoliedz (jeb — tai liegta katra iespēja to darīt!).

Viens no spilgtākiem piemēriem šai ziņā ir tā dēvētās "sociālistiskās revolūcijas" fikcija 35 gadus vēlāk Latvijā pēc Sarkanarmijas iebrukuma 1940. gada 17. jūnijā.

Kādi ir šie "zinātniski vēsturiskie pētījumi" Latvijā, vislabāko liecību nodevis Padomju Savienības Zinātņu Akadēmijas akadēmiķis I. Mincs Maskavā, apcerot Latvijas vēsturnieka Aleksandra Drīzuļa darbu: "Viņš aktīvi piedalījies Latvijas vēstures trīs sējumu un to saisinātā varianta sagatavošanā. Ar to studenti un skolēni, pasniedzēji un skolotāji pirmo reizi saņēma patiesu marksistiski ļeņinisku pētījumu, kurā no Latvijas vēstures izņemti nevēsturiskie buržuāziskie traktējumi." ("Cīņa", 1980. g. 29. jūn.).

Mēģinot iepazīties ar latviešu nacionālisma vēsturi, mēs atklājam, ka latviešu tautas un Latvijas vēsture (kopš pie tās veidošanas un rakstīšanas pirkstu pielicis viens no pasaules lielākajiem politiskajiem oportunistiem — Ļeņins, kura paša tezes komunistu partija arvien no jauna rūpīgi redīgē, lai saglabātu šo težu "likumsakarību", vai kopš Latvijas vēsturi "veido" un raksta, atsaucoties uz Ļeņinu, un kopš Latviju savā varā pārņēmusi Ļeņina izveidotā Viskrievijas — padomju Savienības komunistu — boļševiku partija) piepildīta apgalvojumiem un atspēkojumiem no partejiskām pozīcijām, izsakoties tēlaini, kā milzīga pelavu kaudze, kas pilnīgi nomāc zelta faktu graudus, kuriem savukārt, turpinot tēlaino izteiksmi, izveidoti dubultnieki ar spožu patiesīguma šķītuma apvalku. Jeb — Latvijā Latvijas vēsture ir gandrīz iznīcināta!

Stāvēdams tajā pusē, kurā stāvēja mani vecāki un vecvecāki, kas, būdami vēstures līdzdalībnieki un liecinieki, noliedza Latvijas vēstures viltošanu Latvijā kopš Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā un protestēja pret to, varu teikt, ka latviešu nacionālisms 20. gadu simta Eiropā ar pilnām tiesībām kvalificējās kā viena no patiesām nacionālās atbrīvošanās kustībām, kas vainagojās ar savas neatkarīgās nācijas-valsts — Latvijas republikas proklamēšanu 1918. gada 18. novembrī.

Ja iepazīstamies ar Latvijas valsts tapšanu, ar Latvijas Satversmes Sapulces un Saeimas dokumentiem, ar neatkarīgās Latvijas republikas vēsturi, mēs arī redzam, ka Latvijas valsts bija piešķirusi jaunu, konkrētu, viegli saskatāmu struktūru latviešu nacionālajām problēmām, bet nebūt nebija atrisinājusi šīs problēmas. Latviešu saimnieciskais, kultūralais un politiskais nacionālisms teritorijā, kurā pamattauta bija trīs ceturtdaļas, bet minoritātes viena ceturtdaļa visu iedzīvotāju, izraisīja nenovēršamu savām interesēm atbilstošu minoritāšu reakciju gan Satversmes sapulcē, Saeimā, politiskajā un saimnieciskajā dzīvē, gan Tautu Savienībā un starptautiskajās konferencēs. Latviešu tautas nacionālās problēmas bija ieguvušas jaunas politiskas dimensijas un kļuvušas daudz sarežģītākas, grūtāk pakļaujamas un risināmas nekā agrāk, un nedz tauta, nedz tās dažādās sociālās grupas vai šķiras, nedz arī vadītājas personas neizrādījās (kā tagad varam secināt) vai nu īsti sagatavotas jaunajai situācijai un darbam, vai arī neparādīja, ka grib vai spēj meklēt tā dēvēto kopsaucēju un tā dēvētos kompromisus.

Par spīti Latvijas un latviešu agrāko kungu centieniem no ārienes noārdīt šo “valstiņu” (kas, vienā variantā, tapusi “Rietumu imperiālistu intrigu” rezultātā), latviešu nacionālisms, par spīti ārēju draudu izplatīšanai un subversīviem valsts graušanas un gāšanas mēģinājumiem no ārienes, nesaskatot vai neizprotot šo

draudu svaru un tiešamību, iecietīgi respektēja vēstures gaitā radušos demografisko situāciju, ierakstīja to Republikas likumos un ar parakstiem apstiprināja starptautiskos līgumos. Savu radītāju enerģiju latviešu nacionālisms izpauda saimniecības atjaunošanā un valsts jauncelsmes darbā, cilvēku tiesību un demokratiskas sadzīves respektēšanā, visnotaļ savas latviskās kultūras kopšanā, kultūras mantojumu apgūšanā, pētīšanā, latviskās kultūras "latviskošanā".

Latvijas republikas demokrātija un pilsoņu brīvības, kas atspoguļojas visos tā laika dokumentos, mūsu dienās iekarotāju savtīgu nolūku dēļ tiek pulgotas un apšaubītas arvien jaunos un jaunos "zinātniski vēsturiskos pētījumos" par tautas smakšanu zem "buržuāziskā nacionālisma jūga".

*

Pēc Pirmā pasaules kara jaundibinātā Latvijas republika tomēr pastāvēja, atjaunoja karu izpostīto saimniecību un, pretstatā mūsu dienu Latvijai, kur četrdesmit gadus pēc Otrā pasaules kara rindas pēc pārtikas un citām plaša patēriņa precēm (vai preču trūkums) kļuvušas permanenta sociāla parādība, sasniedza savai saimnieciskajai kapacitātei atbilstošu un respektējamu līmeni. Valsts jauncelsmes un veidošanas darbs sekmīgi turpinājās, par spīti ārvalstīs publicētām deklarācijām, kas nepārtraukti runāja par latviešu nacionālisma sakaušanu; par spīti deklarācijām, kas sagrozīja, sakropļoja patiesību, atņemot vārdiem viņu tradicionālo izpratni, piedēvējot citas vai no boļševiku politiskā žargona patapinātās un arvien mainīgās vai stiepjāmās nozīmes.

Internacionālā komūnisma un krievu iejaukšanās draudi, kas Latvijai un latviešu nacionālismam nāca no Maskavas puses un tās paspārnē publicētajiem izdevumiem latviešu valodā, tagad plaši aprakstīti un daudzīnāti Latvijā vai Krievijā tapušajos "zinātniskos

vēsturiskos pētījumos". Par Krievijas intervencijas centieniem Baltijas valstīs un par gatavošanos to okupācijai mums nebūtu jāšaubās, lai arī cik skeptiski no patiesības viedokļa mēs izvērtētu šos "vēsturiskos pētījumus".

Nav šaubu, ka latviešu nacionālisms apzinājās šos draudus (ja arī neieskatīja to svaru un tiešamību), un tikai no a i z s a r g ā š a n ā s pozīcijām izauga kāpinātās prasības par Latvijas "latviskošanu", par Latviju latviešiem, kas tīri labi varēja arī būt no slavofiļiem pārņemtās 19. g.s. idejas "Krieviju krieviem" latviskots variants. Jau neliela iepazīšanās ar tā laika (1920. — 1940.) komunistu vai viņu vārdā izdarītiem uzbrukumiem, kas nāca no Maskavas, ļauj saprast latviešu nacionālisma "kāpinātus" izpaudumus kā paš aizsargāšanās impulsus. Šie verbālie uzbrukumi latviešu nacionālismam un tautas dažādām sociālām grupām, kā arī valsts iznīcināšanas draudi padarīja grūtu un vēlāk arvien neiespējamāku mierīgas dzīves attiecību un apstākļu normālizēšanos.

Lai ilustrētu, par ko runa, izvēlēsimies pāris piemēru bez kādas īpašas meklēšanas. Sakarā ar Ļeņina nāvi viņa piemiņai veltītā latviešu sarīkojumā Maskavā 1924. g. 28. janvārī toreiz viens no ievērojamākiem latviešu boļševikiem Pēteris Stučka zvērejis "kopā ar visām padomju tautām" izcīnīt jaunu Padomju Latviju. — 1921. g. 7. jūnijā vēstulē Pēterim Stučkam Ļeņins viņu apsveicis par komunistu darbību Latvijā: "Vislabākie novēlējumi un apsveikumi sakarā ar komunistiskās kustības sekmēm Latvijā". ("Zvaigzne", Nr.7, 1980. g.). Tas notika gadu pēc Latvijas un Padomju Krievijas miera līguma parakstīšanas. Un kas bija šī komunistiskā kustība Latvijā? Atbilde — latviešu tautas radītās Latvijas republikas likvidēšana.

Par draudiem no pilnīgi citas puses liecina vācu autors Ēriks Keizers (Erich Keyser) savā 1929. gadā izdotajā "Preussenland". Baltu tautu pārvācošanā autors vācu kultūras politikas taktiku sadala piecos posmos: pirmie divi posmi — saimnieciski, trešais — kultūrais,

kultūras pamatojuma pārvēršana tautiskā, kas panākama ar vācu tautības vairākuma radišanu pārtautošanas un kolonizēšanas ceļā, un pats beidzamais, piektais — robežu noārdīšana. Savā publikācijā vācu autors atzīst, ka pēdējo posmu izdevies realizēt tikai brīžiem un arī ne visās baltu zemēs.

Īsteni tātad visu laiku bija pastāvējis mazāk vai vairāk izteikts aplenkuma stāvoklis. No sadzīvošanas pozīcijām latviešu nacionālisms ar arvien jauniem iznīcināšanas draudiem tika iedzīts ne tikai aizsargāšanās pozīcijās, bet arī bezizejas stāvoklī un līdz ar to visai galēju uzskatu apkampienos, kādi vienmēr eksistē ikvienā brīvā sabiedrībā.

Ja par nacionālismu, šo modernās pasaules politikas galveno dzinēj spēku, sakrājušies plaša literātūra, ne tā tas ir ar latviešu nacionālismu. Kaut tas ir ļoti bieži pieminēts jēdziens latviešu publikācijās un visā latviešu sociālajā dzīvē (runājot par svešuma apstākļiem), latviešiem vēl nav tāda zinātniska darba, kas parādītu šī nacionālisma — politiskā latviskuma tapšanu, veidošanos, ekscesus un lielo kaimiņu tautu nacionālisma savtīgo nolūku ietekmi, pie kam pēdējā varētu būt viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc nav un līdz šim nav varējusi tapt zinātniska latviešu nacionālisma izpēte, brīva no citu valstu ideoloģijas žņaugiem, cenzūras, uzraudzības, jo šādā zinātniskā darbā būtu ne tikai latviskuma eksistences un centienu attaisnojums, bet arī citu tautu nacionālā šovinisma izvērtējums.

*

Kāpinātā latviešu nacionālisma izpaudumus un galējības es mācījos pazīt, būdams skolēns Latvijas brīvvalsts pēdējos gados un krievu un vācu okupācijas laikos.

Man arī liekas, ka Maskavas proponēto "šķiru cīņu" starp kalpiem un strādniekiem no vienas puses un īpašniekiem, uzņēmējiem jeb tā dēvēto buržuāziju no

otras puses netieši atbalstīja Latvijas "saimniekpadzi" un "saimniekdēlu" un tiem līdzīgu valdītājas šķiras cilvēku izpratne vai, labāk sakot, neizpratne par Latvijas valsts pastāvēšanas iespējām un tautas konsolidācijas, saliedēšanās procesiem.

No bērniņas man prātā kāds sīks gadījums ar manu tēvoci (kura latviski cilvēciskās kvalitātes manā apziņā pamazām pārtop leģendā), no senčiem mantotu lauku māju īpašnieku un pagasta vecāko, kas lika saposties savam kalpam Aleksim jaunajā uzvalkā gluži kā saimniekam un braukt viņam līdz toreiz tik populārajās saimniekpadzi un saimniekdēlu nedēļu nogalēs rīkotajās ekskursijās pa Latviju. Toreiz mūsu pagastā tas bija kaut kas nepiedzīvots ir saimniekiem, ir kalpiem: pagasta vecākais ar savu puisi brauc kopā ekskursijā!

(Šodien, kad trimdas saimē vienviet pulcējas gan naudīgi, gan zinību laukos tālu tikuši tautieši kopā ar ierēdņiem un strādniekiem, manis atstāstītais sīkais notikums neliksies varbūt neparasts. Bet toreiz tas tāds bija! Mūsu latviskums, "nacionālais latviskums" svešumā kļuvis citāds latviskums. Latvieši ir viengabalaināki gan brīvībā, gan krievu pārvaldītajā tēvu zemē.)

Un tā, brīvs bērns brīvā zemē, es augu, bieži daudz ko neizprazdams, bet savā atmiņā fotografēdams un pierakstīdams visu toreiz notiekošo. Kamēr aiz mūsu mazās zemītes robežām pasaules varenie kala iekarošanas plānus, trina zobenus un rībināja kara bungas, es kopā ar citiem skolēniem stāvēju "špalērās" un, vicinot sarkanbaltsarkanus karodziņus, sveicināju ministrus vai departamenta direktorus, kas apciemoja mūsu pelēcīgo, no pamatīgiem laukakmeņiem pagājušajā gadu simtenī celto lauku "gaismas pili". Un vēriģām bērna acīm skatījos un iekšēji mazliet it kā bailējos no tā bravūrīģuma, kas mani aizsniedza no saimniekdēliem ar sarkanbaltsarkanām šlipsēm, no saimniekdēliem, tādiem pašiem kā es ...

Iepriekš pieminētais latviešu nacionālisma apkarotā-
 nas veids no Maskavas turpinās arī tagad, bet nu jau no
 citām un daudz stiprākām, izdevīgākām pozīcijām, jo
 "buržuāziskās" Latvijas republikas iznīcināšanas draudi
 ir realizēti, Latvija ir iekarota un iekarošana intensīvi tiek
 maskēta ar vairākkārt "zinātniski" izpētītās sociālistiskās
 revolūcijas fikciju. Latviešu zemi ir okupējusi Padomju
 Savienība (Krievija), un iedzīvotāju demografiskā
 situācija ar simtiem tūkstošiem krievu ienācēju tā
 pārveidota, ka apdraudēta latviešu tautas etniskā
 eksistence, apdraudēts latviskums.

Latvijas valsts idejas pretinieki jeb caru Krievijas
 imperijas agrāko laupījumu atkarotāji, izmantojot tautu,
 vēstures gaitā tapušu etnisku organismu, iznīcināšanu ar
 tā sauktās "šķiru cīņas" jeb "brāļu kara" jeb savstarpējās
 pašiznīdēšanās, pašizkaušanās, pašnāvības politiku, grib
 vispirms panākt latviskas ideoloģijas jeb politiskā
 latviskuma, latviešu nacionālisma vienādošanu ar
 kultūrālo latviskumu un tad "buržuāzijas", "kontrrevolū-
 cijas", "nacionālisma" apkarotāšanas vārdā vienlaikus
 apkarot, visādi ierobežot un apspiest latviskumu —
 tautības raksturības, latvisko dzīves ziņu, latvisko dzīves
 veidu. Bet šis latviskums, tautības raksturību kopums,
 nav vienādojams ar latvisko ideoloģiju jeb politisko
 latviskumu jeb latviešu nacionālismu. Šo vienādojumu,
 kad vienu sastāvdaļu pielīdzina veselam, lai apkarotu
 veselo, parasti lieto demagogi un latviešu gadījumā —
 Latvijas iekarotāji. Trimdā mums būtu jābūt divtik
 uzmanīgiem, lai nesaistītu latvietības kultūrālās
 raksturības ar latvisko ideoloģiju un tā nevajadzīgi
 nepakalpotu arī Latvijas okupantiem, kam rūp sasaistīt
 un identificēt kultūrālo latviskumu ar politisko
 latviskumu un tā galējiem izpaudumiem, lai tā vieglāk
 apkarotu mūsu tautības nemainīgās, pastāvīgās vērtības,
 raksturības, pazīmes.

Latviešu nacionālisms ir politisko, valstisko centienu kopojums (latviska ideoloģija), iespējami precīzākas kopdomas meklēšana tautas politiskai stratēģijai un taktikai. Latvieši var pārstāvēt dažādus politiskus uzskatus. Latviskums nekur, nekad un nekādā veidā nenosaka, kādiem jābūt vai kādi ir mūsu katra politiskie uzskati.

Mūsu tauta ir milzīgi cietusi un milzīgi cietīs (kaut mūsu zaudējumu vēsture un mūsu upuru vārdu saraksti vienmēr būtu mums vislabākais brīdinājums un skola!), ja mēs neieskatīsim savas tautības pazīmes kā nemanipulējamu (nemaināmu) vērtību. Nav vienas personas latviskuma, kas būtu autentiskāks par kādas citas personas latviskumu, nav vienas personas latviskuma, kas būtu istāks vai latviskāks par kādas citas personas latviskumu. Nav strādnieku vai zemnieku vai ierēdņu latviskuma. Nav kaut kāda "krāsu nesēju" latviskuma, kam pretī stāvētu zemāku "mežoņu" latviskums. **Latviskums ir tautas vienības pamats.** Šis atzinums ir mūsu asiņainās vēstures un mūsu rūgtās pieredzes kvintesence. Tāpat šī atziņa ietver domu, ka mums no fašistiem un komunistiem nekad nevajadzētu mācīties lielā stila melošanu, lai tā mēģinātu pret viņiem pastāvēt. Tāpat būtu jāapzinās, ka pret tiem, kas grib mūs kā tautu nomākt un iznīcināt, racionāli argumenti nelīdzēs. Bet pasaulē joprojām ir vietas, kur nav jāmelo un kur var argumentēt loģiski un ar faktiem. Taču vistaisnīgākiem mums tomēr jābūt pašiem pret sevi un citam pret citu. Demokratiska sadzīve, rīkošanās pēc vairākuma lēmumiem, ievērojot mazākuma tiesības un sargot mazākumu pret vairākuma diktatūru, citam cita cieņa un respektēšana ir latviešu nacionālisma baze, uz kuras vissekmīgāk varētu norītēt tautas izdzīvošana. Kāpēc tas varētu notikt? Tāpēc, ka šāds latviešu nacionālisms atzīst kultūrālo latviskumu kā nemainīgos tautības noteicējus elementus un prasa to saglabāšanu.

Saglabājot latviskumu, saglabājas tā dzīves ziņa un tas dzīves veids, kam arī mūsu dienās demokratisks sadzīves izskats un saturs un kas principā ir tautības pamats.

*

Tomēr latviešu tautas nacionālā atmoda (ja par atmodas rezultātu uzlūko kopīgu nacionālu nomodu) ir ieilgusi. Mēs vēl isti nepazīstam savas nacionālās eksistences pamatus. Mēs vēl isti nezinām, kas esam. Kaut arī pamatotā lepnumā apzināmies, ka esam. Ka vēl esam!

Visu laiku, kopš tautas nacionālās atmodas sākumiem, esam drupināti un skaldīti un esam paši šķēlušies. Nav gan noticis, ka kādas iekšēji tapušas vai no ārienes mantotas misijas ceļos mēs būtu steigušies lielā pulkā aizmirst vai aizmest savu latviskumu, savu tautību, būtu iekļāvušies citās sabiedrībās un asimilējušies. (Pat tā dēvētā "sarkanā emigrācija" Padomju Krievijā Staļina terrora laikā, kad "valsts nāvē" jau sākot ar divdesmitiem gadiem bojā gāja gan latviešu strādnieki, gan Viskrievijas mēroga vadītāji latviešu darbinieki, bija visai latviska ar savām skolām, kultūras dzīvi un jaunradi.) Bet mēs esam alkatīgi, tieši vai netieši, paši ar saviem spēkiem vai ar citu tautu starpnieku palīdzību pārnesuši, savākuši, saglabājuši savā mazajā tēvu zemē visādas pasaules ekonomiskas, politiskas, filozofiskas, reliģiskas dogmas un uzskatus, līdz pamatiem nespējuši izpētīt savas tautas kultūras mantojumu. Ir noticis tā: lai kāda ārpusē vara vai kustība iegūtu ietekmi vai noteikšanu Latvijā vai Baltijas telpā, tai bijuši vismaz daži labi informējušies atbalstītāji vai ideologi iezemiešu vidū, kas nav kavējušies "sadarboties". Bet kādu latvisku ideoloģiju un kādu latvisku filozofiju, kādu latvisku dzīves ziņu un cik izkoptu latvisku dzīves veidu esam varējuši pretstatīt svešiem strāvojumiem, kas tēmēti pret latvieša dvēseli un prātu?

Jau garus gadus mēs esam deldējuši lielu daļu savas

garīgās enerģijas, pat apkāvuši cits citu, "baltiem" nostājoties pret "sarkaniem", buržuāzijai pret strādniekiem, marksistiem pret nacionālistiem, dievturiem pret luterāņiem, sociāldemokrātiem pret zemsavienībniekiem utj., utj. Mēs esam dažkārt vārījušies kā briesmīgā raganu katlā, kad licies, nav nekādas izejas: gan kurinātāji, gan katla maisītāji, gan tie, kas katlā iekšā — visi ir bijuši tik pārliecināti katrs par sava darba, savu pozīciju, sava stāvokļa vispareizāko izpratni, ka mūsu diskusijas nav varējušas kļūt par debatēm, bet tapušas par cīņu uz dzīvību un nāvi no kaut kādām katra paša novilktām "pēdējām pozīcijām". (Somu valstsvīrs un filozofs un somu nacionālās atmodas ideologs Johans Vilhelms Snellmans (1806. — 1881.) teicis, ka tikai mežoņu ciltīs cīnās līdz pēdējam vīram.)

Mums, kas neesam nacionāli vēl galīgi atmodušies, dažreiz izveidojas tāda situācija, ka liekas, latviešiem nav nekā kopēja, ka kopējs mums liekas tikai tas, ka mums katram ir sava neapgāžama un neaizskarama taisnība. Latvijas republikas laiks un trimdas "putna brīvības" periods neliecina neko citu.

Bet mums taču ir un visur var būt kopējs mūsu latviskums. Mūsu vēsture, brāļi, mums ir viena un kopēja. Un mūsu kaimiņi. Un mūsu mazums. Un matēmatisko formulu negrozāmība mums kopēja. Likumi par proporcionālās dilšanas iznākumiem. Mūsu valoda mums kopēja. Tautas gara kultūra. Viss vēl pilnīgi pat neapjaustais kultūras mantojums.

Par savu taisnību, liekas, katrs latvietis gatavs sārtā kāpt. Bet aizmirst savu taisnību, piekāpties matēmatikas un izdzīvošanas likumu priekšā, vai to latvietis spēs?

Latviešu nacionālisms nevienam vēl nav prasījis kāpt sārtā, lai aizstāvētu savu brāli. Bet šodien latviešu nacionālisms mūsu apziņas un sirdsapziņas balsī uzrunā katru no mums, aicinot aizstāvēt latviskumu.

*

PREMISA PAR ATGRIEŠANOS LATVIJĀ

1967. gada 24. jūnijā, Jāņu dienā, esmu savās svešuma piezīmēs ierakstījis: "Mēs nonācām trimdā (tagad gan arī saka — emigrācijā) labprātīgi, tikai dažs piespiedu kārtā no Latvijas aizvests. Dzīvojot atgriešanās brīdīm, mēs veltījam savus spēkus un darbus latviešu tautas interešu aizstāvēšanai."

"Cik dzīva šodien mūsu vidū un mūsu dzīvē ir šī atgriešanās doma, kas svešuma pirmajos gados tūlī pēc Otrā pasaules kara pavadīja mūs vai ik uz soļa? Vai toreiz, piemēram, varēja notikt kaut viena jubileja, kur apsveicēji nākamo atceri nenovēlēja svinēt atkal Rīgā vai Latvijā?"

"Mums par jaunu būtu jāatdzīvina savā vidū šī doma par atgriešanos brīvajā dzimtenē, kas pavadīja bēgļus no Latvijas viņu pirmajos svešuma gados. Mūsu vidū būtu jātop kustībai, kas izteic "atgriešanos Latvijā": šodien n e t i e š i ar darbu vai laba vēlējumiem, rīt t i e š i pastāvīgai dzīvei vai īsākam, garākam laika sprīdim studijām, darbam."

Tā es sapņoju pirms gadiem, atstādams uz papīra nelielas piezīmes, bet visu laiku pārbaudīdams pie sevis atgriešanās premisas saturu, jēgu un pamatojumu, klausīdamies sevī un klausīdamies, ko tautieši teiktu, runātu. Esmu dzirdējis argumentus, ka trimdā mums jau ir tik daudz darbu iespēju, ka mūsu ir tik maz, ka mūsu līdzekļi un spēku rezerves ierobežotas — kāpēc vēl runāt par nereālām lietām? Es ļoti šaubos, vai esam domājuši un runājuši par vienu un to pašu.

1970. gada februārī "studiju grupas biļetenā" 33. numurā publicēju īsu deklarāciju, ierosmi: "Skatoties ilgāka laika perspektīvā, liekas, ka atgriešanās Latvijā, mainoties politiskai situācijai, ir vienīgā reālā alternatīva, ko likt pretī asimilācijai."

"Izšķiršanās par šo alternatīvu prasa, lai tie, kas sakās gribam un kas grib palikt latvieši, apzinātos, ka

dzīvošana atpakaļ braukšanas un atgriešanās dienai nav nekāda spēle, nav sevis mānīšana, nav savas sirdsapziņas apklusināšana ar tukšiem solījumiem, bet apzinīga un gudra gatavošanās, sākot pašiem ar sevi, tad ar saviem bērniem un bērnu bērniem, kādam tēlam, grūtām un nenovēršamam ceļam.”

“Lai cik n e r e ā l a dažam varbūt šodien liekas šī alternatīva, tā ir vienīgā r e ā l ā a l t e r n ā t i v a , ko likt pretī asimilācijai.”

Kaut man licies, ka “atgriešanās faktors” bija pati svarīgākā trimdas sākuma gadu ideoloģijas daļa, esmu pārsteigts, ka nav aktuālas, aktīvas reakcijas uz tik svarīgu mūsu nacionālās eksistences jautājumu, kas skarts atgriešanās premisā un kas nedrīkstētu pieļaut letargisku mieru.

1978. gada 30. novembrī manās piezīmēs šādas rindas: “Temats par atgriešanos Latvijā, lai cik neērti un noķaunējušies mēs tā priekšā justos, tomēr ir jācilā, jo dažam labam trimdiniekam, liekas, tas pēdējā laikā nav vairs pat prātā ienācis. Šis temats, kaut arī mēs diskutētu par to tīri teorētiskā plāksnē, cieši saistās ar:

- a. mūsu katra personīgās vietas jeb, precīzāk, mūsu “atbalsta punkta” atrašanu pasaulē,
- b. mūsu nacionālās apziņas izkopšanu un
- c. latviešu valodas kā galvenās tautības pazīmes mācīšanas vai mācīšanās un latviskās izglītības pamatošanu, motivāciju.”

Bez premisas par atgriešanos mūsu latviskuma saglabāšana svešumā man liekas kā eksotiska nodarbošanās līdzīga, piemēram, zelta zivtiņu audzēšanai, ko var katrā laikā pārtraukt; pats mūsu latviskums kā kaut kas neīsts, neizšķīlies, neattīstījies, drīzāk kā kaut kas sapelējis, kā vecas ēkas grausts, kam pasaules vēji gaudodami viegli pūš cauri un šūpodami drebina veco ēku.

1979. gada 10. februārī esmu pierakstījis: “Kas mums, latviešiem svešumā, ir Latvija? Ko mums nozīmē

šis vārds? Ko tas izteic un kāda ir visa mūsu fiziskā un garīgā organisma reakcija, kad vārds Latvija aizsniedz mūsu apziņu? Vai tas ir tikai vairs ģeografisks jēdziens vien? ”

“Latvietim Latvija ir latviskās gara pasaules, latviskās dzīves ziņas, latviešu vēstures kopsumma plus cilvēki, kas ar visu šo vēl var identificēties paši savā zemē. Latvija mums ir mazas cilvēku grupas, tas ir — latviešu tautas — priekšstats par cilvēku dzīves garīgu piepildījumu, par savas personības pilnīgāko apliecinājumu šai mazajā zemes stūrī.”

Ja šodien premisu par atgriešanos nediskutējam un noraidām

- a. kā nereālu (kaut gan nākotnes pavērsienus neviens nezina) un
- b. kā tādu, kas varētu atbaidīt no mūsu vidus “praktiski” un “sakarīgi” domājošus latviešus,

kas tad īsteni paliek pāri? Kas īsteni ir visa šī latviešu sabiedrība, kam vajadzīga visa šī latviskuma saglabāšana?

*

Premisa par atgriešanos vispirms noteic un apliecina mūsu nesaraujamās saites ar latviešiem un piederību pie latviešiem, vienai, vai mēs būtu, piemēram, latviešu tautības Anglijas “subjekti” vai Savienoto Valstu vai Kanadas pilsoņi. Mūsu lojālitate ar latviešu tautu apspiestībā sasaucas ar visu lielo Rietumu demokrātiju deklarētajiem principiem par cilvēku tiesībām, par tautu pašnoteikšanos utt., un nepadara mūs ar mūsu “dubulto lojālīti” nekādā ziņā par neuzticīgiem valstīm, kuru pilsoņi tagad esam.

Tie latvieši, kas apzinās un apliecina savu piederību pie tautas, dara to tāpēc, ka viņos dzīva latviešu tautas vēsture un viņos dzīvo latviešu tautas brīvības centieni,

kuri ieguvuši jaunas dimensijas un mērķtiecību, jo, pēc Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā un tautas vēsturiskās dzīves telpas piesātināšanas ar krieviem un krieviski runājošiem sveštautiešiem, šie brīvības centieni kļuvuši par tautas dzīvā spēka glābšanas, latviskās identitātes saglabāšanas un politiskās brīvības atgūšanas cīņu.

Latviešiem pasaulē ir liela izaicinājuma veida izvēle — ja mēs gribam palikt latvieši, mūsu latviskumam, kas vēsturiski tapis un veidojies Latvijā, jābūt arī tautas brīvības centieniem sekmētājam un atbalstītājam, vienai, kā mēs vēlamies to darīt. Kur vien mēs dzīvotu, ko vien mēs darītu, mums būtu jāpanāk, ka citu cilvēku acīs latviešu tautas brīvības centieni gūst pilnīgu izpratni, visu iespējamo respektu un cieņu. Tai jābūt latviešu tautas un Latvijas brīvības idejas aizstāvēšanai no tikumiski godīgām un stingrām pozīcijām, no atgriešanās premisas pozīcijām.

Premisa par atgriešanos neprasa mums ik uz soļa sev vai kādam citam apliecināt, ka, lūk, pie pirmās izdevības pārdošu savus īpašumus, savākšu savas mantiņas un ar pirmo kuģi pārceļšos uz dzīvi Latvijā. Premisa par atgriešanos Latvijā ir ar ticības kvalitāti tāpat kā ticība mūžīgai dzīvošanai, nemirstībai pēc nāves, kas balstās uz metafiziskiem lielumiem, bet palīdz dzīvot ētiski un aistētiski augstvērtīgu dzīvi, kuras turpinājums nāktu pēc mūsu miesīgās nāves. Premisa par atgriešanos Latvijā nenoteic kaut kādu atgriešanās datumu un atgriešanās veidu, bet tā, vispirms, ir mūsu tautības apliecinājums, mūsu ticības apliecinājums Latvijai un mūsu uzticības apliecinājums Latvijai.

Šo premisu mēs neviens nedrīkstam vērtēt un kritizēt vai noraidīt tikai no savas ikdienas dzīves un acumirkīgās situācijas perspektīvas, dēvējot to par neiespējamu vai nereālu. Šī premisa ir mūsu dienu latviskās ideoloģijas svarīga komponente, šķirto tautas daļu vienības apliecinājums, ticības apliecinājums labākiem laikiem. Šī

premisa ir nākotnes iespēju sagādāšana un nodrošināšana saviem latviešu bērniem un mazbērniem, kuru nākotnes iespējas vai vēlmes un centienus mums šodien varbūt pat grūti priekšstatīt. Tā būtu milzīga kļūda, pārprasts fatālists bērņus un mazbērņus audzinot ģimenē bez latviskā izglītības, it kā jau "ieprogrammējot" visu viņu dzīvi kādā mītņes zemes pilsētā (kurā nonākts aklas sagādīšanās pēc!) ar tādu domu, ka tas ir labākais, ko mēs praktiski un reāli domājoši vecāki varam viņiem vēlēt.

Jaunās latviešu paaudzes, kas svešumā varbūt nemaz nav dzirdējušas par šādu atgriešanās premisi, būtu ar to jāiepazīstina un būtu jāprasa, lai tās pārdomā un apcer atgriešanās domu. Premisai par atgriešanos nav tikai negātīvi aspekti, tai ir arī pozitīvi. Tā ne tikai ietver negātīvo — kaut kā iegūta, iemantota atstāšanu, pamešanu, tā ietver arī pozitīvo — jaunas dzīves sākšanu (vai pārtrauktās dzīves atjaunošanu) savā tēvu zemē, savu senču zemē. Negātīvais aspekts varētu dominēt vecāku un vecāko paaudžu uztverē; un tāpēc eventuālas jaunas dzīves sākšanas grūtumi atbaidījuši vai nav ļāvuši izveidoties, izcelties atgriešanās premisas otram — pozitīvajam aspektam, izaicinājuma un grūtību pārvarēšanas aspektam. Kas atceras savu jaunību, zina, ka grūtības un izaicinājumi nevien atbaida, bet ka to pieņemšana ir jaunības pazīme.

Premisa par atgriešanos Latvijā nevar pastāvēt bez nākotnes Latvijas sapņiem. Par cik mums tie svarīgi, par tik tie bīstami Latvijas iekarotājiem. Šāda nākotnes Latvijas sapņa fragmentu 1958. gadā "Jaunajā Gaitā", 13. numurā publicēja Dzintars Sodums — "Fantastiska romāna uzmetums". Tas aizskāra Latvijas okupantus tik ļoti, ka viņi šī darba autoram savās propagandas publikācijās piedāvāja "trako kreklu".

Premisai par trimdinieku un viņu pēcnācēju atgriešanos savā tēvu zemē un nākotnes Latvijas sapņiem ir svarīga un būtiska vieta latviešu tautas dzīvības stratēģijā.

*

LATVIJU LATVIEŠIEM

Trimdas latviskās ideoloģijas vai latviešu nacionālisma aktuālākais un Latvijas okupantu nometnē populārākais aspekts liekas nacionālpolitiskais sauklis par "Latviju latviešiem". Tā veidošanās trimdā notika vienlaikus ar draudu pieaugšanu latviešu tautas etniskajai eksistencei Latvijā, un septiņdesmitajos gados tas kulminējās Amerikas Latviešu Apvienības un Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības deklarācijās.

"Studiju grupas biļetenā" 26. numurā (1968. gada maijā) publicēts kāds šai trimdas nacionālpolitiskajai deklarācijai radniecīgs variants: "Katrai tautai ir sava teritorija, kur netraucētai, neierobežotai ritēt tās dzīvei. Latvija ir latviešu zeme."

"Nepieļausim, ka latviešu tautas apspiedēji ar melīgiem saukļiem un propagandu aizmiglo arī mūsu skatu tā, ka mēs vairs nespējam vērst savu tautas brāļu vērību uz Maskavā izplānoto latviešu kultūras ieslodzīšanu krieviem padotu kalpu kultūrā, nespējam vērst vērību uz latviešu krievināšanas, asimilēšanas un iznīcināšanas politiku."

"Vai drīkstam jebkādus ideoloģiskus kompromisus marksisma, komūnisma, tautu draudzības un brālības vārdā? Aiz šī komūnistisko krievu žargona taču slēpjas kaila varas politika — iznīcināt latviešus, pievienot okupētās Latvijas zemi Krievijai uz mūžīgiem laikiem. To vienmēr paturēsim prātā, lai kādu latviešu nacionālās kultūras uzplaukumu rāda propagandas izdevumi. Ap propagandistu izcelto un latviešu sūri grūti sargāto nacionālo kultūru netraucēts postīgi skalojas krievu tautas fiziskais pārspēks."

"Kopā ar tautas brāļiem dzimtenē veidosim kopēju politiku: **L a t v i j a i r l a t v i e š u z e m e !**"

Šāda veida latviešu nacionālisma izpaudumus kā "Latvija ir latviešu zeme", "latvisku Latviju", "Latviju latviešiem" sastopam jau agrāk, un šāda veida

nacionālisma izpaudumiem ir līdzinieki citu tautu vēsturē, piemēram, pagājušajā gadu simtenī "Krieviju krieviem" vai mūsu gadu simteņa otrā pusē "Afriku afrikāņiem".

*

Mūsu dienu prasību "Latviju latviešiem", ja vēlas, var uzlūkot par "uzsildītu" politisku saukli. Kas tad "uzsilda" šādus saukļus? Visbiežāk tie izaug no tautai draudīgām politiskām situācijām, tas ir, ja mazāka etniska vienība spiesta definēt savu nostāju pret lielāku vienību, un parasti tā ir aizstāvēšanās vai nacionālās atbrīvošanas prasība.

Sauklis "Latviju latviešiem (latviešus Latvijai)" mūsu ausīs skan visai nacionālistiski. Taču šādi saukļi nav tikai vēsturiska parādība; tai, liekas, sava vieta arī tagadnes pasaulē. Piemēram, Latvijas apspiedēja Padomju Savienība atbalsta pasaulē tādas "nacionālās atbrīvošanās kustības", kas sastopamas arī ar saukli "Afriku afrikāņiem".

Kaut zinām, ka latviešu tautai Latvijā pašreiz nav draudējušas izsūtīšanas ar fizisku iznīcināšanu kā, piemēram, 1941. un 1949. gada deportācijās un plašās latviešu karavīru, patriotu un intelīģences tiesāšanas un noņemšanas ārpus Latvijas vergu darbu noņemēs (tas viss ir dokumentēts), latviešu tauta ir apdraudēta kā etniska vienība pati savā zemē — latviešu valodai bijis jāpiekāpjas okupantu valsts valodas — krievu valodas priekšā visos dzīves novados: simtiem tūkstošu svešautiešu, kas dzīvo Latvijā, nemāk latviski, un latviešu sadzīves kultūra strauji vulgārizējas. Latviešu tauta var iznīkt, ja tā beidz cīnīties par savu nacionālo pastāvēšanu. Un var gadīties, ka tā, tikpat daudz kā slepkavība, ir arī pašnāvība.

Tie, kuri vēlas mūsu tautu pārvērst par jaunās "padomju tautas" piederīgiem, pārtautojot un ieplūdinot latviešus krieviskajā "strādnieku" šķirā, nebūt negrib latviešus iznīcināt fiziski (darba spēks!), bet grib vispirms

paralizēt mūsu tautas nacionālās pastāvības griezumus (ar ideoloģisku mulsināšanu un ar alkoholisku dzērienu plauktiem pat kioskos un citādi pustukšajos pārtikas veikalos), iznīcināt nacionālo pašapziņu (pieņemot atplestām rokām renegātu pulkā katru talantīgu cilvēku un apklusinot ar izolāciju, ieslodzīšanu garā slimo iestādēs katru aktīvāko latviskuma pārstāvi). Krievi un viņu latviskā cēluma kalpi argumentē pret latviešu nacionālismu ("pagātnes paliekām") ar savu "internacionālisma" ideoloģiju.

Lai cik rūgts būtu šis patiesības biķeris, neļausim iet tam garām un teiksim tā: ja latviešu tauta Latvijā ir ar apmēram tādu pašu nacionālās pastāvības griezumus, kādu esam varējuši redzēt trimdā (protams, no asimilēšanās viedokļa daudz neizdevīgākos apstākļos), būdami, kā trimdas sākuma gados mēdzām teikt, "tautas labākā daļa", tad ir pavisam maz iemesla būt optimistiem par latviešu tautas pastāvīšanu. (Taču varbūt tie, kas trimdas sākuma gados lepojās esam "tautas labākā daļa", istenībā bija tikai "latviskie pāvi"? Lai nu tā būtu bijis un mēs varētu spēcināties no latviešu tautas nacionālās apziņas un pašapziņas Latvijā!)

Latviju latviešiem — šī politiskā prasība, kamēr pastāvēs draudi latviešu etniskai eksistencei, kamēr turpināsies krievu ieplūšana Latvijā un nekas netiks darīts vēsturiskā demografiskā status quo atjaunošanai, neko nezaudēs no savas aktuālītātes. Tā nav politiska prasība, kas definēta teorētiski, tā ir no istenības izaudzis cīņas sauciens. Tā ir zemdega, tā ir pagrīdes kustība, tā neprasa dūres gaisā celt vai patētiski uz krūtīm sev sist.

Taktisku apsvērumu dēļ šī politiskā deklarācija varbūt prasa, ja nepieciešams, sevi skaļi noliegt. Tā atgādina ikvienam latvietim iet pārdomātu ceļu, nespert pārsteidzīgus soļus un vienmēr turēt acis vaļā: vēsture māca, ka tautu izdzīvošanas likumi nepārstāj darboties nekādos apstākļos un ne zem kāda ārēja spiediena, un apliecina sevi arvien jaunos, asprātīgos veidos un piemēros.

Latviešu zeme ir tā vieta, tas latviešu "atbalsta punkts" pasaulē, kur saglabājas latviskums un tautība. Kas tautības saglabāšanas priekšnoteikumus iznīcina, tautas sajaucot, tautas valodu nomācot, tas iznīcina pašu tautu un atestē sevi par noziedznieku.

Šodien kā pasaulē, tā Latvijā nav ne latviešu nacionālā šovinisma, ne buržuāziskā nacionālisma. Ir tikai kādas mazas tautas izmisis kļiedziens par savas nacionālās, etniskās eksistences "būt vai nebūt", ir tikai kļiedziens no kādas tautas lūpām, kurai grib izraut viņas nacionālo dvēseli.

Sauklis — Latviju latviešiem nav kaut kāds "pretpadomju izdomājums", tas ir Krievijas politikas sekas Latvijā, pārplūdinot Latviju ar krieviem un krieviski runājošiem sveštautībniekiem. Sauklis — Latviju latviešiem apsūdz Krievijas tautību sajaukšanas politiku Latvijā, jo šis rīcības nolūks ir tādu jaunu politisku un Krievijai izdevīgu faktu radīšana Latvijā, lai nevienam nebūtu vairs iespējams apšaubīt krievu klātieni Baltijas valstu telpā. Sauklis — Latviju latviešiem nav šovinstiska nacionālisma izpaudums, bet ir krievu imperiālistiskās politikas un tās radīto seku apsūdzība Latvijā.

Taisnība ir latviešu pusē.

Krievu pusē ir militārais spēks un vara. Krievi to apzinās.

Ko apzināties mēs, latvieši?

LATVISKUMS UN RELIĢIOZITĀTE

Jau esam minējuši, ka latviskums nav reliģija, pretēji, piemēram, jūdaismam, ko nevar raksturot vai

definēt, vispirms nepieminot vai nenorādot uz šo dzīves veidu kā uz ebrēju jeb jūdu reliģiju. Latviskums tomēr neizslēdz reliģiju no sava ietvara.

Latviešu kultūrā, kā jau norādīts, šķir tautību un ticību.

Esam arī minējuši, ka latvieši kā tauta ir kultūrāli-nacionāla vienība, bet, pretēji, piemēram, katoļticīgiem poļiem, kā tauta latvieši nav reliģiska vienība. (Šai vēsturiski tapušai situācijai plašāk esam pieskārušies nodaļās "Tautība un ticība", "Katram savs latviskums un viens kopīgs visas tautas latviskums".)

Tāpat jāatkārto, ka līdz pat mūsu dienām latviešu kultūrā saglabājusies no tautas atmodas laikmeta sadursmēm ar vācu un krievu tautības garīdzniecību radies priekšstats, ka latviešu "pasaules uzskatu cīņas" skar cīņas "par" un "pret" reliģiju. (Taču šo skaidrot nav bijis mūsu pārdomu nolūks.) Ievērojot iepriekš teikto, vieglāk saprast, kāpēc joprojām spēkā novērojums, kas šeit jāpiemin, proti, latviešu kultūrā gandrīz katrs reliģiska laja mēģinājums kritiski ieskatīties latviešu tautas konfesiju vēsturiski tapušajā situācijā tiek uzlūkots par tādu uzdrīkstēšanos, kas, atskaitot nepārprotamu reliģijas slavināšanu, agri vai vēlu tiek novērtēts par iejaukšanos garīdznieku resp. lietpratēju darīšanās un par Dieva zaimošanu un Dieva noliegšanu. Tas laikam ir dogmu aizstāvēšanas un dogmatiku argumentēšanas iemīļotākais veids.

Latviešu tautas reliģiozitāte un reliģiskie jautājumi un to izprašana ir tik svarīgi un tik nozīmīgi tautas pastāvēšanā, ka tiem tomēr nedaudz pieskarsimies šo pārdomu ietvaros godīgā atklātībā un ar visu to pietāti, kādu tie pelnījuši. Tāpat kā mēs ieskatījām kultūrālā latviskuma un politiskā latviskuma atšķirīgos aspektus un ciešās sakarības, mums svarīgi ieskatīt latviskuma un reliģiozitātes aspektu sakarības.

*

Lai dzīvotu latvisku dzīves veidu, mūsu dienu latvietis ļoti tieši saskaras ar reliģiju, būdams dažādu konfesiju latviešu draudžu loceklis. Ja viņš nepieder ne pie vienas draudzes vai konfesijas, arī tad ir grūti apšaubīt un noliegt viņa latviskumā, latviskajā dzīves veidā ietverto reliģiozitātes momentu. Latvietis netieši pieņem kristiānisma reliģiski tikumiskās idejas un vērtības, kas ieaustas latviešu tautas modernajā gara kultūrā, kristīgās baznīcas svētkos, svētku dienās u.c.

Lai tomēr pilnīgi izprastu tautības un latviskuma saglabāšanu, latviskās izglītības mērķus un saturu, mums jāieskata, ka baušļi, ticības apliecība nav latviskuma un latviskās identitātes, bet ir luterticīgās (vai citas konfesijas) identitātes izteikšana un apliecināšana. Tāpēc baušļus, ticības apliecību, pašu luterticību (vai citu konfesiju) nevar apmainīt ar latviskumu, identificēt kā latviskumu vai likt latviskuma vietā. Latviešu kultūrā piederību pie kādas konfesijas un latviskumu (tas ir, ticību un tautību) var aplūkot un analizēt kā divas atsevišķas latvieša pazīmes, kas viena otru var papildināt, bet nevar viena otru aizstāt, nedz arī var tās abas apvienot vienā.

Pirmajā brīdī, piemēram, luterticīgam latvietim, pieradušam dzīvot latviešu vidū un iet savā luterticīgā baznīcā, šī atšķirība un šķiršana varētu likties neiespējama vai nevajadzīga spriedelēšana, teorētizēšana. Taču atšķirība pastāv, tā ir liela un būtiska, un mūsu, latviešu, gadījumā tā ietver un apliecina arī *a p z i ņ a s b r ī v ī b a s* principus un to respektēšanu latviešu kultūrā. Šī situācija, kā jau aizrādīts, tapusi vēstures gaitā. Latvieši pieder pie dažādām kristīgām konfesijām. Šīs situācijas ignorēšanu varētu salīdzināt ar sarežģīta stāvokļa vienkāršošanu piespiedu kārtā.

Savas tautas modernajā vēsturē un savā dzīvē mēs šai komplicētajai situācijai esam veltījuši atzišanu galvenokārt vārdos un statistikā, jeb esam metuši "visas lietas vienā lielā katlā", jeb katra konfesija par sevi, izmantojot situācijas vienkāršoto izpratni (vai tās

rezultātā), atradusies savā mazāk vai vairāk izteiktā "krusta kara gājienā" pret tiem, kas "nostājas" pret pareizo vai valdošo reliģiju un baznīcu, piekopj "pretrielīģisku propagandu" u.c. Latviešiem un latviskumam viss tas nekādi nav nācis par labu. Un nevar nākt par labu. Konfesjonālu ideolōģiju karos vai pat brāļu karos zaudētājs un sakautais var būt tikai — mazā latviešu tauta.

*

Latviskuma "vērtības" pārbaude viziteiktāk, manuprāt, var notikt taisni svešumā jaunajās paaudzēs, un šī pārbaude var atklāt, vai latviskumā, ielēšot reliģiozitāti, ir pietiekami daudz garīgu vērtību, lai piepildītu vai apmierinātu visas cilvēka gara dzīves prasības un vajadzības? Un — cik l a t v i s k a s ir par reliģiskām dēvētās vērtības?

Pārbaudītājs jautājums varētu skanēt šādi: vai latviskums kā tautības raksturību kopums, latviska dzīves ziņa un latvisks dzīves veids, kas izteicas un kā mērauklas, pazīmes meklējamas tikai etniskā un organizātoriskā veidā, spēj piepildīt jauno latviešu prātus un sirdis? Vai drīkst aizmirst un neizcelt kā latviskuma pazīmi arī latvieša attieksmi pret reliģiju, vai latvieša reliģisko nostāju? Visbeidzot — vai kāds varam iedomāties latviešu tautas nākotni bez dažādu konfesiju latviešu draudzēm un to apvienībām?

Latviskums nav tikai identitāte, ko izteic vienīgi etniskās (kultūrālas) raksturības un organizātoriska kopā turēšanās, tas ietver arī katra latvieša godbijības un dievbijības jūtas un pārdzīvojumus.

Latviešu tautas folklorā, latviskuma pamati, pieskaras arī Dieva jautājumam, kas taču ir visu reliģisko filozofiju vai uzskatu pamatā. Šie seno latviešu reliģiskie pārdzīvojumi, mūsu tautas vēstures daļa, latviešu reliģiskā filozofija ir ne tikai interesanta, bet arī svarīga latviskuma daļa. Visi lielie jautājumi, kā, kas ir Dievs,

kur Dievs uzturas, Dieva lielums un spēks, vai Dievs mīt tur, kur viņam atļauts ieiet, ir taču skarti un uz tiem mēģināts atbildēt mūsu tautas folklorā.

Kristiānisma idejas, ideoloģija kopā ar latvisko dzīves veidu radījušas ne tikai savus latviskotus rituālus latviešu valodā, bet arī savas latviskas (no citām atšķirīgas, bet ne tām pretējas) morāles, tikumības normas. Par cik dažādo konfesiju ideoloģijas spējušas bagātināties latviešu tautas kultūrā, par tik tās spēj mūsu dienās palīdzēt latviešiem gan svešumā, gan tēvu zemē visai sarežģītajā un konfliktiem bagātajā ieaugšanā latviskumā, tautības saglabāšanā un cīņā par savas tautas pastāvēšanu. Kristīgo konfesiju ideoloģiju un latviešu tautas kultūras sintezē varētu slēpties latviskuma balstītāji un uzturētāji faktori.

*

Latviešu sabiedrības un latviešu tautas kultūras dzīves vadītāji un veidotāji nāk no dažādu konfesiju piederīgo vidus. Respektējot katra reliģiskos uzskatus, jāapzinās, ka šo uzskatu un atsevišķo personību atšķirību dēļ vienmēr pastāv dziļāku konfliktu iespējas vai pat rodas asas interešu sadursmes atšķirībā no tā, kā būtu, ja visi tautas locekļi piederētu pie vienas konfesijas. Šādā situācijā jārēķinās ar realitātēm un nav lieki jāsodās par esošo situāciju. Tā lietišķi jāanalizē kā visu kopējās kultūras mantojums un no piederības pie atšķirīgām konfesijām būtu jāiegūst un jāņem viss pozitīvais, ko šāda situācija tautai var sniegt (starptautiskie sakari, uzskatu dažādība kā pozitīvs faktors utt.)

Lai latvieši sadzīvotu un pastāvētu kā tauta ar dažādiem reliģiskiem uzskatiem, ar piederību pie atšķirīgām konfesijām, atsevišķiem tautas piederīgiem jāapzinās un jābalsta tie kopējie latviskuma faktori, kas ļauj mūsu tautai kā vēsturiskai, kultūrālai un nacionālai kopībai gan pastāvēt citu tautu vidū, gan vienmēr mainīgajā pasaules situācijā, vienlaikus pārstāvēt un

aizstāvēt kā mūsu garīgās eksistences pamatus arī apziņas brīvību, konfesionālo brīvību, šo iespēju katram individam pēc savas izvēles izteikt, apliecināt savu personību.

*

Meklējot pēc autoritātēm vai garīgām autoritātēm, kas mums ir tik ļoti pietrūkušas vai kurām mēs paši neesam ļāvuši izaugt, vienmēr katru, kas šādi vai tādi galvas tiesu pacēlies pāri brāļiem, noraudami lejā vai dubļos, esmu ar patiesu interesi vērojis latviešu lielākās konfesijas — luterticīgo — garīdzniekus. Man radušies tikai daži nedroši vispārinājumi, tas ir, atsevišķas personas nepilnīgas liecības par laiku, kam dzīvots līdz.

Pēc Otrā pasaules kara, nonākot svešumā un izklistot pa visu pasauli, gandrīz katrā latviešu apmetnē tapa divas vai trīs luterticīgo draudzes. Šāda sadalīšanās nesekmēja sociālās saites. Risinot tautības saglabāšanas un latviskās izglītības problēmas, atsevišķi garīdznieki dažkārt pat nevēlējās pārrunāt savas svētdienas skolas un latviešu sestdienas skolas darbu apvienošanu vai saskaņošanu, lai tādā ceļā gūtu labākus panākumus. Šodien vienas vai otras no šīm saskaldītajām skolām ir iznikušas vai draud iznikt.

Par spīti trimdas sākuma gadu kļūdām sociālo procesu izpratnē un arī principiālas latviskas orientācijas vēsturiskam trūkumam, luterticīgo latviešu garīdznieku saime trimdā pēc sava cēluma bija beidzot kļuvusi īsti, tīri latviska, nacionāla latviešu garīdzniecība. Tai būtu jāpaliek par vienu mums tik nepieciešamo garīgo autoritāšu rezervātu.

Kā vēsti Ludviga Adamoviča "Dzimtenes baznīcas vēsture", bija noiets garš un grūts ceļš, jo "... Pirmā pasaules kara sākumā no 93 Vidzemes latviešu daļas mācītājiem tikai nepilna puse bija latvieši, bet no Kurzemes un Zemgales 103 mācītājiem tikai viena piektdaļa bija cēlušies no latviešiem".

Garīgās autoritātes meklējot, mani skārusi arī šāda "grēcīga" doma, proti, vai latviešu garīdzniecība nevarētu tālāk pētīt mūsu tautas gara mantas, mūsu kultūrālo mantojumu un rakstīt latviskuma filozofiju? Latviešu Konversācijas Vārdnīcā par latviešu filozofiju atzīts, ka "filozofiskas refleksijas atrodamas jau latviešu tautas gara mantās: dziesmās, pasakās, parunās, bet — kā vispār anonīmā tautas dzejā — tās grūti sistematizējamas, jo nav vienmēr saskanīgas. Tās ir galvenokārt ētiska rakstura, tā saucamās dzīves gudrības izpaudumi. Refleksijas priekšmeti ir dažādas dzīves situācijas un attiecības starp personām, retumis arī pati pasaules struktūra. Jau šais refleksijās var konstatēt dažas latviskas domas īpatnības: zināmu emocionālu dispozīciju, individuālismu, tieksmi uz skaidrību."

Vai latviešu garīdznieku profesionālā izglītība un reliģiskā pārliecība varētu būt par kavēkli tautas gara mantu zinātniskai izvērtēšanai? Vai latviešu garīdzniecība ar šādu darbu, kas tai sava cēluma dēļ būtu visai piekritīgs, varētu iznīcināt savus pamatus tautas kultūrā? Kādi ir šie latviešu garīdzniecības pamati un cik veci tie ir? Prof. Ludviga Adamoviča (1884. — deportēts 1941. g.) atbilde ir Latvju baznīcas vēstures nodaļā (Konversācijas Vārdnīcā): "Pozitīva luterisma izveidošanās latviskā garā, kas būtu notikusi dabiski, ja tauta būtu varējusi kārtot savas ticības lietas brīvi pašu mācītāju vadībā, palika pilnīgi novārtā."

Vai tagad, kad mums ir "pašu mācītāji", latviešu garīdzniecība ar patiesām zinātniskām studijām nevarētu atrast tos latviskā gara elementus, uz kuriem tālāk veidot nacionālas, latviskas baznīcas pamatus, nebūt neaizejot no pārnacionālas, vispārcilvēciskas, universālas brālības? Piemēram minēsim tikai to, ka prof. Ludvigs Adamovičs ir publicējis šādus darbus: Daži raksturīgi vaibsti mūsu senču garīgajā sejā, Latviešu zemnieku ticības un tikumības pasaule 18. g. pirmajā pusē, Diferenciācija un

integrācija latviešu mitoloģijā, Senlatviešu reliģija, Senlatviešu pasaules ainava, Latviskums mūsu dievkalpojumos.

*

Jaunas, asas debates radījusi tā dēvētās “dievturu” kustības darbība. Par dievturu “garīgo tēvu” dzejnieku Ausekli (1850.—1879.) “Dzimtenes baznīcas vēsturē” teikts: “Auseklis visu mūžu bija noskaņots pret mācītājiem, arī latviešu mācītājiem, un bieži uzstājās pret viņiem. Ausekļa tautiskais romantisms lika viņam jūsmot par senlatviešu dievticību un daudzinaīt senos senču dievus. Kristietības vietā viņam ir sava panteisma dabas reliģija.” No šī citāta objektīvu debašu labad mums nav tik svarīgi secināt, vai Auseklis bija pret mācītājiem viņu kristietības dēļ vai pret mācītājiem kā pret sociālu šķiru, kas bija svešo kungu aizstāvētāju pozīcijās, bet ir svarīgi secināt, ka Auseklis bija reliģiozs cilvēks. 1925. gadā oficiāli nodibinātai dievturu kustībai tāpat ir sava moderna vēsture, kas tikpat veca kā latviešu tautas atmoda. Tai ir sava motivācija un savi mērķi, tāpat tai ir sava ideoloģija, pieeja un nostāja pret citām reliģiskām grupām. Kāpēc argumentācija pret dievturiem ir tik asa, ka tie tiek dēvēti par pagāniem?

Sava satura dēļ dievturu kustību varētu uzlūkot par intensīvu, aktīvu latviešu tautas gara mantu, folkloras, kultūras mantojumu iepazīšanu. Vai taisni svešumā ar tautības, ar latviskuma saglabāšanu saistītajās problēmās nevarētu izkristalizēties visi ar šo kustību saistītie pamati un motivācijas vai arī abu trūkums? Vai dievturu kustība (par kuru daudz vīpsnāts arī Latvijas republikas publikācijās, īpaši kreisā novirziena izdevumos), ir bijusi pret latviešu tautas nacionālām interesēm?

*

Latviešu Konversācijas Vārdnīcā, pieskaroties nacionālai problēmai reliģiskā dzīvē, prof. Ludvigs Adamovičs raksta (1934. gadā): "Nacionālā problēma, jautājums par latviešu kristietības nacionālo raksturu prasa vispirms nopietnu pētīšanas darbu. Kādas tautas reliģiskā etnografija ir noskaidrojama, rūpīgi pārbaudot tautas gara mantas un paražas, reliģiskās pasaules un dzīves uzskata vēsturisko attīstību un tagadējo stāvokli. Pie tam, salīdzinot pētījamās tautas un citu tautu gara dzīves elementus, jāmēģina uzmanīgi nošķirt iedzimtās un mantotās īpatnības no svešiem aizguvumiem. Latviešu tautas un ticības dzīves ilgie atkarības un svešo ietekmju pārsvara gadu simteņi un tiešu chronoloģiski datējamu latviešu gara dzīves liecību trūkums ārkārtīgi apgrūtina attiecīgos pētījumus."

"Jāpieņem, ka mūsu senči, nākdami sakarā ar kristietību un gadu simteņiem ilgi pakļaudamies kristīgai baznīcai un tās ietekmei, skatījuši baznīcas un ticības dzīvi paši savām acīm, pārdzīvojuši to savos īpatnējos kultūras dzīves apstākļos un piesavinājušies tās elementus tādā veidā un ietērpā, kas atbilda viņu garīgai struktūrai. Bet šim dabiskam, neapzinīgam vēsturiskam procesam līdz pat pašam pēdējam laikam nebij apzinīgu inteligentu vērotāju un vadītāju. Un visu laiku svešas reliģiskas kultūras ietekme un svešautiešu mācītāju iedarbība neatvairāmi gulās virsū latviskai kristietībai."

"Tikai folklorā tā varējusi patverties tīrākā veidā un latviešu brāļu draudzē atrast samērā brīvākas, diemžēl, gan tikai nepilnīgi izmantotas iespējas. Tāpēc var teikt, ka caur latviešu tautas dzeju un latviešu brāļu draudzes īpatnējo reliģiju iet ceļš uz latvisku kristietības izpratni. Bet pagaidām šis ceļš vēl nav zinātnē pienācīgi noskaidrots. Tāpēc minētās problēmas uztverē un iztīrījumā arī pastāvīgi sastopamies ar stipru diletantismu, kas nāk klajā ar skaļiem aicinājumiem un asiem pārmetumiem, bet netiek klāt pašas lietas būtībai: kristietības sotērioloģiskā kodola īpatnējam uztvērumam latviešu tautas dvēselē un tautiskajam iemiesojumam

latviešu reliģiskā dzīvē. Tikai tad, kad pētījumi par šiem jautājumiem būs sasnieguši zināmu skaidrību, būs arī nospraužams ceļš apzinīgai darbībai virzienā uz latviešu tautas evaņģeliskā vairuma nacionālās kristietības izkopšanu.”

“Jānis Sanders (1858.—1951.) principiāli pareizi uztvēra šo problēmu un runāja par to 1920. gada rudenī mācītāju konferencē un plašāk savā grāmatīņā Mūsu kulta reforma, kā izveidot mūsu dievkalpošanas un garīgos aktus evaņģeliskā un nacionālā garā (1923.), bet viņa mēģinājumi to atrisināt un dot kādus konkrētus priekšlikumus nav izdevušies un nav atraduši baznīcas darbinieku un teologu aprindās gandrīz nekādu piekrišanu. Trūkst vēsturiskas perspektīvas un objektivitātes kā arī nepieciešamā reliģiskā dziļuma un sprieguma.”

“Dievturu propaganda pret kristietību un uzskats, ka kristīgā ticība un latviešu reliģiskās tikumiskās atziņas izslēgtu viena otru, ir latviešu nacionālās reliģijas problēmas galējs un vienpusīgs, bet arī nepamatots atrisināšanas mēģinājums. Tautas plašākās aprindas ir nekustīgas šai ziņā. Tomēr tagadnes inteligēntais latvietis ar pamodušos nacionālo apziņu nevar palikt vienaldzīgs pret jautājumu, kā viņa latvietība varētu iegūt pienācīgas tiesības arī Latvijas ev. lut. baznīcas dzīvē.”

Tiktāl teologs prof. Dr. Ludvigs Adamovičs.

*

Domādams par latviskumu un reliģiozitāti, par dievturu kustību, esmu nonācis pie šāda konfesionālās situācijas nostatījuma: kristiānisma reliģiskais tikumiskais kodols ir pārnacionāls, vispārcilvēcīgs, universāls, bet kristīgās baznīcas vēstures gaitās tas asimilējis dažādus nacionālās reliģijas elementus un laicīgās kultūras parādības; dievturība ir nacionālas reliģijas atjaunošanas centieni.

Ikviens no mums apzinās, ka lietas ir daudz

sarežģītākas, nekā dažās rindās tās var ieskicēt. Taču šis rindas ir aicinājums un izaicinājums skart mūsu tautiskās problēmas tādā limenī, kādā mūsu dzīves sarežģījušās un kādā mūsu tautas inteligence un intelekts jau atļauj šīs problēmas risināt.

Mani nenoliedzami saistījuši 1925. gadā nodibinātās dievturu kustības centieni un tas, ka šī kustība ir aktuāla trimdā, svešumā, un spēj izraisīt asu domu apmaiņu. Šeit nelielas pārdomas, kas bija rakstītas kā pienesums debatēm, bet nav līdz šim publicētas.

*

Ja grib runāt par dievturiem, uzreiz ienāk prātā, ka visa jūdu nācija, teologi un laji, sirmgalvji un jaunieši piedalījušies gadu tūkstošiem ilgā savas bībeles (Vecās Derības, Svēto rakstu) lasīšanā un pētišanā, uzrakstījuši, kā teiktu, neskaitāmas savas dzīves ziņas grāmatas, ētisko un aistētisko normu, vērtību krājumus. Mēs, latvieši, tikko kā esam paspējuši savākt un publicēt pirmos tautas dziesmu krājumus: mūsu tautas dzīves ziņas krājumus, mūsu latvisko "bībeli", kas sacerēta pantos un ritmā, sacerēta tādā veidā, kas, acīm redzot, mums piemērotāks, tuvāks, parocīgāks.

Dievturu kustība man izliekas tautiski aktīvā latviešu daļa, sava veida tautas kustība, kam nolūks pētīt, pārdomāt latviešu folkloras materiālus, iedziļināties tanīs, formulēt izteikti latviskas ētiskas un aistētiskas atziņas vai normas mūsu dienu dzīvei.

Ja šis darbs norit ar tīri zinātniskām metodēm, tad arī tā gala produktam jātop zinātnes lietišķajā izteiksmes formā. Ja šī kustība ir intuitīva meklēšana, meditācija, tās gala produkti var kļūt sava veida atzīšanas vai atklāsmes traktāti, kas vispirmām kārtām tomēr būtu pakļaujami lietišķiem, kritiskiem vērtējumiem, kā dara teologi ar kristiānisma mācību.

Ja šī kustība tur sevi par reliģisku ideoloģiju, kas nāk ar savām "pareizām" dogmām, kam jāatspēko

“nepareizās”, tad radies pamats skarto pušu neveselīgai berzei vai, ļaunākā gadījumā, ticības kariem, kuri, kā liecina vēsture, savas neiecietības un nežēlības dēļ kļūst līdzīgi ļaunai epidēmijai.

Dievturu kustībai varētu būt sava nenoliedzama loma mūsu latvietības un latviskuma saglabāšanas centienos. Kristīgo reliģiju bībele, kaut latviski pieejama, un dievkalpojumi, kaut latviski noturēti, sniedz mums ētisko un aistētisko vērtību normas, kas visumā neatšķiras no mūsu apkārtnes cittautu baznīcās sludinātajām. Mēs instinktīvi nojaušam, ka latvietības un latviskuma saglabāšanai šī pienesuma ir par maz, ka mūsu gara dzīvei latviešu valodā no latviešu tautas gara kultūras jānāk pavisam citādām ierosmēm, jānāk atšķirīgām, jānāk tā dēvētām latviskām ierosmēm. Ja tas, kas mums jā saglabā, ar neko neatšķiras no tā, kas mums apkārt, kas tad ir latviskums, kas tad ir latviešu baznīca? Kā var saglabāt vai meklēt to, kas ir bez atšķirībām no apkārtnes? Ja ir atšķirības, tad tām savukārt, lai būtu vērts saglabāt, jābūt ar nacionālām un vienlaikus ar universālām vērtību iezīmēm.

Dievturu sludinātajā, neizvērtējot sludināšanas veidu, ir latviešu gara kultūrā atrastas un atlasītas ētiskas un aistētiskas vērtību normas, un tāpēc trimdā it sevišķi jaunā paaudze, manīdama šo normu savdabību un spēdama salīdzināt tās ar citu tautu vai kultūru normām, ir ieinteresēta un atsaucīga klausītāju vai sekotāju saime. Kristīgo konfesiju pārstāvjiem vai aizstāvjiem vispirms vajadzētu šo situāciju ieskatīt un saprast. Ne viena vai otra puse nedrīkstētu iesaistīties kaut kādā “svētajā ticību karā”, kura trokšņi šad un tad jau atskan gan vienas, gan otras puses periodikā. Mūsdienu situācija, meklējumi, visas dzīvības pazīmes jāskata vienīgi visas tautas un tās nākotnes, tas ir, ilga laika perspektīvā. Šodien savai izturībai un savai gudrībai, kā pārdzīvot un pastāvēt, un savas vērtības pārbaudei bez valsts subsidijām atstātas visas latviešu reliģiskās kopības: luterāņi, katoļi, baptisti un citi. Arī dievturi. Jo kādas

tiesības mums būtu apšaubīt pēdējo biedrošanos par nerelīģisku?

*

Latviešu reliģiskie pārdzīvojumi, neatkarīgi, vai cilvēki ir luterāņi, katoļi, baptisti, dievturi vai citi, nenoliedzami ir latviskuma iekrāsoti un apzīmogoti un kaut kādā tīrā puritāniskā luterticībā, katolicismā vai dievturībā nav saglabājami. Vai tādi centieni, ja tie pastāvētu, nebūtu absurdi?

Mums jāapzinās, ka latviskumā, kā bijis pagātnē, kā ir tagad un būs arī nākotnē, pastāvēs reliģisku uzskatu atšķirības. Šīs atšķirības piedzīvos savu triumfu, ja reliģiozitāte kalpos cilvēku apziņas brīvības nodrošināšanai un nevis ierobežošanai, apkarojoties savā starpā. Reliģisku uzskatu atšķirībām jāpakalpo cilvēku apziņas brīvībai. Apkarošānās draud šo principu iznīcināt, apziņas brīvību ierobežot.

Kādas tautas reliģiskie pārdzīvojumi, to kopšana un padziļināšana gan kulta telpās un grupās, gan individuāli, ir tie cilvēku gara dzīves procesi, kuros rodas visi svarīgie jautājumi un top meklētas atbildes par cilvēciskās eksistences būtību.

LATVISKUMA SAGLABĀŠANAS ASPEKTI

Visas idejas un domas par tautības saglabāšanu, par latviskuma izdzīvošanu un saglabāšanos sevišķi aktuālas mums kļūva kā trimdiniekiem. Tās arī radušās, izvērtējot trimdas pieredzi. Taču straujās, no ārpuses ieviestās demografiskās pārmaiņas Latvijā padarījušas tautības saglabāšanas un latviskuma izdzīvošanas problēmas aktuālas arī tautai tēvu zemē. Tāpēc tās attiecināmas arī

uz latviešiem Latvijā. Tauta ir jāinformē, jāiedvesmo, jāatbalsta ar trimdas diezgan dārgi samaksāto pieredzi.

Latvijā latviskumam un tiem, kas būtu ar mieru debatēt latviskuma vārdā, ar visādi stiepjamo pretvalstiskās rīcības (pretpadomju propagandas) klauzulu atņemtās visas iespējas tieši aizstāvēties vai atspēkot svešu un latviskumam naidīgu ideoloģiju un ideologu argumentus. Turpretī svešumā, liekas, mums trūcis morāla spara un spēka argumentēt latviskuma vārdā. Mūsu argumentācija dažkārt bijusi visai virspusīga, dažkārt naīva, dažkārt bez pārliecinātāja spēka, kā arī dažkārt tā atbaida ar seklu jūsmu un fanātismu. Bieži mūsu lūpas liekas aizspiedusi un aizspiedīs nespēka un vainas apziņa.

Kā latviešu tautas piederīgiem piesavināties un saglabāt latviskumu kā tautības pazīmi, tautības identitāti, latvisku dzīves ziņu un latvisku dzīves veidu mūsu dienu pasaulē, kad latvieši, no vienas puses, svešumā dzīvo ļoti izklaidus starp citām tautām un, no otras puses, tēvu zemē sastopas ar vēl savā vēsturē nepieredzētu svešu tautu, galvenokārt krievu, ieplūšanu un nomešanos uz dzīvi tautas vēsturiskajā teritorijā, ar krievu valodas un svešu ideoloģiju uzspiestu un visādi aktuālizētu klātieni, tas varētu būt vesels problēmu komplekss. Mūsu pārdomu ietvaros ir mēģināts kaut daļu no šīm problēmām ieskicēt, cerot uz visas sabiedrības un dažādu sabiedrisko zinību speciālistu lietpratīgu palīdzību.

*

Ja mēs runājam un domājam par latviskumu, tad dēvējam latviskumu par etniskās grupas raksturību kopumu. Par etniskās, ne — rasiskās grupas, kas liek saprast, ka latviskumu nav veidojušas tikai kopējas ģenētiskās cilvēku īpašības un pazīmes, bet ka latviskums tapis dzīvotā, pārnests un pārmantots no paaudzes uz paaudzi kultūrāli, ne bioloģiski. Latviskums

tā tad pa lielākai daļai ir Ipašības un kvalitātes, ko nemantojam iedzimtības ceļā. Latviskuma pastāvēšana iespējama tikai dzīvošanas ceļā, tā balstās uz nepārtrauktu mācīšanos un mācīšanu.

Latviskums, tautas kultūrālo raksturību kopums, bazējas, kā jau vairākkārt norādīts, uz gadsimtos veidotām tautas tradīcijām, paražām, tikumiem, likumiem, dzīves uzskatu. Kultūras pārmantošana sākas ar latvisko izglītību ģimenē un skolā un top par kultūras tālāku veidošanu, dzīvojot to tagadnes pasaulē.

Vai latvietis drīkst un var novērsties no savas tautas gara kultūras, no kultūras mantojuma, ja viņš grib būt un palikt latvietis? Kas un kā no šī mantojuma viņam jāpārņem un jāiesaista savā dzīvē?

Latviskums ir dzīves veids un dzīves ziņa, kas ne tikai noteic, kā mēs svinam savus svētkus, lūdzam Dievu, bet kā mēs izturamies arī uz ielas un pat tirgus laukumā. Latviskums attiecas uz visiem mūsu dzīves cilvēcīgajiem aspektiem. Esot cilvēkiem, mums nepieciešama identitātes un piederības sajūta un dzīves mērķa un jēgas sajūta, kas ļauj izturēt grūtumus un pārbaudījumus, kuriem cilvēks pakļauts un no kuriem neviena cilvēcīga būtne nevar izvairīties, nevar izbēgt.

Trimdā esam varējuši ieskatīt, ka latviskuma saglabāšanu nevar veikt, abstrakti kritizējot svešas ietekmes un vēl abstraktāk slavējot latviskumu. Bieži vien šādas slavināšanas klausoties, radusies arī sajūta, ka slavinātājam bijis visai miglains priekšstats par to, kas isti ir cildinātais priekšmets. Taču nevienam cilvēkam, un vēl mazāk skeptiskajai un pret visu veselīgi aizdomīgajai jaunajai paaudzei, nevar ieteikt, lai tā saglabātu kaut ko tādu, ko nevar definēt, kā sastāvdaļas vai pazīmes nevar nosaukt vārdā, kā realizēšanu resp. dzīvošanu nevar vismaz daļēji aprakstīt, izskaidrot.

Liekas arī, ka līdz šim esam visai izcēluši latviskumu, it kā misionāro daļu gan pret tiem, kas cēluma un pārliecības dēļ ir latvieši, gan pret pārējo pasauli. Liekas, ka tādu morālu un aistētisku vērtību, kvalitāšu

saskatīšana, kas ļauj ar latviskumu pacelties "augstākās sfairās" un izcelties cilvēces mērogā, ir viegls un pateicīgs darbs, jo jūsmīgi vārdi it kā paši nes sev līdz savu īpašo psiholoģisko svaru un loģiku, pretēji racionālai un faktuālai runāšanai, kas prasa grūtu argumentēšanu un skaidru loģiku.

*

Mēģinot skatīties no ilgāka laika perspektīvas, ko mums 35 trimdas gadi jau atļauj, varam secināt, ka latviskums nevar pastāvēt, izdzīvot bez noteiktiem likumiem un visiem saistīgām dzīves formām. Mēs vai nu pieskaņojamies un pakļaujamies šiem likumiem un dzīves formām, vai aizejam no latviskā, izirstam kā etniska grupa, pārtautojamies, asimilējamies un pazūdam cits citam un latviešiem, aiziedami citās lielākās sabiedrībās vai tautās.

Runāt tātd varētu:

- a. par pakļaušanos vai nepakļaušanos kopīgiem likumiem un dzīves formām, par katra individa brīvu izšķiršanos (protams, vecākiem un sabiedrībai latviskās izglītības ceļā rūpējoties, lai šāda izšķiršanās iespēja tiktu radīta un pastāvētu).
- b. par likumiem un dzīves formām, kas mainās un ir maināmi no iekšpusēs, bet ne pārņemot vai adoptējot maiņas no ārpuses.

Atšķirībā no latviskuma saglabāšanas tēvu zemē, kur tā joprojām ir vēsturiskas attīstības loģisks turpinājums reālos apstākļos, trimdā latviskuma izdzīvošana, saglabāšana ir uz cilvēku gribas balstīts pasākums. Šāda saglabāšana bieži kļūst stīva, nelokāma, stingri disciplinēta un iemanto fanātiskus iekrāsojumus, jo šādu pasākumu vadītājiem vienmēr jābūt nomodā, jo katrs izdzīvošanas gribas atslābums draud ar asimilācijas

veicināšanu.

Sava veida segregācijas kultivēšana, kāpināta tautisko atšķirību izcelšana, "pozitīva" norobežošanās varētu būt ceļi uz saglabāšanos, bet tā nevar notikt reālos latviskos apstākļos. Latviskums pats par sevi it kā kļuvis šie "reālie latviskie apstākļi", un latvietis savu garīgo dzimteni nēsā pats sevi. Mēs mācāmies izdzīvot kā tautas daļa arī laikā. Mēs bijām un esam pieraduši dzīvot un pastāvēt kā latvieši telpā; tagad mēs sastopamies ar iespēju dzīvot un pastāvēt laikā. Vai tā būtu latviskuma jauna, augstāka pakāpe? Vai garīgais, kultūrālais latviskums top latviskuma augstākā pakāpe? Vai mēs esam tuvojušies vientuļnieka latviskumam vai mūžīgam latvietim, kuru kā hipotezi, kā izskaidrojumu latviešu tautas pastāvēšanai 1980. gada Rakstnieku nedēļā minēja Valters Nollendorfs? Tas varētu nozīmēt, ka latviskums un tautības apziņa ir tik stipri, ka mēs varam turpināt savu latvisko eksistenci, šķirti no citiem latviešiem (un ar dažu ārēju manieru palīdzību pat noslēpt no apkārtnes savu atšķirību). Ja mēs svešumā kaut daļēji un kaut ierobežotu laika sprīdi spētu realizēt šādu latviskuma pakāpi, tad tas patiešām varētu būt liecinājums, ka latviskums, latvisks dzīves veids ir pilnīgs vērtību kopums un ir vērtība pats par sevi.

*

Kā aizsargāt savu atšķirīgo, īpatnējo, raksturīgo identitāti, savu latviskumu, īpaši savā mājā, savā ģimenes dzīvē, savās organizācijās un savos iestādījumos, piemēram, skolās? Vai un cik ilgam laikam iespējams uzbūvēt mākslīgas norobežotājas un it kā aizsargātājas barjēras starp latviešu iestādījumiem, latviešu ģimieni un starp mītnes zemes sabiedrību? Jeb vai asimilācija ir nenovēršama ar iekļaušanos mītnes zemes dzīvē un aizprecēšanos no latviešiem, un nekādas barjēras nav iespējamās? Jeb vai varbūt ir kāds vidus ceļš? Varbūt par to var uzskatīt tādu situācijas izpratni, kas noteic, ka

nav jābūvē nekādas "mākslīgas norobežošanās barjēras", lai nosargātu savu īpatnējo identitāti, ka latviskuma saglabāšanas un izkopšanas centieni paši par sevi vienmēr būs kā dabiska barjēra, kā atšķirības zīme un kā kultūrāli plūrstiskās sabiedrības bagātinātāja vērtība.

"Mākslīgi šķēršļi, barjēras" nav jārada, ja par tādiem neuzskata latvisko izglītību un latviskās skolas. No otras puses, pilnīgi visāda veida "šķēršļu, barjēru", tas ir, savu etnisko raksturību saglabāšanas centieni likvidēšana nozīmē kādas grupas asimilēšanos un iznīcināšanu.

*

Par latviskuma saglabāšanu mainīgos laikos un apstākļos "tradicionālisti", "pūristi", "ortodoksie latvieši" ir visbažīgākie un līdz ar to vispesimistiskāk noskaņotie par latviskuma izdzīvošanas iespējām nākotnē. Turpretī tie, kas seko vai pieturas pie latviskuma analitiskās un aprakstošās definīcijas, pārsvarā ir optimistiskāki par nākotnes izredzēm. (Viņiem svarīgs rainiskais: "pastāvēs, kas pārvērtīsies"; viņi uzsver: "definīcija neveido cilvēkus, cilvēki veido definīciju".)

Latviskums nesaglabājas un latviskumu nevaram saglabāt, mēģinot it kā konservētā veidā saglabāt nākotnei tā būtiskāko, raksturīgāko, tīri latviskāko daļu. Latviskums taču nav tikai tautības kultūrālo raksturību kopums un dzīves ziņa, bet vienlaikus arī dzīves veids, kas nevar pastāvēt, sarāvis saites ar reālo mūsu dienu pasauli, mūsu ikdienu, ar nākotnes attīstības iespējām un virzieniem. Latviskums var pastāvēt, veidoties un augt, tikai saskaroties un konfrontējot mūsu sarežģīto un mainīgo tagadni.

Tautības raksturību kopums nav sastingušu vērtību krājums, bet izpaužas, šīs raksturības apliecinot,

demonstrējot savā dzīvē. Tāpēc latviskums var pastāvēt asimilācijas draudos, ja tas ir pilnīgs dzīves veids, nevis tikai filozofiskas atziņas, pat ja tās apvienotas ar dažiem rituāliem latviskuma deklarēšanas posmiem.

Bez tam, pieminēsim vēl pāris blakus aspektus, proti, latviskuma dzīvošanas un izdzīvošanas spēja atkarīga no saglabājamā pašvērtības un no grupas lojālītes — latviskums prasa un tam jābūt spējīgam motivēt lojālīti. Ja latviskums nespēj sniegt identificēšanās iespējas ar to visos dzīves novados, ja tas neapmierina, mākslīgi to uzturēt mazai grupai ir grūti.

Un cits aspekts, proti, saglabātāju intelektuālās un inteligences raksturības — svarīgi ir arī paši cilvēki, kuru rokās latviskums ielikts. Piemēram, latviskums ir izaicinājums kā apjaustās, bet vēl neizteiktās tautas kultūras tālākai veidošanai, kas attiecas gan uz gara kultūras radītājiem, gan gara kultūras patērētājiem. Vai esam spējīgi šo izaicinājumu saskatīt, izprast tā vērtību un svaru savām personīgajām dzīvēm?

Kultūras vēsture ļauj secināt, ka dzīvais, autoritātais latviskums ir likumu, tradīciju un dzīves formu krājums, kas laika gaitā pakļauts pārstrādājumiem un maiņām. Dzīvs latviskums ir dzīves veids un dzīves ziņa, kas pastāv uz saspringtās "tradīcijas pret maiņām" robežas. Tas, ko mēs šo pārdomu ietvaros dēvēsim par latvisko izglītību no šūpuļa līdz kapam, ir dzīva latviskuma augstākā izpausme, raksturo šo saspringtību, kad mainīgā pasaule izaicina pagātnes mantojumu, kad tradīcijas sver un mērī jauno un cilvēks ne tikai izseko šim procesam, bet ir tajā iekšā, ir šī procesa būtiska daļa, kurā par jaunu apliecinās viņa piederība un tiek formulēta viņa dzīves jēga.

Bet dzīvais latviskums nav tikai tas, kas pieder mums, pēc kā mēs vadāmies un dzīvojam; dzīvais latviskums ir tas latviskums, ko mēs esam spējīgi atdot arī saviem bērniem, kas arī nozīmē, ka latviskuma saglabāšana iespējama tikai, to nepārtraukti virzot uz saviem pēcnācējiem un uz

nākamām paaudzēm.

*

Latvieši Latvijā tāpat sastopas ar dažādām latviskuma erozijas urdziņām, ar kādām sastopas latvieši ārpus savas tautas un tēvu zemes. Bet brīva uzskatu izpausme un domu apmaiņa Latvijā ir valsts pārraudzīta arī tautības jautājumos.

Periodikā un latviešu kultūras darbinieku uzskatos var manīt, teiksim, optimistisku "minilatviskuma", "kabatas formāta latviskuma", "Brīvdabas mūzeja latviskuma", "geto latviskuma" iespējamu eksistenci krievu valsts valodu runājošā un krievu pārvaldītajā Latvijā. Šī tendence no etniskās pastāvēšanas viedokļa ir vēl bīstamāka par to pesimistisko un reālo ainu, kuras kontūras nevar noslēpt oficiālā periodika un literatūra un kuras traģisms, pat bezcerība iezīmējas necenzētajās tautiešu liecībās, kas reizēm sasniedz ārpusauli.

Latvijā latviskumam un tautības jautājumam (arī tautības saglabāšanai vai pārtautošanās problēmai) nav tādas perspektīvas un asuma (oficiāli visu noliedz šā vai tā!), kas latviskuma, tautības saglabāšanai vai pārtautošanās problēmai ir svešumā. Latvijā pagaidām nācijai pašapziņa, latviskuma apziņa un raksturības pastāv, saglabājas un veidojas tālāk kā *d a b i g a* (bet tikai vairs daļēji dabiska) dzīves veida sekas.

Trimdai domātā propagandas lapa "Svešuma baltis", ko izdod Rīgā, latviskuma saglabāšanu un latvisko izglītību svešumā zīmīgi dēvē par "mākslīgo audzināšanu" (Nr.2, 1979.). Tā ir interesanta un svarīga termina ieviešana apgrozībā. Uzaugšana svešumā latviešu kultūrā patiešām ir sava veida "mākslīga audzināšana". Tai pašā laikā mēs izprotam un zinām, ka pati kultūra arvien savā būtībā ir "mākslīgi" tapusi, ir "mākslīga". Arī Maskavas valsts universitātes aspirants Andris Rubenis Latvijā saka: "Pašā visplašākajā nozīmē kultūra ir kaut kas pretējs dabiskam. Un proti — dabiskais ir tas,

kas notiek pats par sevi un izpaužas kā noteiktas cēloņsakarīgas ķēdes. Kultūra, turpretim, ir kaut kas tāds, kas pats par sevi notikt nevar, nevar rasties stichisku procesu rezultātā, bet vienmēr ir saistīts ar cilvēku piepūli, rīcību utt. Viss, kas pieder pie kultūras, ir zināmā mērā saistīts ar cīņu pret stichisko, dabisko." ("Padomju Jaunatne, Nr.228, 1979. g.) Tādā izpratnē latviskā izglītība, kaut mākslīga, ir latviešu kultūras atjaunināšanas un paplašināšanas piepūle.

Arī Latvijā bērnu un jauniešu audzināšanā, lietojot propagandistu ieviesto jauno terminu, tiek īstenota "mākslīga audzināšana", bet Latvijā tā ir dabiskā latviskā dzīves veida drupināšana ar internacionālo audzināšanu, militāri patriotisko audzināšanu, ateisma propagandu, krievu valodas runāšanas proponēšanu brīvajos brīžos latviešu ģimenēs, lai izveidotos plašāka krievu valodas mācīšanās bāze utt.

Latvijā tomēr latvietis vēl joprojām, paldies Dievam, var atnest daudzus latviskuma apliecināšanas rituālus un tomēr palikt tas, kas viņš ir — latvietis, bet latviskums svešumā bez tiem zaudē savu atšķirību un integritāti. Svešumā svešā vidē latviskumam bez savas izteiktas ārējās sejas ātri un viegli uzspiež svešus viepļus.

Latviskums Latvijā ir kritisku pārbaudījumu ielenkts. To mēs gandrīz visi apzināmies, kaut varbūt neesam varējuši šais problēmās pietiekami iedziļināties. Latviskuma modificēšanas centieni no ārpuses tur ir mērķtiecīgi, to rīcībā ir visi modernie sazināšanās līdzekļi, un šie centieni tiek īstenoti, pa daļai jau pamatojoties uz mūsu dienu zinātniskiem atziniem un metodēm sabiedrisko attiecību laukos.

Latviskums ārpus savas tēvu zemes, īpaši Rietumu pasaulē, liekas, nebūs spējīgs izdzīvot ilgu laiku, jo ārējās ietekmes tomēr vairākkārt pārspēj no citām kultūrām labvēlīgam bagātināšanās procesam nepieciešamos impulsus — latviskums tiek atšķaidīts un nomākts.

Attiecības un sakari starp latviešiem svešumā un latviešiem tēvu zemē abu grupu latviskuma veidošanas un

saglabāšanas centienos nedrīkst tikt novērtēti par zemu. Tā var būt pati liktenīgākā trimdinieku kļūda.

LATVISKUMS KULTŪRĀLI PLŪRĀLISTISKĀS SABIEDRĪBĀS

Izdzīvošana (un latviska dzīvošana) latviešiem ne tikai svešumā, bet arī savā tēvu zemē tagadnē Isteni jāmācās kā dzīvošana kultūrāli plūralistiskā sabiedrībā. Šis atzinums nenozīmē, ka mēs nenosodām Latvijas pārplūdināšanu ar krieviem (un citiem sveštautiešiem) un neapsūdzam Latvijas okupantus mērķtiecīgā un konsekventā latviešu pārkrievošanas politikā, kuras kontūrām nedaudz jau esam pieskārušies. Šis atzinums ir daļa mūsu tautas dzīvības stratēģijas un nevēlamo, postīgo reālītašu pārvarēšanas mēģinājuma.

Visapkārt sev mēs redzam, ka modernā pasaule ar tautu un valstu blokiem (polītiskā un saimnieciskā ziņā), ar ērtu un ātru satiksmi, ar radio, televīzijas un preses palīdzību (ar satiksmi un komunikāciju) Isteni ir tapusi viena liela kultūrāli plūralistiska sabiedrība. Vienīgi autoritārās un diktatūras valstis šo principu praksē noliedz, slēpj, vai pat apzinīgi jauc dažādas tautas, lai būtībā "kultūrāli plūralistisku sabiedrību" pēc iespējas ātrāk un sekmīgāk konsolidētu kādā monolitiskā sabiedrībā, kurai, kā piemēram, Padomju Savienībā, paliktu lielākās valdītājas tautas kultūrālie vaibsti, sākot jau ar tās valodu, tā šo procesu galā atmaskojot par brutālu citu tautu pārtautošanas un asimilēšanas tieksmi.

Latviešu etniskās grupas ārpus savas tēvu zemes citu tautu vidū ir mazas vai kļuvušas tik mazas, ka par latviskuma saglabāšanu un pastāvēšanas problēmām kultūrāli plūralistiskā sabiedrībā var runāt gandrīz tikai

no teorētiskā viedokļa.

Arī pašu latviešu tautības saglabāšanas apatija vai gurdnie centieni, neizpratne vai maza izpratne un daudz nokavētā latviskās izglītošanas darba intensīva izveidošana darijusi savu, lai nobīdītu šīs pārrunas gandrīz vai teorētiskā plāksnē.

Vēl visai nesen nācijas pasaulē diezgan izteikti koncentrēja visu savu uzmanību, lai notiktu visu kādas valsts iedzīvotāju pakļaušanās kultūrālai vienādībai.

Latviešu trimdiniekiem pēc Otrā pasaules kara bija iespēja līdz dzīvot kultūrāli plūrālistiskās sabiedrības izpratnes tapšanai un to vērot gan Austrālijā, Kanadā, ASV, gan citās zemēs.

Savienotajās Valstīs, kur bija nonākusi skaitliski lielākā latviešu trimdinieku grupa, sākuma gados trimdinieki redzēja, ka, par spīti milzīgajai, dažāda un nevienādajai zemei, joprojām valdīja uzskats par "tautu sakausēšanu" (melting pot), kā rezultātā atsevišķas identitātes saplūstu vienā un veidotu v i e n d a b i g u nāciju.

Taču par spīti šādai tautību (nacionālītašu) un kultūras politikai, kas pastāvēja arī Kanadā, it izteikti Austrālijā un citur, latviešu trimdinieki bija novērojuši, ka šais valstīs atsevišķu tautību grupas tomēr kaut kā bija saglabājušas kaut ko no savām raksturībām un no savas pagātnes, kaut arī būdamas jau vairāk paaudžu prom no savu tautu kodola, savas vēsturiskās teritorijas. Lielākās un raksturīgākās grupas bija franči Kanadā, poļi, lietuvieši, žīdi un citi Savienotajās Valstīs, armēņi it sevišķi Dienvidamerikā utt.

Šai parādībai, kā trimdinieki drīz vien manīja (vai arī tikai nojauta), viņu laikā, viņu acu priekšā izveidojās jauna izpratne. Proti, kultūrāls plūrālistisms tika pieņemts un respektēts ne tikai kā dabisks fainomens, bet arī kā veselīga, derīga parādība, atsevišķu grupu individuālīti, raksturības vairs netiecoties iznīcināt, bet ļaujot tām turpināties un saglabāties. Un kopš tā laika cilvēki kultūrāli plūrālistiskās zemēs meklē savas saknes, savu

cēlumu, savu sākumu. Būt etniskam ir modes lieta. Cilvēki vairāk vai mazāk sīkstī turas pie savas vēsturiskās kultūras un tautības, saglabā to, piedalās jaunradē.

*

Neliela atkāpe.

Lai cik paradoksāli pirmajā brīdī (vai arī pat vēl vēlāk) liktos, izpratne par kultūrāli plūralistisko sabiedrību, kāda pastāv Ziemeļamerikas, Dienvidamerikas un Austrālijas civilizāciju ietvaros, tā saskaras ar mūsu laika akūto problēmu, proti, dabas aizsardzību un rūpēm par apdraudētiem eksemplāriem stādu un dzīvnieku valstī. Vai atsevišķas tautas, lai cik tās skaitliski mazas, būtu mazāk interesanti šīs planētas apdzīvotāji eksemplāri nekā kāda putnu suga vai valzivs? Vai cilvēces atšķirīgās sastāvdaļas — tautas — nebūtu tāpat jāaizsarga kā stādi un dzīvnieki, ja tās apdraudētas? Vai "sarkanajā" dabas aizsardzības grāmatā nebūtu jāieraksta arī vienas otras tautas vārds? Vai nebūtu jācenšas saglabāt visu, kas pasaulē dabiski tapis?

Tāpēc, vai latviskuma saglabāšana Latvijā un ārpus Latvijas šādā izpratnē nav daļa dabas aizsardzības problēmas?

Vai tie paši aizsardzības noteikumi un veidi ar, piemēram, lieguma zonām nevarētu tikt attiecināti uz etniski apdraudētām tautām (tas ir, tādām tautām, kuru vēsturiskā dzīves telpa tiek pārsvešināta, plānoti mainot iedzīvotāju etnisko sastāvu, tautas etnisko raksturu utt)? Vai tautu aizsardzība nevarētu tikt regulēta ar starptautiskiem apdraudētu tautu aizsardzības noteikumiem, aizliedzot tautību vardarbīgu jaukšanu, panākot apdraudētu tautu valodu tiesību atjaunošanu to vēsturiskajās teritorijās, tautas kultūras aizsardzību tās robežās utt.? (Daļēji šeit skartās prasības atspoguļojas kādā pirmajam Vispasaules Latviešu Jaunatnes Kongresam iesniegtā memorandā; tas publicēts "studiju

grupas biļetenā" 28. numurā 1968. gada septembrī.).

*

Tātad, jauna mūsu dienu izpratne un nostāja izteic, ka kādai valstij mūsu dienās tās kultūrāli plūrālistiskā sabiedrība — atšķirīgas etniskas, rasiskas, reliģiskas vai sociālas grupas — var kalpot daudz labāk, saglabājot savu identitāti, savas raksturības un tādējādi bagātinot šādu sabiedrību, nekā pieņemot galvenās vai pamatgrupas dažkārt pat pārspīlētās raksturības.

Kultūrāli plūrālistiska sabiedrība tāpēc neprasa, neuzspiež asimilēšanos. Tā atzīst, ka autonoma piedalīšanās sabiedrības dzīvē un vienlaikus savas tradicionālās kultūras tālāka veidošana nav tikai principa vai formas jautājums, bet gan ka tas ir kultūrāli plūrālistiskas sabiedrības eksistences attaisnojums un turpināšana.

Kultūrāli plūrālistiskā sabiedrībā ir iespējams dzīvot, iekļaujoties, bet — neasimilējoties. Iekļaušanās, integrācija, protams, var novest (un dažreiz noved) pat pie totālas asimilācijas, bet integrācija kultūrāli plūrālistiskā sabiedrībā vēl nenozīmē asimilēšanos.

Asimilācija vai totāla piesliešanās kādai dominantākai grupai kultūrāli plūrālistiskā sabiedrībā nav nekāda problēma tiem, kam nav savas tradicionālās kultūras "kažoka", ko novilkt, lai uzvilktu jaunas drēbes. Taču būtu zaudējums visiem, ja šādās kultūrāli plūrālistiskās sabiedrībās latvieši censtos par katru cenu asimilēties, atmest savas latviskās tradīcijas, dzīves ziņu un dzīves veidu, lai aizstātu tās dažkārt ar dažām visai ekstravagantām vai vulgārām apkārtnes sabiedrības dzīves un kultūras formām vai ieradumiem.

Ja latvietis cenšas asimilēties vai asimilācijas procesā pārvēršas par "tīrasinīgu" savas apkārtnes vides iedzīvotāju, tas īpašais piensums, ko viņš būtu apkārtnes sabiedrībai devis, būdams latvietis, pazūd un piensuma vietā tapis varbūt tikai viens uzskaites

pavalstnieks vairāk. Latviešu darba tikums un tieksme pēc izglītības, ko, piemēram, spilgti parādīja tieši pēckara ieceļotāji ASV, Kanadā, Austrālijā un citur, bija latviskuma raksturības, kas bija tīri pozitīvi pienesumi šo valstu sabiedrībai.

*

Mūsu dienu pasaulē visādu modernu sazināšanās līdzekļu dēļ ir daudz vieglāk nekā agrāk uzturēt dzīvas kultūras saites pāri lieliem attālumiem (filmas, skaņu ieraksti, grāmatas, periodika, radio, televīzija, telefons utt.). Nelielām etniskām grupām mūsu dienās tāpēc ir daudz vieglāk saglabāt savas kultūrālās tradīcijas, jo prasība "iesakņoties" (asimilēties) kādā teritorijā arī samazinājusies vai zudusi.

Savukārt, mūsu dienu tehnoloģiskās revolūcijas un saimnieciskās dzīves diktētās vajadzības veido arvien jaunus valstu un tautu sadarbību blokus. Tā būtībā nebūt nav "centrālizējoša", bet drīzāk gan ir "reģionālizējoša" kustība, kuras raksturīgs, interesants blakus produkts ir jauna un loģiska tā dēvētās "dubultās lojālītes" koncepta izpratne. Tas nozīmē, ka kāda cilvēka nacionālā lojālīte vairs nekompromitē viņa pilsoņa lojālīti pret mītnes zemi. Šī izpratne pieļauj, ka kādas tautas piederīgo nacionālā lojālīte, kas izveidojas un pat organizējas pāri valstu un kontinentu robežām kā vēstures gaitā tapusi kustība vai kā universālo cilvēka tiesību, arī — apziņas brīvības — aizstāvētāja, nekompromitē lojālīti pret mītnes zemi.

Ja tā nebūtu, mums Rietumu pasaulē legāli nebūtu ne savas Amerikas Latviešu Apvienības, ne savas Latviešu Nacionālās Apvienības Kanadā, ne Latvijas Atbrīvošanas Komitejas Eiropas Centra, ne Latviešu Apvienības Austrālijā, ne Dienvidamerikas Latviešu Apvienības un citu līdzīgu organizāciju. Mums legāli nebūtu arī Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības.

Varam secināt, ka latviskuma pastāvēšana svešumā,

ka savas tautības saglabāšana, citu tautu vidū dzīvojot, ir mūsu dienu pasaules parādība, kurai ir savi vispār atzīti pamati, ka mēs nedarām vai necenšamies vairs darīt neko neparastu, ka, gluži otrādi, mēs esam dabiska vai pat svarīga nacionālo procesu daļa, jo šādi procesi 20. g.s. otrā pusē notiek visā pasaulē.

No vienas puses mēs svešumā šo situāciju manām, izprotam un apsveicam. Šī situācija ir īsts un liels izaicinājums mums, latviešiem, latviskuma pārstāvjiem.

No otras puses, mums jāapzinās, kāds izaicinājums latviskuma saglabāšanai un latviešu tautas etniskai izdzīvošanai ir jaunā demografiskā situācija ar okupācijas apstākļos notiekošo tautību sajaukšanu Latvijā. Nav nekādu zīmju, kas liecinātu, ka pasāktais virziens Latvijā ar svešu tautu ieplūšanu vai ieplūdināšanu un līdz ar to ar krievu valodas, svešu ideoloģiju un svešu paradumu tālāku uzspiešanu neturpinātos nākotnē. Pēdējie tautu skaitīšanas dati Padomju Savienībā 1979. gada janvārī latviešu tautas etnisko eksistenci apdraudošo faktu turpināšanos un pieaugšanu apstiprina tādā asumā kā vēl nekad pirms tam. (Laikā starp 1970. un 1979. gadu latviešu skaits Latvijā bija pieaudzis par 2.000, turpretī krievu un citu sveštautiešu skaits tai pašā laikā audzis par 155.000 cilvēku.).

LATVISKUMA IZDZĪVOŠANAS REĀLITĀTES

Pieskaroties latviskuma izdzīvošanas reālītātēm, mūsu pārdomas attieksies gan uz latviskuma saglabāšanas problēmām Latvijā, gan ārpus Latvijas. To risinājumi ies parallēli, dažreiz atšķirīgi un dažreiz varbūt pilnīgi pretēji.

Latvieši ārpus Latvijas, kas izteikuši un darbos apliecinājuši savu vēlēšanos saglabāt savu tautību,

latviskumu, tas ir, savu valodu un citas savas kultūras raksturības, un kas šodien dzīvo kultūrāli plūralistiskā sabiedrībā Austrālijā, Savienotajās Valstīs, Kanadā un citur, neatrodas šajās zemēs un citu tautu vidū tāpēc, ka to iedzīvotāji būtu vēlējušies, lai latvieši te ierastos. Tādu liecību nav. Bet latvieši šajās zemēs atrodas legāli saziņā ar šo zemju noteikumiem vai likumiem, saskaņā ar valsts vēlmēm vai interesēm.

Latvieši Latvijā šodien arī atrodas it kā "citu tautu" vidū. Taču viņu situācija ir atšķirīga, un pie tās viņi nonākuši atšķirīgā veidā. Viņi, zemes pamatiedzīvotāji, sastopas ar svešu tautību, galvenokārt krievu, ienācējiem tādās proporcijās, ka draud kļūt par mazākuma tautību paši savā zemē. Tas var izrādīties par tā dēvētās padomju iekārtas pašu galveno "sasniegumu" Latvijā visai drīzā laikā. Sveštautieši neatrodas latviešu zemē tāpēc, ka latvieši būtu vēlējušies, lai plānais maizes riecens (vārdu visplašākā nozīmē) kļūtu vēl plānāks un rindās stāvēšana pēc dzīvei visnepieciešamākā kļūtu par chronisku, negrozāmu dzīves sastāvdaļu. Sveštautieši Latvijā neatrodas legāli, likumīgi. Tie atrodas pret Latvijas un latviešu tautas interesēm vai vēlmēm.

*

Miljons sveštautiešu atrodas Latvijā, pēc pašreizējā pārvaldes aparāta pārstāvju izskaidrojumiem, tāpēc ka notiek "materiālās ražošanas integrācijas procesi". Visās padomju republikās rodies "internacionāli ražošanas kolektīvi". Pēc latviešu tautības darba ļaužu izpildītajām aptaujas lapām varot secināt, saka pārvaldes ideologi, ka "nekas tā netuvina un nesaliedē nācijas kā kopīgs darbs daudzniecību kolektīvā".

Internacionāli kolektīvi, protams, sazinās savā starpā krieviski un palīdz pie tā, lai Padomju Savienībā iekļauto tautu teritorijās ātrāk izveidotos jaunā cilvēku kopība, kas tad būtu krieviski komūnikējošā "padomju tauta".

Nevienai Padomju Savienībā iekļautai tautai pēc valdošām definīcijām vairs nav tiesību noteikt savu nacionālo dzīvi un likteni. Visu noteic tā dēvētās "sociālistiskās nācijas" definīcija, tās tulkojumi un izskaidrojumi.

Kādu tautu tagad Padomju Savienībā dēvē jeb definē par "sociālistisku nāciju"? Latvieši, piemēram, ir "latviešu sociālistiskā nācija". Definīcijām, kas nav rakstītas pēc īstenības, bet gan lai konsekvēnti un bez žēlastības uzspiestu īstenībai jaunu saturu, jāpievērš īpaša nozīme tāpēc, ka tās Padomju Savienībā vispirms skaidri un neapšaubāmi atklāj komūnistisko krievu nākotnes mērķus.

"Sociālistiska nācija", proti, esot kvalitatīvi jauna cilvēku vēsturiska kopība, kas varot pastāvēt tikai tur, kur likvidēts kapitālisms un uzvarējis sociālisms, tātad — Padomju Savienībā. Pēc šīm teorētiskām definīcijām: "Sociālistiskā nācijā šķiriskais pamats ir draudzīgo šķiru — strādnieku un kolhozu zemnieku — savienība. Nacionālo neuzticību aizstāj konsekvēnta tautu draudzība, nacionālo jūgu — tautu vienlīdzība un savstarpēja palīdzība ekonomiskajā, politiskajā un kultūras jomā. Sociālisma apstākļos noris nāciju attīstība, to uzplaukums un tuvināšanās. PSRS pieredze nacionālā jautājuma atrisināšanā var būt par piemēru visām tautībām un nācijām līdztiesības un uzplaukuma nodrošināšanai. Attīstītajā komūnistiskajā sabiedrībā pakāpeniski izzudīs nacionālās atšķirības un veidosies jaunas kopības formas, kas apvienos visu cilvēci." (LME) Pēc definīcijas "sociālistiskai latviešu nācijai" jābūt tādai cilvēku kopībai, kuras ietvaros strādnieku šķira konsekvēnti cenšas realizēt savu "šķirisko politiku", kas ir, pēc citām definīcijām, saplūšana un konsolidēšanās ar pārējām "strādnieku šķirām" sociālistiskajā "padomju tautā". Ko nespēja agrāk pārkrievotāju durkļi, tagad mēģina paveikt krievu demagoģija semantikas džungļos.

Tā kā latviešu "strādnieku šķira" Latvijā vēl joprojām runā latviski un tai ir savs kultūras mantojums,

tad joprojām vēl pastāv un attīstās atšķirīga latviešu kultūra, kurai piedēvēts, ka tā it kā esot "attīstīta sociālisma" nopelns. Taču šī esot jau "latviešu sociālistiskā kultūra". Piemēram, dziesmu un deju svētki Rīgā 1980. gadā esot pārliecinoši parādījuši "latviešu sociālistiskās kultūras un mākslas uzplaukumu PSRS tautu brālīgajā saimē". ("Cīņa" Nr.135, 1980.).

Vistiešāk tomēr denacionālizācijas un pārkrievošanas tendences atklājas uzsaukumos, aicinājumos, kritikās. Ik uz soļa Latvijas periodikā var sastapties ar komunistisko krievu ideoloģijas deklarācijām, kuras ar Latvijas uzraugu starpniecību noteic, kā kultūras darbiniekiem un pārstāvjiem jādomā un jārikojas, sevi apliecinot vai sevi izteicot. (Šai ziņā zīmīgi paraugi ir Latvijas KP CK kultūras daļas vadītāja Aivara Gora publikācijas.).

Latvija šodien pēc komunistiskās partijas ideologu izpratnes vairs nav latviešu zeme (un viņi šo izpratni arī neslēpj!), bet zeme, kur var uzturēties arī latvieši. Taču, pēc šo ideologu izpratnes, tas latviešiem nebūt nav zaudējums, jo tagad latvieši tikpat labi varot uzturēties un dzīvot arī visā plašajā Krievijā (Sibīrijā) vai citur PSRS robežās. Tas viss esot "tautu draudzības" ieguvums. Kā šo "tautu draudzības" principa konsekventu īstenošanu, piemēram, latviešiem pilnīgi sajaucoties ar krieviem tā, ka vienam latvietim iznāk dzīvot starp simts krieviem, (kas ir apmēram šo divu tautu skaitliskā lieluma attiecības) un iznāk zaudēt jebkuru iespēju ārpus Latvijas, bet PSRS robežās izglītoties latviski, izvērtētu un nosauktu socioloģijas zinātnieki? Man liekas, par bezcerīgu savas tautības saglabāšanas un nenovēršamu pārkrievošanas gadījumu.

*

Latvijā, latviešu tautas tēvu zemē un vēsturiskajā teritorijā, latviskuma pastāvēšana ir apdraudēta tāpat, kā tā ir apdraudēta kultūrāli plūralistiskajās sabiedrībās, kā piemēram, Austrālijā, Savienotajās Valstīs, Kanadā,

kas ir samērā jaunas kultūrālas vienības un atrodas vēl it kā savā veidošanās stadijā. Tomēr apziņas brīvība šais demokratiskajās valstīs ir visai liela. Turpretī Latvijā "pareizo" rīcību, nostāju un uzskatus noteic un kontrolē vienīgi tikai komunistu partijas ideoloģija un pārvaldes aparāts.

Latviskuma pastāvēšana, izdzīvošana abās pusēs tomēr ir tikai pašlatviešu izšķiršanā. Angļu, franču, vācu vai citas valodas iemācīšanās, apvienota ar pāriešanu attiecīgā kultūrā nozīmē, ka kāds atmetis savu latviskumu, tāpat kā latviskuma beigus ākumu izteic pāriešana uz krievu valodas lietošanu sadzīvē un iestādēs un "sociālistiskā dzīves veida" pieņemšanu (ar vienu no tā pašām galvenajām raksturībām — dzeršanas netikumu, šo cilvēka fizisko un morālo spēku deģenerētāju, šo galveno beztautības "darba spēka" vai "kadru" veidotāju un kopā saturētāju; arī ar citu "sociālistiskā dzīves veida" plaukstošo un zaļojošo raksturību pieņemšanu — ar kukuļošanu un visādu pakāpju melntirdzniecību, ar blēdīšanās paradumiem mēnešu un gadu beigās par darba plāna izpildēm gan "augstākajās instancēs", gan republikas plānošanas centros, gan rūpnīcās un noliktavās, gan veikalos un būvlaukumos, gan lauku saimniecībās, gan lopu vai cūku vai mājputnu farmās; ar liekuļošanu pret vienmēr mainīgajām un svaidīgajām partijas frazēm, būtu tās par kukurūzas audzēšanu, ķīmisko rūpniecību vai Amerikas dzīves līmeņa pārsniegšanu; ar meliem un melošanu). Visas "sociālistiskā dzīves veida" radītās, "uzlabotās" ētiskās, tikumiskās normas, bazēdamās uz cilvēku vajībām, būdamas tā sauktajā "sociālistiskajā dzīves veidā" nenovēršamas un gūdamas tāl arvien jaunus impulsus, ir naidīgas un kaitīgas latviskumam.

Sveštautiešu, galvenokārt krievu, ieplūšanu novērst nebija latviešu spēkos, kaut to "atkušņa periodā" pēc Staļina nāves (1953.) mēģināja ierobežot latviešu "nacionālkomunisti" ar Eduardu Berklavu, Kārli Ozoliņu u.c. priekšgalā: "LKP CK 1959. gada jūlija plēnumā un

LKP XVII kongresā 1960. gada februārī asi kritizēja un atmaskoja dažu vadošo republikas darbinieku pieļautos nacionālistiska rakstura trūkumus un kļūdas kadru izraudzīšanā, izvietojumā un audzināšanā." (LME) Latviešu spēkos, liekas, nav mainīt šo ar varu radīto un uzspiesto situāciju. Taču Latvija joprojām ir latviešu zeme. Un tik ilgi, kamēr Latvijā dzīvos latvieši, pastāvēs objektīvi priekšnoteikumi, lai latviskums, latviskā identitāte izdzīvotu un saglabātos.

VAI VARAM IZDZĪVOT KĀ TAUTA? VAI TAS VAJADZĪGS?

Mūsu pārdomas turpinot, varam jautāt:

- a. vai mēs v a r a m izdzīvot kā tauta?
- b. vai mums v a j a d z ģ s izdzīvot kā tautai?

(Protams, kaut cik jau pazīstot šo pārdomu autora nostāju un ievirzi, nebūs grūti uzminēt viņa vēlēšanos, kaut uz abiem jautājumiem varētu atbildēt pozitīvi!).

Ne tikai komunistiskā krievu propaganda ir implicējusi, bet arī mūsu pašu latviešu ļaudis prasījuši: kāpēc vajadzīgas visas dažādās tautības un tautas, no kurām dažas pavisam sīkas? Kāpēc cilvēkiem vajadzīgas visas tās atšķirības, kas rada tikai nesaskaņas, strīdēšanos, naidu, konfliktus, kas rada aizspriedumus citam pret citu?

Kā lai atbild uz šiem jautājumiem? Vai konstatējot faktu, ka atšķirīgas tautības saglabājušās vēsturē un tautību saglabāšana notiek mūsu dienās? Vai apgalvojot: visa sociālā un politiskā dzīve pasaulē nozīmē to, ka starp tautām pastāv un rodas arvien jaunas atšķirības? Vai sakot, citas tautas dara un vienmēr darīs, kāpēc lai mēs

nesaglabātu savu tautību? Vai atbildot: ja tu negribēsi būt latvietis, tad tu, gribēsi vai negribēsi, būsi kas cits ar aizgūtu, ar uzspiestu, ar uzmani tu identitāti, būsi kas cits, bieži vien bez savas pievienošanās vai pret savu gribu?

Vai te atkārtoti neieskanas doma, kas jau pieminēta agrāk, ka nav cilvēka bez tautības?

Tāpat, vai te neiezīmējas ideja, ka cilvēku kopības formas, vienalga, kā tās dēvētu — par ciltīm, tautām, nācijām vai vēl kā citādi — savos pašsaglabāšanās, pastāvēšanas un augšanas arsenālos glabā arī visus viltīgos argumentus pret nacionālām, etniskām atšķirībām, kas būtībā ir vājāko kopību drupināšana, lai vēlāk tās, veidojot lielākas vienības, absorbētu gan pa atsevišķam cilvēkam, gan veselām atdrupušām grupām vai absorbējot sadrupumus?

Vai uz jautājumiem, vai mēs varam izdzīvot kā tauta un vai mums vajag izdzīvot kā tautai, var atbildēt, ka, tautību saglabājot, saglabājas tādas ētiskas un aistētiskas vērtības, kas citādi, tautai iznīkstot, aizietu bojā? Vai var atbildēt, ka saglabājot tautību, saglabājam savu tautisko identitāti? Lai atbildētu, vai neieskanas prasība vispirms pilnīgi un tverami saskatīt un pazīt latviskās ētiskās un aistētiskās vērtības, sasniegt tās, pieņemt par savas domāšanas un dzīvošanas daļu vai pat pašu galveno, būtiskāko daļu? Vai visprecīzākā atbilde nebūs tāda, ka atbildes uz jautājumiem par latviešu tautas izdzīvošanas iespēju un izdzīvošanas vajadzību neatklāsies jautātājiem, bet tikai atbilžu meklētājiem (un atradējiem).

Bez tautības, bez identitātes nepaliksim šā vai tā. Vilksim mugurā paši vai nu savus svārkus, vai arī citi mums uzvilks mugurā svešus svārkus. No otras puses — tikai pozējot ar savu latviskumu, ar savu identitāti, nekad nebūsim īsti laimīgi un, no pozēšanas noguruši, agri vai vēlu iekritīsim it kā sev bīstamā tukšumā.

Ja esam un gribam būt latvieši, tad mums jādzīvo

latviešu kultūrā, ar savu dzīvi jāapliecina latviskums. Tas, kas ir patiess latvietis, nejautā un nešaubās par savas tautas izdzīvošanu un izdzīvošanas vajadzību.

LATVISKUMS METAFIZISKĀ PLĀKSNĒ

Atbildes uz jautājumiem par savu tautību, par latviskumu iesniedzas metafiziskā plāksnē. Tie ir jautājumi par ticību (ne reliģiskā nozīmē!), par pārliecību.

Cilvēce turpina savu gaitu tāpēc, ka cilvēki turpina darīt tā, kā darījuši agrāk. Latvieši nav latvieši tāpēc, ka viņi tautības jautājumos bija vai ir visu izdomājuši līdz galam un tāpēc pieņēmuši un saglabājuši latviskumu. Latviskums — šis mūsu tautības raksturotājs — ir pārdzīvojis līdz mūsu dienām tāpēc, ka tas atbildis dzīvu cilvēku vajadzībām. Ja tā nebūtu bijis, mūsu dienās nebūtu palicis ne miņas no latviskuma.

Cilvēciskā eksistence starp piedzimšanu un nāvi (par ko varētu runāt garos skaidrojumos un pierādījumos) ir dzīvošana nepārtrauktu križu stāvoklī. Mūsu tautība un visu kultūrālo raksturību kopums — latviskums ir kļuvis par to veidu, kā mūsu tautas piederīgie ir apvienoti sastapušies ar fiziskām un garīgām grūtībām, ar izaicinājumiem un pārbaudījumiem. Latviskums ir kļuvis par to veidu, kā mūsu tauta ir pastāvējusi un turpina dzīvot.

Bez skaistiem vārdiem (kaut arī tiem pilnīgi ticam un tie ir pamatā mūsu pārliecībai) var arī prasīt, vai tautības jautājums un latviskuma saglabāšana ir izvēle, ko izšķir vai mēģina izšķirt racionāli? Vai šī jautājuma izšķiršanā, racionāli lēšot, nozīme ir vienam vai vairāk un cik daudz faktoriem?

Nav šaubu, ka būs latvieši vai latviešu cēluma cilvēki, kas asimilēsies. Pat daudz latviešu ģimeņu izirs,

pajuks un zudis latviešu tautai. No faktoriem, kas mudinās saglabāt savu tautību, savu latviskumu vai pat atgriezties pie latviešiem, vispirms jāmin Latvijas eksistence un latviešu tautas apdraudētā nākotne, par kuras galveno draudu šodien tapusi komūnisma ideoloģija krievu imperiālisma rokās. (Šī ir tā pati ideoloģija, kas caru pašvaldības laikā fascinēja ne tikai simtiem latviešu tautas labāko dēlu un meitu, bet arī citu mūsu kaimiņu tautu labākos pārstāvjus tik ilgi, kamēr komūnisms "pastāvēja uz papīra", eksistēja teorētiskā veidā kā carisma apspiesto tautu un šķiru nacionālās atbrīvošanās kustības iedvesmotājs un kamēr Ļeņina oportūnistiskā varas politika nebija iezīmējusi šīs ideoloģijas noturēšanās un izplešanās praksi un kamēr komūnisms nebija kļuvis par Krievijas lielvalsts ideoloģiju apvienojumā ar slavisko mesiānismu, kas tik simboliski izpaužas, piemēram, pareizticības nosaukumā.)

Arī neapmierināšanās un vilšanās ar Rietumu pasaules civilizāciju sabiedriskā un garīgā plāksnē sekmējusi tādas situācijas rašanos, ka Isti nav palicis nekas pāri, kam tagad gribētos pieslieties, kur gribētos iekļauties un asimilēties.

No otras puses — šodien Rietumos "asimilēties" isteni ir tik viegli kā vēl nekad. Ja šodien kāds grib aiziet no latviešiem, viņš var aiziet, kļūstot par "neko". Šodien var arī saplūst ar masu un eksistēt ar tik maz kultūras iezīmju, ka cilvēks, manuprāt, top par acīs nekrītošu, pelēku, neievērojamu un grūti aprakstāmu, grūti nosakāmu hibrīdu, krustojumu. (Esmu savā darba dzīvē pietiekami daudz sastapies ar šādiem angļiski runājošiem hibrīdiem vai, kā manā tēvu zemē šodien tādiem dots labs vārds — ar šādu "darba spēku").

Manās acīs un uztverē latvisks dzīves veids, kas pārdzīvojis gadu simtus, ētiskas un aistētiskas vērtības (arī eksotiskas, tāpēc, ka tik maz cilvēku tās pazīst), kas pārmantojušās paaudžu paaudzēs bez jebkādiem solījumiem uz laicīgu varu, uz pasaulīgiem labumiem, ieguvis it kā sabiedriskas un garīgas brīnumparādības

kvalitātes un spēku. Latviskums vairs it kā neprasa analīzes, izskaidrojumu, tas pievelk un saista kā dabisks spēks, ar to gribas dzīvot, ar to gribas identificēties, tas kļūst par identitātes izpaudumu un cilvēciskās integritātes sargātāju. Vienkārši izsakoties, cilvēks ar to iemanto dvēseles mieru un jūtas milzum stiprs.

No otras puses — būs grūti noliegt, ka atzinumi metafiziskā plāksnē it kā nostājas pretī mūsu pārdomu nolūkam — izskaidrot un pamatot.

LATVISKUMS KĀ MODES LIETA

Latviskumu, tautību mēs varam izskaidrot un aizstāvēt daudz un dažādos veidos. Visvairāk esam sastapušies ar morāliem argumentiem. Bieži vien esam pārspilējuši šo argumentu lomu tur, kur citi faktori runājuši latviskumam par labu daudz ietekmīgāk nekā morālie.

Tautas izdzīvošana un pastāvēšana ir daļa no pamata pieņēmuma par latviskumu. Ja tas tā nebūtu, nebūtu tautas, nebūtu latviskuma (identitātes). Dzīvojot savā vēsturiskajā teritorijā savas tautas piederīgo vidū, savā valodā skolās un citās izglītības institūcijās mācoties, latviskuma kultūrālās raksturības, pazīmes pārmantojas no individa uz individu, no paaudzes uz paaudzi dabiskā, netraucētā, pilnīgā veidā un ar maiņu un jaunrades kvalitātēm. Ārkārtas apstākļos, nokļūstot svešu varu un svešu ideoloģisku centienu atkarībā savā zemē, vai esot spiestiem dzīvot citās tautās svešumā, tautības saglabāšanas un tautas pastāvēšanas princips uzliek par pienākumu un arī dod vecākiem morālas tiesības nodot savu dzīves veidu bērniem un likt, lai viņi to turpinātu. Tās ir morālas tiesības un pienākums: neatstāt savus bērnus pasaulē bez savas identitātes, bez savas kultūrālās

sejas.

Mūsu laiks ir vēl nepieredzēts identitāšu meklēšanas laiks. Etniskas revolūcijas un savu etnisko cēlumu meklēšana ir modes lieta šī vārda labākajā nozīmē. (Piemēram, jaunajā 1980. gada iedzīvotāju skaitīšanas veidlapā Savienotajās Valstīs, agrākajā "tautu kausēšanas katlā", 7. un 14. jautājumā nodarbojas ar pilsoņa etnisko cēlumu un senču vai priekšteču jautājumu, pievēršot vērību pat tautību sajaukumiem kāda pilsoņa cēlumā.) Tāpēc mēs nedaudz varam pieskarties iespējai par latviskumu kā modes lietu mūsu dienu pasaulē.

Cilvēku spējas loģiski domāt nav vienmēr galvenais viņa rīcību ietekmētājs vai noteicējs faktors. Cilvēks viegli ietekmējas no dažādām modes kustībām, vienalga, vai tās skar gērbšanos, matu sakārtošanu, uzvedību normas, politiskas teorijas, uzskatus par dzīvi un tikumību utt. Cilvēks ne tikai ietekmējas, bet bieži ir kā apsēsts ar tādu ideju piesavināšanos vai ar pievienošanos tādām aktivitātēm, kas ir "modernas", populāras, tai pašā laikā būdams spējīgs ieskatīt, vai pat zinādams, ka vismainīgākais pasaulē ir tas, kas nāk modē un atkal iet. Cilvēka rīcība tātad rāda, ka cilvēka domāšana liek viņam izvēlēties, ja varētu teikt, vieglāko ceļu, proti, to, kas veicina saskaņu, pieļauj pakļaušanos un padevību apkārt esošām, kaut arī mainīgām, populārām, modernām tendencēm. Tādas modes lietas Rietumu pasaulē pašreiz savā ziņā ir savas identitātes meklēšana, sava cēluma, savu sakņu meklēšana.

Izmantojot šo moderno sliekšni, arī latviskums un latviskā izglītība, nekādā ziņā nemainot latviskuma saturu un izglītības mērķus un uzdevumus, var tikt nostatīta un uzlūkota par modernu kustību. (Varbūt neapzinīgi tas jau mūsos un mūsu sabiedrībā noticis.) Ja trimdas pēdējos gados esam guvuši uzmundrinātājus panākumus latviskās izglītības laukā, ja šo pārdomu ietvaros iespējams argumentēt, kāpēc jā saglabā latviskums, kāpēc nepieciešama latviskā izglītība, tad

daļēji tas ir arī tāpēc, ka pašreizējie uzskati (mode) tautības jautājumos Rietumu civilizācijā pieļauj un padara reālu vai vieglāk iespējamu ir latviskuma saglabāšanu, ir latvisko izglītību, ir vispār iespēju dzīvot kā latviešiem citautu sabiedrībā. (Šo pārdomu ietvaros neiedziļināsimies pārmaiņu cēloņu pētīšanā.)

LATVISKUMS TRIMDAS IKDIENĀ — AUTORITĀTES, LATVISKAS BIEDRĪBAS

Pašlepnums un sajūta par piederību pie tradīcijām bagātas cilvēku grupas vien nevar uzturēt latviskumu. Trimdā pamazām vien mums visiem kļuvis skaidrs, ka jaunajām paaudzēm vajadzīga latviskā izglītība sistēmā ar papildskolām, vasaras vidusskolām, ar īpašām nometnēm un kursiem kā latviskās izglītības visaugstākās pakāpes pasākumiem. Vajadzīgas bērnu un jauniešu vasaras nometnes, kur latviskumu varētu dzīvot, kur varētu latviski dzīvot un ar latviskuma pamatiem (cik nu iespējams) iepazīties patīkamā, dabiskā un sabiedriskā vidē. Vajadzīgas arī jaunatnes organizācijas, kuras, risinot jaunās paaudzes biedrošanās jautājumus, būtu cieši saistītas ar latvisko izglītību. Šai prasībai vispirms praktiski atsaucās latviešu akadēmiskās saimes slēgtās organizācijas. Taču — vai tās daļēji neiznīcināja vispārējās jaunatnes organizēšanos? Vispārējās jaunatnes organizācijas šī vārda pilnīgākā izpratnē pašreiz, diemžēl, gandrīz vairs nepastāv. Darbojas atsevišķu jaunatnes apvienību valdes un notiek gadskārtējas jauniešu sanāksmes (kongresi).

Vajadzīgas bija arī informātīvas debātes par latviešu ģimeni (un par ģimeni, kurā viens no vecākiem nav latvietis) kā latviskās izglītības un latviskās kultūras pirmo, galveno un svarīgāko aģentu. Šīs debātes, kurām

būtu bijusi jāatklāj ģimenes loma latviskās izglītības, latviešu valodas iemācīšanās un kultūras pārmantošanas procesos, mēģinot iepazīties arī ar visiem iespējamajiem konfliktiem starp atšķirīgas kultūras ģimenes radīto situāciju apmešanās zemes sabiedrībā un konfliktu risinājumiem, plašā veidā diemžēl ir aizkavējušās.

Vai mēs trimdā esam varējuši laikus un ar sekmēm reaģēt uz visām jaunu situāciju radītām prasībām? Vai esam spējuši vienot un apvienot idejas, darītājus un līdzekļus?

No aktīvākiem un sabiedriski vērīgākiem vidējās paaudzes sabiedriskiem un kultūras darbiniekiem atskanējusi atkārtota sūdzēšanās par autoritāšu un autoritātes trūkumu, par nespēju nostatīt mūsu galvenās problēmas un to iespējamos risinājumus tādā autoritātes līmenī, lai tie attiektos uz visiem, skartu visus un visi būtu par tiem atbildīgi.

Kādi faktori kavē vai ir kavējuši latviešu sabiedrību atrisināt tā dēvēto autoritāšu jautājumu, jo tas ir svarīgs un ļoti aktuāls, bez tā atrisināšanas nespēsīm sekmīgi kārtot nevienu savas kopības problēmu? Vai tomēr pastāv un ja pastāv autoritātes, tad kāpēc, vadoties pēc sūdzībām, notiek autoritāšu graušana, resp. neievērošana?

Trimdas sabiedrībai, trimdas kopībai, ja izprotam un respektējam tās kopā turēšanos, grupēšanos, uzbūves pamatus, kas principā nosaukti par demokratiskiem, nevar, protams, būt trimdas vadonis vai vadoņi. Tas nozīmē, ka atsevišķiem trimdiniekiem varētu būt mazāka vai lielāka ietekme uz citiem, bet ka šī ietekme nekādā veidā neizteiktos kā formāla autoritāte, bet gan pastāvētu, tikai rodot atbalsi un atsaukšanos savu tautiešu sirdīs un prātos. Formālu autoritāti trimdā var eventuāli radīt ar organizāciju starpniecību, bet, trūkstot tam faktoram, ko varētu saprast kā izpildvaru, kas piemīt tādai organizācijai, kā, piemēram, valsts, arī ar trimdas organizāciju starpniecību radītā autoritāte ir ar svaru par tik, par cik tā rod atbalsi trimdinieku sirdīs un prātos.

(Pēc šī principa iznāk, ka trimdinieki ir tāda sabiedriska grupa, par kuru varētu teikt — tā iegūst tieši tādus vadītājus, kādus visvairāk pelnījusi!)

Kādi faktori kavē latviešu sabiedrību ieskatīt, ka sakāmvārds — formula — cik prātu, tik padomu — nekādā ziņā nav radies nevarības un rīcības trūkuma aizbildināšanai? Nobriedušai trimdinieku sabiedrībai jābūt intelektuāli un psiholoģiski spējīgai izveidot struktūru visu sabiedrībā cirkulējošo ierosinājumu uztveršanai un iztīrīšanai, piešķirot šai struktūrai tādu autoritāti, ka debates un eventuāli atzinumi ir saistīgi visai sabiedrībai.

Kas kavē latviešu sabiedrību dzīvot līdzī pārmainām pasaulē, neesot tikai vēlīniem sekotājiem, bet mēģinot notikumus ietekmēt ar saviem atzinumiem, nostāju un rīcību? Kādi faktori mūs dažkārt padara par galējiem tradicionālistiem, par konservātiem, dažreiz pat par reakcionāriem? Vai tas ir tautas raksturā? Vai pastāvīgs autoritāšu trūkums jeb galīga autoritāšu nerespektēšana? Vai mums vēsturē bijušas autoritātes? Kā tās tapušas, kāds liktenis tās piemeklējis?

No otras puses, vai esam ieskatījuši, ka trimda šodien ir vēl izteiktāka daudz un dažādu grupējumu un uzskatu kopība nekā jebkāda cita latviešu sabiedrība agrāk? Un ka trimdiniekus satur kopā tikai idejas un ideālisms un nekādas materiālu labumu vai priekšrocību iespējas tuvākā vai tālākā nākotnē? Trimdā cilvēki vispirms jārespektē tādi, kāditi ir, lai mums visi būtu vēlētāņi eksistēt pastāvošās grupās, tas ir, trimdas kopības ietvaros, gan pārstāvot kopību, gan tiekot pārstāvētiem ar kopību. Ja mēs zinām, ka šis respekta un cieņas princips nedalīts ir visas mūsu biedrošanās pamatā, mums daudz vieglāk kā intelligentai sabiedrībai risināt autoritāšu jautājumu.

Trimdas pamatā ir cilvēks, kam rūp savu bērnu

latviskā izglītība un latviešu nākotne, cilvēks, kas apzinās un ieskata savu vietu un lomu trimdas un latviešu tautas izdzīvošanā nākotnē.

Autoritātes jautājums, lai mēs cik un kā par to runātu, spriestu, trimdā ir pašu latviešu rokās. Mēs būsim, pastāvēsim un darbosimies kā intelektuāli un psiholoģiski nobriedusi grupa, ja i e s k a t ī s i m , ka

- a. patiesi panākumi sasniedzami tikai ar rīcību un nevis ar vārdiem vien, un
- b. spējas meklēt kopējus risinājumus ļoti atkarīgas no tā, par cik sabiedrība apzinās un saprot trimdas un tautas problēmas.

*

Pieskarsimies tipiskam trimdas organizācijas reazon d'etre (un līdz ar to arī autoritātes jautājumam). Vai trimdā lielum lielais vairums mūsu organizāciju ir "biedrības, kur pulcēties latviešiem" jeb vai tās ir "latviskas biedrības"?

Pirmā mirklī jāiesaucas — kāda starpība? Biedrības, kur pulcējas latvieši, taču ir latviskas biedrības! Un otrādi — latviskas biedrības ir biedrības, kur pulcējas latvieši. Šāda izpratne tomēr būtu u z s v a r u neievērošana un a t š ķ i r ī b u devalvācija, kad abi faktori visai svarīgi. Ir liela atšķirība starp pirmā un otrā veida biedrībām. Ir jāizprot un jārespektē uzsvars, kas ir pirmās grupas un kas otrās grupas organizāciju darbā, lai šīs biedrības nezaudētu sabiedrības acīs to autoritāti, ko tām varētu sniegt latviskuma saglabāšanas nozīme. Vai latviešu organizēšanās un pulcēšanās "latviskās biedrībās" notiek, lai veicinātu un padziļinātu (gan jaunu, gan gados vecu cilvēku) saites ar cēlumu, ar savas tautas kultūru, ar savas tautas eksistences problēmām, jeb vai šī organizēšanās un pulcēšanās ir, lai sagādātu ("biedrībās, kur pulcēties latviešiem") satikšanās iespējas cilvēkiem, kas jūtas ērti un patīkami pašu vidū, apmierināti ar savu

dzīvi un ar to, kas viņi ir un ko viņi zina?

No sociālā viedokļa katra organizēšanās ir ar savu vērtību. Taču no "latviskās organizēšanās", no "latviskām biedrībām" jānāk tam latviskās dzīves stiprinājumam, kas līdzsvarotu ikdienas dzīves ietekmi un tās sekas, kā piemēram, latviskā "klusējošā vairākuma" apatiju u.c.

Nebūsim akli un dzīvosim bez ilūzijām! Ieskatīsimies savos cilvēkos, savas sabiedrības šķērsgrizumā, latviešu pārstāvjos! Ir simtiem un simtiem jaunu latviešu — studentu, akadēmiski izglītotu dažādu profesiju pārstāvju, kas diendienā, mēnešiem pakļauti pilnīgi nelatviskas vides ietekmēm. Viņiem vairs nerūp (vai — vēl nerūp!) latviešu organizācijas kā "pulcēšanās vietas latviešiem", jo savu sabiedrisko dzīvi viņi tīri labi un ērti var īstenot, apmierināt mītnes zemes sabiedrībā, saskarē ar darba biedriem utt. Vai ar mūsu organizāciju starpniecību šie cilvēki ir saskārušies ar tīri latviskām problēmām, vai viņi ir aicināti un izaicināti atrast un uzzināt, ko nozīmē un ko ietver daudz skandinātais latviskums visā savā satura un formu dažādībā? Blakus ziedojumu vākšanai un organizācijas biedru naudu maksāšanai un blakus dažāda veida protestēšanai, kādas cita veida saistības latviešu sabiedrība ar savām organizācijām prasa no mums? Kādas cita veida saistības mēs būtu gatavi piedāvāt, vai liktos, ka mums pietrūkst? Vai mums ir kultūrālās un latviskās izglītības programmas dažādiem vecumiem un dažādos līmeņos ar mūsu organizāciju starpniecību?

Latviešu sabiedrības sarīkojumu uzskaitē, kas nepretendē būt tipiska, bet ir savā saturā visai raksturīga, parasti ietver gadskārtējās latviešu biedrību masku balles, mednieku-makšķerņu sarīkojumus, draudžu pavasara vai rudens svētkus, pāris koncertu, gada sapulces, pilnsapulces un dažādas pensionāru sanāksmes un jubilejas. Reti parādās pa referātu un diskusiju vakaram, bet tiem liekas gadījuma raksturs.

Kā lai mēs, piemēram, tiekam pie savas latviskās

dzīves ziņas, ja ne mācoties? Latviskās dzīves ziņas mācīšanās nav tikai mūsu garīgās identitātes veidošana, bet paaudžu paaudzēs krātu atzinumu iegūšana cilvēcisķai sadzīvei. To pamatā, lai kādas revolūcionāras pārmaiņas nāktu, ir cilvēks un viņa spēja racionāli un tikumiski pareizi izvērtēt pasauli un formulēt atbilstošu rīcību. Kāpēc trimdas un latviskās eksistences jautājumi nav "latvisko biedrību" galvenās uzmanības lokā? Kāpēc latviskuma saglabāšana nav galvenais biedrību eksistences, jēgas attaisnojums ne tikai uz papīra, bet arī darbos? Ja tā būtu, varbūt tas būtu ceļš uz autoritātes, uz cieņas un uzticības iegūšanu? Jeb vai mums nav nekādas iekšējas vajadzības ciltāt šādus jautājumus?

JAUNATNE UN LATVISKUMS

Pazīsim jauniešus, savu jaunatni! Atcerēsimies tradicionālos uzskatus, ka jaunatnes — nemiernieces, protestētājas, dumpinieces — loma ir tikpat veca kā pati cilvēce un ka paaudžu pretešķību, paaudžu plaisu radītās pārestības un ciešanas visu laiku bijusi cena, ko cilvēce maksājusi par šīm pretešķībām un atšķirībām, jo tās bijušas progresa rosinātājas.

Pazīsim savus jauniešus! Ieskatīsimies savas latviskās un latviešu cēluma jaunatnes problēmās pasaulē un, cik iespējams, arī Latvijā. Apzināsimies arī, ka mēs jaunajām paaudzēm varam ļoti darīt pāri, tik daudz par viņiem kontekstā ar latviskumu runājot un tik maz viņus latvisķi izglītojuši!

Jo sociāli paļāvīgāka un psiholoģiski nobriedušāka kāda sabiedrība, jo labāk tā izprot paaudžu pretešķību problēmu kā nenovēršamu un dabisku situāciju, kura gudri un godīgi ievirzāma vai izmantojama sabiedrībai par labu pozitīvā veidā.

Svešumā dabiskā paaudžu plaisa, trūkstot latviskai videi un pilnīgai vai augstvērtīgai latviskai izglītībai, ieguvusi citas, svešas dimensijas, asumu. Ar dzejnieka Valža Krāslavieša vārdiem (dzejoli "Evolūcija", studiju grupas biļetenā", Nr.42, 1975. g.) plaisa starp vectēviem — kramiem, dēliem — kramiņiem, kas vēl latviskas vides izglītoti, un mazbērniem — pūpēdīšiem, kas īsteni auguši, izglītojušies "ne še, ne tur" un arī nepieder "ne še, ne tur", liekas gandrīz jau nepārvarama.

Simtiem jaunu latviešu cēluma studentu un jauniešu latviskums lielum lielā vairumā robežojas ar — neko, tas ir gandrīz bez nozīmes, tas ir nenozīmības pakāpē. Ne šie jaunieši zina valodu, ne pazīst tautas kultūru, ne tautas dzīves ziņu un dzīves veidu. Neko substanciālu nezinādami, viņi iedomājas, ka latviskums ir tā sabiedriskā sadzīve, ar ko sastopamies dažādos bazāros, pavasara un rudens ballēs un citās latviešu sanāksmēs, kurās runātāji un sludinātāji viņiem liekas kā gidi svešās telpās, nesniedzot viņiem nekādas informātivas atbildes uz eventuālām problēmām.

Tāpat liekas, ka mūsu dienās (kaut arī tas jau teikts par atsevišķiem vēstures posmiem agrāk) jaunatnes dumpīgums pasaulē ir pārsniedzis visas robežas. Jaunieši mūsu dienās sacēlušies pret daudzām Rietumu civilizācijas visrūpīgāk sargātām vērtībām ceļā it kā uz visatļautību un anarchiju. Raksturīga ir noārdīšana, nesniedzot vietā nekā jauna, konstruktīva.

Latviešu cēluma jaunieši nav šīs mūsu dienu dumpīgās jaunatnes priekšpulkos (vai tāpēc, ka viņi būtu tikai pūpēdīši), bet viņi centīgi turas līdzī laika garam, it kā citus atdarinādami. Šāda pozīcija viņiem raksturīga tāpēc, ka, nebūdami pietiekami droši latviski, būdami tikai pūpēdīši, viņi vienkārši pakļaujas "ielai" un tās ietekmēm, tā izvēlēdamies savai intelektuālai attīstībai atbilstošāko ceļu. Latviešu jaunieši nav Rietumpasaules dumpīgā procesa priekšgalā, bet, no otras puses, tie nekādi nespēj izvairīties no tā ietekmes un meklēt (vai tiem nav iespējas meklēt) glābiņu un patvērumu

latviskajā pasaulē.

Latviešu jaunieši nav arī sacēlušies pret latviskumu. Varbūt tā viņos par maz, lai pret to kaut kādā veidā saceltos. Ja latviešu cēluma jaunieši tomēr ir pret kaut ko protestējuši, ko varētu uzlūkot kā protestu pret latviskumu, tad tas ir pret latviskuma saglabāšanai (kā uz cilvēku gribas uz būvētām pasākumiem) līdzī nākošo prasību pēc stingras disciplīnas un pret fanātismu. Dažos gadījumos iznācis, ka dabiskā atkratišanās no savu vecāku aizbildniecības visietekmīgāk rezultējusies ar aiziešanu citās tautās un ar latviskuma pamešanu.

Dažos gadījumos bijusi latviskās ideoloģijas (ne latviskuma kā tautības raksturību kopuma) un sabiedrības organizātoriskās struktūras kritika vai sacelšanās pret to. Diemžēl, vecākās paaudzes reagējušas galvenokārt ar ievainotu vai apvainotu fanātiķu pretuzbrukumiem vai aizstāvēšanos.

Jaunās paaudzes principā vienmēr ir esošā kritizētājas, bet reti kad pietiekami gribīgas un izturīgas, lai strādātu pārmaiņu virzienā. Daudz jaunu latviešu trimdā tomēr esam zaudējuši un zaudējam tāpēc, ka pārraujam pat tās minimālās saites, kas jaunām paaudzēm ir ar "pastāvošo iekārtu", prasīdami viņu vecumam neatbilstošus iesaistīšanās apliecinājumus un citādus latviskuma demonstrējumus. No otras puses, nespēdami dot pilna laika latvisku vidi, bet tikai dažus sporadiskus latviskas kultūras izpaudumus, nonivelēdami latviskumu uz biedru naudu un ziedojumu vākšanu vai baļļu apmeklēšanu, ievirzām šos jaunos cilvēkus arvien dziļāk apkārtnes vidē tikai par savas personīgās karjēras veidotājiem un indiferentas ģimenes dzīves būvētājiem.

Kaut no malas varētu likties, ka latviešu cēluma jauniešu iekļaušanās globālajā visatļautības kustībā būtu tikai asprātīgi atrasta iespēja pavadīt jauku, bezrūpīgu, bohēmisku jaunību un "baudīt dzīvi", tad šādas motīvācijas kā vienīgās ieskatīšana un atzīšana būtu liela kļūda. Ideālists ir un vienmēr paliks jaunības uni-

versālā un galvenā raksturība. Tā izteicas vajadzībā meklēt un pieņemt visāda veida dzīves izaicinājumus, lai šai konfrontācijā apjaustu sevi, apzinātos sevi, savas vājības, savu stiprumu, lai noskaidrotu pats par sevi — kas es esmu?

Jaunības ideālisms prasa cīnīties pret netaisnību, kalpot cilvēcei, bagātināt cilvēka garu un dzīvi. Kā latviskums ir izpaudies trimdā, lai pievērstu sev vai savaldzinātu jauno latviešu ideālismu? Vai jaunie latvieši pazinuši, piemēram, premisi par atgriešanos Latvijā un visu to, ko šī apņemšanās varētu ietvert sevī? Jeb vai mēs savus bērnus esam tikai audzinājuši par šādas vai tādas patvēruma zemes mazpilsētiņas birokrātiem? Vai mūsu latviskums trimdā: organizācijās, draudzēs, sadzīvē, ģimenēs nav bijis par daudz fragmentārs un sadrumstalots, lai sniegtu jaunajiem latviešiem pilnīgu savu attēlu? Kāds ir šis latviskais leņķis, no kura mēs, latvieši, skatāmies pasaulē un kurā pasaule kriet un atspoguļojas mūsos?

Jaunās paaudzes uztverē mūsu piekoptā latviskuma saglabāšana nedrīkstētu tikt uzlūkota tikai par eksklūzīvu un eksotisku kādas pilnīgi pret savu labumu orientētas, tikai sevī centrētas cilvēku grupas saglabāšanas sludināšanu. Latviskuma saglabāšanai ir vairāki aspekti. Mēs apzināmies, ka cilvēciskas vērtības, kas izpaužas latviskumā, bagātina cilvēci, ka tās tapušas dabiski un tāpēc sargāmas cilvēces interesēs. Mēs apzināmies, ka latviskums neierobežo neviena individa garīgo attīstību un augšanu, savas personības pilnīgāko apliecināšanu un ka evolūcijas ceļā tapusi cilvēku dalīšanās tautās iemieso sevi universālu patiesību par cilvēku personību atklāšanos daudz dažādos atšķirīgos veidos.

Mēs apzināmies, ka latviskums ir mūsu dvēseļu, mūsu garīgā cilvēka saite ar mūžību, ka mēs ar visiem saviem latviskuma saglabāšanas centieniem glabājam arī savu senču garīgos centienus tādus, kādi tie izteikušies.

Latviskā izglītības un latviskā ideoloģijas uzdevums ir saglabāt kopēju valodu arī vārda tiešajā nozīmē starp jaunāko un vecāko paaudzi, lai mēs cits citu varētu saprast un lai latviskums izteiktos ideālos, ko jaunatne varētu augstu novērtēt un arī apliecināt vai pasludināt par saviem.

PAR LATVISKUMU NOBEIDZOT

Nebūsim netaisni, neizrādīsim savu cilvēcisko nepacietību, prasdami, kāpēc mūsu tautai nav tādi modernās gara kultūras darbi, kas izceltos Eiropas gadu tūkstošiem vecās kultūras ietvaros, kāpēc pasaule nepievērš mums nekādu lielo vērību, novietodama, piemēram, mūsu literātūru minoritāšu literātūru grupiņā utt. Vai apzināties, ka pagājuši tikai nedaudz vairāk kā simts gadu, kopš pirmais izglītotais latviešu cēluma cilvēks, kas nepārtautojās un uz savām durvīm uz savas vizītkartes aiz sava vārda pielika — latvietis, simboliski dokumentēdams tautas nacionālās atmodas sākšanos! Tautības apzināšanās, savas valodas kopšana, attīrīšana no nelatviskām formām un jaunināšana sakarā ar laikmeta prasībām ir nedaudz vecāka kā simts gadu. Tautas atmodas un modernās dzīves un gara kultūras apvienošanās ar tautas kultūras mantojumu, kas dokumentēts tautas dziesmās, folklorā un kas atklājas arhαιoloģiskajos izrakumos un etnografiskajā pētniecībā šādā īsā laika posmā īsti var tikt tikai ievadīta. Par spīti īsajam laika posmam un dažkārt ļoti jūsmīgai, romantiskai tagadnes kultūras sasaistīšanai ar pagātni vai tagadnes kultūras bagātināšanai ar pagātnes mantojumu, ir radusies tāda moderna latviska gara kultūra un tāda moderna tauta, šis kultūras nesēja izpaudums, ka tapuši visi priekšnoteikumu latviskā

kultūras tālākveidošanās gaitai un, nav novēršams, talantīgu vai ģeniālu izpaudumu nākšanai.

*

Mums zināms, ka, piemēram, mūsdienu jūdaisma formulēšanā piedalījušies un piedalās liels pulks žīdu domātāju, pat tādu, kas ir ar pasaules slavu jautājumos, kuriem nav nekāda sakara ar sabiedriskām zinātnēm un etniskiem, nacionāliem aspektiem. Tāpēc mums būtu jāieskata, jāatzīst, ka mūsu meklējumi, mūsu studijas latviskās dzīves jautājumos, par cik viss tas atspoguļojies tautas folklorā, kultūrālajā mantojumā, tautas daiļradē — tautas dziesmās, mīklās, ticējumos, sakāmvārdos, aforismos utt. un mūsu modernajā kultūrā, ka visi mūsu centieni ir vēl (bez cinisma!) bērnu autiņos, ir pirmie uzmetumi, pirmie nevarīgie soļi.

Latviskums, saglabāts un saglabājies līdz mūsu dienām, manuprāt, ir kā vēstures gaitā tapis vidus ceļš, dažādu politisku uzskatu un dažādu pie latviešiem sastopamu reliģisku pārliecību kopsaucējs. Vēsturiskā attīstības gaitā tapusi politiski un reliģiski dažādu, nevienādu uzskatu latviešu tauta. Mēs tai un cits citam darām gauži pāri, bieži rūgtos vārdos kritizēdami sevi, tas ir, šīs situācijas sekas, un aizmirdami saprašanās lielo dziedinātāju, audzinātāju spēku. Vēstures radītā situācija prasa no latviskuma ietvert sevi domu, formulu, vadlīniju par

Tautas vienotību dažādības robežās.

Tas vispirms nozīmē izprast un ievērot starpību starp jēdzieniem vienotību un vienveidību un konsekventi novērst šo jēdzienu apzinīgu vai neapzinīgu jaukšanu. No otras puses, tas nozīmē konsekventi atzīt gan kā vēsturisku mantojumu, gan kā demokratiskas plūralistiskas sabiedrības būtisku daļu uzskatu dažādību

un nevienādību. Latviskums ar savu eksistenci, resp. tā pastāvēšana pati par sevi, jau apliecina, ka tas meklē, cenšas panākt vienotību latviešu un tautas dzīvē vispār, bet ka tas noraida jebkuras vienveidības uztiēpšanu un uzspiešanu latviešu grupām, sabiedrībai un tautai.

Šai domā, formulā, vadlīnijā par t a u t a s v i e n o t ī b u d a ž ā d ī b a s r o b e ž ā s un tās konsekventā realizēšanā varbūt slēpjas a t s l ē g a , kas ļauj izprast un spēj novērst līdz šim sastopamo latviešu dalīšanos krasās, galīgi naidīgās un diametrāli pretējās grupās, laimes, labumu, patiesības, taisnības atbalsta meklēšanu ārpus savas tautas vai piesliešanos svešām varām, līdz ar to svešu varu spēju to izmantot savā labā savu savtīgu (un tautai naidīgu) mērķu realizēšanā.

1918. un 1919. latvieši proklamēja trīs, vienai otru apkarot un iznīcināt gatavas latviešu valdības Latvijā. 1918. gada 18. novembrī tapa agronoma Kārļa Ulmaņa vadītā "baltā" valdība; 1919. gada 12. janvārī advokāta Pētera Stučkas "sarkanā" valdība; un 1919. gada 16. aprīlī rakstnieka un mācītāja Andrieva Niedras "melnā" valdība.

Vai vēsture nemāca un neliek ieskatīt, kā latviešiem būtu jādzīvo un jāsadzīvo savā starpā, lai tauta pārdzīvotu grūto pārbaudījumu (un izturības pārbaudes) laiku, kas nācis kā lavīna, deldējis tautas fiziskos un garīgos spēkus un mūsu dienās gandrīz kļuvis par ultimāta veida izvēli latviešu tautas "būt vai nebūt" problēmā.

*

Latvieši pasaulē un latvieši Latvijā pakļauti tādām sociālām un demografiskām maiņām, kas ir kā latviskās eksistences pēdējais izaicinājums vispār. Kā mēs varam pastāvēt kā latvieši, dzīvodami uz lielu pārmaiņu robežām? Kā pastāvēt uz plaisas, aiz kuras šodien mums vēl grūti iedomāties (vai mēs tai vairs lāga neticam?) labākas un laimīgākas rītdienas cilvēci, bet kurā mēs

tomēr gribētu redzēt savus latviskos pēcnācējus, savu latvisko kultūru un līdz ar to arī savu personīgo dzīvju un savu centienu iesniegšanos un turpināšanos nākotnē, savas dvēseles nemirstību.

Manuprāt, latviskums pats vēl tomēr nav krīzes stāvoklī. Krīzi gan pārdzīvo latvieši un tā raksturojas kā vajadzība pēc iespējami pilnīga "latviskuma komplekta", no kura katrs varētu ņemt sev svarīgāko, būtiskāko vai trūkstošo savas latviskās identitātes pilnīgošanai. Tāpat vienmēr būtu jāatceras, ka latviskums nav glābšanas riņķa sistēma, bet ir pilnīgs dzīves veids (ar ētiskām un aistētiskām normām, paražām, tradīcijām, ideoloģiju, arī dogmām, un visu pārējo, ko ietver vai piedāvā kāds pilnīgs un no citiem atšķirīgs dzīves veids).

Vēsturiski latviskums atzīst Dieva esamību un atsevišķie, atšķirīgie reliģiskie rituāli, kas tapuši vēstures gaitā, ir mums saistīgi, attiecas uz mums kā cilvēku ceļi pie Dieva. Bet latviskumam kā pilnīgam dzīves veidam jāspēj sniegt visas atbildes, atbalsts un pamats (par cik tas vispār iespējams) mūsu dienu latvietim modernajā pasaulē un latviešiem kā kritiski apdraudētai etniskai kopībai, iemiesojot sevī cerību un ticību tautas izdzīvošanai un laimīgai, bagātai nākotnei. Latviskuma nemainīgās, mūžīgās vērtības — morālas atbildības, līdzjūtības, taisnības, likuma taisnības prasītājas savā latviskā formā un izteiksmē, savukārt kļūdamas estētiskas normas, viss kopā var nodrošināt latvisku mājvietu un latviskas debesis ikvienam latvietim, tai pašā laikā esot vienreizīgs, neatkārtojams pienesums cilvēces kultūrai un nākotnei.

Lieli vārdi, kam mūsu dziļas ticības spēks spēj atņemt visu lieko skaļumu!

*

Latviskais neiedzimst, ja par latviskumu neuzskata tikai iedzimtības ceļā no senčiem mantotas temperamenta un inteliģences raksturības. Latviskumu pārmanto, to

mācoties un to dzīvojot.

Latviskums detaļās mainās no paaudzes uz paaudzi, un it sevišķi atkarā no kultūras vai kultūrām, ar kurām tas saskaras vai spiests saskarties. Mūsu dienās jau varam teikt, ka Latvijas latviešu latviskums ir atšķirīgs no brīvvalsts vai pagājušā gadu simteņa latviskuma, ka atšķirīgs latviskums ir Savienoto Valstu un Kanadas latviešiem un Austrālijas vai Anglijas latviešiem. Bailes no latviskuma "atšķaidīšanās" un "izkušanas" paliks nepamatotas bailes tik ilgi, kamēr visi latviskā dzīves veida aspekti tiks iecerēti, izsapņoti, izdomāti, izdebatēti, aprakstīti, formulēti *l a t v i e š u v a l o d ā*. Šī valoda, latviešu sazināšanās līdzeklis, grūti tulkojamo latviešu tautas dziesmu valoda ar savām īpatnējām (latviskām) kategorijām un jēdzienu sistēmām ir latviešu (lai kur viņi dzīvotu!) saistviela un siets.

Tieši valodas dziļākajās, sīkākajās niansēs slēpjas vai ir paslēptas tās lietotāju gara un dvēseles raksturības, bez kuru atklāšanas, ieskatīšanas valodas lietotāji paliek pusie pazīti, sekli vai virspusīgi iepazīti. Paliek slēpti viņu mērķi, centieni, vēlēšanās, godkāre, kā arī visas citas psiholoģiskās raksturības un citi dvēseles stāvokļi.

Kamēr pastāvēs latviešu valoda, pastāvēs latviskums! Bez latviešu valodas nav latviskuma, nav latviska dzīves veida. *Latviskums ir ieprogrammēts, iebūvēts latviešu valodā*. Tā ir vienreizīga, neatkārtojama vienība un mijiedarbība starp kādu filozofiju, dzīves uzskatu un starp valodu, kurā tas izteikts.

*

TREŠĀ DAĻA

LATVISKĀ IZGLĪTĪBA

LATVISKĀ IZGLĪTĪBA — ATSKATOTIES

Ja atskatīsimies pagātnē, saskarsimies ar dažu labu personīgu pieredzi un vērojumu, kam vēlāk atsevišķās nodaļās mēģināsim pieskarties lietišķāk un sistematiskāk.

Nonācis trimdā, vairs neesmu gājis latviešu skolās. Man nav pazīstami materiāli par trimdas skolu vēsturi. (Cik zināms, šo vēsturi raksta un sen kopš uzkrāj līdzekļus tās publicēšanai.) Mana trimdas pieredze tāpēc ir individuāla liecība par jautājumiem un par atbilžu meklēšanu tik svarīgajā latviskās izglītības laukā vispār un pieaugušo latviskās izglītības centienos īpaši.

Kad sāku vest uz latviešu papildskolu savus bērnus un īsu brīdi pat mēģināju palīdzēt kādas sestdienas skolas darbā, būdams vecāku padomes priekšsēdis — toreiz, pirms 25 gadiem, vienīgais priekšstats kā sekmēt latvisko izglītību bija: materiāli — ar naudu un morāli — ar darbu — atbalstot to latvisko izglītību, ko toreiz

reprezentēja tā dēvētā trimdas skola.

Latviešu valodu mani bērni iemācījās savā ģimenē, ģimenē iepazīna latviešu pasakas un teikas, tautas dziesmas, mācījās mūsu vēsturi, paražas, tikumus un svētkus. Mūsu ģimenē par šāda veida latvisko izglītību sākumā izšķirās intuitīvi un tikai vēlāk pamatoja savu izšķiršanos ar socioloģiskiem vērojumiem un atzinumiem.

Šodien, turpat trīsdesmit gadu vēlāk, latviskā izglītība beidzot un arvien izteiktāt, manuprāt, iegūst to izpratni un uzsvaru, kas jau sākumā bija tās eksistences pamats. Starplaikā sakrātie vērojumi, pārdomas, secinājumi varētu būt rosinājums tālākām debatēm. Jāpiebilst, ka tie galvenokārt skar tā dēvēto trimdas skolu vai latviešu papildskolu — mācību stundas latviešu valodā sestdienās vai svētdienās bērniem pamatskolas un dažos gadījumos vidusskolas pirmo klašu vecumā. Vasaras vidusskolas, latviešu nometnes un universitātes līmeņa kursi par latviskiem priekšmetiem īsti vairs neietilpst tā dēvētās trimdas skolas aizgājušā posmā.

Īpaši gribas uzsvērt, ka daudzu izcilu vidējās paaudzes paaudžu un paaudžu-domātāju dēļ latviskā izglītība pēdējo gadu laikā piedzīvo interesantu, intensīvu un krasu pārvērtēšanas posmu, tās saturu un metožu analizēšanu un varbūt jaunu mērķu definēšanu jeb tā dēvēto prioritāšu maiņu.

Vienmēr, pirms kāda institūcija izšķiras par svarīgiem soļiem maiņu virzienā, ir nepieciešams rosināt, lai iespējami pilnīgi būtu pārskatīts noietais ceļš un paveiktais darbs.

*

Kādi svarīgākie vērojumi vai secinājumi palikuši prātā no personīgās pieredzes par latviešu skolotājiem svešumā, par latviešu skolu kā vietu, kur sapulcējas bērni un jaunieši, par skolas un ģimenes, par skolotāju un vecāku attiecībām, par ģimenes lomu latviskās izglītības darbā?

Latviešu skolotājiem par savu darbu svešumā trimdas sabiedrība spējusi maksāt tikai simbolisku atlīdzību. Ja šo atlīdzību izprotam un uzskatām kā simbolisku, tad abām pusēm, devējiem un ņēmējiem, to vajadzētu darīt — dot un ņemt — ar pienācīgu cieņu.

Skolotāja darbs latviskās izglītības laukā svešumā ir ļoti grūts uzdevums, jo panākumi un neveiksmes nav pilnīgi skolotāju kontroles lokā, nav pilnīgi atkarīgi no viņu darba vien. Latviskās izglītības darbā svešumā skolotāju darba sekmes visai atkarīgas no bērnu vecāku atbalsta un pamudinājumiem. Vecāki var nojaukt vai anulēt daudz no papildskolā paveiktā, ja viņi, piemēram, par skolas darbu bērnu acīs vienkārši neizrāda nekādu interesi. No latviskās izglītības viedokļa raugoties, viņi var pat rādīt saviem bērniem tādu dzīves veidu un nostāju, kas ir atšķirīgs vai pretējs tam, ko māca latviskā skolas izglītībā. Un tur, kur saskaras vai pat nostājas viens pret otru skolas un skolotāju paraugs pret ģimenes jeb mājas paraugu, audzinātāji atzīst, ka bērnu vecumā māja vienmēr esot uzvarētāja. (Šai gadījumā netieši tiek pasvītota ģimenes loma arī latviskajā audzināšanā.)

*

Latviskās izglītības darbs, šķirts no latviskās apkārtnes un trimdas dzīves apstākļos, savā trīsdesmit gadu ilgajā praksē paspējis un ļāvis norādīt uz pāris šķēršļiem, kas, turpinot pastāvēt, kļūst it kā nepārvarami, jo tie nostājas pret efektīvu izglītības darbu, rada paviršu, gadījuma rakstura pieeju gan skolotājos, gan bērnos un iedragā cieņu pret šo cēlo darbību.

Viens šķērslis ir papildskolas vajadzībām šur un tur irētās telpas, kurās nav iespējams radīt nekāda veida latviskās identitātes sajūtu. Šādās klasēs no uzskatāmiem mācību līdzekļiem neko nedrīkst piestiprināt un atstāt pie sienām. Šādās irētās telpās bieži vien visa klase — skolēni un skolotāji, atstāti tādu svešu telpu pārziņu pretīgas

ricības varā, kuru neizpratne vai antipatijas izglītības darbam viņiem svešā valodā rada ne tikai fiziskus traucējumus (nav notīrītas tāfeles vai tās pat piepeši nav atrodamas, zināmas, noteiktas telpas nav kārtībā, nav pieejamas), bet ir arī ar savu demorālizētāju, nospiedīgu ietekmi uz bērniem un skolotājiem. Tāpēc savas pašu mācību telpas ir tik svarīga latviešu papildskolu un latviskās izglītības daļa. Tāpēc pat pašas mazākās latviešu draudzes vai latviešu biedrības mājas istabas, ja tās ir arī skolas un skolēnu ricībā, palīdz daudz sekmīgāka mācīšanas un mācīšanās darba izveidošanā, radot (lai cik neliela un ierobežota tā būtu) latvisku vidi arī telpā, vidi, ar kuru tomēr var identificēties, kurai var dāvāt savu uzticību, lojalitāti, no kuras tomēr strāvo latviskums — raksturību un vērtību kopums, ko iepazīt, pārmantot, padarīt par savu taču ir visa šī izglītības darba galvenais uzdevums.

Otrs no tā dēvētajiem nepārvaramiem šķēršļiem ir šādā uzbrīvprātības principiem radītā izglītības sistēmā automātiski iebūvēts defekts, proti, iešana skolā tiek uzlūkota par brīvprātīgu, kas nozīmē, ka turp var iet šad un tad. Tāpēc latviskā papildskola daļēji atradies it kā sacensībā ar izbraukumiem zaļumos (piknikiem), ar mūzikas stundām un desmitiem citu nedēļas nogaļu vilinājumiem. Lai arī šī ir brīvprātīgi radusies izglītības sistēma, tad obligāta, regulāra skolas apmeklēšana ir vienīgais garants, ka skolotāji ļoti ierobežotu stundu skaita ietvaros var realizēt sekmīgu mācības darbu un iecerēto mācību programmu īstenošanu. Citādi vecāki bērnos palīdz izveidot tādu lietu un notikumu vērtības skālu, kurā latviskai izglītībai, latviešu valodas mācīšanai visai apšaubāma vieta, proti, ja nav citur kur iet, tad var iet arī uz latviešu skolu.

Latviskā izglītība papildskolās — tādā izpratnē, kādā tā pastāvēja trimdas pirmajos pāris desmit gados — nepārprotami parādīja, cik liela nozīme un cik vienāda šī nozīme izglītības darbā piekrita gan skolai un skolotājiem no vienas puses, gan bērnu vecākiem un visai ģimenei no

otras puses.

Princips par latvisko izglītību no šūpuļa līdz kapam, ko mums, izkļiedētiem pasaulē, diktē turpmākās gaitas (trimdā, svešumā, ārpus Latvijas teritorijas) un ko diktē pārtautošanas un denacionālizācijas politika Latvijā (par ko runāsim vēlāk) nostata bērnu vecākus un visu ģimeni visas latviskās izglītības darba centrā un prasa ikvienam tautas piederīgam apzināties un respektēt ģimenes kardinālo lomu tautas kultūras saglabāšanā un tautas pastāvēšanā.

*

Vadoties no personīgās pieredzes un vērojumiem, latviskās izglītošanas rezultāti papildskolās laika posmā starp 1955. un 1970. gadu bijuši ietekmīgi tur, kur nav bijis pārkāpts šis izglītības nerakstītais pamatprincips, tas ir, nav noseboti latviskās izglītības pirmie soļi ģimenē. Mūsu dienās latviski apzinīgās trimdas jaunās paaudzes ir galvenokārt ģimenē laikus sāktās latviskās izglītības produkti.

Ko mēs tai laikā darījām ar tām balsīm no jauno vidus, kas, palikdami pie latviešiem, prasīja ieskatīt trimdas latviešu jaunatnes dzīves un latviskās izglītības reālo situāciju, atsacīties no maldiem, meklēt jaunas pieejas? Ieskatīsimies tikai "Jaunās Gaitas" lappusēs tās sākuma gados, kad izdevums bija "rakstu krājums jaunatnei" un "brīvās Latvijas jaunās paaudzes raksti": Andrejs Pablo Mierkalns "Atpakaļ pie tautas atmodas laikmeta augstajiem latviskuma ideāliem" (Nr. 1, 1955.), Valters Nollendorfs "Vecais un jaunais" (Nr. 2, 1955.), Valija Ruņģe "Ģimenes iekšējā vienība" (Nr. 3, 1956.), Jānis Klīdzējs "Iela un paaudzes" (Nr. 4., 1956.), Gunars A. Irbe "Nacionālās audzināšanas teorētiskie pamati" un J.P. "Ģimene — garīga dzimtene" (Nr. 5, 1956.), Dzintars Freimanis "Jaunieši un latviskā kultūra" (Nr. 6, 1956.), Dace Kalna "Kas ir trimdas latviešu jaunatnes dzīves problēmas" (Nr. 8, 1957.), Valters Nollendorfs "Latviešu

kultūras semināra ideja" (Nr. 10, 1957.), G.I. "Latviešu jaunatne emigrācijā" (Nr. 19, 1959.) u.c.

Trimdas sākuma gados pat mūsu tautiskie vadītāji, par jaunatnes dzīves problēmām runājot, vispirms bija norūpējušies par latviešu cēluma bērnu karjēras iespējām, ne par viņu latvisko izglītību. Latviešu kultūras institūta 1956. gadā Ņujorkā izdotais rakstu krājums "Jaunatnes dzīves problēmas" ir tipiska liecība par to. Krājums galvenokārt nodarbojas ar aroda izvēles problēmām un akadēmisko arodu aprakstiem un no krājuma 118 lappusēm 40 veltītas jaunatnes un sporta problēmām, īpaši sporta "kaitīgumam", kaut, piemēram, šodien izrādās, ka latviešu jauniešu sportistu vienības, pēc preses ziņām, ir gandrīz vai aktīvākās latviešu jauniešu grupas.

1957. gadā Dace Kalna, divdesmit divi gadi veca autore, rakstīja: "Izlasot rakstu krājumu no viena vāka līdz otram, palika ļoti gaišs iespaids: latviešu jaunatnei ir tikai viena problēma — sports... Interesants bija rakstiņš par latviešu jauno mākslinieku augšanu trimdā; padomdevējs un uzmundrinošs raksts "Jaunatne un teātris". Pārējie rakstiņi, cits sāks, cits garāks, pieskaras psiholoģiskām, ētiskām un ekonomiskām temām, kurām tieša sakara ar latviešu trimdas jaunatnes problēmām nav."

"Vai tas bija šī rakstu krājuma nolūks? Ja tā, tad tas savu uzdevumu ir izpildījis un ar atvieglotu sirdi varam konstatēt, ka latviešu jaunatne trimdā ir gluži tāda pati kā amerikāņu jaunatne savās mājās. Bet tā ir tikai ilūzija. Kamēr vēl ir latviešu jaunatne un kamēr tā ir trimdā, tai ir problēmas — daudz dziļākas nekā vietējam jaunietim, problēmas, kas stāv pāri skriešanās sacīkstēm, piemērotu arodu atrašanai, apdāvinātībai dažādajās mākslās."

"Kādēļ man jāpaliek latvietim? Cik ilgi varēšu dzīvot "dubulti"? Kādēļ man jāsaucas par latvieti, ja latviešu sabiedrība man nekā nedod? Vai man jābūt latvietim tikai tādēļ, ka mani vecāki tādi ir? Mani garīgie draugi ir

amerikāņi; mani vecāki domā par mājas izmaksāšanu un bijušiem amatiem. Bet kad es mājās vairs nejūtos labi un to pasaku, kļūstu viens no "pazudušās jaunatnes". Kādēļ? — Šie un daudzi citi jautājumi paceļas — un pacelsies aizvien vairāk latviešu jauniešos. Ir tiesa, daži no tiem skan savtīgi. Bet vai varam prasīt, lai jaunieši, kas varbūt savu dzimteni pat redzējuši nav, negribētu vismaz zināt, kādēļ viņiem jābūt latviešiem? Vienkārša atbilde — tādēļ, ka tu tāds esi — reti kādu apmierina. Jaunatne stāv krustceļos, tai ir jautājumu bez gala. Viņi vaicā, bet atbildes nerod. Un tās, ko rod, tās neko neizskaidro. Šī nav maza problēma. Bet pat šādā rakstu krājumā vienīgās atbildes, ko jaunais vaicātājs saņem, ir: nespēlē bumbu, atrodi arodu — vai tas dziedātāja, inženiera, daktera vai mācītāja. Negribu noliegt šo padomu vērtīgumu — citos apstākļos. Ja pēc 20 gadiem Amerikā būs veiksmīgi dziedātāji, inženieri, dakteri un mācītāji, bet starp tiem neviena latvieša — vai tad šodienas trimdas jaunatnes problēmas ir atrisinātas?" (Jaunā Gaita, Nr. 8, 1957.)

Kas notika ar toreizējo divdesmit un trīsdesmitgadnieku sniegto situācijas analīzi un ierosinājumiem? Liekas, nekas! Toreiz vēl nekādā veidā neiedragātais vidējās un vecākās paaudzes trimdinieku kultūralais cietoksnis, liekas, vairumā pameta ierosinājumus pat bez lielām debatēm, pieņēma vienu otru formālu lēmumu (piemēram, 1957. g. ALA-s kongresa lēmums par "latviešu kultūras semināra" dibināšanu jauniešu latviskās izglītības sekmēšanai). Dažā gadījumā vienu otru dumpinieku publiski "nopēra".

Vēlāk latviešu sabiedrība sastapās ar asākiem protestiem, kas jau apvainoja to liekulībā un nepareizas, aizspriedumainas nostājas mācīšanā pret mītņu zemes sabiedrību, pret jauktām laulībām utt. Sākotnējās analīzes ar pozitīviem ierosinājumiem bija nomainījuši jau daudz skarbākas izteiksmes domu izpaušumi.

*

Kādas bijušas trimdas latviešu galvenās raksturības, sastopoties ar savas trimdas dzīves problēmām (latvisko izglītību ielēšot), vai nespējot vai izvairoties sastapties ar tām? (Savās svešuma piezīmēs es atkal un atkal sastopos ar šai jautājumā ietvertu raksturību izskaidrošanas mēģinājumiem.)

Dēvēsim to par viensētņieku mentālītāti, par latviešu egoismu vai nenovīdību, bet mēs esam dzīvojuši (salīdzinājuma pēc) kā lielā purvā, neievērodami, neredzēdami vai negribēdami redzēt, ka dažs labs kaimiņš mudinājis uz purva nosusināšanu un nācis pat ar savu plānu. Mēs viņu un viņa plānu, liekas, esam pilnīgi ignorējuši, it kā viņa nemaz nebūtu, it kā purva nebūtu, it kā rāvainais ūdens mums nemaz nesmeltos mutē. Mēs esam savu kaimiņu un viņa plānu ignorējuši arī tā, ka, ne tev, ne man, piepeši esam nākuši ar saviem plāniem pilnīgi kā ar kādiem jaunatklājumiem ... Kādā Amerikas Latviešu Apvienības kongresā Čikagā, piemēram, debatējot par jauno latviešu ieinteresēšanu latviešu valodas studijām Rietummičiganas universitātes kursos, pieceļas kāds akadēmiski izglītots latvietis un paziņo, ka latviešu valodas kursus "bez grūtībām" varot noorganizēt arī tanī universitātē, kur viņš strādā. Bet debatēt jau kongress debatēja par studentu apātiju! Rāvainais ūdens smeļas mutē... Kopsavilkumā ir licies tā, ka nevienam pašos pamatos nav interesējis vai neinteresē purva nosusināšana. Kā varētu dēvēt šo neparasto stāvokli cilvēku attiecībās, kāds bieži iezīmējas trimdas latviešu dzīvē?

Mēs trimdā it kā nespējam iet tai virzienā, kur pulcētos kopā prāti un līdzekļi. Brīnumainā kārtā spējam atrast arvien jaunus sarežģītumus vai par tādiem kļūstam paši ar savu nostāju. Vai mums ir vadītāji, autoritātes, kam ir spēks, izturība un vieda gudrība vienot un apvienot mūsu smadzeņu un mūsu muskuļu spēku? Jeb vai mums piemeties vadātājs un pašnīcināšanās un pašnāvības tieksmes mūsos jau ieprogrammētas tik pamatīgi, ka vairs nebūtu ceļa

atpakaļ?

Dzīvodams līdz trimdas aktivitātēm, esmu mēģinājis novērot, uzminēt, par cik mēs uzklausām cits citu. Maz! Parasti mēs otram nemaz neļaujam izrunāt līdz galam, jo mēs katrs pats visu zinām labāk, jeb vai gribam runāt par kaut ko savu un kaut ko citu. Vai arī mēs otru uzklausām tikai pieklājības pēc, kā mācīts par labu uzvešanos sabiedrībā. Mums arī, liekas, nepatīk sarkastiskas šīs situācijas analīzes, jo, piemēram, kāds trimdas laikraksts nepublicēja šādu īsu anekdota veida lasītāja vēstuli, kas trimdas latviešus sadalīja divi lielās grupās: vienā — latvieši, kas zina visu, otrā — latvieši, kas zina visu labāk.

Bez savas "noteiktas adreses" palikusi latviskā izglītība debatēs par savu nākotni saduras ar latviešu sabiedrības un īpaši latviešu runas vīru sava veida schozofreniju? Vai schozofrenijas simptomi nav parādība, ka daudz un nepārtraukti slavējam latviskās izglītības lomu un svaru, bet paši nedz padziļinām, papildinām savu latvisko izglītību, nedz lūdzam saviem piederīgiem to darīt? Vai trimdā nav runas vīri, kas nosoda par "nodevējiem" latviešu jauniešus, kuri meklē kultūrālās un emocionālās saites ar tautu Latvijā (latviskās izglītības un tautības saglabāšanas komponentus), bet kuru pašu bērni jau sen aizprecējušies citās tautās, pārtautojušies, asimilējušies? Vai nav cilvēki, kas pārmet citu tautu un valstu piederīgiem latviešu un Latvijas problēmu neizpratni un neinformēšanos par tām, bet kam pašiem, kā var secināt, nav nekādu lielu zināšanu vai priekšstata par tautas neseno 50 — 60 gadu vēsturi, nedz par šodienas situāciju Latvijā? Vai liekulīgu vārdu plūdi (lip service) latviskumam nav vainas sajūtas izpaudums? Vai vainu meklēšana citos cilvēkos un visdažādākos aspektos nav pašiem savas apziņas un sirdsapziņas atbrīvošana no visāda spiediena un nastām? — Šādā situācijā piedzīvojām, piemēram, debates par latviešu ģimnaziju Amerikā, par latviešu valodas kursiem utt. Šāda ceļa galā tagad stāv arī mūsu latviskās izglītības būt vai nebūt.

Vienmēr taču būs "tik padomu, cik galvu", bet kas ir tas instinktīvais kavēklis, kas liedz un neļauj mums ar savu rīcību apliecināt kādu citu tēvu tēvu gudrību, ka "viena pagale vien nedeg"? Latviskās izglītības un tautas pastāvēšanas ceļš mūsu dienu pasaulē ir izaicinājums mūsu viensētnieku dabai un mentālītai. Tas ir izaicinājums mūsu inteliģencei un mūsu intelektam. Laikam nekad nevarēsim atļauties vienīgi "katrs par sevi" un "katrs sev" principus. Mums varbūt būs ļoti daudz jāmacās no citām kultūrām un no citu tautu pastāvēšanas pieredzes. Mums varbūt būs, solīti pa solītim sperot, jāiemācās dzīvot ar atziņu, ka latviešiem ir jābūt atbildīgiem un norūpētiem citam par citu; ka cita ceļa un citu iespēju nav, ja gribam pastāvēt kā tauta, kā kultūrala vienība.

*

Godīgiem cilvēkiem nav viegli adresēt skanīgus aicinājumus citiem! Varbūt vienīgi tad viņi tā dara, ja vispirms tos ir paši adresējuši sev un pārbaudījuši ar sava cilvēcīgā spēka vai nevarības mēru. Cīnīdamies ar savu vājumu, meklēdams spēku, cilvēks jautā, cilvēks aug un veidojas. Kas atrod pamatus, atrod spēku savā tautā, tas vairs nevar klusēt. Tas vēlas dalīties, kā priekā un vērtībās gatavs dalīties patiesu bagātību atradušais.

Nepaliksīm aprobežoti mietpilsoņi pret savu latvisko kultūru, pret mūsu tautas kultūras bagātībām. Neviens nav apsūdzēts, bet visi ir mudināti pārvērtēt situāciju. Ja atskan sauciens, ka mūsu savā veidā labi organizētā latviešu sabiedrība nepievērš vajadzīgo vērību un galveno vērību latviskuma un latviskās izglītības prioritātēm un paiet tām it kā garām mazāk svarīgu sentimentā un gastronomijā, kulinārijā, pavāru mākslā bazētu prioritāšu vārdā. Latviešu sabiedrībai ir līdzekļi, ir spējas, ir apbrīnojams cilvēku materiāls, bet tā bieži vien uzvedusies kā visai ordināra emigrantu kopība. Cik naudas un enerģijas nav aizgājis pat mītnu zemju

sabiedrībā par izēšanās ziņā vienreizīgām latviešu kāzām, iesvētībām, bērnu kristību svinībām? Un cik naudas un enerģijas atlicis latviskai izglītībai un tautas kultūrai? Cik mums ir universitātes līmeņa latviešu valodas, latviešu vēstures un mūsu dienu latviskuma studiju? Kāds ir sabiedrības un kāds ir latvieša, jauna vai veca, atbalsts ar līdzekļiem un piedalīšanos latviešu kultūras un jaunrades veicināšanai? Nav arī nevietā prasīt, kāpēc cilvēkiem, kāpēc talantiem, kas mūsu sabiedrībā, mūsu tautā varētu kļūt garīgas autoritātes, kuras ar savu paraugu vien jau spētu iedvesmot lielam darbam, jāklūst it kā par sabiedrības kritiķiem un jāmēģina iedvesmot citus no dumpinieku pozīcijām.

*

Dzīves pieredzes brīdināts, atkal un atkal sev prasu, kāpēc rosināt jautājumus, kas prasa no cilvēkiem it kā praktiski neiespējamās lietas, kaut arī teorētiski gandrīz katrs spētu ieskatīt, piemēram, visus latviskās izglītības aspektus par iespējamiem? Varbūt patiešām labāk būtu ļauties klusējošā vairākuma politikai, proti, ļaut lietām iet savu gaitu, pašām tecēt lēnā straumītē un izsikt nebūtībā? Taču latviskā izglītība, kā redzēsim, gūst arvien aktuālāku uzdevumu un izšķirošāku lomu latviešu tautas izdzīvošanas cīņā un pastāvēšanā. Nekas tomēr vēl nav par vēlu latviskās izglītības darbā, lai arī cik sāpīgi esam maksājuši gan kā sabiedrība, gan kā indivīdi un lai kādas rētas katrs nesam par laikā neizprastu un tāpēc nepilnīgu vai nokavētu latviskās izglītības darbu, pamezdami citām kultūrām par laupījumu savus bērnus, lielu daļu savu jauno paaudžu piederīgo.

Demografiskā situācija un latviešu valodas liktenis Latvijā visus pēckara gadus mūs nepārtraukti satraucis un brīdinājis ar tautas etniskai eksistencei naidīgām tendencēm un pārtautošanas politiku. Nekas šai situācijā nav mainījies uz labo pusi. Gluži otrādi, pārkrievošanas politika, kas slēpta internacionālā audzināšanā, padomju

tautas veidošanā utt., konsekventi turpinās. Tāpēc arī tautai Latvijā pamazām, bet noteikti jāizšķiras par jauniem pagriezieniem savā uztverē un domāšanā un par uzpurēšanās pilniem centieniem savu jauno paaudžu latviskajā izglītošanā, kaut arī šo izglītību un audzināšanas darbu Latvijā neviens neapzīmētu ar trimdā izraudzītiem nosaukumiem.

Latvijas brīvības zaudēšana un iekļaušana Pad. Savienībā satricināja latviešu dvēseles ļoti lielā mērā, bet līdzsvars radās pasīvā pretestībā, kuras daži izpaudumi tomēr ievirzījušies tādā gultnē, kas izrādījusies ļoti kaitīga tautai un pakalpojusi iebrucēju centieniem. Piemēram, dzeršanas netikums, dzerot ne tikai, lai aizmirstos, bet lai kaitētu okupācijas saimniecībai, diezgan katastrofāli iedragājis tautas morālos un fiziskos spēkus un ietekmējis dzimstības samazināšanos. Pēdējai gan pamatā varbūt bijusi arī cita pasīvās pretestības doma, proti, mēs neiesim dzemdēt un audzināt krievu komunistiem kalpus. Dzimstības samazināšanās ļoti ietekmējusi latviešu skaitu Latvijā un, salīdzinājumā ar krievu ienācēju tūkstošiem, relatīvi samazinājusi latviešu skaitu Latvijā.

Ja kādā pakļautā tautā okupantu uzraudzītā izglītības sistēma aizgājusi tik tālu, ka implicē vai prasa iebrucēju valodas mācīšanos mājās un ģimenē patapas brīžos, ko varam konstatēt Latvijā, ja tās jauniešiem briešanas gados saskaņā ar karaklausības likumiem jāatstāj sava dzimtā latviskā vide un jāpavada divi vai trīs gadi krievu valodā izveidotas militāras un politiskas indoktrinācijas gūstā, ja izglītības sistēma kalpo izglītojamo dezinformēšanai, samulsināšanai vai pat sava nacionālā cēluma un savu nacionālo raksturību, atšķirību nonicināšanai un nišanai, kā var secināt pēc "uzlabotās vēstures" materiāliem, tā dēvētās šķiru cīņas proponēšanas, internacionālās un padomju patriotiskās audzināšanas, antirelīģiskās un ateisma propagandas, tad tautai, kas grib dzīvot un kam Dievs ļāvis saglabāt veselu prātu un pašcieņu, nav atstāta nekāda cita izvēle, kā no

daļēji pārprastas pasīvās pretestības pārorientēties uz bērnu audzināšanu un uz bērnu latviskās izglītības pārņemšanu pašai savās rokās, lai tauta dzīvotu. Lai kādi spaidi, lai cik ierobežots ģimenes laika budžets, lai cik ģimene padarīta nestabila un harmonisku dzīvi noturēt nespējīga, savas valodas prasme, tautas gara mantu, tautas dzīves gudrību, ētisko un aistētisko vērtību pamati jāiedēsta bērnos *ģ i m e n ē* pirms bērnu silēm, pirms pirmskolas, pirms iestāšanās komjaunatnē. Šī skola mājā, šī mājmācība, tāpat kā vācu kungu un cara Krievijas laikos, mūsu dienās var notikt, gan savu piemājas dārziņu ravējot, gan pa ceļam uz tirgu vai kapsētā, vai rindās pie veikaliem stāvot, izbraukumā zaļumos vai ekskursijā utt. Latvju tautai nav citas izvēles, tai ir jāķeras pie gara ieročiem! Šeit sākas sociālistiskā dzīves veida ārdīto ģimeņu nepadošanās cīņa.

Visa trimdas pieredze un atziņas var noderēt tautai krievu ielenkumā Latvijā. Bet nekādā ziņā nekļūsim "gudrie brāļi" un neprasīsim latviešiem Latvijā paveikt vairāk, nekā mēs spējam vai gribam svešumā, citu tautu ielenkumā!

*

Mana izpratne par latvisko izglītību, par tās mērķiem un saturu augusi lēnām. Varētu teikt, ka nav piedodams, cik lēnām. Kopš mans bērņības sapnis — mācīties par skolotāju — tika pārtraukts, Padomju Savienības karaspēkam ienākot Latvijā un politisko pārmaiņu dēļ pēc tam 1940. gadā likvidējot Cēsu valsts skolotāju institūtu, izglītības jautājumi kā profesionāls temats manā dzīvē saruka līdz personīgām latviskās pašmācības, pašaudzināšanas problēmām. Bet tā savukārt ir mācīšanās, kurai nav laika robežu, kurai pašai savi uzsvāri, savas aktuālītātes.

No personīgiem vērojumiem vēlētos secināt, ka mums trimdā pastāvējusi un pastāv visai dažāda *l a t - v i s k ā s i z g l ī t ī b a s m ē r ķ u u n s a t u r u i z -*

p r a t n e . Arī latviskās izglītības iestādījumi (skolas) pastāvējuši gan pašas izglītības dēļ, gan arī citu blakus mērķu dēļ, ko šeit nav svarīgi pieminēt. Latviskās izglītības darba resursu un sestdienas un svētdienas skolu apvienošana sekmīgākai un ietekmīgākai latviskai izglītībai nav respektēta. (Protams, tagad šis apvienošanās problēmas vairs nav aktuālas, jo, cik var secināt, tās liekas atrisinājušās, diemžēl, dabiskās izlases ceļā.)

Vēl, man liekas, noskaidrojies, ka latviskai izglītībai atvēlēto līdzekļu apmērus latviešu sabiedrība un latviešu bērnu vecāki aizvadītajā laika posmā ir diezgan noteikti iezīmējuši. Ja nekas negrozīsies, šo līdzekļu pietiks tikai latviskās izglītības darba simboliskam atbalstam. Tāpēc jāmeklē un jārod pēc formas un satura jauni latviskās izglītības veidi. Tādi liekas:

- a. pieaugušo latviskā izglītība, lai turpinātu un padziļinātu ikviena latvieša iekļaušanos savas tautas gara kultūrā un vienlaikus labāk sagatavotu bērnu vecākus teorētiski un arī praktiski savu bērnu latviskās izglītošanas darbam, kas būtu
- b. latviskās izglītības darbs ģimenē kā šīs izglītības sākums un pamatu likšana, iesaistoties vecākiem un līdz šim bieži vien daļēji vai galīgi malā nobīdītajiem vecvecākiem.

Nākotnē latviskās izglītības darbs (gan svešumā, gan tēvu zemē) arvien vairāk būs atkarīgs no latviskās izglītības ģimenē. Ģimene gan latviskās izglītības darbam visu laiku bijusi ne tikai sākuma vieta un svarīgākā vieta, bet trimdas latviešu skolu sistēmas, mūsu apstākļu un iespēju neizpratnes vai pārprašanas dēļ uzsvars nav līdz šim likts uz latvisko izglītības darbu ģimenē vai tas pat noklusēts.

Latviešu skolotājam — latviskās izglītības lietpratējam un galvenajam runas vīram izglītības

jautājumos — šo pārdomu ietvaros joprojām ir saglabāta viņa neapšaubāmā centrālā loma: padziļinoties un paplašinoties latviskās izglītības izpratnei, paplašinās viņa darba lauks, kas ietver ne tikai sadarbošanos ar bērnu vecākiem, bet arī bērnu vecāku, tas ir, sabiedrības pieaugušo, vitālāko elementu instruēšana, kur nepieciešams, tālākam pašizglītošanās darbam.

Meklēdams atbildes uz saviem jautājumiem un nevēlēdamies steigties atklātībā ar saviem vērojumiem vai savām laja teorijām, lai tiši neierobežotu citu iztēli, 1971. gada janvārī "studiju grupas biļetenā" tiku publicējis dažas konspektīvas domas latviskās izglītības laukā "Vai iespējama globāla stratēģija"? Šai rakstīnā tika konstatēts, ka brīvajā pasaulē savu mītnu zemju skolās latviešu bērni un jaunieši savai garīgajai attīstībai un arodzināšanām iegūst diezgan atšķirīgu izglītību. Tas viegli saprotams, jo izglītība ir valdošo vērtību, kultūras un kopējo interešu pārnešana no vienas paaudzes uz otru, un šie komponenti atsevišķās zemēs un tautās ir atšķirīgi.

Tika konstatēts, ka latviskai izglītošanai, ja tā ir tikai "papildskološana", automatiski tiek nospraustas robežas un diktētas īpašas prasības — latviskā izglītība ir izteikta latvisko vērtību, kultūras un kopējo interešu pārnešana no vienas latviešu paaudzes uz otru.

Rakstīnā tika jautāts, vai latviskā izglītība dažādās zemēs un kontinentos var būt visai atšķirīga, jeb vai nepieciešama globāla stratēģija? Vai tāda iespējama? Ko sevi ietver latviskā izglītošana? Kādus latviešus tai vajadzētu izaudzināt? Vai par ābeču, mācības grāmatu un skolotāju sagatavošanu var diskutēt "globālā" mērogā?

Nobeigumā tika konstatēts, ka visi minētie jautājumi ir ārkārtīgi svarīgi, bet pārrunas globālā mērogā t i k a i par šiem jautājumiem vien būtu izvairīšanās ievirzīt visas latviskās izglītības problēmas tām tik nepieciešamajā principiālā plāksnē, jo runāšana par ābecēm, mācību grāmatām un skolotāju sagatavošanu ir vēlēšanās panākt vienotu rīcību ar iespējami mazāko kopsaucēju. Globālā

mērogā vissvarīgākie un vissekmīgāk diskutējamie būtu tieši latviskās izglītošanas principi, kā piemēram, latviešu valodas iemācīšanās, resp. tās loma, sabiedrības un vecāku diezgan lielā vienaldzība resp. latviskās izglītošanas mērķu un satura neizpratne.

IEVADS PRINCIPIĀLĀS PĀRRUNĀS PAR LATVISKO IZGLĪTĪBU

Principiālas pārrunas latviskās izglītības laukā vispirms būtu jāatšķir no tā dēvētā līdzekļu jautājuma (kuram, līdz ar citiem latviskās izglītības aspektiem pieskarsimies vēlāk). Latviskā izglītība nozīmē vairāk nekā tikai mācīšanās iestādījumus, tas ir, skolas, kursus, nometnes. Latviskā izglītība attiecas uz un ietver sevi kā mācīšanās iestādījumu arī ģimeni, un tā attiecas uz katru individu atsevišķi kā izglītības objektu no šūpuļa līdz kapam.

Kas tad ir šī maģiskā latviskā izglītība (arī — latviskā audzināšana), kas bieži jo bieži pieminēta agrāk un arī šo pārdomu ietvaros? Tas ir pats svarīgākais un būtiskākais jautājums. Vai tā ir kāds brīnumlīdzeklis pret visām latviešu mūsu dienu nelaimēm un ļaunumiem? Vai latviskā izglītība ir kāds universāllīdzeklis, kam būtu spēja saglabāt mūs skaitliski, veidot un stiprināt mūsu nacionālo apziņu, kultūru, kopību un trimdā saglabāt dzīvu premisu par atgriešanos Latvijā? (Šai tikpat kā galīgi noklusētajai atgriešanās domai latviskās izglītības ietvaros ir jāpieskaras gribot vai negribot tāpēc, ka tā ir latviskās eksistences galvenais attaisnojums un jēga trimdā!)

Vai mums visiem (vienalga — kādā kapacitātē), kas aizstāvam, kritizējam, ieteicam, skaļi prasām latvisko izglītību, ir pilnīgi skaidrs priekšstats par to, ko mēs katrs

piesaucam, un droša sajūta par to, ka visi runājam par vienu un to pašu?

Jēdziens "latviskā izglītība" patiešām var nozīmēt atšķirīgas lietas, kāpēc nemaz nav neiespējams, ka dažādiem cilvēkiem varētu būt dažādi priekšstati par to; kā piemēram,

- latviskā izglītība var nozīmēt latvisku zināšanu mācīšanu, mācīšanos, pārmantošanu, nodošanu nākamajām paaudzēm;
- Latviskā izglītība var nozīmēt vispārīgu latviešu skološanu, izglītošanu latviešu valodā;
- latviskā izglītība var nozīmēt latvisku izglītošanos, latvisko zināšanu iegūšanu, dzīvojot latviskā apkārtnē, latviskā vidē;
- latviskā izglītība var arī nozīmēt sava veida darba paņēmienus, piemēram, jauniešu emociju iesaistīšanu tādā līmenī, ka, viņu identitātei dziļi sakņojoties latviskumā un latviskā ideoloģijā, viņi pretī dod bezdomu, bezkritikas padevību, lojālītāti neatkarīgi no izaicinājuma lieluma un svarīguma (citiem vārdiem varētu teikt — latviska indoktrinācija).

Kuru no šiem aspektiem (satura, metožu, mērķu ziņā) uzlūkojam par latviskās izglītības galveno uzdevumu trimdā? Jeb vai visus? Jeb vai ir vēl kāds cits aspekts, kas šeit nav minēts? Un — kādā secībā tie visi saliekami? Kurš aktuālākais, kurš svarīgākais?

Tāpat varam jautāt (un mums vajadzētu jautāt!), vai šodien vispārējā latviešu skološana Latvijā, vadoties pēc komunistu partijas diktētām prasībām, vairs ir pietiekami latviska savas tautības, savas identitātes saglabāšanai? Tā esam nonākuši pie vissvarīgākā aspekta latviskās izglītības izpratnē, proti, pie tā, kādu saturu, metodes un

mērķus latviskai izglītībai piešķirūši politiskie notikumi un demografiskās pārgrozības sakarā ar Latvijas okupāciju, iekļaušanu Padomju Savienībā, un ar daļas latviešu dzīvošanu ārpus savas tautas vēsturiskās dzīves telpas citu tautu vidū.

Latviskās kultūras pārmantošana, mūsu mazās tautas etniskās identitātes saglabāšana mūsu dienu pasaulē prasa un diktē pavisam citādu, nesalīdzināmi plašāku latviskās izglītības izpratni nekā līdz šim. Ja latviešu sakāmvārdi un parunas atzīst — mūžu dzīvo, mūžu mācies, tad šai tradicionālajā uzskatā par mācišanos visu mūžu uzsvars jāpārvieto uz papildus epitetu, radot jaunu — mūžu dzīvo, mūžu l a t v i s k i mācies. Šādā izpratnē latviskā izglītība top par tādu procesu, kas nekad nebeidzas.

Latviskā izglītība kā latviskās kultūras pārmantošana, saglabāšana un tālāk veidošana ir tāds izglītības veids, kas, pretēji tehnisko iemaņu iegūšanai un pārējai utilitārai izglītībai, nav mācišanās praktiskajai dzīvei, bet i r p a t i d z ī v e ; tā nav sagatavošanās kaut kādam mērķim, bet šī izglītība ir m ē r ķ i s p a t s p a r s e v i , lai uzturētu tādu latviešu tautu un kultūru, kura vienmēr būs "trīs reiz deviņus soļus priekšā tiem, kas būs nākuši to absorbēt, nomākt, apspiest, asimilēt". ("Pats esi kungs, pats," 110 lapp.) Cilvēks lai būtu vērtēts ne tikai pēc tā, ko viņš jau zina, bet arī pēc tā, ka viņš arvien vēl mācās klāt.

Vai iespējams šādu noskaņojumu, šādu izpratni, šādus secinājumus pārnest un iebūvēt latviskās izglītības sistēmā, to izveidojot par izglītību visām vecuma grupām, visām paaudzēm — jaunajai, vidējai un vecākajai paaudzei?

*

LATVISKĀS IZGLĪTĪBAS HIBRĪDS

Latviskā izglītība, par ko mēs runājam, ir hibrīds. Tās ideja dzimusi trimdā, un tai jākalpo latviskuma un savas tautības saglabāšanai. Savā zemē dzīvojot, šāds apzīmējums mums nebija jālieto (un tas netiek tur, gan citādu iemeslu dēļ, lietots arī tagad), jo tradicionāli Latvijā visa izglītība, visa mācīšanās bija latviska latviešu valodas, latviskas apkārtnes (vides) dēļ un arī tāpēc, ka šī izglītība ievēroja visus tautas dzīves aspektus un vajadzības.

Trimdā latviskā izglītība, galvenokārt Latvijā izglītoto skolotāju dēļ, īpaši pārvietoto personu nometņu posmā Eiropā bija svešumā no Latvijas pārstāvēti latviešu skolas veids. Laika tecējumā, latviešiem izceļojot uz dažādām zemēm, šis skolas veids mainījās, pielāgojās, un radās viens otrs jaunās latviskās izglītības definēšanas mēģinājums. Taču, man liekas, šis process nav bijis un vēl arvien nav pietiekami mērķtiecīgs, regulārs un intensīvs diezgan.

Latviskā izglītība trimdā, svešumā nav aizsniegusi (un neaizsniedz) visus latviešus. Savukārt šodien par latviešiem savi bērni, ja sākam ar latvisko izglītību ģimenē, būtu jāizglīto cilvēkiem, kam pašiem nepieciešama papildus latviskā izglītība vai kam nav gandrīz nekādas latviskas izglītības.

Taču pats raksturīgākais — ātri mainīgajā pasaulē (saka — progresa virzienā), kurā dzīvojam, kurā aug mūsu bērni un bērnu bērni, mums kā latviešiem, ja mēs neuzmanāties, katru brīdi draud iespēja nokavēt "nākotnes vilcienu". Šodien nav tādas latviskās izglītības, kas sešos vai vienpadsmit gados ļautu mums pārmantot latviskumu, latviešu kultūru pilnīgā, gatavā, nemainīgā veidā ar skolotājiem. Šodien jāmacās māksla mācīties savas tautas kultūru un no savas tautas kultūras visu mūžu.

Vērodami pārmaiņas savā tēvu zemē un latviešu

izglītošanas politikā, ko Latvijā noteic un kontrolē tautas nacionālām interesēm un tautas etniskai pastāvēšanai naidīgi spēki, saprotam, ka būtu jāsakopo visa sava trimdas pieredze, lai izveidotu tādu latviskās izglītības sistēmu un mācību līdzekļus, kas ietvertu latviskuma kultūras pārmantošanu ģimenē, skolā, sabiedrībā, kurā piedalās vecāki, vecvecāki, skolotāji un visa sabiedrība, mācīdama un vienlaikus mācīdamās klāt visos latvisko zināšanu laukos visās vecuma grupās un paaudzēs.

Latviskai izglītībai cilvēku prātos jātop par tādu izglītošanās priekšstatu un tādu izglītošanās sistēmu, kur ne tikai skolotāji, bet arī vecāki, vecvecāki un visa sabiedrība kļūst kā dzīva saite starp pagātni un tagadni uz nākotni. Latviskai izglītībai ne tikai jā māca, ko mēs zinām, bet arī, kas mēs esam.

Tas nozīmētu, ka ir trimdā, ir svešu varu pārvaldē tēvu zemē, tātad — ārkārtējos apstākļos, latviskās izglītības jēdziens guvis jaunu paplašinātu izpratni par savu saturu, metodēm un mērķiem. Ārēju apstākļu un ierobežojumu spiesta, latviskā izglītība kļūst par nepārtrauktu izglītošanās procesu pašmācības vai māj mācības ceļā un studiju grupu veidā. Šis sevis izglītošanas, sevis bagātināšanas, pašaudzināšanas process ietver bērnus, jauniešus un pieaugušos, un tas turpinās visu garu mūžu.

Varam secināt: tapšana par latvieti, labu latvieti un par stingru balstu savai mazajai tautai mūsu dienu tik ļoti mainīgajā pasaulē, ir uzdevums visam mūžam, jeb, citiem vārdiem, cilvēka cienīgs izaicinājums savas personības pilnīgākai apliecināšanai, sevi izteicot latviešu kultūrā.

Lai šo lielum lielajam vairumam varbūt vēl joprojām amorfo, bezveidīgo, pagaidām visai plūstošo latviskās izglītības jēdzienu pamatotu, iespējami precīzi un pilnīgi definētu tā saturu, metodes un mērķus, atkal un atkal jāatgriežas, kaut fragmentāri, pie daža laba atsevišķa latviskās izglītības aspekta.

*

DAŽI LATVISKĀS IZGLĪTĪBAS ASPEKTI

Latviskā izglītība, kādu mēs to priekšstatām, kādu to rada un veido pašas tautas nekad nenomācamie izdzīvošanas instinkti, likumi, šī latviskā izglītība, atkarā no kādas perspektīvas raugās, var būt visai atšķirīgi kvalificēts iestādījums.

Latviskā izglītība var būt un var tikt uzlūkota par traucējumu tajā valstī vai sabiedrībā, kuras vidū latviešu tautas lielākā daļa vai etniskās grupiņas mīt. Tā var būt pretvalstiska vai valsts interesēm kaitīga kustība p e c d e f i n i c i j a s . Latvisko izglītību — tautas nacionālās pašapziņas, gribas izdzīvot stiprinātāju uzlūko par šovinisma izpaudumu tie, kas grib latviešus pakļaut un iekļaut, piemēram, jaunajā padomju tautā. Latvisko izglītību par indoktrināciju varbūt var klasificēt pašmāju kosmopolīti un pārprasta humānisma pārstāvji. Visbeidzot, latviskā izglītība iegūst atšķirīgas definīcijas un atšķirīgu mērķu, saturu un metožu uzskaitījumu atkarā no atšķirīgiem šīs izglītības aizstāvjiem un pārstāvjiem.

Dažādu aspektu un izpratņu uzskaitījums varētu būt šo pārdomu nolūks, lai varbūt no dažādības izveidotu vienotu rīcību ar iespējami mazāko kopsaucēju, lai spētu ieskatīt un definēt mūsu dienu apstākļiem iespējami piemērotākos latviskās izglītības mērķus, metodes un saturu.

*

Kas ir latviskās izglītības jēga un attaisnojums svešumā? Vai tā pastāv, lai aizpildītu kādus apkārtnes skolu trūkumus, nepilnības, ja tādas būtu? Un vai šāds uzdevums varētu būt tās eksistences attaisnojums?

Vai latviskās izglītības sistēma ietver tā dēvētos segregācijas elementus un izpaudumus? Jeb vai ieskatām un atzīstam, ka vērtības, ko tā pārstāv, aizstāv un māca,

ir dabiskā vēstures gaitā tapušas, ka to saglabāšana īpašu apstākļu dēļ nekādā veidā nav norobežojšanās, ka to aizmiršana un aizmešana būtu vienreizīgu, neatkārtojamu vērtību nolaupīšana cilvēcei, par ko, to pašu īpašo apstākļu dēļ, vainot varētu tikai latviešus. — Vai mēs ieskatām un atzīstam, ka latviskās izglītības sistēmā, kādu to gribam īstenot, nav uzskatu, ka viena tauta, viena rase būtu labāka par citām, bet ka katrai dabiski tapusiai cilvēku vienībai ir savas dabiskās, universālās tiesības uz pašsaglabāšanos ar savas tautiskās, nacionālās, atšķirīgās izglītības palīdzību?

Mums jāieskata un jāatzīst, ka vērtību normas, ko latviešu cēluma bērni mācās savās ģimenēs un latviešu papildskolās, var papildināt vai atšķirties no vērtību normām, ko tiem sniedz mītnes zemes resp. apkārtnes skolas un sabiedrība. Varbūt taisni atšķirībā ir latvisko vērtību svars un nozīme cilvēka garīgo apvāršņu un viņa dzīves bagātināšanā? Latviskā izglītība nav kultūrāli plūralistiskā sabiedrībā neattaisnojamas segregācijas vai mākslīgas norobežošanās kultivētāja.

*

Latviskās izglītības un tautības saglabāšanas problēmas Savienotajās Valstīs, Kanadā, Austrālijā, kur visvairāk latviešu, ir samērā grūtas arī tāpēc, ka šīs lielās valstis ir progresīvas sabiedrības, kas tapušas galvenokārt brīvprātīgi, un pat ar varu uz Ziemeļameriku aizvesto afrikāņu vergu pēcnācēji mūsu dienās ar pilnām tiesībām uzlūko sevi par vienlīdzīgiem šo moderno sabiedrību locekļiem. Šīs ir lielas, augošas cilvēku sabiedrības, ar savu zināmu pionieru, lidumnieku mentālītāti. Šais teritorijās top amerikāņu, kanadiešu, austrāliešu nācijas, dzīvodamas spilgtu vēsturisku sakausēšanas procesu, kuros sakūst no dažādām rasēm, zemēm un tautām nākuši cilvēki un to pēcnācēji.

Kultūrāli plūralistiskās sabiedrības (vai šādas sabiedrības principa) rašanās nekādā

zinā nenovērš sakausēšanas vai sakušanas procesu, padara to tikai ritmiskāku un bez īpašiem konfliktiem, ārējām eksplozijām. Tādējādi šis process vēl "iesit kapitālu" no daudz kultūru mijiedarbības un to nenovēršamās konsolidēšanās. Mēs instinktīvi jūtam šos procesus, to galējās konsekvences. Ko mēs darām? Vai izvēlamies un labprāt ejam vieglāko ceļu, uzskatīdami to it kā par kaut kādu vidus ceļu, savu prātīgu izvēli, racionālu domāšanu? Jeb vai parādām ideālistu pieeju, būvējot savu etnisko eksistenci svešumā uz premisu par atgriešanos tēvu zemē? Jeb vai apmaldāmies humānisma un kosmopolītisma ideju mākoņos?

Liekas, ka dažādu iemeslu dēļ, vai arī galvenokārt sekojot modei, arvien vairāk latviešu bērnu vecāku Rietumu pasaulē kultūrāli plūralistiskās sabiedrībās liekas ieinteresēti, lai viņu bērni iegūtu kaut rudimentāras zināšanas par savu cēlumu un tā kultūrālo mantojumu. Tai pašā laikā šiem vecākiem kļūst skaidrs vai tie labi apzinās, ka latviskā izglītība, ko viņi kādreiz ieguvuši (vai arī pilnīgs šīs izglītības trūkums) ir maz sagatavojusi (vai viņi nav nemaz sagatavoti) sniegt, mācīt saviem bērniem latvisko izglītību ģimenē. Tagad, protams, nav pareizais laiks gausties par nokavēto. Tagad ir jāatzīst, ka šāda latviešu bērnu vecāku uztveres un nostājas maiņa uzlūkojama par veselīgu latviskās dzīvības pazīmi, kas gudri atbalstāma visiem līdzekļiem un spēkiem.

*

Latviskai izglītībai jāstāpjas ar dažāda veida izpratni, kur var ietilpt arī kategoriska tās noraidīšana. Tai pašā laikā latviskai izglītībai jāstāpjas ar apkārtnes skolu izglītību un pārtautošanas centieniem, kam lieliski pāidagōgiskie materiāli un tehnika.

Latviskai izglītībai, šim brīnumlīdzeklim, šim universāllīdzeklim, jāstāpjas ar visdažādākām ģimenēm un ar visdažādākiem bērniem un ar visdažādāko vecāku

pieeju savu bērnu izglītošanas jautājumos un ar visdažādākiem uzskatiem par to, kas svarīgs, kas nesvarīgs viņu bērniem. Neprasot, kā pie šādas dažādības esam nonākuši, ieskatīsim, cik svarīga ir šādas dažādības atzišana, lai no tādām pozīcijām debatētu par vienotu rīcību ar iespējami mazāko kopsaucēju.

Vecāki varbūt ir vēlējušies, lai viņu bērni latviešu valodā iegūtu reliģisku izglītību, iemācītos baznīcas rituālus, lai iemācītos latviešu valodu, kaut cik orientētos latviešu vēsturē un gara kultūrā (nedarot kaunu vecākiem latviešu sabiedrībā). Organizāciju pārstāvji un skolotāji varbūt vēlējušies, lai rastu iespēju latviešu valodā iepazīstināt jauno paaudzi ar latvisko ideoloģiju, ar mūsu politisko latviskumu. Vecāki un sabiedrība ir daudz darījuši, lai ar latvisko izglītību ģimenē un skolā sasniegtu vienu vai vairākus no šiem mērķiem. Tomēr rodas šaubas: vai lielai daļai latviskā izglītība nav bijusi tikai kā vēlēšanās pārāk strauji nesaraud visas saites ar savu cēlumu, jo, galu galā, dzīve jau būs te — tas ir, mītnes zemē, jānodzīvo? Latviešu valodas zināšanas tikai tik daudz, lai saprastu dievkalpojumus, lai sabiedrībā un viesībās citu latviešu priekšā nebūtu neērtības vai kaut kāda vainas sajūta, ja bērni vairs neprastu latviski. Tātad: latviskās zināšanas kā kaut kāda ārišķīga pazīme līdzīga gludi sasūkātiem matiņiem vai tīri nomazgātām rokām.

No otras puses, esam varējuši vērot, ka šāda daļēja latviskā izglītība tomēr novedusi pie rezultāta, kas manifestējies jaunā cilvēka prasībā saviem vecākiem un latviešu sabiedrībai sagādāt viņam iespēju pabeigt latvisko izglītošanos vidusskolas vai pat augstskolas līmenī, kas ne retu vien reizi piespiedusi vecākus un latviešu sabiedrību pārvērst savus ērtos cīņas vārdus cīņas darbos.

*

Ir arī jāpiemin vēl kāds cits aspekts par to, kāda ir

bijusi vai varētu būt bērnu vecāku izpratne par latvisko izglītību un nostāja pret to. Vai vecāku uztverē, apzinīgi vai neapzinīgi, latviešu papildskolas nekalpo kā sestdienas pēcpusdienu bērnu aukles vai bērnu uzmanīšanas organizācijas, kur var atstāt bērnus lietpratīgā uzraudzībā, kamēr vecāki kārtu praktiskas dzīves vajadzības? Arī tāda pieeja varētu būt, ko nebūt nevajadzētu nosodīt, ko vajadzētu izmantot, ar laiku piešķirot latviešu papildskolai vecāku izpratnē augstāku vietu un vērtējumu.

*

Savukārt, debatētājus par latvisko izglītību nedrīkstētu nepareizi samulsināt bērnu un bērnu vecāku izteiktie vai implicētie pārmēti, ka pietiekamu sekmju vai intereses trūkums latviskajā izglītībā papildskolās ir it kā garlaicīgas, bezizdomas programmas un mācību veida sekas. Šādā pārmēti daļkār var būt tikai maza daļa patiesības vai pamatojuma. Kā pie tā nonāk? Ir jāatceras, ka prasība pēc panākumiem apkārtnes dzīvē, arī apkārtnes skolās, ģimenē rada tādu spiedienu, spēku sasprindzinājumu, kas kļūst arvien lielāks, ka tur, kur pieķeršanās savai tautai un sabiedrībai ir necīga, latviskajai izglītībai ģimenē un papildskolās tikpat kā neatliek vairs laika un enerģijas. Esot darba un panākumu cienītājiem, latviešiem varbūt maz paliek laika kalpošanai ideāliem un idejiskiem mērķiem. Tad nu šī nespēja nereti vien tiek attaisnota vai aizbildināta, izmantojot izglītības sistēmā sastopamās vājākās vietas vai izvēloties stingrākas prasības, vainojot latviskās izglītības programmu un metožu garlaicīgumu.

Iepriekš daļēji noraidītā latviskās izglītības kritikā tomēr netieši ietverts mudinājums latviskās izglītības programmā un mācību darbā neaizmirst, neignorēt latviskuma un latviskās dzīves gaišo, priecīgo, rotaļīgo pusi un ar to līdzsvarot aizliegumus, pienākumu deklarācijas, zaudējumu uzskaites, atsacīšanos, ko šī

izglītības sistēma, bez šaubām, drīkst pamatoti prasīt un pārstāvēt.

*

Latviskā izglītība sava satura un arī savu mērķu dēļ (it sevišķi svešumā) ir misionāra darbība. Tā nav tikai (domas ilustrēšanai izvēloties šādu salīdzinājumu) pagānu apmācīšana rīkoties ar cirvi, bet tā ir arī pagānu apmācīšana izprast visu par cirvi. Tā ir apmācīšana, kas prasa sniegt zināšanas pareizās un gudri izvēlētās devās, lai cirvis nepaceltos pret skolotāju, kad izglītība kļūst par nastu vai apgrūtinājumu. Katrs pēdāgogs zina, ka nevienam skolēnam nevar iemācīt vairāk par to, ko viņš ir spējīgs uzņemt un iemācīties. Dosim visu labāko tiem, kas spēj visvairāk ņemt pretī, un mazākās devās, bet būtiskāko, svarīgāko tiem, kas neprasa tik daudz. Vai galīgā konsekvencē latviešu sabiedrība un tauta ar to kļūs nabagāka? Mēs, nav noliedzams, iegūsim vairāk, ja tie, kas spēj iet priekšgalā un vadīt, darīs to no dziļām un tīri latviskām pozīcijām. Nemaz nepielūdzot izlases vai elites principu, cerēsim, ka izlase spētu un varētu būt paraugs, kas aicina sekot, kas skolo. Bet mēs nedrīkstētu latviskās izglītības problēmas risināt tikai no sekmīgu skolēnu aprūpēšanas viedokļa. Bērni taču neattīstās vienādi. No ideālistiskā viedokļa raugoties, teiksim, ka mūsu nākotnes spēki var nākt no iepriekš neaplēšamām spēku rezervēm.

*

Latviskā izglītība ir latviskā sapziņas, tautības apziņas izveidotāja. Latviskā apziņa netop isa latviski patriotiska savīļojuma brīdī, tā netop automatiski, un ja mēs, piemēram, no svešuma pārceļtos un nomestos uz dzīvi pilnīgi latviskā vidē, latviskā apziņa netaptu pati no sevis, nedz isa savīļojuma brīdī. Tikai zinot un apziņoties, ka kāds pēc

cēluma ir latvietis, ir par maz tādas latviskas apziņas izveidošanai, lai taptu, veidotos kāda cilvēka pilnīga dzīve kā latvietim. Patriotiska sajūsma var pamudināt, motivēt krasiem pagriezieniem dzīvē, kas saistīti ar tautības jautājumiem, bet savas latviskās apziņas un pilnīgas dzīves izveidošana prasa padziļināt latviskumu, iepazīstoties ar vēsturi, tradīcijām, dzīves uzskatiem, filozofiju.

Latviskā apziņa, tautības apziņa ir tikpat veca vai, precīzāk, tikpat jauna parādība kā pats tautības jēdziens. Mūsu tauta garus, grūtus gadu simtus izdzīvoja savā dabiskajā rezervātā, pārmantojot tautas kultūru un to, ko mēs šodien dēvējam par latviskumu, ģimenē un dzīvojot latviešu vidū. Kad radās pirmās skolas latviešiem un pirmās latviešu skolas, izauga tautas atmoda, pamatojās tautības jēdziens, tā izpratne, tapa nacionālā apziņa, latviskā apziņa, pašapziņa, lepnums. Latviskās izglītības mērķis varētu būt visu latviskās apziņas komponentu izveidošana un padziļināšana vecākajās paaudzēs un jaunajās paaudzēs svešumā un arī tēvu zemē. Tas varētu būt latviskās izglītības svarīgākais uzdevums un darbs. Latvietim, kas zina, kāpēc viņš ir latvietis, kādas ir viņa saites ar latviešu tautu, būs daudz vieglāk atrast kompromisus vai praktiskus risinājumus starp uzticību savai tautai un starp materiālās dzīves vīlinājumiem prom no latvietības.

Izkopta latviska apziņa palīdz izprast mulsinātājus saukļus "šķiru apziņas" vārdā. Izkoptai latviskai apziņai kā nacionālai apziņai nevar būt naidīgas konfrontācijas iespējas ar reliģisku apziņu, jo latviskuma pamatā ir un paliek izpratne arī par konsekventu apziņas brīvības respektēšanu.

*

Ja apstākļi tautības saglabāšanai nelabvēlīgi un vecāki un latviešu sabiedrība nepieņem latvisko izglītību savu bērnu latviskās identitātes un tautības saglabāšanai,

nav neviena cita līdzekļa un ceļa pārtautošanās aizkavēšanai vai novēršanai. Bez latviskās izglītības nav latviešu. Tāpēc mēs jau varbūt varam ieminēties, ka latviskās izglītības mērķis noteiks latviskās izglītības saturu. Medicīnas, inženierzinību, teoloģijas studiju galā rodas ārsts, inženieris, garīdznieks. Kas ir latviskās izglītības gala produkts? (Prasības, mērķi, liekas, bijuši atšķirīgi, gala iznākums reti atbildis mērķiem, bet pa lielākai daļai arī mērķi, liekas, palikuši nedefinēti.)

Latviskā izglītība pat normālos tautas dzīves apstākļos nav tikai formāla cilvēku izglītošana, bet tā ir katra bērna un jaunieša informēšana par tautas "svētajiem rakstiem", tās likumu un gudrības grāmatām, tas ir, par tautas folkloru, par tautas piedzīvojumiem un pārdzīvojumiem pagātnē, par vēsturi, par neseno pagātni, par literātūru, par sabiedrisko dzīvi. Šis tautas kultūrāli vēsturiskās vērtības, bagātības, ko bērns iepazīst, ir ar izšķirēju nozīmi vēlāk visa cilvēka mūžā. Svešumā latviskā izglītība ir tautības, ir latviskuma skola. Tā prasa mācīt un iemācīt latviešu valodu. Tam jānotiek ģimenē. Valodas tālāka mācīšanās: runāt, lasīt un rakstīt latviski turpinās dažādās papildskolās, kur veidojas un padziļinās arī latviešu apziņa, likteņkopības apzināšanās, izprotot un nostatot savu tēvu zemi, latviskuma dabisko rezervātu, par nākamo svarīgāko nepieciešamību tautas pastāvēšanā.

Latviskai izglītībai jātop pašai skaidrībā par savu saturu un mērķiem, lai papildskolas, skolotāji un vecāki zinātu, ko darīt un kā darīt iespējami lielāko panākumu virzienā.

*

LATVISKĀ "KĀPĒC — TĀPĒC" IZGLĪTĪBA UN CĪŅA AR GARA IEROČIEM

Liekas, ja tagadnes pasaulē un situācijā latviskās izglītības (jeb latviskās audzināšanas) mērķus un saturu, resp. programmu, būtu bijis viegli definēt ārpus tradicionālām latviešu skolu programmām, tas varbūt jau sen būtu noticis. Bet latviskā izglītība, kā šo pārdomu ietvaros jau norādīts, ir jauns hibrīds, ir mūsu trimdas radīta un trimdas izpratnē tapusi parādība, kurā pat varētu būt svarīgs trimdas pie nesums latviešu kultūrai.

Mūsu tautas izdzīvošana, pastāvēšana diktē analizēt latviešu situāciju svešumā un Latvijā. Šo analīžu rezultāti un mūsu trimdas pieredze, atzinumi ieceļ uzmanības lokā tādu latviskās izglītības jēdzienu, kas, piemēram, ir licies visai neparasts tiem Latvijas kultūras darbiniekiem, kam ar tās izpratni bijusi iespēja nedaudz iepazīties. Latviskai izglītībai ir sašaurinātas, speciālas izglītības nozīme, specifiski mērķi un uzdevumi un prasība pēc arvien jaunām, pievilcīgām (pievilcīgām tāpēc, ka tām labākie panākumi) metodikas formām.

*

Latviskā izglītība, latviešu papildskolas svešumā un šo papildskolu programmas — šie trīs jēdzieni debatēs par latvisko izglītību nebūtu šķirami. Tāpat debatēm svarīgs būtu šo jēdzienu pakārtojums, jo to izpratne noteic, ka nevar, piemēram, debatēt par otru un trešo, iekāms nav formulēts pirmais, tas ir jautājums, kas ir latviskā izglītība. Savukārt, nav ko debatēt par trešo — papildskolu programmām, ja nav realizējams otrs — papildskolu izveidošana. Svarīgs ir arī jautājums, vai par latviešu papildskolu drīkst priekšstatīt un izprast tikai "skolu" tradicionālā nozīmē, ja svešumā, piemēram, var izveidoties divu vai vairāku ģimeņu

kopējas mājmācības skolas? Bez tam latviskā izglītība tās visjaunākajā un plašākajā izpratnē, ko iezīmēt ir šo pārdomu nolūks, var pastāvēt arī tad, ja nepastāv latviešu papildskolas.

Vēl pieminēsim, ka debatēs par latvisko izglītību, jāpatur prātā divi citi komponenti:

- a. latviskā izglītības definīcija: mērķi, uzdevumi, metodes, saturs un
- b. materiālais atbalsts: līdzekļi un cilvēku resp. skolotāju materiāls.

Ieskatot, ka paplašinātās latviskās izglītības definīcijai jāietver cilvēka dzīve no šūpuļa līdz kapam, tātad jāietver arī laiks pirms un pēc tradicionālā skolas vecuma, ievērojami paplašinās materiālā atbalsta jautājums.

*

Savā zemē, savā teritorijā, savā tautā dzīvojot (bez citu tautu piederīgo ieplūšanas, tas ir, bez svešu faktoru fiziskas un ideoloģiskas iejaukšanās tautas dzīvē), asimilācijas, pārtautošanās, pārtautošanas draudu problēmas nepastāvēja. Nepastāvēja iespēja, it kā nozust no zemes virsas, un nevienprātības, citādu uzskatu vai domu iznākumā nebija atšķiršanās, atšķelšanās no tautas, no latviešu sabiedrības un pazušana, kā tas viegli iespējams un notiek šodien gan svešumā, gan tēvu zemē. Latvijā, savā brīvvalstī, latvietis nekādi isti nevarēja izvairīties no savas tautības (latvietis vienkārši nevarēja nebūt latvietis) un aizbēgt no savas tautas. Vēl vairāk, ja cilvēks bija cēlies no latviešiem un guvis savu izglītību latviskā skolu sistēmā, jebkāda cita vajadzība īpaši audzināt un stiprināt tautiskās identitātes apziņu likās bez vajadzības, bez lielas jēgas. (Kaut gan, no otras puses, dievturu kustības un citu latviskuma ideologu rakstos var sastapties ar visai krasām prasībām pēc nacionālas, latviskas apziņas celšanas un latviskuma

attīrīšana no svešiem gruziem, naidīgiem komponentiem, ietekmēm. Šis krasās prasības nereti robežojas ar šovinismu, bet tās tapa, kā jau iepriekš norādīts, kā aizsargāšanās, aizstāvēšanās pret naidīgu ideoloģiju un varu gatavošanos pastāvošās valsts — latviskuma dabiskā rezervāta — likvidēšanai.)

Latviskās izglītības sistēma Latvijā nesastapās ar svešumā (un arī tagad Latvijā) aktuālo jautājumu — kā pēc? Kā pēc man jāmacās latviski runāt, lasīt un rakstīt? Kā pēc man tas jādara, ja apkārt visa dzīve notiek citā valodā, kā tagad latviešiem pasaulē, vai ja apkārt visas sarunas un dokumentācija notiek vairs tikpat kā vienīgi krievu valodā, kā tagad ir Latvijā? Kā pēc man jāpaliek par latvieti, jāpieder pie latviešiem, ja tas tikai dubultos man visa veida personīgo piepūli, pašam mācoties vai citus mācot (svešā zemē dzīvojot), vai ja aiziešana no latviešiem var, piemēram, visādi veicināt manu personīgo karjēru (krieviski-komunistiskajā pārvaldē Latvijā)?

Latvijas latviskajā izglītības sistēmā dominējošais "kā" (kā mācīt skolēniem latviskās kultūras vērtības vislabāk) jaunās izpratnes latviskajā izglītībā jāpapildina ar svarīgo "kāpēc — tāpēc" aspektu. Piemēram, mēģinot atbildēt uz iepriekšējā rindkopā minētajiem "kāpēc" jautājumiem, varētu teikt: tā pēc, ka latviešu valodai, latviskām vērtībām, latviešu vēsturei, latviskai dzīves ziņai citu kultūru vidū ir savs vienreizīgums un neatkarīguma jūtība, tāpēc ka viss tas ir vērtība pati par sevi; tā pēc, ka bez kultūrālām raksturībām nav pilnīgas tautības apziņas un cilvēks bez tām nevar dzīvot latvisku dzīvi, viņš var tikai "izlikties" par latvieti, kas ir nedabīgs un slimīgs gadījums; tā pēc, ka neviens necentīsies latviskumu saglabāt, to neiepazīnis, jo nevar milēt, augsti vērtēt to, ko nepazīst utt.

*

Šis latviskās izglītības "kāpēc — tāpēc" aspekts piešķir tai morālas dabas iekrāsojumu, kad skatās ne tikai uz to, kā noticis vai notiek, bet gan — kā būtu

j ā n o t i e k . Šis aspekts iesniedzas katra cilvēka dzīves kvalitātes pakāpēs: vai cilvēkam būt tikai elementārāko dziņu kopojumam, jeb vai izjust un pārdzīvot savas dzīves dziļāko esmi ar savu cēluma kultūru.

Tas, ko šodien saprotam ar latviskās izglītības galveno saturu (valodu, vēsturi, tautas kultūru), tas Latvijas latviskajā izglītības sistēmā bija iekļauts gandrīz nemanāmā veidā un nekādi īpaši neatdalījās. Laiks tā apgūšanai bija neierobežots, un daudz lietu, ko latviskā izglītība mūsu dienu izpratnē prasa mācīties īpaši, piemēram, latviski svētki un to paražas, dzīvojot Latvijā, bija "lietas, kas kārtojās pašas no sevis" sabiedrības un ģimenes ietekmē bez lielas skolotāju palīdzības vai bez īpaša aicinājuma sabiedrībai un ģimenei veltīt to mācīšanai speciālu piepūli un speciālu uzmanību.

Jaunā situācija, kādā atrodas latvieši svešumā un latvieši Latvijā, liek mums secināt, ka latviskā izglītība savu mērķu, sava satura, savu metožu un uzvaru dēļ ir jauns, svarīgs, būtisks katra latvieša izglītošanas ievadījums un papildinājums neatkarīgi no tā, vai laicīgo, tehnisko izglītību viņš iegūst kādā citā valodā, vai arī latviski Latvijā. Mūsu tautības jautājums ir ielikts mūsu pašu rokās un izšķiršanā. Svešumā mēs varam palikt latvieši, pulcēties savās grupās vai arī pilnīgi atšķēlties no tautas un aiziet no latviešiem. Tāpat arī šodien Latvijā latvieši var šādu vai tādu aplēšu dēļ, bet, droši vien, lielum lielā vairumā nezināšanas, apatijas, vienaldzības, samulsināšanas dēļ pāriet uz krievu valodu, pieslieties krieviski-komunistiskai sabiedrībai, tādējādi kā svešumā, tā tēvu zemē, pašiem palīdzot savas tautas iznīkšanā.

Latviskās izglītības uzdevums ģimenēs, svešumā un tēvu zemē, (arī skolās un sabiedrībā, kur vien iespējams) ir likt uzvaru uz "kāpēc" atbildēm, labi un ar pārliecību atbildēt ar "tāpēc" argumentiem, audzinot un veidojot latviešu pēcnācēju tautības apziņu. Ja to nedarīs latviskā izglītībā (ģimenē, skolā un sabiedrībā), to darīs citu tautu izglītības sistēmas un ideoloģijas, un audzināšanas rezultāts būs piederība pie citas tautas.

Latviskā izglītības uzdevums, liekot pārmantot savas tautas kultūru, ir radīt lepnuma sajūtu par savu cēlumu, vēlēšanos identificēties ar latviešiem un, pats galvenais, ieaudzināt apziņu par nākotnes mērķiem, radīt lietderības sajūtu un vēlēšanos meklēt tiešu un praktisku līdzdalību tautas dzīvē. (Jau agrāk pieminētā premisa par atgriešanos Latvijā, kaut arī tā no politiskā un praktiskā viedokļa tagad dažbrīd var izlikties tīri iluzionāra, no psiholoģiskā viedokļa nedrīkstētu tikt novērtēta par zemu.)

Latvisko izglītību, tās mērķus un saturu galvenokārt mēģinās noteikt cilvēki, kas jau ir šīs izglītības gatavie produkti. Tāpēc tā visai droši iznāks pievilcīga un liksies nepieciešama galvenokārt vecākajai paaudzei. Vai tā tikpat pievilcīga, nepieciešama un svarīga liksies jaunākai paaudzei un jauniešiem, kam visas savai dzīvei nepieciešamās zināšanas piedāvā apkārtnes izglītības sistēmas? Šis jautājums vienmēr jāpatur prātā programmu sastādītājiem, metožu izvēlētājiem. Kas vecākajai paaudzei liekas faktori, bez kuriem viņi kā latvieši nemaz nevarētu dzīvot, varbūt jau nākamām paaudzēm par tik svarīgiem vairs neliekas.

Latviskā izglītības definīcijai jāietver sevī izpratne par latviešu sabiedrības, par latviešu tautas vajadzībām, problēmām novienas puses un no otras puses izpratne par līdzekļiem un veidiem, kas mums ir vai kas mums jāiegūst, jāizstrādā, lai šīs vajadzības apmierinātu, problēmas risinātu.

*

Vai visu šo no latviskā izglītības prasot un visu lielo nastu tai uz pleciem uzkraujot, nesalauzīsim to? Vai nepadarīsim to kā izglītības veidu bezspēcīgu, piešķirot tai sava veida indoktrinācijas raksturu? Augsti mācītu pedagogu un viedu ideologu rokās ir svērt un izšķirt šos

jautājumus. Bet latviskās izglītības pamatprincipam būtu jāpaliek tādām, ka, neatkarīgi no tā, kādu priekšmetu māca (valodu, vēsturi, gara kultūras sasniegumus), kādas mācību metodes pielieto (skolotājs klasē vai māte un tēvs ģimenes izbraukumā zaļumos), izglītības sekmes mēri pēc tā, vai izdodas vai neizdodas sekmēt tautības apziņas veidošanu, lepnuma radīšanu par savu tautu, vai latviskajai izglītībai izdodas attaisnot latviskās dzīves jēgu, mērķus un savas tautas pastāvēšanu. Latviskā izglītība ir sevi attaisnojusi, ja tā spēj iemācīt latvietim skatīties uz dzīvi kā latvietim, ja tā iemāca latvietim visu, kas dzīvē notiek, un visu, kas viņu skar, skatīt un izvērtēt no savas latviskās perspektīvas, ja latvietim ir iedotas savas ētiskās un aistētiskās vērtību normas, kas ļauj viņam savas tuvākās apkārtnes un arī visas pasaules sociālos, politiskos, morālos strīdu jautājumus skatīt un vērtēt no kritiska, latviska viedokļa.

Izsauksimies vēlreiz, vai visas šīs prasības latviskajai izglītībai nav pārāk daudz? Vai teorētiskā prātošana un sajūsmināšanās, nosaucot visus iespējamus mērķus un prasības, kas vien var ienākt prātā, neveido situāciju, kas ir par daudz skaista, lai būtu patiesa vai iespējama? Šaubas, ko šie jautājumi implicē, var likties pamatotas. Bet latviskā izglītība nav kā, piemēram, šīs pārdomas par latvisko izglītību, kas nāk piepeši un it kā gatavā veidā kādas grāmatas ietvaros. Latviskā izglītība nav un nedarbojas kā piepeši vajā pagriezts ūdens krāns. Īstenībā tā vienmēr ir bijusi ap mums latviešu ģimenēs, latviskā sabiedrībā un Latvijas izglītības sistēmā. Tā ir bijusi vārdā nesaukta, vairāk dabiska, mazāk apzinīga latviskā izglītība, solīti pa solītim, sākot ar pirmo šūpuļa dziesmiņu savu pēcnācēju tautības apziņas veidošanai. Bet vēl nekad latvieši gan svešumā (kam šodien nav nekāda iespēja atgriezties savā svešas varas okupētajā tēvu zemē tā, kā tas bija iespējams agrāko laiku trimdiniekiem vai emigrantiem, kad Latvija piederēja pie cariskās Krievijas), gan latvieši savā tēvu zemē Latvijā (ko pārplūdina svešu tautu, galvenokārt krievu, piederīgie

un kur dabisko latvisko izglītību un tautības saglabāšanu mēģina ierobežot un nomākt ar varu un ar mulsinātāju ideoloģiju) nav bijuši tādu etniskās un arī bioloģiskās iznīcības draudu priekšā modernajā pasaulē kā šodien.

Nu būtu jāsauc, jāproklamē latviskā izglītība kā cīņa ar gara ieročiem par savu izdzīvošanu un pastāvēšanu. Mūsu apstākļos tas nozīmētu notvert latvisko izglītību formulējumu un aprakstu ietvaros un agrāk dabisko un dabiski tapušo izglītību realizēt ar gribu, piepūli, apzinīgu rīcību, radot mūsu dienām piemērotus mācību līdzekļus. Pats primārais jautājums šai sakarā tāpēc skan šādi: vai esam spējīgi un gatavi šādai cīņai ar gara ieročiem?

LATVISKĀ IZGLĪTĪBA SVEŠUMĀ UN LATVIJĀ

Domājot un debatējot par izteikti latviskas izglītības mērķiem, saturu un metodēm, jāievēro un jāizprot mūsu dienu latviešu situācija.

Vispirms, izglītības sistēmu Latvijā pēc Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā vairs nevar dēvēt (ar to neapvainojot nevienu latviešu skolotāju) par latvisku izglītību, bet tā jādēvē par izglītības sistēmu latviešu valodā. (Paldies Dievam, arī tas vēl ir ļoti daudz!) Tā dēvētā "padomju patriotisma audzināšana", "internacionālā audzināšana", "antirelīģiskā un ateisma propaganda" un citi līdzīgi "mācību priekšmeti" gan skolu programmās, gan skolu darba ietvaros apliecina katrai tautai tik svarīgās tautiskās, vēsturiski tapušās izglītības sistēmas nojaukšanas un iznīcināšanas mēģinājumus, jo tie būtībā noliedz pašu latvisko izglītību, nostājas pret latviskuma raksturībām, atšķirībām, māca pret tām vai apkārtās.

Izmantojot starptautiski pazīstamā komentēšanas veida "Erivānas radio atbild" paņēmienus, izglītības darbu Latvijā palīdz izprast šāds jautājums: "Vai ir atšķirība, ja latviešu bērnu un krievu bērnu audzina par komunistiem? — Atbilde: Principā atšķirības nav! Ja krievēnu audzina par komunistu, izaug krievs. Ja latvietēnu audzina par komunistu, tad grib, lai izaugtu krievs." ("studiju grupas biļetens", Nr. 24, 1968.)

Latvijas presē nereti parādās ziņojumi par bērnu un jauniešu ētiskās un aistētiskās audzināšanas trūkumiem vai pašas audzināšanas trūkumu. Ja padomājam, ko ietver un nozīmē norādītie trūkumi, viegli ieskatīt, kādas izglītības trūkst un pietrūkst latviešu bērniem Latvijā.

Pēc liecībām Latvijas periodikā uzzinām, ka, piemēram, literatūras kurss skolās reducēts līdz minimumam, ka aistētika un mākslas vēsture kā obligāts mācību priekšmets vispār nefigurē izglītības sistēmas programmās. Par tagadnes izglītību Latvijā un par kādu atsevišķu izglītības problēmu loku raksturīgu liecību izteicis Latvijas dzejnieks Ojārs Vācietis: "Vidusskolu beidz lielā mērā aistētiski akls un kurls jauns cilvēks. Nav labi, ka mācību programmās svītrotā loģika, psiholoģija, reducēts literatūras kurss, jo tieši šie priekšmeti māca un audzina jūtu kultūru. Bet emociju analfabēti ir briesmīgi ne tikai savos spriedumos par mākslu, kad pieprasa kutināmos vai šņukstamos, vai sterili daiļos dzejdarbus. Daudz briesmīgāki viņi ir cilvēku savstarpējās attiecībās un kļūst par jebkura kolektīva nelaimi."

Latviskās izdzīvošanas cīņa (vēlreiz atkārtojot!) sākas un izšķiras ģimenē. Tā tas ir svešumā, tā tas ir tēvu zemē. Latviešu papildskola svešumā nevar sekmīgi iemācīt bērniem latviskās dzīves raksturības un vērtības, ko nerespektē vai ko noraida ģimenē, un latviešu skolas Latvijā nespēj netieši kopt un padziļināt latviskās dzīves raksturības un vērtības, ko okupācijas vara pat apkaros, ja to pamatus bērnam nav likusi jau ģimene.

Rietumu pasaulē latvieši dzīvo izklaidus, citu, lielu tautu vidū. Latvijā latviešiem jādzīvo kopā ar ienācējiem,

krieviem un citu svešu tautu piederīgiem, kas arī galvenokārt pieder pie krieviski runājošās kultūras. Blakus izglītības sistēmai latviešu valodā Latvijā ar līdzīgām tiesībām ieviesta izglītības sistēma krievu valodā, kurai piemīt visi iespējamie vilinājumi un priekšrocības, kādas tai var dot Padomju Savienībā valdošās un arī lielākās tautas — krievu tautas — pozīcijas. Vēl vairāk, šo ienācēju, šo kungu tautas izglītības sistēma tiek protežēta un aizstāvēta gan "tautu draudzības", gan "internacionālisma" un citu mulsinātāju ideoloģiju vārdā.

Svešumā, Rietumu pasaulē latvieši galvenokārt dzīvo lielās kultūrāli plūralistiskās sabiedrībās. Katras šādas sabiedrības izglītības sistēma ir vienīgais veids, kā iegūt vispārēju, pilnīgu izglītību, kas ir arī nosacījums, lai tiktu uz priekšu personīgā dzīvē. Ar latvisko izglītību vien nepietiek. Bez tam latviešu sabiedrība nekādas personīgas karjēras iespējas (atskaitot algotu garīdznieku darbu latviešu draudzēs) nevar piedāvāt. Ko darīt, kurp doties? Izvēle un iespējas latviešiem ārpus savas tēvu zemes ir neierobežotas. Kas grib pārtautoties un asimilēties, var to darīt, latviešu sabiedrības netraucēts un lielum lielā vairumā apkārtnes sabiedrības pretī ņemts atplestām rokām.

Abu tautu grupu dzīves raksturības vērojot, drīz vien ieskatām, ka latviskai izglītībai gan svešumā, gan tēvu zemē bērni jā sagatavo un jā ievada tā dā dzīvē, kura nolatviešiem prasa jau agri iemācīties un izprast tos tēvu tēvu dzīves pamatprincipus, kas vienīgi var piešķirt latvisku seju, latvisku identitāti, sagādājot tādējādi iespēju, katram pašam sevi garīgi veidojot, papildināt un tālāk veidot arī latviešu tautas kultūru.

Latviskā izglītība ģimenē, skolās un sabiedrībā, vai nu savā tēvu zemē, vai svešumā dzīvojot, ir ar galveno un izšķirīgo lomu tautības saglabāšanā. Ja latviskās izglītības nav, tad tautības jautājumu, svešumā dzīvojot, noteic apkārtnes sabiedrība un tās izglītības institūcijas vai, savā tēvu zemē dzīvojot, ietekmē svešās okupācijas

varas veiktā latviešu samulsināšana tautības jautājumos un pārtautošanas, pārkrievošanas politika, vispirms liekot iemācīties un tad pamazām pieņemt krievu valodu kā izdevīgāko un bieži vien kā vienīgo iespējamo sazināšanās līdzekli ar svešautiešiem un pat ar savējiem, līdz kopīgā valoda kļūst par krieviskās kultūras un krieviskās identitātes Trojas zirgu Latvijā.

Mūsu tēvu zeme vairs nav latviešu dabiskais rezervāts, lieguma zona, kāda tā bija saglabājusies Latvijas brīvvalsts vai agrāk vācu baronu un cara ierēdņu valdīšanas laikā, jo pēdējie raudzījās viens uz otru ar neuzticību un tā daļēji izolēja svešo varu spiedienu uz latviešiem pagājušajos gadu simteņos, kad auga mūsu tēvi, vectēvi un vecvectēvi. Šodien vairs nepietiek ar viņu latviskās izglītības programmām, mācību līdzekļiem, mācību grāmatām, mācību metodēm, ne arī ar to laiku latviskās izglītības filozofiju un politiku.

Šodien ir arī tā, ka, par trimdas latvisko izglītību diskutējot, mēs vienlīdz diskutējam par visas tautas latviskās izglītības problēmām. Mūsu trimdas izpratne par visu paaudžu iesaistīšanos latviskās izglītības darbā, mācot un pašiem mācoties, lai spodrinātu latviskās kultūras elementus, raksturības, pazīmes etniskās izdzīvošanas dēļ, ietver visas latviešu tautas problēmas un izdzīvošanas cīņu, nevis tikai svešuma latviešu daļu vien.

Mūsu laiks ir visai traumatiska, arī piepeša, latviešu nostatīšana jaunu latviskās eksistences izdzīvošanas izaicinājumu priekšā. Šis ir arī izaicinājums trimdai ne tikai kā latviskās izglītības formulētājai, bet arī kā konsekventi tās realizētājai dzīvē.

No ideālistiskas perspektīvas raugoties, latviskai izglītībai jāizteic, ka mūsu latviskās pastāvēšanas pamati veidojas, mūsu saknēm ejot dziļumā un barojoties no tautas gara mantām, smeļot spēku no tautas dzīvās gara kultūras, bet uzskatu svaigumu un plašumu savācot pa visām pasaules kultūrām.

*

JAUNIEŠI UN LATVISKĀ IZGLĪTĪBA

Mēģināsim iedomāties, kādā līmenī ir latviešu cēluma jaunieša latviskā izglītība, kad tas cittautu universitātēs saskaras ar savas apkārtnes vai citu tautu moderno, izsmalcināto, sarežģīto dzīves ziņu, kultūru un kultūras mantojumu. Mēģināsim priekšstatīt, kādā līmenī ir šī studenta latviskās zināšanas, kad it kā latviešu sabiedrības vārdā viņam pasaulē jāpārstāv "mūsu lieta" un mūsu tautas kultūra.

Apkārtnes zemes skolās un universitātēs latviešu cēluma jaunieši parasti piedzīvo sava latviskuma nopietnāko pārbaudi. Tā var notikt atklātā un aizklātā veidā, pašam jauniešim vērtējot un salīdzinot vai šo salīdzināšanu izdarot cittautu apkārtnes jauniešiem. Tā var kļūt par uzbrukumiem jaunieša atšķirīgumam, ja jaunieša latviskums tiek apvainots, vai tiek vērtēts par nacionālisma vai archaiskām Eiropas kultūras atliekām. Kultūrāli plūralistiskas sabiedrības principam šais "pārbaudēs" lielas lomas nav! Atkarā no tā, vai jaunieša latviskā izglītība ir bijusi pavirša, virspusīga latviskuma propaganda, jeb vai jauniešis ir pietiekami apgādāts ar latvisko informāciju, viņa latviskums var pārdzīvot pārbaudi jeb piedzīvot savu galīgo sakāvi (jau iepriekš piedzīvojis smagus uzbrukumus "uz ielas"). Sastopoties ar šīm pārbaudēm, tanīs pastāvēs, no tām netiks skarts tas, kas par sevi un savu latviskumu drošs. Pārbaudes neizturēs latviski nedrošais. Sakautais jauniešis apatijas, jaukto laulību ceļā aizies un zudīs latviešiem tāpēc, ka pārmantotais kultūrālais latviskums nebūs varējis tapt par jaunā cilvēka dzīves daļu, nedz viņa latviskā izglītība spējusi pietiekami un ar pārliecību atbildēt uz visiem viņa "kāpēc" jautājumiem.

No trimdas pieredzes zinām, ka jauniešu latviskās izglītības visvājākais posms ir tūlīt pēc papildskolas beigšanas un ka kādu laiku svešumā šai posmā tikpat kā nebija nekādas latviskās izglītības turpinājuma. Vai

nostatījums, ir tās risinājumi. Iztaujājot jauniešus, kas gados jaunākajiem māca latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeografiju un citas latviskas zinības, no atbildēm varam noprast, ka jaunie skolotāji paši mācās klāt tikpat daudz, cik iemāca citiem. Šis piemērs un citi līdzīgi rāda, ka latviešu sabiedrības vadītājiem un latviskās izglītības metožu un saturu formulētājiem jābūt ar bagātu izdomu un revolūcionāru pieeju.

Novērojumi rāda, ka tādā sabiedrībā, kurai nav savas inteligēntas struktūras, kurai trūkst virziena un kurai trūkst attīstības iespēju un vajadzības, studenti kļūst par pašu vājāko sabiedriskās ķēdes locekli. Taču studentiem arī latviešu sabiedrībā vajadzētu būt pašiem dzīvākiem, aktīvākiem un informētākiem sabiedrības locekļiem, pārmaiņu un uzlabojumu rosinātājiem, savas latviskās identitātes izpratējiem, kas spējīgi par to vēstīt citiem. Taču, liekas, tā nav! Un kur lai šī mūsu sabiedrības potenciāli svarīgākā daļa — studenti — varētu mācīties, kā izprast latviešu mazo etnisko grupiņu situāciju, mācīties, kā saprast un pārvarēt lielo plaisu starp ideāliem un realitāti?

Problēmas, kuras latviskā izglītība izraisa (ja tādu nebūtu, visi būtu jau pārtautojušies), latviskai izglītībai pašai jāvēģina risināt un atrisināt. Šai sakarā latviskās izglītības būtiska sastāvdaļa ir **d i a l o g s** starp skolotājiem un skolojamiem, kas sākas, piemēram, vienas nedēļas ilgajā "divreizdivi" nometnē vai vairāku nedēļu ilgajā vasaras vidusskolā (tā visa trimdas pirmajos gadu desmitos nebija), un šī dialoga turpinājuma iespējas cauru gadu klātienē vai neklātienē. Šis dialogs, tuvs universitātes mācību līmenim, skartu jauniešus (un tam būtu jāskar pilnīgi visi jaunie latvieši) taisni tai laikā, kad viņu jaunās dzīves pilnas jautājumiem par dzīves jēgu, par savu vietu un lomu, par savu tautību un piederību, par savu — kas es esmu?

Latviešu tautas gara kultūra, dzīves ziņa, Latvijas vēsture, Latvijas saimnieciskās, kultūrālās, demografiskās, politiskās un citu situāciju studijas, latviešu tautas

dzīvības stratēģija ir latviskās izglītības augstākās pakāpes svarīgas daļas. Visas šīs studijas, debates, atzinumi svarīgi ne tikai kā augstākais izglītības saturs, bet arī kā alternatīvu veidošana latviešiem svešumā un tautai Latvijā.

Uzsverot dialogu aspektu, netieši tiek norādīts, ka latviskai izglītībai būtu jāuzmanās un kur vien iespējams, ģimenē, skolā, nometnēs, sabiedrībā, tai būtu jānēģina pārvarēt izglītībā bieži iebūvēto statistisko elementu (viena puse aktīva, otra pasīva; viena runā, otrai jāklausa) un jāpārvērš latviskā izglītība zināmā "latviskās integrācijas" procesā, ar to saprotot latvisko izglītību kā dinamisku, darbīgu procesu starp abām pusēm, starp izglītojamiem un izglītojamiem kā jautājumu un atbilžu procesu, kā kopējas nodarbības gan rotaļās, spēlēs, gan atsevišķos darbos, projektos utt., kā i e a u g š a n u latviskumā. Arvien vairāk iepazīstoties, tuvinoties, sadraudzējoties, izglītojamiem iespējams iepazīt savu audzēkņu vēlmes, vajadzības, vājās vietas, tā sagatavojot audzēkņus tai atšķirīgai pasaulei un atšķirīgām ētiskām un sociālām normām, kuras viņus gaida ārpus savas ģimenes mītnes zemes sabiedrībā. Šādi izprastas latviskās izglītības ietvaros bērns no pašas mazotnes ne tikai mācās būt par latvieti, bet izprot un mācās dzīvot kā latvietis gan ārpus savas ģimenes, gan ārpus latviešu sabiedrības.

Katra jauna cilvēka, katra jaunieša, katra bērna dzīvē ir trīs svarīgas sociālas kopības, kurās norit viņa dzīve. Šīs trīs kopības ir ļoti svarīgas viņa dzīves sastāvdaļas. Parasti mēs tās dēvējam: ģimene, skola un sabiedrība. Sabiedrība ir visplašākā un tāpēc grūtāk tveramā, bieži vien savas nepārskatāmības dēļ palikdama neizprastākā, pietiekami nenovērtētā un pat it kā aizmirstā. Tāpēc varbūt ieviesīsim šādu dalījumu: ģimene, skola un "iela". Pēdējais ir vulgārāks, asāks un trāpīgāks sabiedrības ietekmes raksturojums un nozīmē visu pārējo ārējo

b ē r n a apkārtni ārpus ģimenes un vecākiem, ārpus skolas.

Latviešu bērniem un jauniešiem tātad jāaug latviskās ģimenēs, jāizglitojas mītnes zemes skolās un savā dzīvē ik uz soļa jāstopas ar "ielas" ietekmēm. Šo treju dažādo un ļoti atšķirīgo sociālo kopību ietekmē jāaug un jāveidojas jaunam cilvēkam. Un ja latviešu ģimenē pamatizglītība ir maz prasīgu un maz prasmīgu vai pavisam nepiemērotu audzinātāju (proti — vecāku) rokās, var iedomāties, cik tā var būt nesekmīga vai arī tikai pussekmīga, un tad kādus psiholoģiskus konfliktu un traģēdijas iedīgļus tā var atstāt vēlākām dienām. Ir vietā apzināties, ka šodien latviešu bērnu vecāki, vai viņi to grib vai negrib dzirdēt, acumirkli bieži vien nav spējīgi daudz palīdzēt savu bērnu latviskās izglītības darbā tāpēc, ka nav varējuši vai gribējuši pietiekami latviski izglītoties savā bērnībā, padsmiņnieku gados un jaunībā. Šeit mēs arī sastopamies ar pieaugušo latviskās izglītības vienu aspektu, proti, bērnu vecāku izglītošanos tā, lai viņi varētu palīdzēt saviem bērniem latviskajā izglītībā ģimenē. (Varbūt pašu bērnu audzināšanas iespēja un nepieciešamība varētu būt ar lielāku latviskās pašizglītošanās iniciatīvu nekā sevis pašaudzināšanu tāpat vien.)

*

Meklējot latviskās izglītības mērķus un saturu, un metodes, pieminēsim varbūt šādu secinājumu: latviskās izglītības kvalitāte un stiprums ir nevis spējā mācīt latviskās zināšanas it kā ārpus mītnes zemes, ārpus apkārtnes vides, it kā dzīvošanai geto vai latviskā paradīzē, bet mācīt tīri latviskās zināšanas ciešā sakarībā, kontekstā ar apkārtnes vidi, no kuras nav iespējams izvairīties un kurā ir jādzīvo.

Ko tas nozīmē? Un vai šo konstatējumu var

attiecināt uz latvisko izglītību Latvijā? To var attiecināt un tas nozīmē mums vēlamu teoriju realizēšanu praksē; tas nozīmē, ka mūsu pedagogiem jārada darba rīki un jāizstrādā darba veidi — kā nostatīt jauno latviešu paaudžu acīs latviskumu, ielēšot latviešu valodu un latviešu mērķus, par līdztiesīgu un cienīgu cilvēces kultūras daļu. Tikai šāda izglītība iemācīs latviešiem būt un dzīvot kā latviešiem arī ārpus ģimenes un ārpus latviešu sabiedrības, arī križu un pārbaudījumu situācijās. Šie un citi agrākie konstatējumi noveduši mūsu pārdomas pie divi citiem ļoti svarīgiem aspektiem:

- a. latviskās izglītības darbs ģimenē, vecāku nostāja un pašu vecāku latviskās izglītības līmeņa loma;
- b. pieaugušo cilvēku latviskā izglītība.

LATVISKĀS IZGLĪTĪBAS DARBS ĢIMENĒ

Atcerēsimies vēlreiz secinājumu, ka latviskās izdzīvošanas cīņa sākas un izšķiras ģimenē. Savukārt, par latviešu ģimenes nozīmi bērnu latviskajā izglītībā vai pamatizglītībā mums šo pārdomu ietvaros nebūtu jādiskutē, nedz būtu tā jāpierāda, jo ģimenes kā bērnu izglītošanas iestādījuma nozīmi iztirzājušas daudzas socioloģijas studijas. Šais pārdomās mēģināsim atklāt tikai latviskās izglītības dažādos aspektus ģimenē.

Latviskās izglītības primārais mērķis ģimenē ir — iedēstīt bērnos savu vecāku tautības sajūtu, pārliecību, atziņu. Pats no sevis neviens bērns svešumā neizaug par savu vecāku tautībai piederīgu cilvēku. Pats no sevis,

ievērojot izglītošanu mītnes zemes skolās, bērns izaugs tikai par savas mītnes zemes tautas piederīgo. Tautība neiedzimst, tautība jā māca, tautība jāiemācās. Bez savas tautības arī neviens īsti nepaliek. Ir tikai jautājums — kāda būs šī tautība?

Par mūsu, politisko bēgļu, bērniem un bērnu bērniem mītņu zemēs vairs nevar runāt, ka tie ir asimilējušies vai pārtautojušies, ja tie savā mūžā nav saņēmuši nekādu latvisku izglītību ne ģimenēs, ne papildskolās. Viss, ko šie bērni tādā gadījumā ir mācījušies un pazīst, ir savas mītnes zemes valoda un kultūra. Viņi taču neko latvisku nav pametuši vai zaudējuši, jo kā var zaudēt kaut ko tādu, kas nekad kādam nav piederējis?

*

Svarīgs faktors, varbūt pats svarīgākais un visa izšķirējs faktors latviskās izglītības būt vai nebūt laukā ir — bērnu vecāku nostāja (vai arī tās trūkums, vienaldzība) savu bērnu tautiskajā izglītībā. Vecāku pašapmierinātība un bezrūpība, visbiežāk tomēr — neziņa, lietu neizpratne liedz vecākiem izprast latvisko izglītību, ļauj nokavēt latviskās izglītības sākuma posmu un pašus pamata darbus, kas ar latviešu valodas mācīšanos un bērnu ievadišanu latviešu tautas kultūrā ar pasaku, tautas dziesmu, tradīciju un paražu iepazīšanu, reliģisko izglītību latviešu valodā vismaz stundu ik dienu (un tā taču ir stunda kopā ar saviem paša bērniem!), neizlaižot nevienu dienu (pie kam šī “stunda” nebūt nav domāta kā ikreizēja un noteikta mācību stunda, bet laiks ēdamreizēs, krēslas stundās vai gulētiešanas brīžos), apzinīgi piepildot ar izglītojošu saturu un nodarbībām latviešu valodā. Bērnam tas nav jāmana, mērķtiecība nepieciešama tikai vecāku rīcībā. Ikdienā nereti vien var sastapties ar vecākiem adresētu tikumisku dzīves gudrību, kas skan apmēram tā — mīliet savus bērnus, dodiet viņiem dārgāko, kas jums ir, veltījiet viņiem, cik vien iespējams, savu brīvo laiku! Kas ir dārgākais latviešu vecākiem?

Latviskai izglītībai, skolās ja grib, var nospraust visaugstākos standartus, bet tie nenozīmēs pilnīgi neko, ja bērnu vecāki būs vienaldzīgi vai precīzāk — ja šo vienaldzību rada savas lomas un savas vietas neapzināšanās savu bērnu latviskajā izglītībā. Bērna latviskās izglītības būt vai nebūt noteicēji vispirms un galvenokārt ir viņa vecāki. Būtu absurdi, piemēram, iedomāties, ka bērnu dārza vai pamatskolas vecuma bērns spētu mudināt vai pārliecināt savus vecākus par savas latviskās izglītības nepieciešamību. Vecākiem turpretī jāapzinās, ka visi latviskās izglītības pamati top un veidojas tieši šai vecumā un savā ģimenē. Katrai likumībai ir izņēmumi, arī šai, bet tie nedrīkst novirzīt mūsu uzmanību no šī latviskās izglītības pamatprincipa — vecāku nostāja izšķir, ar kādastautas kultūras raksturībām uzaugs viņu bērns.

*

Katrs izglītības darbs nemākuļu vai neieinteresētu cilvēku rokās, ja tie nemil savu darbu, var kļūt pats par savu iznīcinātāju. Neviena efektīva izglītības sistēma nevar sekmīgi funkcionēt bez paša galvenā faktora, proti, skolotājiem. Trimdas latviskai izglītībai, ievērojot trimdinieku izklaidus situāciju un dažus materiālus ierobežojumus (Iidzekļi, cilvēki), latviskās izglītības programma svešumā būs spiesta arvien izteiktāk koncentrēties uz visu latviskās izglītības pamatu veidošanu ģimenē un arī šī darba veikšanu ģimenē vai ģimeņu grupās, ne vairs tradicionālo papildskolu veidā. Tas nozīmētu, ka pašlaik trimdā visvairāk vajadzīgi latviešu skolotāji ne tik daudz mūsu papildu un vasaras skolām kā latviešu sagatavošanai par savu personīgo bērnu skolotājiem. Lai cik regulārs vai mazāk regulārs, lai cik sistēmatisks vai arī tikai ievadošs un dažus metodikas pamatus izskaidrojošs ir vecāku sagatavošanas darbs par savu bērnu skolotājiem, ja to neieskatīsim, neapzināsimies tā lomu un attiecīgi

nerīkosimies, paši būsim nojaukuši ne tikai sekmīga izglītības darba pamatu veidošanu papildu un vasaras skolām, kur tādām latviešu skaita dēļ vēl būs iespējams pastāvēt, bet būsim sekmējuši latviešu ātrāku pārtautošanos, nepamanot vai ignorējot, ka mūsu dzīve svešumā lēnām pārkārtojas no "organizāciju trimdas" uz "individu trimdu" un ka latviskās izdzīvošanas, tautības saglabāšanas darbs tāpēc prasa atbilstošu izpratnes un metožu modifikāciju.

Pašos pamatos latviskā izglītība tātad jāizprot, jāformulē un jāizstrādā (protams, atzīstot, ka vienmēr to iespējams uzlabot un papildināt) kā tāds mazāk vai vairāk formāls izglītības veids, kas sākas un notiek latviešu ģimenē — latviešu ģimenē svešumā un latviešu ģimenē tēvu zemē. Un — lai to sekmīgi veiktu, tas ir, izaudzinātu savus bērnus par latviešiem, **l a t v i s k ā s z i n ī b a s j ā p a p l a š i n a u n j ā p a d z i ņ i n a b ē r n u v e c ā k i e m**. Paradoksāli izsakoties, tas skanētu tā — latviskā izglītība prasa skoties skolotājiem, vecākiem, visos savos mācību priekšmetos, lai tie spētu skolot savus skolēnus vēl labāk. (Šis latviskās izglītības aspekts sedzas arī ar tā dēvēto pieaugušo latvisko izglītību, kurai pieskarsimies vēlāk.)

*

Pēc vērojumiem vai pēc savas personīgās pieredzes zinām, ka latviska izglītība ģimenē ir sarežģītas **v e c ā k u u n b ē r n u a t t i e c ī b a s**, kas ietver bērnu audzināšanu un vēlāk sazināšanos, komunikāciju savā starpā ne tikai latviešu valodas, vēstures jautājumos (latvisko izglītību nedrīkst reducēt vai nonivelēt tikai uz iepriekš minētajiem priekšmetiem, atstājot, piemēram, ētisko un aistētisko audzināšanu un informēšanos šais laukos mītnes zemes skolu, apkārtnes sabiedrības vai, kā saka, "ielas" ziņā), bet itin visos dzīves posmos un arī attiecībās ar citu tautu sabiedrībām.

Populārās paaudžu plaisas dažkārt nenozīmē tik

daudz uzskatu atšķirības kā komunikācijas, sazināšanās trūkumu vecāku un bērnu starpā. Bērniem taču tāpat ir sava pasaules un notikumu izpratne un tāpat sava (kaut arī savam vecumam atbilstoša) cilvēka gudrība, ko ignorēt būtu liela audzināšanas kļūda. Vecāku un bērnu dialogi taču nedrīkstētu aprobežoties tikai ar vecāku — tev nebūs to un to darīt! vai — to un to darīt! vai — to un to tu drīksti! un — to un to tu nedrīksti! — pat tad, kad pārrunas skartu, piemēram, narkotikas lietošanu un citas visatļautības sabiedrības radītās problēmas.

Pārāk autoritatīva un protektīva mājas dzīve samulsina bērnus, un, universitāšu vai pēcuniversitāšu brīvībā nonākuši, jaunieši metas galējībās, pievienojas visādām “brīvību cīņtājām” vai apsoltājām kustībām, saceļas pret “reakcionārām” vērtībām un sabiedriskiem “aizspriedumiem”, tā reaģējami pret nepareizu informēšanu un “tev būs” vai “tev nebūs” veida audzināšanu.

Arī vecāku vai sabiedrības liekulīgu vai nepareizu nostāju bērni un jaunieši atšifrē, saskata ātri un nenovēršami. Viņi skaidri redz, ja vecāki dažkārt kaunas savas tautības vai jūtas neērti, identificēti vai uzskatīti par latviešiem. Viņi ātri atšifrē sabiedrības liekulību un nesaskaņas starp vārdiem un darbiem, klausoties, piemēram, uzpurēšanās un cīņas aicinājumus, bet neredzot ne uzpurēšanos, ne cīņu. Latviešu vecāki, skolotāji, sludinātāji, liekas, arī nav pasargāti no tās pašas problēmas, kas ir citās sabiedrībās, proti, viņi sludina likumus un baušļus, bet paši tos pārkāpj un nedzīvo pēc tiem. Mūsu situācijā tas atmaksājas rūgtāk nekā “normālos” apstākļos. Tāpat rūgti atmaksājas nepareiza, nepamatota sevis turēšana vai pat tikai implicēšana par labākiem, par gudrākiem nekā apkārtne — tas izteikti noved pie bērnu atsvešināšanās un vieglas aiziešanas citu tautu sabiedrībā.

Sabiedrība, kas nerespektē dabīgu darbinieku nomaiņas procesu, patī agri vien jau parāda saviem bērniem un jauniešiem, ka viņiem “vecīšu dirigētā

sabiedrībā” nekā nebūs ko meklēt un darīt... Piederība nozīmē arī iespēju līdzrunāt, līdznoteikt. Kaut arī liktos, ka jaunajai paaudzei ir “laikā tēva svārki, laikā tēva cepurīte”, bet nav vēl “tēva padomiņa”, tad “tēva krēslā sēdētāju” reiz vajadzēs, un gudra sabiedrība gudri audzina savus bērnus šai virzienā jau laikus. Šis aspekts ir ne tikai latviskās dzīves ziņas, bet arī latviskās izglītības filozofijas pamatos ieliekams.

Nesaskaņas starp teoriju un praksi kļūst ne tikai par latviskās izglītības pedagogisko principu noliedzējiem, bet padara latvisko papildskolu darbu arvien grūtāku (lai neteiku — neiespējamu), radot arvien lielākas problēmas īpaši jaunajiem skolotājiem, kas, gan savas personīgās pieredzes rezultātā, gan būdami ideālisti, kā liela daļa jauno cilvēku, var ātri nonākt asā konfliktā ar mūsu latviskās skolu izglītības status quo — skolu programmām, sabiedrības vadītājiem, arī ar daļu vecāku. Viņi no skolas “lido” vai arī “aizlaižas”, tas ir, viņus nesaprot un ātri vien atlaiž vai arī viņi paši aiziet.

*

Visbeidzot pats svarīgākais, proti, latviešu valodas iemācīšana jāizdara ģimenē. Tā ir pamatprasība un, liekas, par to nebūtu ko diskutēt, jo latviešu valodas prasana ir priekšnoteikums jebkādai latviskās izglītības iespējai ģimenē. Latviešu valodas neprasana noraida latviskās izglītības iespēju ģimenē.

Nav principiāli svarīgi, vai valodas zināšanas iegūst un attīsta dziedot, rotaļājoties, skaitot tautas dziesmas, lasot bībeles pantus vai dziesmu grāmatu, mācoties vakara lūgšanu vai arī vienkārši sarunājoties. Svarīga ir metode, kas ieinteresē un saista, un iznākums — laba valodas prasme. Modernajās ģimenēs ļoti ierobežota vai pilnīgi likvidēta vecomāšu un vecotēvu resp. vecvecāku tradicionālā loma valodas mācīšanā un kultūras

pārmantošanā. Jauno paaudžu uzskati par modernas ģimenes dzīvi un vecāko paaudžu izpratne par saulainām, bezrūpīgām vecumdienām resp. pensijas gadu baudīšanu ienesusi milzīgu un liktenīgu pagriezienu latviskās izglītības laukā. Par šo tradicionālās izpratnes maiņu dzīvi debatē (atļautā robežās) tēvu zemē, bet trimdā par to visvairāk gan klusēts.

Praksē notiek, ka bērni latviešu papildskolās, vasaras nometnēs, vasaras skolās unursos ierodas ar ļoti atšķirīgām latviešu valodas zināšanām un kultūras mantojumu. Šis fakts visai komplicē un apgrūtina latviešu skolotāju darbu, un klasiskā bērnu grupēšana klasēs pēc vecuma kļūst arvien problēmātiskāka.

Papildskolu skolotāju darbs kļūst arvien grūtāks arī tāpēc, ka skolēniem arvien vairāk trūkst spēju it kā ieskatīt skolā mācītā nozīmi, jēgu un svarīgumu. Latviskās izglītības darba panākumi nav mērījami tikai kā precīzas atbildes uz tehniskiem vai akadēmiskiem jautājumiem, bet drīzāk kā latviskā dzīves veida realizēšanas spēja, proti, latviešu valodas labāka iemācīšanās pilnīgākai latviskās kultūras pārmantošanai.

*

Šis nelielais latviskās izglītības situācijas ieskicējums varētu mums norādīt, ka visas latviskās izglītības panākumi vai arī neveiksmes būs tieši proporcionālas izpratnei par latviskās izglītības darba sākumiem un pamatiem ģimenē, par kvalificētu, dziļi ieinteresētu un bērnus mācīšanās darbā ieinteresēt spējīgu skolotāju sagādāšanu un, paplašinot šo domu vēl tālāk, par vecāku plašu informēšanu un, kur vien iespējams un nepieciešams, tiešu instruēšanu, kā veikt latvisko izglītošanu savā ģimenē.

Latviskajā izglītības darbā vecākiem (un vecvecākiem) miniātūrā jāspēj tas pats, ko prasa no laba, kompetenta skolotāja klasē, proti, viņiem jābūt **v i r z ī t ā j s p ē k i e m**, lai bērns ģimenē iemācītos savu

valodu un sāktu tautas kultūras pārmantošanu. Vecākiem tāpat kā latviešu skolotājiem ir jāmācās saprast un spēkoties ar visiem modernās dzīves izaicinājumiem, kas ir klasē un ģimenē un ārpus tām apkārtnes dzīvē un sabiedrībā. Latviskā izglītība nav skatāma ārpus savas apkārtnes kā, teiksim, eksotisks siltumnīcas auglis. Tā ir mūsu dienu sarežģītās dzīves sastāvdaļa, kas skartajiem cilvēkiem viņu situāciju padara vēl sarežģītāku, bērniem nākot gan no stabilām vai mazāk stabilām latviskām ģimenēm, no reliģiskām vai mazāk reliģiskām ģimenēm, no jauktu tautību ģimenēm, kas visas vēl joprojām (un dažas it sevišķi) viegli ievainojamas no visatļautības, patērētājas, vieglākā ceļa gājējas, tikai dzīves baudītājas vai svešu, savtīgu ideoloģiju kontrolētas apkārtnes, vides. Taču neba jau gludās un virspusīgās dzīvēs audzina lielus cilvēkus vai ir lielu cilvēku izaicinājums!

Latviešu vecākiem un tāpat latviešu skolotājiem jāieskata, ka viņu abu darbs ir mijiedarbīgs un ka vienu sekmes ir pamatā otru sekmēm, un ka bez pirmajām nav otru, un ka otras grupas sekmes balstās uz tiem pašiem ideālistiskiem pamatiem kā pirmās, jo latviešu skolotājiem trimdas sabiedrība materiāli par viņu darbu spēj atlīdzināt tikai simboliski.

Ideālisms ir pamatā latviešu vecāku latviskās izglītības darbam savās ģimenēs, un to var un to arī salīdzināsim ar Tālavas taurētāja ideālismu, ko Rūdolfs Blaumanis tvēris latviešu nacionālisma pamata tezē — mans zelts ir mana tauta, mans gods ir viņas gods. Ideālisms — kalpošana idejām par cilvēku dzīves un darbības augstākiem mērķiem un uzdevumiem! Tas pats ideālisms, kas vada arī latviešu skolotājus — sevis meklēšana, sevis apliecināšana un savas dzīves piepildīšana! Šādā izpratnē (simboliski paplašinot latviskās ģimenes apjomu) vecāki, skolotāji, skolu iestādījumi un latviešu sabiedrība var debatēt par latviskās izglītības jautājumiem ar tādu iecietību un uzticēšanos, kas raksturīga tuviniekiem, tuviem cilvēkiem. "Ugunīgie burti uz sienas" vēstī, ka mūsu

tautas būt vai nebūt mūsu dienu pasaulē (un ievērojot mūsu mazās tautas situāciju) šodien vispirmām kārtām atkarīga no latviešu ģimenes un no latviskās izglītības ģimenē, ka vispirms jāasina latviskie gara ieroči, ka ar tiem jācīnās un jāaizstāvas tagad un tūlī, ka neviens nevar palikt malā, jo nav cita, kas šo cīņu veiktu viņa vietā, ka savas vēstures un savas kultūras pazišana palīdz vieglāk atbildēt ne tikai uz nākotnes, bet arī uz visiem tagadnes jautājumiem un izšķiršanos.

Latviešu mātes un tēvi savas tautas dzīvības sargāšanā un izdzīvošanas cīņā mūsu dienās tiek iesaistīti jaunā un svarīgākā kapacitātē nekā agrākajos māj mācības (vai "audzināt bērnu ģimenē") procesos. Vecākiem, kuriem vēl joprojām ir pirmā un galvenā ietekme uz bērniem, ir jātop vismaz par savu bērnu latviskās izglītības puslaika skolotājiem, ir pašiem jāiegūst kaut minimāla izpratne valodas mācīšanas metodikā, daudzo un dažādo palīgīdzekļu lietošanā. Vecākiem pašiem jāpapildina savas zināšanas un izpratne par tautas gara kultūru, apzinoties, ka visa šī mācīšanās ir arī daļa no viņu kā cilvēku, kā kultūrālu būtību pilnīgākas veidošanas procesa. Viņiem pašiem sevī ir atkal un atkal it kā jāpiedzimst par jaunu; to katrs var viegli vērot pēc sava garīgā augšanas un briešanas procesa posmiem. Vecākiem jāpadziļina savas cilvēciskās eksistences apzināšanās kā savu tēvu, savu senču dzīves turpinājums, kas savukārt ļautu viņos izaugt sajūtām vai apziņai par sevi kā par tautas dzīvības un tautas garīgā mantojuma sargiem un tālāk nodevējiem saviem bērniem un jaunajām paaudzēm. Bez šādas savas dzīves un savas vietas izpratnes cilvēks var nodzīvot ilgu laiku vai pat visu mūžu. Taču tad, kad tā atklājas, iespējams sajust un pārdzīvot jaunatklāts eksistences dimensijas, vienlaikus apjaušot visu to, kas bija trūcis agrāk.

Latviskās izglītības pamati, kā iepriekš jau minēts, vienmēr ir tapuši ģimenē. Tikai mūsu dienās, mainoties attiecībām, kādās latviešu ģimene nonākusi ar savu

tuvāko apkārtni gan svešumā, gan Latvijā, latviskās izglītības darbs ģimenē, nesapņemdams vairs agrāk pašu par sevi saprotamo latvisko atbalstu no tuvākās vides un pats būdams visu laiku apdraudēts, traucēts vai pat apkarots, t a g a d jāveic kā apzinīga, mērķtiecīga, cilvēku g r i b a i pakļauta bērna izglītošana par spīti ārpusē ietekmēm. Meklējot formulu vai kādu kopsaucēju, jāsaka: ja vecāki ieskatīs un atzīs latvisko izglītību ģimenē kā galveno līdzekli bērnu latviskās sejas, kultūrālās identitātes izveidošanā un nodrošināšanā, tad visas pārējās apkārtnes izglītības sistēmas un iestādījumi taps sekmīgi bērna laicīgo, pasaulīgo zināšanu papildinātāji, vairotāji, bet tālākai latviskai izglītībai, par cik tā iespējama Latvijā tajā izglītības sistēmā latviešu valodā, ko okupācijas vara nav vēl atņēmusi tautai, un par cik tā iespējama svešumā dažu uzticīgu un pašai izveidotu individu un organizāciju uzturētajās papildu un vasaras skolās, vecāku nostāja būs piešķirusi nepieciešamo un galveno balstu un tālākas eksistences attaisnojumu. Viss, kā agrāk norādīts, ir pašu latviešu rokās un izšķiršanā!

PIEAUGUŠO LATVISKĀ IZGLĪTĪBA

Par pieaugušo latvisko izglītību domājot, jāpiemin latviešu sakāmvārds — mūžu dzīvo, mūžu mācies. Cilvēks nevien mācās dzīvei, bet visa cilvēka dzīve ir mācīšanās. Tā aptver ne tikai fiziskās pasaules izzināšanu un izprašanu, sava aroda izzināšanu un aroda prasmes papildināšanu, bet “dzīve kā mācīšanās” ir visas savas eksistences, savas būtības izzināšana, kas nozīmē milzum jautājumu formulēšanu un atbilžu meklēšanu uz tiem.

Doma par pieaugušo latviskās izglītības nepiecieša-

mibu, gan vairāk politiskā un ideoloģiskā plāksnē, kādreiz bija pamatā "studiju grupas" sešdesmito gadu sākumā aizsāktajam darbam, izvēloties par moto tautas dziesmas izteiktu maksimu:

"Protošam, mākošam,
Tam turēt tēva zemi;
Neprašam, nemākam
Otra durvis virināt."

Pieaugušo latviskā izglītība, nav noliedzams, ietver sevī domu par ieinteresēšanu, iesaistīšanu latviešu tautas problēmās un latviskuma saglabāšanā tā, ka debatēs un argumentos iesaistītie cilvēki, kam daudz kas no mūsu problēmām gājis secen un kas, sastapušies ar tām, vienlaikus sastapsies arī ar citiem tautiešiem, tieši vai netieši veidos ciešākas sociālas saites, bez kurām neviena grupa nevar pastāvēt, bez kurām tā izirst.

Pieaugušo latviskās izglītības centrālais un primārais uzdevums ir tautas locekļu tikumisko kvalitāšu celšana un kultūrālo aktivitāšu rosināšana un tālāk veidošana, jo kādas tautas morālā, garīgā un intelektuālā vērtība ir tikai visas tautas piederīgo vērtības kopsumma.

Līdz šim trimdas debatēs par nacionālo audzināšanu, par latvisko audzināšanu pieaugušo latviskās izglītības jautājums un darbs skarts visai maz. Pirmajā brīdī doma par pieaugušo latvisko izglītību un pārrunas par to var likties visai neparasta, pat aušīga. Pats ordinārākais iebildums (kaut arī to nemaz skaļi nepateiktu) varētu būt, vai tāpēc mēs neesam pieaugušie, ka esam izglītošanas procesu beiguši, ka vairumā visu, kas dzīvei nepieciešams, zinām?

*

Cik stipra mūsu dienās latviešos ir tradīcija par mācīšanos, par izglītošanos? Jeb vai mūsu patapas, mūsu brīvo brīžu nodarbības kļuvušas daudz utilitārākas ar

uzsvaru uz atpūšanos un izklaidēšanos? Izglītošanās — savu garīgo spēju un raksturību veidošana — varētu būt tāds paradums, ko augsti novērtētu ikviena kultūrāli plūralistiska sabiedrība, kurā latvieši dzīvo. Turpretī mācīšanās, izglītošanās pašas latviskās izglītošanās dēļ, savas kultūrālās identitātes padziļināšana un paplašināšana, tautības apziņas stiprināšana, tautības saglabāšana — ir tautas izdzīvošanas un pastāvēšanas pirmais noteikums. Citu veidu un citu ieroču kā gara ieroču mums nav, lai mūsu dienu pasaulē latvieši izdzīvotu un pārdzīvotu denacionālizācijas, pārtautošanas, pārkrievošanas laiku. Mūžu dzīvo, mūžu mācies nav sakāmvārds, bet apliecina tikai izbrīnu par kaut ko no jauna uzzinātu. Tas ir arī konstatējums, kādas patiesības maksima un aicinājums.

Domājot tieši par latviešiem svešumā un par bērnu un pieaugušo nosebotās latviskās izglītības sekām, redzam, ka gandrīz katra problēma trimdas latviešu sabiedrībā ir grūti risināma, vai arī tās risināšana kļuvusi gandrīz neiespējama tāpēc, ka vairs neveidojam latviski izglītotu sabiedrību. Latviešu valodas nepilnīga zināšana un latviskās izglītības zemais līmenis ne tikai jaunajai, bet arī vidējai paaudzei liedz vai ierobežo nevien latviešu tautas un Latvijas dzīves problēmu dziļāku izpratni, bet samazina viņu latviskās identitātes, tautības un latviskās piederības pārdzīvojamu līdz tādām minimām, ka savā dzīves filozofijā un dzīves veidā cilvēks vairs nejūtas ne ar ko atšķirīgs no apkārtnes vides. Bieži vien viņš jau pazaudējis savu nekad īsti neizveidoto latvisko seju, iekāms atradis sev kādu citu, jaunu.

Latviešu cilvēki svešumā nav pietiekami latviski izglītoti, un bieži vien viņi to pat nezina vai neapzinās, trūkstot savu zināšanu pārbaudes vai salīdzināšanas iespējām. Viņi arī nezina ko darīt, kā mācīties, kur meklēt padomu, ja justu vai apzinātos robus savā latviskajā izglītībā. Visai šai situācijai, protams, var atrast savu attaisnojumu. No otras puses, mūsu

vērojumi, pārdomas un secinājumi nav tāpēc, lai kritizētu vai tiesātu cits citu. Mēs neesam notiesāti tiesāt citus! Bet mūsu nezināšanu, nevarēšanu, nedarīšanu nekad neattaisnos zaudēta tautas izdzīvošanas cīņa.

Tāpēc jāteic pavisam īsi un skaidri — cilvēkam, kam svarīga sava tautība un piederība pie latviešiem, kam latviskums ir vismaz tikpat nopietna vērtība kā profesionālās spējas, zināšanas darbā, tam jāatrod laiks, lai mācītos arī latviskajā laukā, lai turpinātu un papildinātu savu latvisko izglītību, un šis darbs jāuztver kā savas garīgās pasaules paplašināšana, kā garīgu nodarbību sagādāts baudījums, kas patiešām dažreiz ir tik stiprs, ka sagādā pat fizisku labsajūtu.

Pieaugušo latviskā izglītība gluži vienkārši ir tāds sevis audzināšanas, sevis uzlabošanas veids, kas atšķiras no citiem līdzīgiem tikai ar savu latvisko saturu un ievirzi. Šis latviskais saturs nav svešs vai naidīgs citām cilvēcīgo vērtību normām. Tam ir tikai sava latviska daba, iekrāsojums. Un svarīgi — gala produkts kalpo nevien pašam cilvēkam, bet visai latviešu tautai.

Bez pieaugušo, bez vecāku latviskās izglītības nav iespējams radīt un uzturēt to ģimenes un sabiedrības atmosfāru, kas ir pilna gatavības rūpēties un uzpurēties: faktori, bez kuriem izglītība latviešu valodā un papildskolās nekad nevar cerēt uz sekmēm, bez kuriem nevaram cerēt uz latviešu nākotni.

*

Pieaugušo latviskā izglītība ir mūsu nostājas, mūsu attieksmes jautājums, un tā izšķiršana, protams, ir mūsu personīga lieta. Tāpēc: vai ir kādi faktori, kas varētu ietekmēt mūsu attieksmes un nostājas maiņu? Mēs esam varējuši vērot, ka savā ikdienā, savā arodā, lai kāds tas mums katram būtu, mūsu dienu pasaule mainās revolucionārā veidā — pieaug dažādu tehnisku zināšanu krājumi, top jaunas darba metodes utj. Lai pastāvētu savā arodā un noturētos savā darbā, savos amatos, mums

gandrīz nepārtraukti jāskolojas klāt un jāpapildina savas zināšanas (piemēram, dažādos kvalifikācijas papildināšanasursos utt.).

Līdzīgi mūsu dienu pasaulē — gan svešumā, gan tēvu zemē — nevaram saglabāt modernajai dzīvei atbilstošu latvisko identitāti, ja mūsu garīgais cilvēks nepārtraukti nepapildinās ar latviskām zināšanām, kas nostiprina kultūrāli vēsturiskā latviskuma pamatus un, meklējot atbildes uz visiem mūsu dienu dzīves izaicinājumiem, radoši nepārvērtē un neatjauno pašu latviskumu. Mēs nevaram skatīties uz priekšu un nākotnē, ja nepadziļinās mūsu identificēšanās ar latviešu tautas gara kultūru, ar latviešu tautas pagātņi un ar visiem tautas tagadnes centieniem. Tēvu zemē dzīvojošais dzejnieks Ojārs Vācietis dzejolī “Vecā karte” (“Cīņa”, Nr.1, 1980.) raksta:

“Es skatos tajā laikā,
kad vēl manis nebija,
lai redzētu to laiku,
kurā manis nebūs vairs.”

Latviskā identitāte savā pilnīgākā un augstākā pakāpē (ne tikai ārējā pozā) prasa no mums visu savu garīgo seju un raksturību veidošanu (izglītošanos) visu mūžu. Tā prasa izglītošanos, mācīšanos no šūpuļa līdz kapam. Tā prasa pilnvērtīgu, augstvērtīgu cilvēcisku dzīvi, ne bioloģisku veģetēšanu. No šādas latviskas identitātes izprašanas un apliecināšanas, nav nekāds brīnums, top garīgi augstvērtīgi indivīdi, kuri veido tādu sabiedrību, tādu tautu, kas spējīga pārdzīvot tai uzliktās grūtības, pārbaudījumus un izaicinājumus. Šādā izpratnē latviskā identitāte no cilvēka raksturību kopuma paceļas jaunā pakāpē — latviskā identitāte top par kvalitāti.

*

Latviskā izglītība pieaugušiem trimdā sākas tad, kad

apmēram beidzas viņu formālā izglītība, kad ar vairāk vai mazāk stabilām latviskām zināšanām, kuras iegūtas ģimenē, papildskolās, organizācijās,ursos, nometnēs, sākas pašizvēlēta latviskā izglītības paplašināšana, kas, droši vien, lielāko tiesu notiks (vismaz sāksies) tīras pašmācības ceļā (ja ieilgst vai neizdodas regulāru pieaugušo latviskās izglītības pasākumu izveidošana, no kuriem dažus, piemēru un ierosinājumu veidā, nedaudz apskatīsim nākamajās pārdomu lappusēs). Dažādu personīgu apstākļu dēļ šai latviskās izglītības darbā, latviskuma studijās, var iestāties atslābuma posmi. Tāpat šis izglītības darbs var būt jau nosebojies par daudz gadiem. Neviens no šiem faktiem nav traucējums, lai atgrieztos pie savas tautas gara kultūras, pie sava cēluma, tāpat kā atgriešanās pie Dieva nekad nevar būt par vēlu, ja tā ir patiesa aicinājuma vai pārlicības pavadīta.

LATVIEŠU TAUTAS INTELEKTUĀLĀ ATTĪSTĪBA

Kopš dzīvoju svešumā un kopš man iespējams iepazīties ar mūsu gadu simta zinātnisko un tehnisko revolūciju un ar gara dzīves sasniegumiem galvenokārt tikai no citu tautu perspektīvas un vērtējumiem, kopš man iespējams visu pazīt, tikai ar citu tautu acīm skatītu, mani kā latvieti ne brīdi nav atstājis tirdīgais jautājums, vai mūsu tautas intelektuālā attīstība turpinās netraucēta un vai tā ir intensīva diezgan, atbilstoši latviskai eksistencei uzliktiem pārbaudījumiem? (Ar intelektuālo attīstību sapratisim pārmaiņas, kas attiecas uz prātu un augstākām gara spējām.) Vai mēs, latvieši, gan svešumā, gan tēvu zemē, intelektuāli tiekam līdz citām pasaules tautām? Šis svarīgais un, manuprāt, arī kritiskais

jautājums mums vienmēr būtu jāpatur acu priekšā, arī par latvisko izglītību un par pieaugušo latvisko tālāko izglītošanos domājot.

Mani fascinē laiks, kad mūsu tautai nebija skolu un izglītības sistēmas mūsu dienu izpratnē, kad tapa un tautas atmiņā (vēsture esot tautas atmiņa!) saglabājās tautas dziesmas, teikas, pasakas, parunas, sakāmvārdi, buramvārdi, mīklas, ticējumi, kad tautas gara kultūras veidošana nebija augsti skoloto, izglītoto daļa, bet kad visa tauta bija kultūras radītāja un veidotāja. Kādas intelektuālas kvalitātes piemita mūsu tuvajiem un tālajiem senčiem, kuru gara dižums, kas saglabājies un saglabāts tautas gara mantās, liek mums nojaust un nešaubīties par savas tautas eksistences jēgu un attaisnojumu? Kā man sāp citu, lielu tautu ideoloģiju bardzība, kas grib mums atņemt mūsu eksistences vienreizīgumu, neatkārtojamību un visu atšķirīgo it kā "šovinistiska nacionālisma" izpaudumus kaut kādas "šķiru cīņas" vārdā! Kā ar nicinājumu un pazemojumu manās ausīs skan vārdi par latviešu tautas mūsu dienu demografiskām problēmām un pastāvēšanu nākotnē kā par mums svešas valsts saimniecībai nepieciešamā "darba spēka atražošanas" problēmām!

Bet mūsu tautas intelektuālo attīstību kā slogs un ierobežojumi kādreiz māca vācu un poļu muižniecības un citu vesu tautu virskundzības gadi!

Ja atceramies, ka Kurzemes un Vidzemes guberņās mūsu vecvectēvi likumīgi atguva cilvēka tiesības, no dzimtcilvēkiem tapdami par brīvlaistajiem 1817. — 1819. gadā, bet Latgales guberņā brīvlaišana sākās tikai 1861. gadā, tad redzam, ka aptuveni 150 gadu ilgajā posmā brīvlaistais latvietis ir gājis cauri ne tikai raibum raibai ideoloģisku, saimniecisku un politisku maiņu virknei, bet gandrīz lēcieniem piedzīvojis intelektuālas attīstības posmus, lai tuvotos, pievienotos laimīgāku, agrāk uz priekšu pavisrījušos tautu jau sasniegtiem ekonomiskiem, politiskiem, garīgiem attīstības tempiem un iekļūtu pat sacensības pozīcijās visāda veida cilvēciskās aktivitātēs.

“Atraitnes dēli” devās ne tikai uz Pēterburgu, bet arī uz Maskavu, Kijevu, uz Berlīni, Drēzdeni, pārveda ne tikai tehniskas zināšanas un aroda prasmes, bet kaudzēm starptautiskas, eksotiskas bagāžas pat vairāk, nekā tauta spēja absorbēt, nesamulstot un nezaudējot pati sevi. Izglītots latvietis, ko vācu muižnieku kundzība bija uzskatījusi par neiespējamu lietu, kļuva par tautas ideālu, izglītība par ceļu ne tikai uz labāku, pilnīgāku, bet arī, diemžēl, it kā vieglāku dzīvi ...

Sodien, vērojot latviešu akadēmiskās inteligences sniegumu gan svešumā, gan tēvu zemē, bez šaubām, bez bažām un ar lepnumu var teikt, ka tās intelektuālā attīstība ir turpinājusies pilnā, pat paātrinātā gaitā, it kā nebūtu bijis nekādu satricinājumu, šķēršļu, pārtraukumu, grūtību, ierobežojumu. Bet kādā stāvoklī atrodas latviešu strādnieku un ierēdņu, kalpu un kalpotāju intelektuālā attīstība gan tēvu zemē, gan svešumā?

*

Kad bija beidzies Otrs pasaules karš, mums bija svešumā līdzī doti visai īpatnēja, it kā kabatas formāta (arī prātā viegli paturama) statistika, kurai laikam, bieži atkārtotai, bija jāizteicas kā lepnumam par savu tautību — latviešiem procentuāli bija bijis vislielākais cūkgaļas patēriņš pasaulē un visvairāk studentu!

Statistika par studējošo skaitu, cik tālu skarta mūsu intelektuālā attīstība, mūs varbūt var maldināt, jo visu valstu augstāko skolu sistēmas arvien izteiktāk kļūst par dažādu lietpratēju sagatavotājām, bet sava g a r a a t t i s t i b a, savas inteliģences un intelekta izkopšana arvien vairāk paliek katra atsevišķā individa paša ziņā. Tā nedz sākas, nedz beidzas skolu un universitāšu gados, tā ir mācīšanās visu mūžu, katram savas tautas kultūrā bagātinoties un visiem kopā to bagātinot. Vai lielai daļai latviešu tēvu zemē un svešumā nedraud tāds garīgā cilvēka internacionālizēšanās un vulgārizēšanās process, kas piebiedros viņus pelēkai

bezsejas jaunproletāriāta saimei — šķirai, kurai visu vērtību (ja šīs attiecības vispār var saukt par vērtībām!) mēraukla ir peļņa un vēders?

Zinātnieki, kas piedalās debatēs par intelektuālām kvalitātēm un cilvēku intelektuālu attīstību, nenoliedz, bet izceļ to lomu, kas kultūras raksturībām ir cilvēku īpašību un kvalitāšu veidošanā, norādot, piemēram, ka žīdu procentuāli lielie (pat nesamērīgi lielie sasniegumi jebkurā zinātnes nozarē, matemātikā, literātūrā, mūzikā, mākslā (ap 25% Nobela prēmijas laureātu pēckara posmā ir žīdu cēluma!) balstās žīdu kultūrālajā tradīcijā un tai uzsvarā, kas pēdējo 100 gadu laikā žīdu tautā, žīdu sabiedrībā likts uz izglītību, uz intensīvu, neatlaidīgu, grūtu izglītošanās darbu, kaut arī šis veselīgais respekts pret izglītību pamatos būtu tikai līdzeklis kā tikt pasaulē uz priekšu un uz augšu.

Lai kāda būtu ikviena latvieša profesija, maizes darbs, lai kādi grūtumi, pārbaudījumi, ierobežojumi, neviena latvieša intelektuālā attīstība nedrīkstētu pārtrūkt vai tapt ierobežota. Tāpat kā bija tai mūsu tautas vēstures posmā, mūsu gara kultūras pirmajos zelta laikos, kad nepastāvēja izglītības sistēmas mūsu dienu izpratnē, kad, jādomā, visa tauta bija kā viena "studējoša sabiedrība", kad skolotāji prata mācīties no skolēniem, kad zīmju gudrie tulki no jaunajām paaudzēm, arī tagad latviešu intelektuālās kvalitātes ir latviešu tautas dzīvības un pastāvēšanas pamatā. Mūsu tautas kultūrā nedrīkstētu palikt sveša un nereālizēties atziņa, ka gudrs, nobriedis cilvēks ir spējīgs mācīties gan no saviem skolēniem, gan no tiem, kas jaunāki par viņu, tikpat daudz, cik no veciem, gudriem prātniekiem.

*

PIEAUGUŠO LATVISKĀS IZGLĪTĪBAS PASĀKUMI

Nekad (un it sevišķi tik plaša un svarīga temata ietvaros, kāds ir pieaugušo latviskā izglītība) nav par ļaunu debatēt arī par tādiem izglītošanas pasākumiem, kas sākumā liekas (vai kas debašu gaitā pat apstiprinās) par nereālizējamiem dažādu praktisku šķēršļu un trūkumu dēļ. Debatēs tomēr atspoguļotos pieaugušo latviskās izglītības dziļākā būtība, saturs, mērķis un atkārtoti pamatotos tās nepieciešamība. Arī tas ir ieguvums.

Šim izglītības darbam grupās, kā piemēram, lekcijām, referātiem, semināriem svarīga nozīme (kā jau minēts) arī sociālā plāksnē, vairāk sapazīstinot un tuvinot latviešus, ko varbūt šķir atšķirīgi uzskati un ikdienā funkcionēšana arī atšķirīgās sociālās šķirās, bet ko var vienot latviskums.

Pats galvenais, centrālais pasākums pieaugušo latviskās izglītības laukā varētu būt tāda iestādījuma izveidošana, ko dēvēsim par

Latviešu gara kultūras semināru

vai

Latviešu kultūras studiju centru.

Pirms ierosinājuma minēsim arī dažus praktiskus punktus, apzināsimies, ka svešumā par lielu latviešu daļu, kas šodien tuvojas pusemūžam un par lielu daļu visu jaunāko paaudžu var teikt, ka tas mazumiņš, ko viņi pazīst no latviešu gara kultūras, ir par maz, lai mudinātu viņus "uz savu roku" (pašmācības ceļā) uzzināt un iepazīt vairāk, un tas, ko viņi nepazīst, ir tik daudz, ka viņiem patiesībā nav nekāda īsta priekšstata par latviešu kultūru.

Tautības saglabāšana bez kultūras faktoriem nesniedz cilvēkam pilnīgu personīgu dzīvi. Tautība paliek kā bez saknēm, kā bez garīga satura, kā bez stabilitātes,

ko tai piešķir savas kultūras svars, un šāda tautības apziņa viegli izpostāma pirmajā vētrā. Ja nav s a v a s kultūras, cilvēks to meklēs citur.

“Latviešu gara kultūras seminārs” vai “latviešu kultūras studiju centrs” vispirmām kārtām idejiski uzlūkojams par vietu (par adresi), kur latviešu kultūras jautājumos saplūstu visa mūsu trimdas, visa brīvo latviešu pieredze (tai dažkārt varētu būt ļoti respektējams pasaules mēroga līmenis).

Paša semināra vai studiju centra pamatā princips par ceļojošo semināru. Piemēram, lekcijas un ilustratīvie materiāli ieskaņoti lentēs vai uzņemti slīdītēs. Tas neizslēdz iespēju, ka dažādās semināru vietās nevarētu rasties papildinājumi, kas tapuši tur ar papildus lekcijām, kultūras darbinieku piedalīšanos utt. Šī būtu daļa pārdarītā principa par “mācību stundas” atdzīvināšanu.

Ikkatrā lielākā latviešu apmetnē varētu izveidot semināra vai studiju centra telpas, kurām būtu jābūt vienā telpā vai blakus telpās ar jau esošajām latviešu bibliotēkām. Šis katras latviešu apmetnes gara kultūras studiju centrs ir ieinteresēts tikai latviskajā izglītībā un savā darbā realizē latviskuma un demokrātijas principus, aicinot un pulcinot latviešus neatkarīgi no viņu piederības vai nepiederības pie kādām latviešu organizācijām un draudzēm un neatkarīgi no viņu zināšanu pakāpes, izglītības līmeņa utt.

Latviešu gara kultūras semināra vai latviešu kultūras studiju centra izveidošana latviskā izglītības ietvaros ir viens no Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības galveniem, ja nepats galvenais nākotnes darbs (blakus, protams, citām jau ievadītajām aktivitātēm).

Daudz nereālizētu, neizdebatētu ierosmju, droši vien, glabā, piemēram, 1957. gadā Amerikas Latviešu Apvienības kongresa vienbalsīgais lēmums par “Latviešu kultūras semināra” dibināšanu jauniešu latviskās

izglītības sekmēšanai. Šī semināra ideju plaši analizējis toreizējais Amerikas Latviešu Jaunatnes Apvienības priekšsēdis Valters Nollendorfs "Jaunās Gaitas" 10. numurā.

Ir ļoti iespējams, ka latviešu vidū svešumā par šādu semināru vai studiju centru idejām ir jau daudz domāts, ka ir mēģināts radīt organizācijas, kuru uzdevums realizēt šeit ierosināto vai līdzīgus pasākumus. Taču rezultātu nav bijis. Tas neko nenozīmē, un neviens mums tādēļ nedod tiesības apstāties un necensties tālāk. Savas neizdarības vārdā mēs taču nedrīkstam piesavināties tiesības kļūt par mākslīgiem šķēršļiem ceļā tiem izdzīvošanas likumiem, kuri paši palīdz radīt asprātīgus risinājumus.

Svešumā, Rietumu pasaulē daudzi mūsu lietpratēji pazīst dažādus organizāciju uzbūves principus un veidus, financēšanas paraugus, tāpēc šo pārdomu ietvaros tam pieskarties nav nepieciešams. Vai šis studiju centrs top "no augšas uz leju" vai "no apakšas uz augšu", arī nelielas tik svarīgi. Vēlams būtu, ka tas varētu tapt un veidoties vienlaikus ir "no augšas", ir "no apakšas", ka latviešu biedrošanās negaidītu brīnumus no Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības un PBLA saņemtu simtiem morālu un materiālu mudinājumu "no apakšas". Vai PBLA veidotu šādu semināru vai studiju centru ar centrālo organizāciju tiešu atbalstu vai ar netiešu atbalstu, radot kādu jaunu, īpašu organizāciju, tas viss lai paliek mūsu administratīvo talantu un lietpratēju ziņā.

*

Ko ar šāda semināra, ar šāda studiju centra palīdzību vēlētos iemācīties latvietis? Resp., kas būtu visa tā substance, kas seminārā vai studiju centrā rastos un krātos kā mūsu dienu pieņemums latviešu kultūrai? Latviskumā pieaugušos studentus interesētu latviešu tautas māksla. Glezniecība, audumi, gobelēni. Ar attēliem. Latviešu

modernā māksla. Latviska modernā māksla. Arī tā sauktais — klasiskais posms. Brīvvalsts laiks. Māksla Latvijā mūsu dienās. Latviešu mākslinieki dažādos kontinentos un dažādās valstīs. Lekcijas, attēlu kopojumi. Latviešu tautas folklorā. Literatūra. Norādījumi, ko meklēt latviešu grāmatās vispirms. Latviešu mūzika. Lekcijas un demonstrējumi. Latviešu tautas dzīves ziņa — dzīves filozofija, ētiskie un aistētiskie uzskati, vērtību normas — visi latviskuma būtiskākie aspekti, lauki, kuros tik daudz pētījamā, skaidrojamā, izskaidrojamā utt.

Vai tas, pavisam un daļēji ieskicēts, jau neizliekas plašs darba lauks ir skolotājiem, ir skolojamiem, kad grūti pateikt, kas iegūs vairāk — mācītāji vai apmācāmie? Mēs pat samulstam lielās, iespējamās tematu bagātības priekšā. Mēs varbūt sākam nojaust, ko visu nezinām, nepazīstam. Un atkal arī varbūt šaubāmies — vai šo darbu var paveikt? Un kas to paveiks, ja tas nav paveikts līdz šim? (Bet kas tad ir paveikts līdz šim?)

Šāds seminārs, studiju centrs būtu iespējami plašākais un kaut cik tveramais priekšstats svešumā par mūsu gara kultūras mantojumu, kur būtu arī trimdas pienesums un kur tas vienmēr papildinātos ar jauniem devumiem. Gara kultūras mantojums vēl tālu nav izpētīts! Trimdas pienesums, tas ir, mūsu identitātes kultūrālā daļa, tas līdz šim galvenokārt vēl neapzināts un noklusēšanas draudiem atstāts.

Agrāko gadu pieredze ļauj teikt, ka šur un tur epizodiski, sporadiski ir parādījušies viena vesela latviešu gara kultūras semināra vai studiju centra daži elementi. Ir bijušas interesantas, atsaucību izpelnījušās lekcijas ar attēliem par latviešu klasisko glezniecību, mākslu (piemēram, Arnolda Sildega lekcijas), par mūziku, kora dziedāšanu (Robertas Zuikas lekcijas) utt. Daži iespējami semināra, studiju centra satura elementi pavid tā dēvētajās kultūras dienās vai kultūras nedēļās, dažādos latviešu kultūrasursos un lekcijās šur un tur, šad un tad. Varētu iebilst, ka ir plānota, iecerēta latviešu kultūras

krātuve. Taču jau pats pasākuma nosaukums ir statisks. Tas jāpapildina ar dinamismu — ar darbību, pie tam visur, kur dzīvo latviešu grupas. Izmantojot šo visu ierosinājumam, jāveido tālāk mūsu latviskās izglītības sistēma un izglītības politika.

*

Vistuvāk idejai par kultūras semināru vai studiju centru ir tā dēvētās “divreizdivi” nometnes (padsmitgadniekiem un jauniem cilvēkiem). Tās kādreiz veidotas par jaunu vadītāju un sabiedrisku darbinieku izglītošanas pasākumiem. Izvērtējot praksi un rezultātus, tās kļuvušas par pasākumiem, kas cenšas ieinteresēt, ievirzīt latviskās izglītošanas ceļā samērā augstā līmenī. Šo “divreizdivi” nometņu lekciju materiālos varbūt slēpjas ne tikai daudz ierosmju un arī lietpratēju vārdu un uzvārdu, bet, ļoti iespējams, pa vienam otram zelta graudam topoša semināra vai studiju centra fondiem, pa vienam otram respektējamam pētījumam vēl tik maz izvērtētājā mūsu kultūras mantojumā.

*

Par praktiski viegli realizējamu pieaugušo izglītības pasākumu var uzlūkot skolas bērnu vecāku sestdienas vai svētdienas klases. Kamēr bērni mācās savu, vecākus lekciju veidā instruē par jebkuru latviskās izglītības priekšmetu, par ko vecākiem interese vai vajadzība uzzināt ko klāt un uz ko kāds no skolotājiem var atbildēt, piemēram, valodas mācīšanās metodes, pašiem savas valodas zināšanu un izjūtas paplašināšana. Jautājumi ar Latvijas vēsturi, par latviešu ideoloģiju utt. Bērnu vecāku sestdienas vai svētdienas klases un citi pieaugušo latviskās izglītības pasākumi ļautu vecākiem padziļināt savas zināšanas tajos priekšmetos, ko mācās bērni, tikai augstākā līmenī.

Svarīga pieaugušo latviskās izglītības daļa varētu būt regulāras diskusiju grupu sanāksmes. Tajās varētu pieskarties mūsu dienu pasaules morāles (tikumiskām) problēmām, runāt par cilvēku sadzīves ētiku gan saimnieciskā, gan citos laukos, informētos par apspiestajiem, gan apspiedējiem, iepazītos ar latvisko dzīves ziņu vai mūsu tautas gudrību, tautas dzīves filozofiju, un secināt, ko visos iepriekš minētajos jautājumos tā prasa no mums rīcības un nostājas ziņā gan kā no individiem, gan kā no grupas, kopības. Šīs diskusiju grupu sanāksmes atsevišķās latviešu apmetnēs vai latviešu centros, varbūt reizi gadā arī paplašinātas nedēļas nogales ietvaros, ne tikai iepazīstinātu ar pagātnes gudrībām un atziņām, bet šais mūsu senču izdzīvošanas kanonos meklētu palīdzību un vadību mūsu dienām, vienlaikus visus iespējamus un arī neparedzētos strīdņus starp dažādām paaudzēm un uzskatu grupām pārvēršot par informatīvām izglītošanas diskusijām. Tas nozīmētu uzsvāru maiņu no tik ierastajām diskusijām par statūtiem, biedru statusu, budžetiem un citiem praktiskiem saimnieciskās dabas strīdņiem uz jautājumiem, kas skar un nospiež mūs katru dienu, proti, mūsu ikdienas dzīvi, izturēšanās, mūsu dzīves piepildīšana, mūsu laika aizpildīšana, mūsu mērķi un ideāli ikdienā, mūsu attiecības ar citiem cilvēkiem, attiecības starp bērniem un vecākiem, jauktu tautību laulības, mūsu ceļš un centieni, savu dzīves ziņu un dzīves gudrību meklējot, visbeidzot — kāda bija manas vakardienas jēga, kāds būs mans rītdienas izaicinājums, kā es apliecinu un piepildu sevi šodien. Šīs latviskās izglītības diskusiju grupu sanāksmes nevar un tās arī nemēģinātu pilnīgi pārstatīt pagātnes atzinumus mūsu dienās, bet, risinot sava laika problēmas, mēģinātu no agrāko paaudžu pastāvīgo ētisko vērtību pozīcijām un ar agrāko paaudžu koncentrācijas spējām un neatlaidību meklēt tikumiski labo un patieso. Labākajam no visām

diskusijām vajadzētu rakstveidā sakrāties kultūras semināra vai studiju centra fondos.

*

Blakus visiem iepriekš minētajiem pieaugušo latviskās izglītības pasākumiem ir

ideja par latvisko izglītošanos
pašmācības ceļā,

kad cilvēks, kad cilvēka gars prasa, jautā un cilvēkam pašam jāmeklē atbildes vai nu Dziesmu grāmatā, Jaunajā Derībā, tautas dziesmās, tautas folklorā, Apsišu Jēkaba, Rūdolda Blaumaņa, Jāņa Raiņa, Kārļa Skalbes, Eduarda Virzas, Ērika Ādamsona, Aleksandra Čaka vai daudzu citu autoru darbos. Ja mēs sevī jūtam vajadzību pēc šeit minēto un tiem radniecīgu autoru darbiem, tad mēs esam "ceļā paši uz sevi". Tad valoda un tās saglabātā pasaule, cilvēki, atziņas taps par mūsu sastapšanos ar savu sākumu, tad mēs, līdzīgi miljoniem citu cilvēku savā apkārtnē, būsīm savu sakņu meklētāji, savas identitātes meklētāji. T ā i r m ū s u l a i k m e t a v a j a d z ī b a . Tad mēs būsīm pēc pašapmierinātu cilvēku maldīgiem neziņas gadiem uz kāda brīnišķīga meklētāju ceļa, kura galā mūs var gaidīt savas tautas it kā par jaunu atklātā gara kultūra kā dzīvs, plaukstošs, krāsains, dažādībā un vienībā bagāts veidojums, kas nāk ar arvien jauniem pārsteigumiem vai vēl neizpētītu, neatklātu vērtību laukiem.

*

Arī par pieaugušo latviskās izglītības jautājumiem debatējot, kultūras vērtības radot un krājot, mūsu uzmanības lokā vienmēr ir jautājums par latvisko izglītību tēvu zemē krievu ielenkumā.

*

LATVISKĀS IZGLĪTĪBAS PASTĀVĪGĀ KOMITEJA

Kādi faktori un priekšnoteikumi ir nepieciešami, kādi būtu jārada, lai latviskā izglītība gūtu tai nepieciešamo izpratni un vērību, kas savukārt būtu galvenais svarīgākais panākums sekmīga latviskās izglītības darba ievadījumam? Rodas aizdomas, ko daļēji apstiprina arī publicējumi periodikā, ka varētu būt divi galvenās raksturības, kas kavē un ierobežo vai pat noliedz sekmīgu latviskās izglītības darbu, proti, pirmkārt, pilnībā neapzināmieš, neizprotam latviskās izglītības svarīgo, vienreizīgo lomu katra individa tautības izšķiršanas jautājumā, un tāpēc, otrkārt, neieskatām, ka latviskā izglītība kā tautības saglabātāja un tautas glābēja nav tikai bērnu vecāku rūpe (kāds uzskats varētu pastāvēt), bet itin visas sabiedrības, visas tautas rūpe. Tāpēc jāpanāk situācija, ka latviskās izglītības nepieciešamību un lomu tautas dzīvē izprot visa sabiedrība un latviskā izglītība kļūst par visas sabiedrības, visas tautas kopēju lietu, par visu latviešu kopējām rūpēm un atbildību.

Trimdā un Latvijā latviskās izglītības nepieciešamībai var būt atšķirīga motivācija. Vēl vairāk, katram atsevišķam individam var būt atšķirīgs šīs izglītības pamatojums vai uzsvars. Viens, piemēram, var motivēt latvisko izglītību par nepieciešamību aiz bailēm pret zemām ētiskām, morālām normām, kas sāk ieviesties apkārtnes sabiedrībā; cits — atskārستot, ka bez latviskās izglītības nevar saglabāt tautību un ka trimdas sabiedrība, ka latviešu tauta draud iznīkt; cits — ieskatot, ka svešu ideoloģiju vārdā skolā un pat latviešu ģimenēs prasa darīt lietas, kas galā noved pie savas latviskās identitātes, savas tautības zaudēšanas un pārtautošanās. Visas motivācijas, pamatojumi un argumenti, savākti vienkopus un analizēti, varētu palīdzēt, kā daudz pilnīgāk un autoritatīvāk formulēt latviskās izglītības mērķus un saturu, ļaut pedagogiem

izstrādāt mācību metodes, izgatavot mācību līdzekļus gan papildskolām, kur tādas iespējamās, gan latviskai izglītībai kā mūsu dienu modernai māj mācībai, gan pieaugušo latviskai izglītībai. Šie materiāli — motīvācijas, pamatojumi, argumenti par latvisku izglītību palīdzētu ieskatīties mūsu sabiedrības intelektuālajā un tautības apziņas līmenī un izvērtēt to.

*

Latviešu sabiedrībā plaši un informatīvi būtu jādebatē par latviskās izglītības principiem un tā dēvēto līdzekļu jautājumu, kas aktuāls visiem izglītības darbā ieinteresētajiem. Latviskās izglītības principi, kādi tie pagaidām iezīmējušies un arī pieminēti šais pārdomās, ietver apzināšanos, ka latviešu pārdzīvošana un pastāvēšana kā tautai iespējama, nostājoties pret visāda veida vilinošām vai uzspiestām pārtautošanās iespējām, brīvprātīgi un ar uzpurēšanos saglabājot savu tautību no paaudzes uz paaudzi, pārmantojot latviešu kultūru apzinīgā, intensīvā māj mācības, pašmācības un, kur iespējams, skolu veida mācīšanās ceļā, modinot, ceļot, stiprinot nacionālo apziņu. Šī ir izglītība, kur visāda veida skolotājus un mācības līdzekļu sagādāšanu vienmēr traucēs tā dēvētais līdzekļu trūkums, jo tās pamatos ir brīvprātība un upurēšanās, un tās principi formulējami ārpus līdzekļu jautājuma. Taču līdzekļu jautājums nedrīkstētu tapt par šīs izglītības liedzēju. Būvēta uz brīvprātību un upurēšanos, latviskā izglītība skolotājiem nekad nevarēs kļūt par līdzekli pat kabatas naudas nopelnīšanai. Tā būs tikai entuziastisks upurēšanās un atdošanās darbs, mēģinot ar jaunākām mācību metodēm, jaunākām atziņām un pieejamiem izglītības līdzekļiem radīt latviskās izglītības darbu ģimenē, skolā, sabiedrībā, iekasējot no sabiedrības kā atlīdzību varbūt simpātisku vēribu savam darbam. Tāpēc šai sakarā varbūt pamatīgi jādebatē un principā jānoskaidro, vai trimdā varam būt

latviskās izglītības sistēmu vai arī atsevišķas izglītības iestādījumus uz speciāli izglītotiem latviešu skolotājiem, kas saņemtu pilnu algu? Līdz šim šo principu nekādi neesam varējuši realizēt gan sava mazā skaita, gan savas izklaidu dzīvošanas, gan mūsu sabiedrības ierobežotās izpratnes un ne visai labvēlīgā, arī ātri pārejošā noskaņojuma dēļ.

*

Latviešu papildskolām nereti esam piedēvējuši vai piesapņojuši tādas spējas vai tādus uzdevumus, kas tām nekad nav piemituši vai bijuši pa spēkam. Šāda pieeja maldinājusi sabiedrību un novērsusi uzmanību no latviskās izglītības darba ģimenē. Mums ir jāizdebatē un jāieskata, ka latviskās izglītības galvenā un grūtākā problēma papildskolās bijusi tā (izvēloties kaut kur lasītu salīdzinājumu), ka vesels pods latviskuma pamatzināšanu bijis jāsalej un jāpasniedz bērniem mazas krūzītes lieluma mācībām atvēlētajā laikā. Vai šādas labi domātas plašas papildskolu programmas realizējamas? Vai tās nevarētu būt bijušas skolotāju baidītājas un bērnu atbaidītājas?

Trimdas sabiedrību par latviskās izglītības problēmām iluzionāri maldinājis informācijas trūkums par apkārtnes vides jeb ielas lomu un ietekmi. Trimdas laikrakstu slejas ir rādījušas rātņu, centīgu bērnu grupiņas latviešu papildskolu klasēs. Taču kas noticis vai notiek ar šiem bērniem, kad izskanējis zvans, vēstīdams stundu beigas, kad aiz bērniem atkal aizvērušās papildskolas durvis uz veselu nedēļu? Cik izteikti sabiedrība, ieskaitot bērnu vecākus, zina un apzinās latviskā izglītības darba nepārtrauktību un klātieni ģimenē šai laikā no 5 līdz 17 gadiem? Pilnīga latviskās izglītības izpratne šos aspektus nedrīkst aizmirst vai ignorēt.

*

Šai pašā sakarā nākamais faktors vai aspekts, par ko jādebatē, pirms veidojas latviskas izglītības stratēģija trimdai, ir šāds: cik stingri dažādām latviešu papildskolām vajag turēties pie kopējas latviskas izglītības programmas un vai šāda turēšanās (un par cik) iespējama? Var iedomāties, piemēram, ka dažādu konfesiju latviešu draudžu uzturētās papildskolas vai svētdienas skolas vēlas likt uzsvāru uz savām reliģiskām tradīcijām atšķirībā no citu organizāciju uzturētām vai neatkarīgām latviešu papildskolām, kurās uzsvārs varbūt būtu uz latviešu vēstures, kultūras, nacionālo aspektu. Tāpēc varbūt jāvienojas, vai latviskajā izglītībā ir noteikti pamata priekšmeti, kuri būtu izglītības stratēģijas un programmu pamatā, bez kuriem latviskā izglītība zaudētu savu eksistences jēgu un kuri būtu mācāmi pēc kopēja standartplāna: saturs, metodes, mērķiem. Šādi latviskās izglītības pamatpriekšmeti varētu būt:

- a. latviešu valoda kā mācību valoda un šīs valodas zināšanu padziļināšana;
- b. galvenie kopējie mācību priekšmeti pēc kopējas programmas: latviešu un Latvijas vēsture, Latvijas ģeografija.

Kopējas latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeografijas mācīšanās programmas ļautu vieglāk izveidot, atjaunot vai jaunināt kopējas mācību grāmatas un mācību līdzekļus, atvieglotu skolotāju zināšanu papildināšanu un pieredzes apmaiņas kursu rīkošanu un ļautu domāt pat par zināma izglītības līmeņa iezīmēšanu un tā sasniegšanas mērīšanu ar būtiskiem sekmīga izglītības darba faktoriem — par cik pabeigts kurss, kādas skolēnu sekmes un zināšanu līmenis. Sasniegtais izglītības līmenis tad būtu jāpatur par katru cenu, varbūt lēni vien, zeļot latviskam izglītības darbam ģimenē, ceļot tā līmeni un prasības.

Nekad — atkāpjoties!

*

Nākamais faktors, lai papildskolas sekmīgi veiktu Isā mācību laika ietvaros nesamērīgi liela un svarīga izglītības darba programmu, ir vecāku pilnīgs atbalsts papildskolas darbam un daļēja, regulāra, bet ļoti svarīga palīdzība ar mājniecību. Šis ir tik vienkāršs, bet tāpēc ne mazāk svarīgs un viegli izprotams noteikums — kā matemātikā dabūjam četri, ja pie divi pieskaita divi. Vēl vairāk, paplašinot papildskolas un mājas resp. ģimenes sadarbību, tai pamatā jāliek skolotāju atzinumi, kas, īsi izteikti, skanētu apmēram šādi: galu galā mūsu darbs papildskolās pilnīgi atkarīgs no tā, kas notiek bērnu ģimenē, mājā; viss mūsu darītais un mācītais neko nenozīmē, ja bērns tam neatrod pamatojumu dzīvē resp. savā mājā, savā ģimenē. Tāpēc vecāku un skolotāju samērā regulāra tikšanās ir svarīga nepieciešamība: skolu programmas iztirzāšanai, skolas un mājas darba saskaņošanai, dažādu izglītības un audzināšanas problēmu pārrunāšanai un noskaidrošanai. (Šis sanāksmes varētu būt daļa tās latviskās izglītības, kas attiecas uz pieaugušiem un par ko šais pārdomās jau runājām, pieminot bērnu vecāku sestdienas vai svētdienas klases.)

*

Atbiruma un dilšanas problēmai trimdā jāskatās acīs vairāk un lietišķāk nekā līdz šim. Tā nav un nedrīkstētu latviešiem izvērsties par citam cita tiesāšanu, nedz par to vajadzētu diskutēt tādā līmenī, kas apsūdz vai ievaino. Tā būtu emocijās bazēta šķelšanās uz neatgriešanos. Par latviskās izglītības stratēģiju un programmu debatējot un to plānojot, jāpatur prātā trimdas situācija, ka ne visur var pastāvēt latviešu papildskolas, ka to var kļūt arvien mazāk, ka latviešu ģimenes var apvienot nedēļu nogaļu mājniecības darbu savās minipapildskolās ar pašiem vecākiem par skolotājiem, ka visbeidzot bērnu latviskās

izglītības darbs paliek vairs tikai ģimenes apjomā. Šai vietā trimdā un no trimdas perspektīvas un trimdas problēmām skatītā un plānotā latviskā izglītības stratēģija var kļūt identiska ar to latvisko, tikumisko, aistētisko audzināšanu, kurai būtu konsekventi jānotiek ik latviešu ģimenē arī Latvijā, lai latviešu tauta pastāvētu kā etniska vienība krievu un svešu, nevēlamu parādību ielenkumā.

Domājot par tiem latviešu vai daļēja latviešu cēluma bērniem un jauniešiem trimdā, svešumā, ārpus Latvijas, kuriem nav nekādas latviskās izglītības vai kuri pat neprot latviešu valodu, ir jāsaskaras ar visiem tiem pašiem jautājumiem, kas jau pieminēti šo pārdomu sākumā, proti, kas ir latvietis?

Un vienlaikus pastāv jautājums, kādās attiecībās mēs esam pret viņiem, šiem it kā zudušajiem, no latviešiem it kā aizgājušajiem? Kādās attiecībās viņi varētu būt pret mums? (Šai divdalījumā minētie "mēs" nozīmētu trimdas latviešu apzinīgo un savu tautību saglabājušo daļu.) Vai viņi ir "neapzinīgie latvieši"? Kāpēc viņiem nav to raksturību, kas apliecinātu, ka viņi saglabājuši savu tautību? Vai mums vajadzētu, vai mēs drīkstētu, vai mums būtu tiesības viņus pat savās domās, kā mēdz teikt, norakstīt zaudējumos, norakstīt kā zudušus latviešu tautai?

(Lai par šiem jautājumiem debatētu, interesantu studiju materiālu varētu sniegt latviešu tautas pieredze ar tā dēvēto "sarkano emigrāciju" pēc Pirmā pasaules kara Padomju Krievijā un ar tās pēcnācējiem, kas pēc Otrā pasaules kara atgriezās Latvijā, daži vairs neprazdami latviešu valodu, kultūrāli pa daļai būdami pilnīgi svešinieki latviešiem un būdami ideoloģiski naidīgi noskaņoti pret latviešu nacionālo eksistenci.)

Cik liels ir šo it kā zdušo vai aizgājušo procents? Cik atšķirīgās pakāpēs viņu atsvešinājums no sava etniskā cēluma? Kādi ir vai varētu būt viņu aiziešanas, pazušanas iemesli? Vai un cik daža laba aiziešana no savas tautas nav vienkārši neapzinīga pakļaušanās

apkārtnes sociālo (kaut bieži pseudoprogresīvo vai citādi apšaubāmo) procesu plūsmām? Vai daudz citu aiziešanas pamatā nav bijis gan skarto ģimeņu, gan visas sabiedrības zināšanu un izpratnes trūkums par faktoriem, kas noteic cilvēka identitāti, par faktoriem, kas raksturo un ļauj saglabāt tautību? Vai sava loma nav bijusi arī tiem faktoriem, ko mantojam iedzimtības ceļā, un tiem, kas laika tecējumā mūsu tautas vēstures gaitā tikpat kā tapuši jau par mūsu instinktiem?

Vai par visu šo debatējot, mēs beigās varētu aiziet garām jautājumam, kas varētu būt visu mūsu šodienas problēmu un lielas daļas zaudējumu pamatā, proti, vai mums ir bijusi skaidri definēta, praktiskiem piemēriem un praktiskiem darbiem (ko un kā darīt) uzrakstīta tautība, resp. latviskuma pārmantošanas, saglabāšanas un tālāk veidošanas programma? Vai mums ir bijusi latviskās izglītības definīcija, stratēģija un programma, atbilstoši mūsu stāvoklim, jaunākiem pedagogiskiem un socioloģijas atzinumiem? Nevēloties būt vai arī pēc dabas neesot Ijaba vēsts nesējiem, posta un bojā ejas pareģiem, jo arī mūsu tautas vēsturē notikumi līdz šim pierādījuši, ka esam pārdzīvojuši ļoti grūtus un pat bezcerīgus vēstures posmus, mums tomēr būtu jābūt gudri satrauktiem un vitāli ieinteresētiem, lai mazinātu vai novērstu visus bojā iešanas faktorus, pavairojot vai pastiprinot pārdzīvošanas veicinātājus, pie kā pieder latviskā izglītība. Mūsu tautas pastāvēšanu apdraud ne tikai zemā dzimstība, bet arī pārtautošana, un pārtautotāju rokās ir visa ekonomiskā un politiskā vara, visu moderno zinātņu atzinumi demografisko procesu ietekmēšanā un, kā liekas, arī laiks.

*

Kā visu, kas mums uzkrants (vismaz šo pārdomu ietvaros!), paveikt? Kā sasniegt visu, kas nepieciešams sekmīgam latviskās izglītības darbam? Kā rosināt

un saskaņot debates, informācijas plūsmu, kas pamatā lēmumiem un rīcībai? Dēvēsim šo pārdomu ietvaros pašu pirmo nepieciešamību par

**Latviskās Izglītības Pastāvīgo
Komiteju.**

(Šāds nostatījums izvēlēts, lai neapšaubītu nevienu jau pastāvošu m ē ģ i n ā j u m u risināt latviskās izglītības problēmas globālā mērogā.)

Latviskās Izglītības Pastāvīgai Komitejai (LIPK), pēc mūsu vajadzību un problēmu uzskaitījuma vadoties, būtu jābūt gandrīz vai brīnumdarītājai komitejai. Tai būtu jāreprezentē visu organizāciju latviešu uzskati, virzieni, jo tai būtu jāvada un nepārtraukti jāuztur pie dzīvības izglītības darbs, kam nepieciešams visu morāls un materiāls atbalsts. Lai uzturētu pie dzīvības latviskās izglītības darbu, komitejai būtu jāreprezentē cilvēku uzņēmība, iztēle, drosme, vēlēšanās arvien par jaunu pārvērtēt visus latviskās izglītības aspektus, pret kuriem ir iebildumi vai pret kuriem nav bijis nekādu iebildumu jau krietnu laiku.

Latviešu izglītību virzīs uz priekšu ne tikai organizācijas, bet arī atsevišķi indivīdi, tāpēc ikviena inteligenta balss, nemēģinot mērīt tās ipatsvaru, ir uzklaušama latviskās izglītības mērķu, saturu, metožu, programmas noteikšanā, paralēlisma un citu līdzīgu parādību novēršanā, jo tās rada visādus zaudējumus.

Latviskās izglītības darbā neko īsti nepaveiksim, vadoties no pagātnes pieredzes, ja mums nebūs p a s t ā - v ī g a s i n s t i t ū c i j a s , k a s b ū s a t b i l d ī g a a r ī p a r l ē m u m u r e ā l i z ē š a n u .

No latviešu tautas pastāvēšanas viedokļa šodien nav svarīgāka un atbildīgāka amata kā strādāt latviskās Izglītības Pastāvīgajā Komitejā! Šai komitejai tāpēc būtu jābūt veidotai tā, ka tā automatiski attīrās no cilvēkiem, kuri nevēlas darīt uzticēto darbu vai kuru rīcība un nostāja bremzē darbu. Kā šādu komiteju veidot, kur

tās sekmju atslēga, par to šeit nedebatēsim. Bet pagātnes pieredze šāda nodrošinājuma prasa.

*

Latviskās izglītības stratēģiju nospraužot (bez vienas kopīgas un uz visiem attiecīgas izglītības stratēģijas neko lielu nesasniesim!), būtu jāatceras pāris svarīgi faktori:

- a. visai informācijai latviskās izglītības laukā jāsaņiedz visi latvieši vienlaikus, tāpat kā
- b. vienlaikus jā sāk īstenot visi primārie vai svarīgākie projekti, par kuru veikšanu atbild attiecīgu izglītības darba grupu vadītāji vai koordinātori.

Lielākā kļūda, ko latviskās izglītības sekmīgai reālizēšanai trimdā varētu nodarīt, būtu vispārināt vai identificēt kādas atsevišķas vietas pasākumus par latviskās izglītības darba sekmīgu risinājumu, tā radot tautas lielākajā daļā, kas mazāk informējusies, mazāk iedziļinājusies un mazāk izprot izglītības darba problēmas, ilūzijas, ka latviskās izglītības darba problēmas atrisinātas. Trimdas saimei, kas izkaisīta pa visu pasauli, praktiski neko daudz nenozīmē, ka, piemēram, "Garezera" Savienotajās Valstīs notiek pieaugušo latviskās izglītības seminārs vai ka pie kādas cittautiešu universitātes rasta iespēja ar latviešu valodas kursu palīdzību iegūt latviešu valodas skolotāja tiesības.

Ja šādi pasākumi, kā abi iepriekš minētie, ir primāri un kardināli svarīgi latviskās izglītības darbam, tad Latviskās Izglītības Pastāvīgai Komitejai, vienīgai autoritātvai pasaules brīvo latviešu izglītības darba koordinētājam, jāgādā, lai šādi pasākumi vienlaikus īstenotos visās pasaules malās un lai visiem latviešiem būtu praktiski iespējams tajos piedalīties.

Lai eksistējoši lokāli pasākumi, kā piemēram, iepriekš minētie, nepaliktu viensētnieku mentalitātes

izpaudumi vai kuriozitātes trimdas mērogā, bet lai tiem piešķirtu vietu globālajā stratēģijā, šādi pasākumi var turpināt eksistēt kā īpašas izmēģinājumu vietas, kur pārbauda metodes, gūst jaunus atzinumus, ko ar Latviskās Izglītības Pastāvīgās Komitejas starpniecību ziņo visai sabiedrībai.

*

Katra veida ierosinājumi un pārrunas, ieskaitot visu šeit uzrakstīto, ir tikai daļa to evolūcijas veida procesu, pēc kā sabiedrība dzīvo un attīstās, risinādama savas dzīves problēmas — arvien radot ierosmes pārdomām par virzieniem un virzīšanās veidiem, lai redzētu tiešas praktiskas problēmas, lai pievērstu vērību vājumiem, lai visi kopā atrastu risinājumus. Evolūcijai taču nav sākuma nedz gala: tanī ir tikai mazāk vai vairāk izteiktas atsauksmes uz nopietniem, steidzamiem mudinājumiem, impulsiem.

LATVISKĀS IZGLĪTĪBAS VĒSTURISKAIS, GLOBĀLAIS UN MĒRĶA ASPEKTS

Vēsturiskā skatījumā latviskā izglītība kā tautības kultūrālo raksturību un kopējo psiholoģisko faktoru pārnēsēja no vecākiem un vecvecākiem uz bērniem, resp. mazbērniem, bija mājmācības un apkārtējās latviskās vides ietekmes rezultāts. “Tautas paidagoģijā ir uzskats,” tā raksta okupētās Latvijas izdevums “Skola un ģimene”, runājot par sekmīgu krievu valodas mācīšanu latviešu bērniem ārpus skolas, “ka bērns “nogatavojas” tēva, mātes un gudra cilvēka klātienē. Audzināšanas jomā augsti vērtējam to, kas stāv blakus, atrodas tuvu, rada tā saucamo ierosinājuma vilni.”

Vēsturiskā mājmācība bieži vien bija reliģiska satura, jo dziesmu grāmata un bībele bija galvenie mācības līdzekļi. Lasišanu mācījās arī no ābecēm. Latvisko dzīves ziņu un dzīves veida raksturības pārmantoja no paaudzes uz paaudzi, pārmantojot tās arī ar tautas gara mantu starpniecību. Visa latviskā sabiedrība bija tautas ētisko un aistētisko vērtību un normu mācītāja vispirms jau ar savu personīgo paraugu.

*

Mūsu dienās un svešumā, dažādās kultūrāli plūralistiskās sabiedrībās, kuru skolās latviešu cēluma jaunieši iegūst savu vispārējo izglītību, latviešu tautas vēsture un kultūra šo izglītību ietvaros netiek skarta, pat ne pieminēta. Latviešu valodu nemāca. Tie ir fakti, ar ko mums jārēķinās.

Mūsu dienās un tēvu zemē Latvijā, kā liecina Padomju Savienības komunistiskās partijas un Latvijas komunistiskās partijas deklarācijas, kas šais iekārtās ir nediskutējamas autoritātes, latviešu tautas vēsture un kultūra tiek rūpīgi izvērtēta un atlase strikti pakļauta partijas mērķiem un izpratnei par to, kas mācāms un kas noklusējams un līdz ar to aizmirstams vispārējās izglītības sistēmas ietvaros.

Tas nozīmē, ka pasaulē vispārējās izglītības sistēmas ietvaros par latviešu vēsturi un kultūru neko nevar uzzināt un mācīties un ka tēvu zemē latviešu vēsture un kultūra tiek mācīta (lietojot vienalga kādu no Latvijā lietotajiem terminiem), teiksim, no "šķiriskām pozīcijām", resp. pēc kāda šaura, ierobežota skatījuma, vērtējuma, un ceļā uz, teiksim, "visu zemju proletāriešu apvienošanos", resp. uz atsacīšanos no savas īpašas kultūras un tās atšķirības saglabāšanas, uz ieplūšanu kādā citā "sociālistiskā" kultūrā, pa ceļam, cik vien labi iespējams, iemācoties krievu valodu.

Abās situācijās (to redzam bez gariem skaidrojumiem) t r ū k s t i e s p ē j a s (vai tās ir ierobežotas) tādas

tautības apziņas izveidošanai, kas, no vienas puses, ir cieta kā klints un nav iedragājama, nedz ietver šaubas vai domas par tautības mainīšanu un, no otras puses, drīkst vērtēt latviešu vēsturi un savas tautas kultūru pēc savas labākās apziņas un no savām pozīcijām.

Mūsu dienu latviešu situācijā un apstākļos, svešumā — bez jebkādas izglītības iespējām latviskos laukos apkārtnes izglītības sistēmās, un tēvu zemē — ar visai tendenciozu izglītību denacionālizācijas virzienā, tas, ko mēs šais pārdomās esam sapratuši ar latvisko izglītību (un kas veidojas par “vēsturiskās latviskās mājmācības mazbērnu), ir loģiska un legāla atbilde tautības saglabāšanai un tautas pastāvēšanai.

Bet vienā elpā ar latviskās izglītības lielās nozīmes pieminēšanu jānosauc arī svarīgais pedagogu vērojums, katra p ā r ā k t e n d e n c i o z a izglītības veida šķērslis, kavēklis, traucējums ir milzīgā tieksme, nosliece radīt izglītojamus pilnīgi pretējus rezultātus, nekā bijis iecerēts. Ja, piemēram, pārspilētā, negausīgā izglītība no “šķiriskām” un “šķiru ciņās” vai līdzīgām pozīcijām ir radījusi ne tikai vajadzību, bet arī vislabākos noteikumus latviskai izglītībai, tad latviskai izglītībai sava mērķa, satura un metožu ziņā jābūt lietikšķai tādā ziņā, ka:

- a. izglītības kvalitāte un intensitāte un abu uzlabošana ir svarīgāka par izglītības daudzumu, jo
- b. par daudz var nākt par ļaunu; laba izglītība vienmēr pati rada prasību pēc vairāk.

*

Sekmīga latviskā izglītība svešumā prasa pēc Latvijas, mūsu tēvu zemes un mūsu tautas kā reāla lieluma identificēšanas un ievietošanas šai izglītības sistēmā. Bez d z ī v a s L a t v i j a s apzināšanās un pārdzīvojuma ģimenē, papildskolas klasē vai citādu mācību vai sanāksmju ietvaros nav iespējams audzināt latviešus, kas spētu pieķerties savai tautai un mīlēt to, jo neviens

cilvēks, ja viņš nespēj iedomāties latvisku dzīvi kā normālītāti, kā reālītāti, netiek visu mūžu vaļā no bērnībā un klasē iegūtā un tāpēc viņu bremzējošā priekšstata par latviskumu kā "normālai dzīvei" nepiederīgu, nesvarīgu, nenozīmīgu. Trimdā tā dēvētā latviskā vide (teica arī "latviskā gaisotne") bijis tikai dzīvās Latvijas surrogāts (ši vārda tehniskā un ne satīriskā izpratnē) un arī ne vienmēr kā pozitīvs audzinātājs faktors. Kamēr nav iespēju bez traucējumiem, bez ierobežojumiem uzturēties īsāku vai ilgāku laiku Latvijā (ne tikai Rīgas viesnīcā), dzīvās Latvijas priekšstats pēc iespējas jāizdzīvo ģimenē, papildskolās un latviešu sabiedrībā, lai arī šī pieeja nebūt negarantē priekšstatu par latvisku dzīvi kā par normālītāti.

Latviskā izglītība, kas bazētos tikai brīvās Latvijas izglītības sistēmas tālāk uzturēšanā vai dzīvotu, iedomājoties, ka skolas latviešu valodā Latvijā spēj paveikt visu latviskās izglītības laukā tāpat kā papildskolām tas būtu jāizdara svešumā, nevar (kā mēģināts aizrādīt) nodrošināt latviskuma saglabāšanu un tautas kā etniskas vienības pastāvēšanu mūsu dienu pasaulē. Latviskas izglītības pamati Latvijā un svešumā tiek likti ģimenē. Latviskā izglītība svešumā prasa ieviest dzīvo Latviju visā izglītības sistēmā un nenoklusēt premisi par atgriešanos Latvijā, ar ko vispirms jau apliecinām savu piederību pie latviešiem un uzticību tautai. Latviešu izdzīvošana atkarīga no un to nodrošinātu jauna latviskās izglītības izpratne un, galvenais, spēja izteikt šo izpratni latviskās izglītošanās programmās.

*

Termins "globāls", jēdziens "latviskās izglītības globālā stratēģija" nav pārāk izdevīgs. Ja jāargumentē arī pret visai savtīgu, paštaisnu vai demagoģisku pretinieku. Tāpēc nedaudz par šo terminu un jēdzienu izpratni!

Mūsu gadījumā latviskās izglītības "globāla stratēģija" nozīmētu, ka latvieši dzīvo visos kontinentos un sazināšanās savā starpā izglītības jautājumos rada sazināšanās sistēmu pa visu pasauli. Rodas globāla debatešana. Vārds "globāls" tomēr atsevišķos gadījumos, kad pārkāpj zināmas normas un samērus, var implicēt, piemēram, lieluma maniju. Tāpēc, ja runājam par latviskās izglītības globālo stratēģiju, tad, kaut arī latviešiem tā ļoti svarīga, šī globālā stratēģija par globālu saucas tādēļ, ka tai jāaptver latvieši pa visu pasauli un ka sazināšanās notiek pa visu pasauli. Citādi mēs apzināties, ka latviskā izglītība ir maza, nenozīmīga pasaules problēma, attiecas tikai uz mums, latviešiem, un mūsu tautas pastāvēšanu un ka mēs savām debatēm nepiedēvējam nekādu pārprastu globālu svaru vai nozīmi.

*

Lai pārrunātu, izsvērtu un galīgi noteiktu, kādam jābūt latviskās izglītības kvalitāтивam un kvantitatīvam raksturam, ir nepieciešams iespējami skaidri definēt latviskās izglītības mērķus mūsu dienu situācijā un apstākļos. Ierosinājumam skicēsim šādus latviskās izglītības mērķus:

- a. izaudzināt cilvēkus, kas prot latviski;
- b. izaudzināt cilvēkus, kas zina, kā pēc viņi ir latvieši, kas zina, kā latviskums izpaužas un kā tas apliecinās;
- c. izaudzināt cilvēkus, kas pazīst, augsti vērtē un cienī savas tautas vēsturi un kultūru, pazīst, izprot latviskas vērtību normas un savā dzīvē dzīvo pēc tām.
- d. izaudzināt cilvēkus, kas, lai kur viņi atrastos, ir informēti par tautas dzīvi, pazīst un saprot to, sajūt tiešu un personīgu saistību ar tēvu zemi, Latviju.

*

LATVIEŠU VALODAS SITUĀCIJA

Latviskā izglītības pamats un paši galvenie mācību priekšmeti ir latviešu valoda un vēsture. Šo es apgalvoju bez jebkādiem zinātniskiem pierādījumiem, vienkārši pēc savas pieredzes: ja man atņemtu manu valodu un manu vēsturi, es būtu kā mēms un kā bez atmiņas. Līdzīgi varētu būt ar kādu sabiedrību, ar tautu, ja tai atņem viņas vēsturi, tas ir, atmiņu un dzimto valodu, tas ir, izgriež mēli — tad laupa dzīvošanas tiesības un iespēju. Domājot par latvisko izglītību, ir svarīgi apstāties arī pie latviešu valodas ipaši, jo tā ir kā šīs izglītības darba rīks, tā arī mācību priekšmets.

Nav jau tā, ka par latviešu valodu nebūtu runāts un rakstīts. Tas darīts ļoti daudz, un latviešu valoda ir cildināta ar visādiem epitetiem gan trimdā un svešumā, gan arī tēvu zemē.

Man personīgi dzimtā valoda ir ne tikai mīla un dārga, bet, spējot salīdzināt to ar dažu citu tautu valodām, varu teikt, ka, būdams latvietis, es nekad nespētu izteikties labāk kādā citā valodā kā savējā un ka latviešu valodā man nav nekādu ierobežojumu izteikt sevi, savu apkārtni un savus pārdzīvojumus visos iespējamajos mūsu dienu aspektos, ka latviešu valoda, kas saglabāta mūsu tautas kultūras mantojumā, man var būt mācību priekšmets un bagātību krātuve visam mūžam, arvien par jaunu padziļinot un paplašinot manas esamības pārdzīvojumus.

Mūsu dienās, liekas, valodu jautājumi vai problēmas visā pasaulē ir daudz aktuālāki, svarīgāki un arī eksplozīvāki nekā, piemēram, reliģiskie disputi. Tāpēc valodu jautājumus un problēmas daudztautību valstīs no vienas puses mēģina risināt ar lielu iejūtību un pietāti vai, no otras puses, mēģina noslēpt vai "atmīnēt" galvenokārt ar demagoģiskas retorikas palīdzību.

Ierobežojumi savai valodai vai draudi tās pastāvēšanai rada kultūras cilvēkos ļoti dziļas, spēcīgas

emocijas, jo savas valodas aizstāvēšana šiem cilvēkiem kļūst par savas integritātes, savas identitātes, sava veseluma, sava es, savas nacionālās un pat savas cilvēcīgās cieņas saglabāšanas jautājums, ko visu kopā varētu dēvēt arī par savas garīgās dzīvības sargāšanas jautājumu.

*

Mūsu dienu latviešu valodas situāciju un līmeni Latvijā ļausim ieskicēt Latvijā dzīvojošiem cilvēkiem! Mēģināsim izprast latviešu valodas situāciju Latvijā, iepazīstoties ar LKP CK kultūras nodaļas vadītāja Aivara Gora pašiem jaunākajiem secinājumiem. (Goris ir amatā, kas komunistiskās iekārtas dubultās birokratijas praksē svarīguma pakāpē ir augstāk par kultūras ministra amatu.) Latvijas pārplūdināšanu ar krieviem Aivars Goris apstiprina šādi: "Strādnieku un speciālistu migrācijas rezultātā katras republikas iedzīvotāju sastāvs kļūst arvien daudznacionālāks." ("Karogs", Nr. 12, 1979.) Latviešu valodas izstumšanu no visām dzīves nozarēm un pēdējā laika intensīvo krievu valodas mācīšanas kampaņu Aivars Goris apstiprina šādi: "Reizē ar latviešu valodu ražošanā, sadzīvē, garīgā kultūrā arvien lielāku nozīmi iegūst krievu valoda kā visu PSRS tautu starpnacionālā saprašanās valoda. Bilingvismu sekmē tādi objektīvi faktori kā republikas iedzīvotāju daudznacionālais sastāvs, migrācija, dažādu tautību pārstāvju ikdienas kontakti profesionālās un sabiedriskās darbības sfērās, izglītības sistēma, paralēlas latviešu un krievu plūsmas klases, latviešu un krievu valodu iekļaušana visu LPSR skolu mācību programmās." — "Mūsdienās, kad intensīvi attīstās ekonomiskās, sociālās, garīgās dzīves integrācijas procesi, bez stabilām krievu valodas zināšanām nav iespējams nevienas PSRS nācijas ekonomijas un kultūras progress. Tāpēc arī mūsu republikas partijas, padomju un izglītības organi pievērš lielu uzmanību krievu valodas mācīšanas pilnveidošanai

skolās. Cilvēks, kurš nepārvalda krievu valodu, lielā mērā nolemts provinciālai aprobežotībai, praktiski atņem sev iespējas aktīvi pilnveidot kolektīva garīgo dzīvi, propagandēt savas tautas ekonomikas, kultūras sasniegumus.” — “Krievu valoda šodien ir ne tikai krievu nācijas garīgās kultūras forma.”

Kāpēc Aivaram Gorim tik ļoti jāaizstāv bilingvisms, kur divvalodībā tiek iesaistīta krievu valoda, ja bilingvisms būtu tik liela sabiedriska vērtība pati par sevi, kā minētais autors notēlo? Tāpēc, ka Aivara Gora aizstāvētajam bilingvismam ir pavisam citi sociāli un politiski pamati nekā starptautiski pazīstamajam bilingvismam, proti, Padomju Savienības bilingvisms ir iekarotāju valodas ieviešana pakļautās tautas valodas teritorijā ar pārvaldi krievu valodā un krieviski runājošiem kolonizātoriem (migrantiem).

Situāciju var ilustrēt arī ar satirisku piemēru. Uz jautājumu: vai ir atšķirība starp to, ko Maskava prasa no krievu un, ko no latviešu komūnista? “Erivasas radio atbild”: Principā nē! No krievu komūnista Maskava prasa to pašu ko no latviešu komūnista: nerunāt pretī un runāt krieviski! (“studiju grupas biļetens”, Nr. 24, 1968.)

*

Valodniece Aina Blinkena “Karogā” (Nr. 10, 1979.) latviešu valodas mūsu dienu līmeni raksturo šādi: “Latviešu valodu jau vismaz četrus gadsimtus var pieskaitīt pie tām valodām, kurai ir arī sava rakstu forma. Laika gaitā no krāšņās, tomēr tikai mutvārdos eksistējošās folkloras valodas, no dzīvās, ikvienā novadā atšķirīgās izloksnes formā lietotās tautas valodas un svešautiešu veidotās sākotnēji kroplās garīgo rakstu valodas mums ir izaugusi spēcīga, bagāta nacionālā literārā valoda, kas ir mūsu tautas kultūras pamats un veidojums. Tā spēj veikt visas augsti attīstītās sabiedrības izvirzītos uzdevumus, ir sazarota funkcionāli,

daudzveidīga formās un saturā.”

Pret šīs valodas tiesībām tās vēsturiskajā teritorijā Aivars Goris nostājas ar šādu argumentu: “Valodu un tautību pretstatīšana, latviešu valodas pasludināšana par vienīgo valsts valodu savā laikā praktizēja nacionālistiskā buržuācija, kalpoja tās šķiriskiem, šovīnistiskiem mērķiem, dažādu tautību proletāriāta šķelšanai.” — “Tikai nacionālistisku aizspriedumu piesātināts mietpilsonis vīzdegunīgi, nereti nicinoši izturas pret citas tautas pārstāvjiem, viņu tradīcijām, paražām, valodu, tendenciozi paceļ vispārākā pakāpē citas nācijas dzīvē vēl sastopamus atsevišķus negatīvus faktus, pasvītroti izceļ savu nāciju, valodu, reizēm visai agresīvi pretstatot to pārējām.”

Neargumentējot pat par latviešu valodas kā tikai otras valsts valodas pasludināšanu Latvijā blakus krievu valodai, mēs vispirms debatējam par latviešu valodas vietu savā tautā un tās dzīves telpā. Vai “kultūras daļas” vadītājs nezina, ka, piemēram, latviešu skolā par direktoru var iecelt svešu krievu ienācēju, kas neprot neviena vārda latviski? Vai viņš nezina, kas tādā gadījumā notiek? Kāds latviešu skolotājs liecina (1979. gadā), ka viņam un pārējiem 39 latviešu kolēģām, kopš par viņu skolas direktoru nācis krievs, kas nemācējis latviski, visa oficiālā skolas sarakste jāveic krieviski, ka sēdēs viena sveštautieša dēļ jārunā krievu valodā, atstājot latviešu valodu vairs tikai mācībām klasē.

Tātad krievu valodai jāklūst par latviešu nācijas “garīgās kultūras formu”.

*

Šai vietā varam nedaudz pieskarties tā dēvētam bilingvismam jeb divvalodībai un “otras valodas” situācijai mūsu dienu pasaulē. Tā dēvētā “otrā valoda”, lai cilvēks sazinātos ar citu valodu grupu piederīgiem vai lai piekļūtu pēc iespējas daudziem modernās zinātnes un tehnoloģijas atklājumiem, gūst arvien lielāku nozīmi

mūsu dienu pasaulē. Ap 3000 lielajā valodu saimē izveidojusies, varētu teikt, pat zināma tā dēvēto "otras valodas" valodu grupa, kur, protams, pārstāvētas galvenokārt tā sauktās "lielās valodas" un kur katrai aizstāvji iesaistījušies interesantā un arī savtīgā savas valodas pozīciju nostiprināšanā gan ar propagandas un pārliecināšanas palīdzību, gan ar vieglāku un sekmīgāku mācības metožu atrašanu, izstrādāšanu, gan ar drudzainas jaunākās un iespējami plašākās informācijas uzkrāšanu savā valodā.

Šai sakarā jāpatur prātā, ka tik ilgi, kamēr otras valodas ir nepieciešamas, lai piekļūtu mūsu dienu zinātnes un tehnikas atklājumiem, kultūras vērtībām, un kamēr otras valodas nepieciešamas starptautiskiem sakariem un kultūras vērtību apmaiņai, tās tieši sekmē tautas (nācijas) sociālo, saimniecisko un kultūrālo izglītošanu un attīstību. Turpretī, kur šī otra valoda atņem vai draud atņemt dzimtajai valodai vienu vai visas tās pamata funkcijas, rodas pavisam cita situācija.

Vērojot un mēģinot izprast valodniecisko situāciju Latvijā (kas būtu latviešu valodnieku darba un cīņas lauks!), varam secināt, ka pēc Otrā pasaules kara tur strauji pieaudzis "valodnieciskās dažādības" līmenis, jo svešautiešu ieplūšana Latvijā

- a. ienesusi tās teritorijā dažādas "mātes (dzimtās) valodas" un
- b. stiprinājusi krievu valodas kā otras valodas nozīmi visās sadzīves nozarēs uz latviešu valodas lēses.

Vājinoties latviešu valodas stāvoklim un panākot "valodnieciskās dažādības" līmeņa celšanos, izveidojušās taktiski izdevīgas pozīcijas krievu valodas iekarošanas gājienam Latvijā. Valodnieciskā situācija un tās tendences Latvijā, fakti, dati, komunistu partijas uzsaukumi, aicinājumi, norādījumi, rīkojumi apstiprina neatlaidīgu un mērķtiecīgu krievu valodas kara gājienu.

Mūs šausmina visvairāk tas, ka par šī kara gājiena apustuļiem, par ieroču nesējiem un bruņu kalpiem strādā cilvēki ar latviskiem vārdiem un uzvārdiem! Vai e t n i s - k i e b e n d e s ir tāpat akli kā citi bendes? Vai uz tiem kā spriedums nekrīt dzejnieka Jāņa Petera vārdi par cilvēkiem, kas tautai "nesver nekā" ("Liesma, Nr. 6, 1980.): "Mūžīgs un baigs taču ir mātes lāsts visās paaudzēs un tautās: kaut es viņu nemaz nebūtu dzemdējusi!"

*

"Internacionālā audzināšana ir komunistiskās audzināšanas sastāvdaļa," lasām skolai un ģimenei domātā žurnālā. "Internacionālā audzināšana jāsāk pēc iespējas agrāk, līdz ko bērns nonāk saskarē ar apkārtējo vidi, vēro to. Šinī vecumā bērnam raksturīgs pastiprināts jūtīgums, uztvertais spilgti nostiprinās mazā cilvēka apziņā. Tieši agrā bērnībā vislielākā ietekme uz nākamo pilsoņu internacionālās apziņas, jūtu, pārliecības veidošanās procesu ir ģimenei. Tas, protams, nenozīmē, ka vecākiem bērna pirmajos dzīves gados būtu jāsāk lasīt lekcijas par nacionālo attiecību un tautu draudzības problēmām," raksta filozofijas zinātņu kandidāte M. Krūmiņa. — "Pat vislabākā pirmskolas iestāde savā darbā nav spējīga radīt tādas labvēlīgas psiholoģiskus, emocionālus apstākļus, kādus var izmantot bērnu vecāki, kurus ar bērniem saista īpaša tuvība." -- "No vecākiem pilnīgi atkarīga internacionālo jūtu veidošanās pirmskolas vecuma bērniem, tā tieši saistīta ar vecāku uzskatiem, viņu attieksmi pret sabiedriskās dzīves internacionālizācijas problēmām, nāciju tuvināšanās izpausmēm."

Blakus "internacionālai audzināšanai" pēdējā laikā aktīva kļuvusi Aivara Gora pieminētā "krievu valodas mācīšanas pilnveidošana" Latvijā arī ārpus klasēm un ārpus skolas, proti, ar mudināšanu uz krievu valodas mācīšanos ģimenē. Šai sakarā Latvijas žurnālā "Skola un ģimene" informē (Nr. 9, 1979.): "Uzlabot krievu valodas

mācīšanu — tas prasa ilgstošu un nopietnu darbu gan no pedagogiem, gan izglītības iestādēm, tādēļ arī LPSR izglītības ministrija, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija un Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komiteja izstrādājušas komplekso plānu 1979. — 1985. gadam, kurā paredzēti konkrēti pasākumi krievu valodas mācīšanas uzlabošanai un par kura realizēšanu atbild starpresoru koordinācijas padome (vada LPSR izglītības ministrs M. Kārklīna /latviski nerunā — A.R./). Šajā plānā liela uzmanība veltīta skolotāju kadriem un viņu meistarības pilnveidei, īpaši domāts par to, kā pētīt, sakopot un popularizēt labāko pieredzi, celt mācību stundu un ārpusklases nodarbību efektivitāti, pilnveidot materiālo bazi, izdot vajadzīgos palīgmateriālus, popularizēt krievu valodu.” (Krievu valodu visvieglāk būtu popularizēt, izvedot visus krievus — latviešu valodas nepratējus, no Latvijas!)

“Kāda vecāku palīdzība krievu valodas apguvē bērniem vajadzīga? Lai labi iemācītos valodu, nepieciešams tajā nemitīgi vingrināties. Tikai sarunājoties apgūtie vārdi un to savienojumi veido aktīvu vārdu krājumu. Šai ziņā nepietiek vienīgi ar mācību stundām. Mājās bērniem jārada iespēja vairāk skaļi lasīt, mācīties pareizi izrunāt vārdus un teikumus, bagātināt vārdu krājumu, pilnveidot sarunu valodas iemaņas. Kopā ar bērniem lietderīgi noskatīties piemērotus televīzijas un radio raidījumus, lasīt grāmatas, cik vien iespējams, sarunāties krievu valodā. Lai mājās stiprinās tas, ko bērns iegūst skolā.”

Latviešu ģimenes tēvu zemē eksistē ļoti lielā sociālā, ekonomiskā un psiholoģiskā saspīlējumā, un arī ģimeņu laika budžets ir līdz galam saspīlēts. Šo pārdomu uzdevums nav nodarboties ar sīku analīzi. Lai tomēr priekšstatītu, kādos saspriegtos kailās eksistences apstākļos notiek pārtautošanas centieni, resp. aicinājumi īstenot “internacionālo audzināšanu” un krievu valodas mācīšanos ģimenē, iepazīsimies ar kādas rīdzinieces (ģimenē māte, tēvs, trīs bērni un vecāmāte) laika

budžetu, kas publicēts "Cīņā" (Nr. 44, 1980.): "Darbs — 8 stundas, ceļš uz darbu un atpakaļ — 1,5 stundas, iepirkumi (vai bērna aizvešana uz dārziņu) — 2 stundas, rīta un vakara tualete — 1 stundu, apģērba mazgāšana un sakārtošana (trijiem bērniem) vismaz 1 stunda, ēdienu gatavošana 2 reizes dienā, ēšana — vismaz 1,5 stundas, nakts miegs — 8 stundas, kopā 23 stundas. Tātad sabiedriskajiem pienākumiem, kultūras pasākumiem, kvalifikācijas celšanai, kā arī bērnu skolas uzdevumu kontrolei, pārrunām un rotaļām ar viņiem atliek viena stunda diennaktī. Nerunājot par visu pārējo — bērnus taču nevar audzināt tikai sestdienās un svētdienās."

Ja cariskās Krievijas pārkrievošanas politiķus Kapustinus, Lavrovskus, Švarcus, Izvoļskus, Uļjanovus nodēvēsim salīdzinājumā ar mūsu dienu pārkrievošanai par barbariem vai ābečniekiem, varbūt kāds komunistiskās partijas apustulis atkal izsauksies ar Aivara Gora vārdiem, "cik aplami un melīgi ir sociālisma ideoloģisko pretinieku izdomājumi par nacionālo kultūru "rusifikāciju" ..." ("Karogs", Nr. 12, 1979.). Taču pašu apstiprinātus faktus nevienam nav iespējams atspēkot, tos nākamajā teikumā dēvējot par "ideoloģisko pretinieku izdomājumiem".

*

Pat viens no inteligentākiem krievu valodas kara gājieni saukļiem, proti, arguments, ka krievu valoda var sniegt modernās zinātnes un tehnikas informāciju, ir tikai daļēji pamatots un savu propagandistu līdzšinējā nostatījumā puspatiešs. Minēto informāciju sniedz arī angļu, vācu, franču, spāņu un citas plaši lietotas pasaules tautu valodas, un dažā labā gadījumā, dažā labā nozarē tās, un nevis krievu valoda, kā zināms, arī šodien ir galvenā vai vienīgā zinātniskā informācija, kas var kalpot Latvijas zinātniekiem vai latviešu inteliģencei.

Uzstāšanās, ka Latvijā jāzina krievu valoda kā otrā valoda un implicēšana, ka zinātniskā informācija it kā

būtu iegūstama tikai krievu valodā vai ar krievu valodas palīdzību, ir Padomju Savienībā iekļauto tautu teritorijās izdarītās krievu šovinistiskās, imperiālistiskās politikas kailākie un ietekmīgākie īstenošanas veidi. Un katrreiz, kad tiek izvērtēta pārkrievošanas politika un tās sekmes, vienalga kādā līmenī un kādos laukos, nāk kārtējā "skrūves piegriešana". Pēc Taškentas konferences 1979. gadā šo skrūvi piegriezta ar saukļiem par "krievu valodas mācīšanas pilnveidošanu" un "labāku krievu valodas apgūšanu".

Latvijas teritorijā un latviešu valodas vēsturiskajās robežās ir tikai viena "valsts valoda" — latviešu valoda. "Nacionālo valodu brīva un līdztiesīga attīstība", ko garantējot PSRS konstitūcija, ir meli. Tāpat meli ir "nacionālo valodu izplatības mērogu" respektēšana. Krievu valoda nav tikai sazināšanās valoda, bet, atskaitot pāris gadījumus, valsts valoda visās Padomju Savienības autonomās republikās un autonomos apgabalos. Taču kas tā ir par autonomiju, ja tautas dzīves telpā legāli nerespektē dārgāko, kas kādai tautai ir — visu sazināšanos savā zemē savā valodā? Kas tā par autonomiju, ja nerespektē un necienī tautas augstāko vērtību — tās garu un dvēseli — valodu?

No cilvēku tiesību un tautu pastāvēšanas un aizsardzības viedokļa jāprasa, kāpēc visi krievu un citu tautību ienācēji Latvijā nevar iemācīties latviešu valodu,

- a. lai darbos apliecinātu "tautu draudzību", tautu vienlīdzības principu un cieņu vienai tautai pret otru un citai pret citu?
- b. Kāpēc nevar iemācīties latviski, lai, Latvijā dzīvojot, labāk un pilnīgāk varētu iepazīties ar latviešu tautas gara kultūru?
- c. Kāpēc nevar iemācīties latviski, lai sanāksmēs un arī citādā publiskā saskarē latvieši savā zemē varētu lietot, tāpat kā citas tautas savā zemē, savu dzimto valodu, lai tādējādi netiktu aizkarta un iznīcināta latviešu integritāte un cilvē-

ciskā cieņa, liekot tiem savā zemē runāt un saziņāties svešā valodā, vienlaikus pieļaujot diskrimināciju pret krieviem, jo tiem atņemta intelekta vingrināšanai un izkopšanai tik svarīgā otras valodas mācīšanās iespēja?

*

Valodas, resp. etnisko grupu identitātes un pastāvēšanas aizsardzībā mūsu dienu pasaulē varētu tikt lietoti tie paši argumenti un tie paši principi un likumi, kas dabas un apkārtējās vides aizsardzībā, ja tās apzināti apdraud cilvēku ļaunprātība vai savtība. Pēc faunas un floras, pēc dzīvnieku un augu valsts aizsardzības starptautiski pazīstamajiem principiem vadoties, būtu jānoskaidro, kādā dzīvās radības aizsargājamo grupā nonākuši latvieši Latvijā. Izvērtējot latviešu situāciju pēc faunas aizsardzības principiem, mūs pārsteigs cilvēces lielās rūpes par dzīvniekiem! Kāpēc ar tādu pašu gādību nevaram jautāt par cilvēkiem:

1. Vai latvieši jau praktiski sasnieguši iznīcības robežu un par viņiem neviens vairs nevar galvot, ka viņi spēs pastāvēt?
2. Vai latviešu drīzu iznīkšanu mēs varam aplēst, jo zuduši vai mainīti viņu pastāvēšanai nepieciešamie dzīves apstākļi?
3. Vai latvieši īpaši aizsargājami tāpēc, ka šī tauta draud iznīkt cilvēku neapzinīguma un savtīguma dēļ, kaut arī nebūtu nekādu objektīvu iznīkšanas iemeslu?
4. Jeb vai latvieši ietilpst tai aizsargāamo grupā, par kuru iznīkšanas draudiem vēl nevar teikt ne "jā", ne "nē"?

Pat ja latviešu tautas kā etniskas grupas situācija atbilstu tikai ceturtajai, "novērojamo" grupai, vai uz to tāpat nevarētu attiecināt dzīvās radības aizsardzības

principus, izsludinot Latviju par latviešu tautas un latviešu valodas dabisko rezervātu, lieguma zonu, saudzējamo joslu?

LATVIEŠU VALODA — GALVENAIS MĀCĪBU PRIEKŠMETS

Visus trimdas gadus, domājot par savu tautību, par latviskumu, par dzimto valodu, radies daudz un dažādu meklētāja piezīmju arī latviešu valodas jautājumos. Dažas ir publicētas. Šo pārdomu ietvaros pieminēšu citas, varbūt pašas jaunākās, būtiskākās.

Latviskuma saglabāšana, vienkārši sakot, ir kultūrāli un bioloģiski aspekti. Laulība latvietim ar latvieti un latviska ģimene ir šī procesa bioloģiskā daļa. Taču ir latviešu pāri, kas savā ģimenē nerunā latviski, kam visai sveša latviešu kultūra. Un, no otras puses, ir etniski jauktas laulības, kurās aug bērni, kas bez apkārtnes valodas mācās sava tēva vai mātes dzimto valodu, jo divvalodu (vai vairāku valodu) cilvēks ir ne tikai mūsu dienu parādība, bet arī nepieciešamība. Te iezīmējas latviskuma saglabāšanas kultūrālie aspekti.

Kultūrālais aspekts latviskuma saglabāšanā sākas un tam jāsākas ar latviešu valodas iemācīšanos, jo latviskums nav, piemēram, politiska vai reliģiska ideoloģija, ko var iepazīt jebkurā valodā. Latviskums sākas ar latviešu valodu, kas cilvēkam padara pieejamu visu latviešu tautas gara kultūru. Ja nemācās vai nemāk latviešu valodu, tad nevar runāt par tautības un latviskuma saglabāšanu.

Desmitiem jaunu ģimeņu, kur abi vecāki ir latvieši vai arī tikai viens ir latvietis, ir izšķiršanās priekšā: vai mūsu bērns būs tikai tās valsts un kultūras piederīgais, kur viņš dzīvos, jeb vai ģimene un latviešu tēvs vai māte

uzlūko savu bērnu par piederīgu arī latviešiem un māca bērnam latviešu valodu un pareizā audzināšanas perspektīvā sniedz arī latvisko izglītību un ieaudzina latviešu kultūrā?

*

Skaidrojuma atbildes mēģina sniegt "studiju grupas biļetens" 43. numurā (1976.) publicēta apcere "Divvalodu latvieši: latviešu valoda — mātes valoda vai tikai otrā valoda?"

Latviešu trimdinieki jeb latviešu emigranti, jeb latvieši pasaulē ir divvalodu cilvēki, kuru mātes valoda ir latviešu valoda un kuru otrā valoda ir viņu dzīves vietā lietotā sazināšanās valoda. Izņēmuma gadījumos latvietim pasaulē ir vairākas "otrās valodas" — ja viņš dzīvo teritorijā, kur ir divas vai vairāk oficiālās sazināšanās valodas, vai ja viņš, mainot dzīves vietu, pāriet no vienas valodas runātāju grupas teritorijas uz kādas citas valodas runātāju grupas teritoriju un spiests iemācīties jauno sazināšanās valodu.

Iedomājas, ka normāli katrs cilvēks vienu valodu iemācās "dabiskā" ceļā — no savas tuvākās apkārtnes sazināšanās partneriem, sarunu biedriem: ģimenes piederīgiem un rotaļu biedriem agrā bērnībā no viena līdz piecu gadu vecumam. Ja turpretī teritorijā, kurā cilvēks piedzimst, runā citu valodu nekā ģimenē, tad agri vai vēlu, lai spētu funkcionēt apkārtnes sabiedrībā, cilvēks "mākslīgā" ceļā — parasti ar formālās izglītības palīdzību — iemācās otru valodu.

Par otru valodu tāpat dēvēsim tieši to valodu, kas mūsu apstākļos nepieciešama, lai sazinātos ar apkārtni, kuras runātā valoda nav mūsu mātes valoda. Tas nozīmē arī to, ka cilvēks var mācīties vēl vairāk citu otru valodu, lai šādu vai tādu iemeslu dēļ sazinātos ar citu valodu sabiedrībām.

Valodu lietpratēji atzīst, ka dabiskā ceļā ar sarunu biedru palīdzību valodu iemācās ātrāk, pilnīgāk un ar

lielāku paturēšanas, tas ir, valodas neaizmiršanas, iespēju, nekā iemācās valodu, ja to mācās tikai kā mācību priekšmetu skolās un speciālos valodasursos. Tātad iespējams secināt, ka latviešu ģimenē ar sarunu un rotaļu biedriem latviešu valodā bērns var ātri, pilnīgi un ar lielu paturēšanas iespēju iemācīties latviešu valodu. Taču mūsu dienu pasaulē itin ātri notiek nākamās otrās valodas iespiešanās bērna dzīvē: ar radio, televīzijas pārraižu un citu modernās dzīves sazināšanās līdzekļu starpniecību.

Gadījumos, kur jauktu tautību laulību vai citu īpašu apsvērumu dēļ latviešu valoda tiek atbīdīta it kā otras valodas plāksnē, lai to mācītos tikai mākslīgā ceļā ar skolotāju un valodas kursu palīdzību, rodas liels šķērslis šīs valodas ceļā, lai to vispār iemācītos: mūsu apstākļos latviešu valodai pietrūkst svarīgās otras valodas nepieciešamības motivācijas. Latviešu valodai nav tās praktiskās nozīmes, kas parasti ir otrai valodai, kura nepieciešama, lai pilnīgi un precīzi sazinātos ar savu plašāko apkārtni un lai spētu tai orientēties.

Mācīties latviešu valodu tikai kā svešvalodu teorētiski ir iespējams, un bieži tas praktiski vienīgais ceļš, bet šis process ir gauss, nepilnīgs, un iemācītais ir ar ierobežotu vai visai niecīgu valodas paturēšanas iespēju. Pats mācīšanās process prasa arvien jaunu pamatojumu (motivāciju) un, trūkstot vēl pareizām vai pilnīgām latviešu valodas kā otras valodas (vai svešvalodas) mācīšanās metodēm, šis darbs kļūst gandrīz neiespējams.

Ja latvietis pasaulē no divvalodnieka kļūst par vienalodnieku, krasi mainīsies viņa stāvoklis pretī savam cēlumam: valodas trūkuma dēļ viņam būs zudusi pilnīga un precīza sazināšanās iespēja ar pārējiem latviešiem. Citu tautu valodās pieejamā informācija par latviešu kultūru ir ļoti niecīga. Garīgā un emocionālā plāksnē pretī savam cēlumam iestāsies grūti pārvarama vai pat pilnīgi nepārvarama svešuma barjēra.

*

No iepriekš teiktā secināms, ka bērni latviešu un latviskās ģimenēs latviski būtu jāmāca jau no mazām dienām tā, ka, sākot regulārās skolas gaitas, viņi mazāk vai vairāk spējīgi arī latviski lasīt un rakstīt. Vai šādi secinājumi ir pareizi un attaisnojami no praktisko iespēju un no metodikas viedokļiem? Vai tie nerada problēmas bērnu attīstībā no psiholoģiskā, arī fiziskā viedokļa? Kāda mums, latviešiem, ir pieredze un kāda izpratne par latviešu valodas kā ģimenes, dzimtās valodas un kā otras valodas mācīšanu un mācīšanos? Kādi varētu būt paši svarīgākie jautājumi par latviešu valodas mācīšanu ģimenē pirms skolas vecuma un arī pirms apkārtnes (vēlākās regulārās, vispārējās izglītības) valodas, valsts valodas, mācīšanās? Vai abu valodu mācīšanos reizē? Latviešu pedagogiem, sociologiem, psihologiem, ārstiem varētu būt ļoti interesanti un visai latviešu sabiedrībai svarīgi zinātniski atzinumi un no tiem secināti padomi.

Lai ieskicētu problēmas, jautājumus, mēs varam iedomāties dažas raksturīgākās situācijas, kas var izveidoties ģimenē sakarā ar latviešu valodas mācīšanu:

- a. bērnam ģimenē māca latviešu valodu, mēģinot izolēt no citā valodā runājošās vides vai mēģinot jūtami ierobežot viņa saskari ar to (piemēram, bērns visu dienu nodarbojas ar saviem latviešu vecvecākiem, brāļiem, māsām);
- b. bērnam ģimenē māca latviešu valodu, neierobežojot, nedz īpaši sekmējot viņa saskari ar citā valodā runājošo vidi;
- c. bērnam ģimenē māca latviešu valodu un vienlaikus bērns mācās apkārtējās vides vai valsts valodu (vai pat kādu trešo valodu, ja etniski jaukto laulību gadījumā otrā partnera dzimtā valoda nav apkārtējās vides valoda).

Jautājums par latviešu valodas mācīšanu vai nemācīšanu ģimenē ir vēl plašāks un ietver arī atzinumus par to,

vai ir vai nav vēlams pirms skolā iešanas mācīties latviešu valodā nevien runāt, bet arī lasīt un rakstīt. (Tāpat kā pārrunājams ir jautājums, ja bērns mācās runāt apkārtnes vides vai valsts valodu, vai ir vēlams tam šai valodā mācīties arī lasīt un rakstīt pirms iešanas vispārējā skolā.) Lieli jautājumi, kas šai sakarā rodas, varētu būt: vai un kādā veidā tiek ietekmēta bērna attīstība? Vai un kādā veidā tiek ietekmētas viņa sekmes vēlāk skolas gados? Vai emocionālais slogs, ko novērojam, bērniem sākot iet skolā un ko piedēvējam it kā apkārtējās vai valsts valodas vājākai prašanai (uz latviešu valodas rēķina), ir tikai šo atšķirību sekas, jeb vai tie būtībā nav tie paši bērnu emocionālie traucējumi un psiholoģiskā slodze, kas vienmēr radusies un rodas, kad bērnam saduras ģimenes un skolas vērtības un atšķirības?

Citu tautu skolotāju liecības, kas nāk no mums radniecīgām situācijām, ļauj secināt, ka bērna agra pakļaušana dzimtās valodas runāt, lasīt un rakstīt mācīšanās iedarbībai ģimenē nerada bērnam nekādu īpašu emocionālu sajukumu, satraukumu. Ja bērnam rodoties emocionālas dabas satraukumi izglītības un audzināšanas darba dēļ, tad tos visvairāk varot radīt psiholoģiska veida slodze gan no ģimenes, gan skolas puses, ja sasteidzot un pārslogojot izglītības gaitu. Tāpat emocionālas dabas satraukumiem, satricinājumiem pamatā varot būt vienmēr esošās pretrunas, nesaskaņas starp vērtībām gan ģimenē, gan skolā, gan arī starp ģimeni un skolu. Tāpēc — vai mūsu, latviešu, pieredze par bērnu latviešu valodas prašanas traucētāju lomu daudzos gadījumos nav tikai mūsu iedomas bubulis? Vai mūsu doma, ka bērnu netraucēšana ar latviešu valodas mācīšanu (ja gribēs vai vajadzēs, latviski varēs vēlāk iemācīties papildskolā!), ka apkārtējās vides vai valsts valodas pilnīga zināšana padarīs šos bērnus pilnīgi līdzīgus citiem un neradīs viņiem nekādus emocionālus traucējumus un psiholoģisku slodzi, sākot skolas gaitas, tāpēc nav sasteigta doma, pat maldī?

Bērnu latviskums, kā jebkura atšķirība, nav

noliedzams, var būt par traucējumu un slodzes cēloni, bet iedomāties, ka nevarētu būt kādi citi cēloņi, tāpat kā grūti apšaubīt, ka otri varētu būt ar daudz smagākām sekām nekā pirmais — latviskums.

Vēlreiz atkārtojot — prasme latviski runāt, lasīt un pat rakstīt pirms skolā iešanas, kā secināms no citu tautu skolotāju pieredzes, nekavē un neapgrūtina apkārtējās vides vai valsts valodas mācīšanos. Divvalodu bērnu sekmes nav vājākas kā citiem un dažkārt pat uzrāda izcilību.

*

Skolotāju saimes papildināšana un paplašināšana un tās zināšanu tālāk izveidošana (latviskošana) skolotājuursos, pieredzes apmaiņas semināros, konferencēs, sanāsmēs ir ne tikai sākuma punkts, bet arī pamats jebkāda veida latviskās izglītības darba uzlabošanā, un tam jau veltīta visai respektējama vērība. Kā iespējams šo un daudz, daudz citu latviskās izglītības principu un praktisko aspektu risināt ar visas sabiedrības līdzdalību un palīdzību? No savas pieredzes varam varbūt teikt, ka neviens — pat vislielākās organizācijas apkārtraksts vai protokols nav ar to informācijas un iedirbes nozīmi uz latviešu sabiedrību, ar kādu ir mūsu lielāko laikrakstu un biļetenu slejas. Nediskutēsim, vai to panāk preses darbinieku profesionālā varēšana vai preses izdevumu un lasītāju attiecību īpatnības. Apzināsimies tikai, ka šiem izdevumiem tāpēc trimdas un tautas interešu labad svarīgi publicēt ne tikai interesantas ziņas, bet arī interesantā veidā atkārtot instrukcijas par “latvisku dzīvošanu”. Trimdas laikraksti var palīdzēt, piešķirot autoritātes svaru mūsu galveno problēmu risinājumiem tādā veidā, ka, visus informējot, risinājumus attiecina uz visiem un mudina visus uzņemties atbildību. Piemēram, izšķiršanās par vai pret latviešu valodas mācīšanu un lietošanu ģimenē ir ne tikai ārkārtīgi svarīga, tā ir

kategoriska. Uz šo izšķiršanos cilvēki jāaicina, tai jāsaģatavo, par izšķiršanās iespējām un sekām jāinformē. Jaunajām ģimenēm, jaunaĶiem latviešiem jāapzinās, ka izšķiršanās par latviešu valodas mācīšanu saviem bērniem katru dienu prasīs vizmaz minimālu laiku (pusstundu) regulāram, iejūtīgam darbam mājās, ikdienā, — ka šis “par” vai “pret” ir arī savas nostājas deklarācija, ka ir viegli izšķirties “pret” valodas mācīšanu, bet ka katra inteligenta cilvēka spēkos ir arī izšķirties “par” un tātad spēt savu valodu iemācīt saviem bērniem.

Latviešu valodas mācīšanās un mācīšanas jautājumus risinot, noskaidrosies, ka apkārtējās vides valodas zināšanu papildināšanu vienmēr sekmēs apkārtnes sabiedrība un skola, kurpretī latviešu valodas galvenā vai pat vienīgā valodas krātuve būs ģimene, tās bibliotēka un latviešu periodiskie izdevumi. Lietpratēju rakstus, kas parādītos laikrakstos un biļetenos, vēlāk varētu rediģēt un sakopot vienkopus un, ja nepieciešams, tādā veidā publicēt. Vienalga, vai tie būtu atzinumi divvalodu jautājumos vai latviešu pedagogu atzinumi Latvijā, ierosinājumi, praktiski padomi par dzimtās valodas mācīšanos, par dažādām valodas mācīšanās rotaļām, skaitāmiem pantiņiem mājās un ģimenē utt.

Lai nebūtu runāšanas vispārinājumos un abstrakcijās, kas, diemžēl, ne reizi vien bijusi viena no trimdas (tas ir tādas sabiedrības, kurā īsteni nevienam nav it kā par savu rīcību legāli jāatbild un par to ar kādu jānorēķinās) galvenajām raksturībām un arī kaitēm, kādai organizācijai vai kādai komitejai (piemēram, **L a t v i s - k ā s I z g l i t ī b a s P a s t ā v ī g a i K o m i t e j a i**) jājūtas un jābūt atbildīgai, lai ar pedagogu un citu lietpratēju palīdzību taptu informācijas apmaiņa un debātes un vārdi taptu par darbiem.

*

Par latviešu valodas mācīšanos domājot, nekad nedrīkst aizmirst to, ka pēc principa — skolojot mācās arī

pats skolotājs — mācīšana saviem bērniem latviešu valodā runāt, lasīt un rakstīt palīdzēs arī jaunajām mātēm un jaunajiem tēviem pavisam vieglā veidā pašiem tālāk kopt un izkopt savas latviešu valodas zināšanas.

Pieprasījums radīs vajadzību pēc populāra un visiem pieejama atziņu un padomu krājuma par izrunas, par fonētikas mācīšanos, par vingrinājumiem, par skaitāmiem pantiņiem, sākumā vieglākiem, vēlāk grūtākiem. (Interesanti piebilst, ka, piemēram, mana izpratne par krievu valodu, tās izrunu, tās alfabētu 40 gadus saglabājusies no viena satraukta, baiga mācību gada 1940./1941. — tikai ar dažādu skaitāmo pantiņu un izteicienu palīdzību.)

Pieprasījums radīs vajadzību pēc informācijas par valodas vingrinājumu "dzelzs inventāru": vakara lūgšana latviski, rīta un citas lūgšanas, Ziemassvētku dziesmas, baznīcas dziesmas ("Cēli kā dzimtenes dievnami lai tev ir domas un darbi"), mājas svinībās dziedātā "Daudz baltu dieniņu" — blakus vai aizstājot angļisko "Happy birthday" —, tautas dziesmu un dzejoļu mācīšanās, visbeidzot — dziedāšana latviski.

Svarīgu vietu, kā atzīst pedagogi, bērnu audzināšanā, izglītošanā izņem rotaļāšanās un rotaļietas. Rotaļāšanās, spēlēšanās bērniem esot tikpat nepieciešama kā ēšana un elpošana. Rotaļājoties, spēlējoties bērni mācoties izprast sevi un pasauli ap sevi. Vecāku uzdevums un atbildība ir sagādāt saviem bērniem tādas rotaļietas un kopā ar bērniem piedalīties tādās spēlēs, kas sekmē šo vissvarīgāko bērnu izglītošanās procesu. Rotaļietām nebūt nav jābūt dārgām, un var lietot saviem īpašiem nolūkiem apkārtnē iegūstamās rotaļietas. Piemēram, rotaļpulkstenis palīdz mācīties kā pazīt laiku, burtu loto palīdz vārdu burtošanā. Rotaļietām tātad nebūt nav jābūt tādām, ko pieaugušo pasaulē apzīmētu par izklaidēšanās vajadzībām vai laika pavadīšanai domātām. (Piemēram, Baiba Vitoliņa Zviedrijā lielu daļu savas enerģijas veltījusi rotaļveida latvisko mācības līdzekļu radīšanai.) Radot īpašas latviskas bilžu

vārdnīcas, saliekamās ābece, skaņu lentes, skaņu plates, tās ar pirmiem soļiem latviešu valodas mācīšanā būtu tādi izglītības materiāli, kas būtu pilnīgi jāiekļauj latviskās izglītības sistēmā, arvien tos papildinot vai uzlabojot saskaņā ar šīs izglītības mērķiem, saturu un metodēm.

*

Vecākiem un sabiedrībai jāapzinās, ka papildskolā pāris stundās, vienreiz nedēļā bez pamatzināšanām, kas būtu iegūtas ģimenē un bez ģimenes efektīva atbalsta, latviešu valodas runāšanas, lasīšanas un rakstīšanas prasmes apgūšana var prasīt gadus un faktiski nekad neīstenoties. Tāpēc latviskās izglītības principu izprašana ir spēja pārliecināt sevi un pārliecināt savus bērnus par latviešu valodas jēgu un nozīmi, par tās mācīšanās veidu un laiku.

*

Visbeidzot, dažādu konfesiju latviešu draudžu svētdienas skolām varbūt visai drīz būs jāizšķiras ko darīt — vai reliģiskajai izglītībai atvēlētajās pāris stundās mācīt savu reliģiju apkārtnes vides vai valsts valodā, ko visi bērni pilnīgi prot, jeb vai izšķirties par latviešu valodas zināšanu papildināšanu? Šis varētu būt svarīgs principiālas dabas izšķiršanās jautājums. Ja draudze grib būt un palikt latviešu draudze, reliģiskai izglītībai jānotiek latviešu valodā. Ja reliģiskā izglītība notiek citā valodā, bet draudze uzdodas vai saucas par latviešu draudzi, tad tā ir ģērbšanās viltus drēbēs, kas ir pret jebkuru, ne tikai reliģisku ētikas normu.

*

Latviešu valoda, ja to nemācās kā pirmo valodu, nav viegli iemācāma, apgūstama valoda. Es nezinu, cik patiesi ir anekdots, ko šeit minēšu, proti, kad kādam

jaunietim radi teikuši: "Vai tev kauna nav, latviešu puisis, bet lāga neproti latviski? ", viņš atbildējis: "Man ir desmitreiz vieglāk nokaunēties nekā mācīties latviski!" Ja latviešu valoda ir grūta valoda, tad vecāku un vecāko latviešu pienākums darīt visu, lai tās mācīšanos padarītu vieglāku (vai kaut cik vieglāku!). Visvieglākais laikam ir latviešu valodas mācīšanās ceļš tā dēvētajā "dabiskajā ceļā", tas ir, kā dzimto valodu ģimenē un no mazotnes!

OTRS SVARĪGĀKAIS PRIEKŠMETS — LATVIEŠU UN LATVIJAS VĒSTURE

Uzlūkojot latvisko izglītību par tautas etniskās, nacionālās aizsardzības un paš aizsargāšanās veidu, secinām, ka bez latviešu valodas otrs svarīgākais pamata mācību priekmets ir latviešu un Latvijas vēsture.

Padomju Savienībā, kurā Latvija šodien ir iekļauta, viena no visvairāk uzmanītām un "frizētām" disciplīnām ir vēsture. Pat Padomju Savienības dibinātāja un augstākā ideologa Ļeņina persona un darbi nav pasargāti, un ikviens Padomju Savienības notikumos ieinteresēts un labi informēts cilvēks zina, ka bez jaunākajiem Ļeņina rakstu izdevumiem eksistē arī valsts pirmajos gados tapušie Ļeņina raksti (unexpurgated edition), kuros vēl nav izsvītrotas tagad "nevēlamās vietas". Mēs zinām, ka Latvijā līdzīgi kā Padomju Savienībā notiek regulāra vēstures "labošana", "uzlabošana" un "papildināšana", kad no Latvijas vēstures izmet "nevēsturiskus buržuāziskus traktējumus" un rada arvien jaunas "vēsturiskas fikcijas".

Latviešu un Latvijas vēstures mācībai latviskās izglītības ietvaros, tas ir, domājot par šo izglītību kā par mācīšanos visu mūžu, dzejiski teicot, jātop par tautas kolektīvās atmiņas veidotāju, par tautas minimālā

priekšstata veidotāju un jātop, atbilstoši vecuma grupām, par nesagrozītu vēstures un faktu sargātāju un vispusīgu analizētāju.

Ilustrējot vēsturi kā izglītības priekšmetu, atļausimies dažus vērojumus:

- a. vēsture vienmēr un visos laikos bijusi ļoti delikāts priekšmets; parasti to rakstījuši uzvarētāji un tie, kam bijusi vara un teikšana;
- b. jo brīvāka kāda sabiedrība (tas ir, tāda sabiedrība, kas saglabā un sarga atsevišķus individuus), jo dzīvākas tajā debates par savu vēsturi;
- c. noteikt, cik plašai un ar kādiem uzsvariem būtu jābūt latviešu tautas un Latvijas vēstures mācībai vai kursam bērniem, jauniešiem un pieaugušiem, vispirms ir lietpratēju — pedagogu, vēsturnieku un citu līdzīgu zinātnieku uzdevums.

*

Mums trimdā skolas vecuma bērniem ir viegli un ar interesi lasāmā Ulža Ģermāņa grāmata "Latviešu tautas piedzīvojumi". Ir arī daudz pētījumu un biezu vēstures sējumu, tāpat kā dažs labs agrāku vēstures studiju pārpublicējums.

Domājot par vēstures lomu kā par nacionālās un tautiskās apziņas veidotāju, par vēstures priekšmetu kā par interesantu un viegli baudāmu priekšnesumu, par latviešu vēstures mācības vielas vieglu un ērtu transportēšanu pāri kontinentiem un robežām (globāli), nonākam pie domas par mūsu laikmeta tehnisko ieviešanu — skaņu un video lenšu lietošanu, par vēstures kursu ieskaņošanu lentēs, saistot un ilustrējot tekstu ar dzeju, mūziku, dziesmām, drāmatizējumiem, sniedzot precīzas norādes par papildus informāciju (bibliografija). Šāda "dzīva vēsture", reiz tapusi, viegli pavairojama skolu, kursu, studiju, māj mācību un privātām vajadzībām. Šiem vēstures materiāliem lentēs, iespējami

objektīviem, lietišķiem, faktu valodā runājošiem, varētu būt vai pati svarīgākā nozīme latviskās izglītības darbā nākotnē, ja šis darbs iegūs jaunus uzsvarus un citus plašākus apmērus nekā trimdas vajadzībām vien veikts.

No praktisku vērojumu viedokļa vispirms varētu un vajadzētu tapt vismaz divi veida "dzīvās vēstures" mācību lentēm:

1. latviešu un Latvijas vēstures kurss;
2. latviešu svētki, svinamās un piemiņas dienas.

Šo divu veidu vēstures mācības līdzekļu radīšana varētu būt viens no svarīgākiem trimdas darbiem latviešu tautas nākotnei. Tas arī nav vairs ilgi atliekams darbs, tad drīzāk steidzināms, kamēr vēl sabiedrībai un tautai ar savu pieredzes autentiskumu, ar savu autoritāti, ar savu latvisko akadēmisko izglītību var pakalpot mūsu dienu vecākā paaudze. Nākamām paaudzēm tas var būt daudz grūtāk paveicams darbs, jo tāds parasti ir arheologu darbs.

*

Ko ietver ierosinājums par latviešu svētku, svinamo un piemiņas dienu lentēm? Tas ietver domu izcelt un plašāk skatīt atsevišķus vēstures notikumus un radīt iespēju latviešu ģimenēs vai sanāksmēs atskaņot interesantu, augstvērtīgu informāciju, piešķirot latviešu svētku svinēšanas rituālam pilnīgi citu nozīmi un svarīgumu. Piemēram, varētu tapt skaņu lente, kura vai kuras viena puse, ir "1918. gada 18. novembris" un otra — "Varoņu piemiņai", kurā skartas visas tās piemiņas dienas, kas Latvijas valsts laikā (arī pirms tam un pēc tam) bija veltītas atsevišķiem izciliem vēstures notikumiem. Varētu tapt vārdos un skaņās ar Sibīrijas vergu noņemto pārdzīvojušo dzīvām liecībām lente "Tautas sēru diena" 1941. un 1949. gada deportāciju simboliskai piemiņai un "Miruso piemiņas diena" uz

lentes otras puses. Cita lente varētu būt par "latviešu Ziemassvētkiem" un "Jāņu dienu" utt.

Šim lentēm vajadzētu tapt tādām, kas saista, kas nenogurdina un, galvenais, atstāj atmiņā pašu lietišķāko faktu materiālu, mēģinot skart priekšmeta būtiskākās raksturības, īpašības. Man liekas, ka varam tīri labi priekšstatīt, ko mūsu sanāksmēm vai ģimeņu godiem, piemēram, 18. novembra atcerei kā svinīgam rituālam var piešķirt, kaut arī katru gadu viens un tas pats, valsts svētu vēstījums! Vai zinām, kaut vai Isam piemēram, rakstnieka Antona Austrīņa pārdzīvojumu dziļumu Rīgas ielās 1918. gada 18. novembrī pēc piedalīšanās valsts proklamēšanas aktā? Tādu piemēru ir daudz.

Visiem šiem vēstures materiāliem vispirms būtu jātop pēc principa, ka to saturam jāatbilst skolēnu un jauniešu vajadzībām, kas nebūt nenozīmē piemērišanu pie intelektuālā līmeņa, bet tikai to, ka informācijai jābūt pilnīgai, iedomājoties, ka klausītājs par tematu varētu zināt ļoti maz vai tikpat kā neko. Varbūt šo "dzīvās vēstures" lenšu radīšana ir liels, grūts, atbildīgs darbs, bet šo darbu prasa mūsu tautas un valsts vēstures saglabāšana, prasa argumenti pret "uzlaboto" vēsturi, prasa dziļākas jēgas, nozīmes, satura piešķiršana mūsu latviešu svētkiem, svinamām un piemiņas dienām. Šī lielā darba paveikšanu garantē trimdas jaunāko paaudžu vēl neapzinātie un nelietotie talanti un lietpratēji.

PAT LATVISKO IZGLĪTĪBU NOBEIDZOT

Kādus citus latviskās izglītības mācību priekšmetus, mācību līdzekļus un aspektus vēl pieminēt šo pārdomu ietvaros?

Latviskajā izglītībā ir liela, neaizstājama vajadzība pēc tāda svarīga mācības līdzekļa kā autoritāras grāmatas

par "Latviešu godiem, svētkiem, svinamām un piemiņas dienām", tas ir, par mūsu krāsaino vēsturi, par simboliskā svarīgumu un jēgu, par īpašiem rituāliem un izdarībām un par to vietu tautas paražās. Var gadīties, ka šādam izdevumam mūsu modernajā kultūrā, jāveic celmlauža un lidumnieka darbs, lai taptu latvisks kalendārs un ļautu latviešiem bagātināt savus godus ar autentiskām izdarībām, ar simbolisku saturu. Tāpat ar saturu, ar autentiskiem rituāliem (un ne tikai gastronomijas tradīcijām) jāpiepilda latviešu svētki, svinamās un piemiņas dienas, lai bagātāka kļūtu mūsu dienu latviešu gara dzīve un sadzīve gan mājās, gan sabiedrībā. Mūsu kāzas, kristības, iesvētības, bēres — mūsu, it kā divdaļīgie — reliģiskie un laicīgie un tāpēc vēl bagātākie godi — savā baznīcā un savā radu un draugu saimē, lai iegūtu citu dziļāku, latviskāku jēgu un atšķirību no citu tautu līdzīgiem godiem, prasās pēc vēstures apskata, prasās dokumentējot tos precīzāk saistīt ar simboliku, skaidrojot un precīzi aprakstot simboliskās izdarības, kas saglabātas līdz mūsu dienām.

Par latviešu svētkiem, svinamām un piemiņas dienām mēs jau nedaudz runājām, pieminot vēstures mācības līdzekļus — skaņu un video lentes. Daži mūsu svētki vai svinamās dienas ir ar senām jau nostabilizētām tradīcijām (kaut arī vairumam varbūt tikai virspusīgi zināmām), dažām svinamām dienām pamatā jau ir neapšaubāmas, nediskutējamas vēsturiskas deklarācijas, un to atzīmēšanai jau izveidojušās savas paražas un ieradumi. Dažas vēl nostabilizējas, piemēram, tautas sēru diena top par piemiņas dienu visiem iznīcinātajiem mūsu tautas piederīgiem, kaut šīs dienas datums simbolizē pirmās deportācijas (1941. gada 13. un 14. jūniju), ar kurām tika iznīcināti latvieši vienkārši par to, ka viņi bija piedzimuši latvieši vai piedzimuši ģimenēs, kuru vecāki vai vecvecāki ar centību, mācīšanos un darbu bija ieguvuši īpašumus un sasnieguši vadītājus amatus. Tautas sēru diena ir ne tikai piemiņas diena, bet arī

brīdinājuma diena visādiem "jaunu pasaļu" cēlājiem, "pēdējo cīņu" cīnītājiem.

Ir daži svētki, kuru tagadējās paražas esam aizguvuši no citām tautām, piemēram, eglītes dedzināšanu Ziemassvētkos no vāciešiem. Taču šie aizguvumi ir ar noteiktām tradīcijām, un jājautā, vai ir jēga šīs iesakņojušās tradīcijas modificēt tā, lai pieskaņotos ikreizējai mītnes zemei.

*

Sacerējumos, mācību grāmatās, ko esmu atradis par latviskās dzīves temām, neesmu varējis sastapties (ar ļoti maz izņēmumiem) ar to, teiksim, skatījuma dziļumu un argumentācijas spēku, kas varētu pārspēt manu cilvēka apātiju un ieinteresētu, sajūsminātu mani rīcībai vai pat upuriem, kas kopā raksturotu savas tautības, savu latviskuma saglabāšanai nepieciešamos subjektīvos priekšnoteikumus.

Es pats nekad neesmu šaubījies par savu tautību. Es atradu mūsu tautas vēsturē un gara kultūrā tik daudz bagātību un arī tikai vēl nojaustu izrakteņu laukus: ja man desmit mūžu būtu, es, lai kā skolotos, visu to apgūt nespētu.

Taču mūsu kultūras raksturības, no bagātību dzīlēm dienas gaismā iznestie dārgumi liekas vēl tikai kā izrakteņu paraugi un mūsu etniskās eksistences argumenti un pamatojumi tikai kā meklējumi. Es vēl neesmu sastapies ar tādu mūsu nācijas tā dēvētā reason d'etre argumentāciju, pamatojumu, kurā latviskā gara pasaule būtu atklāta un izteikta kā cilvēces, kā universālās kultūras bagātinātāja vienība, sastāvdaļa. Jeb vai varbūt mūsu tauta ar savu kultūrālo mantojumu un vēl it kā neaplicināto, neizteikto gara kultūru ir tikai mūsu dažu sakairinātas iztēles produkts un īsti nepastāv ne atsevišķa tauta, ne no citām atšķirīga kultūra?

*

Lasot, piemēram, Hermaņa Kreicera 1949. gadā publicēto "Dzīves mācību latvju jaunatnei", es to varu darīt ar interesi kā iepazīstoties ar ikvienu latviešu kultūrvēsturisku materiālu, bet, manuprāt, šis izdevums nekādā ziņā neaptver visus jautājumus un atbildes, kas skar mūsu dienu jauniešus gan svešumā, gan tēvu zemē. Arī atbilžu intelektuālajam līmenim jābūt daudz citādākam.

Mēs varam mūsu dienas vajadzībām, piemēram, iedomāties grāmatu, ko varētu dēvēt "Latviskās atbildes" vai arī, lietojot daudz kontroversāku nosaukumu "Aizliegts — atļauts", tēmējot to jauniešiem tik svarīgajā 13 līdz 17 gadu vecumā, kas arī latviskajā izglītībā bieži vien ir bijis pabērna lomā, palicis neapbrūpētais vecuma posms. Šāda uzdevuma mērķis būtu parādīt, kā latviskajā kultūrā atspoguļojas jauniešu (padsmītgadnieku) īpatnējām raksturībām un vajadzībām radniecīgi aspekti.

*

Latviskajā izglītības mācības līdzekļu (un ne tikai tradicionālo papildskolu mācību grāmatu) radīšana būtu jāveic, jāvada no visa cita veida organizācijām neatkarīgam un ar tām nesaistītam iestādījumam, proti, jau pieminētajai Latviskās Izglītības Pastāvīgai Komitejai, lai, mēģinot pacelties pāri kliķēm un novirzieniem, sektām un sektantismam cilvēciskajās attiecībās, šī darba atbalstīšanā būtu iespējams iesaistīties visai sabiedrībai. (Kaut liekas, ka šādus darbības nosacījumus varētu nosapņot tikai tāds, kas nepazīst cilvēkus, sabiedriskos procesus un ceļus, un veidus, kā tradicionāli tiek veikti kopas darbi, jāteic, ka šādus noteikumus joprojām drīkstam ierosināt, jo latviešu tautas inteliģence un intelekts modernajā pasaulē vēl īsti nemaz nav izaicināts un pārbaudīts.)

Tautas druvā strādājot, mums varbūt jāpatur vērā visas tās bažas un bailes, kas par demokrātiju un

demokrātisku sadzīvi sakņojas mūsu sabiedrības kolektīvajā zemapziņā un kas bijušas varbūt par iemeslu dažai labai mūsu vēstures nelaimei, proti, bailes no vairākuma diktatūras un šaubas par mazākuma tiesību garantēšanas vai aizstāvēšanas iespējām.

Latviskās Izglītības Pastāvīgās Komitejas politika nedrīkstētu būt aizraušānās tikai ar to, lai tās darbs un publikācijas aizsniegtu visas sabiedrības daļas. Svarīgi, ka tā apsveiktu arī visus tos latviskās izglītības materiālus un projektus, kas taptu neatkarīgi no tās un komiteja vienmēr labprāt ar šiem centieniem rēķinātos, ja tie atbilstu latviskās izglītības mērķiem, saturam un metodēm, ja tie būtu interesanti un rosinātu, padziļinātu latviskās zināšanas, skartu jaunatnes patiesās vajadzības un intereses, nekādā veidā nenoliedzot vai neapšaubot latviešu tautas dabiskās un universālās tiesības. Latviskās Izglītības Pastāvīgā Komiteja neeksistētu, lai kaut ko ierobežotu, bet lai rūpētos, ka visi darbi tiktu paveikti un paveikti saskaņoti.

Mums ir, paldies Dievam, tik daudz ko darīt!

Nešaubīsimies, nemīdīsimies uz vietas! Darīsim katrs savu darbu un pēc labākās apziņas, lai audzinātu tās paaudzes, kas mūsu centienus pacels vēl augstāk vai piešķirs tiem tādu dziļumu, vai citas kādas jaunas dimensijas, par kurām šodien pat iedomāties nevaram.

*

Dzejnieks Leons Briedis Latvijā raksta: "Patiešām, dziesmai (vai dzejai) kā vienai no nepieciešamajām cilvēka garīgās eksistences formām ir ārkārtīgi svarīga un būtiska nozīme ne tikai atsevišķa cilvēka, ģimenes, bet arī visas tautas mūža un likteņa gājumos."

"Vai mūsu sērdieņu dziesmu sūrie un grūšie ritmi savā monumentālajā un himniskajā pacēlumā ("melnā čūska miltus mala") nav bijis tieši tas spēks, kas mūsu mazo tautu paglāba no izmiršanas un asimilācijas septiņsimt gadu ilgajā vācu baronu jūgā? Drīzāk jau mūs

asimilējušas četras mūsu tautasdziesmu rindas (t.i. tautasdziesmu četrindes — A.R.), par kurām padomju diplomāts Georgs Čičerins izteicies, ka viņš par visskaistāko valodu pasaulē atzīst latviešu tautasdziesmu valodu.”

“Mēs, savas folkloras vasaļi un pavalstnieki, tās bērni un bērnbērni — cik maz vēl pazīstam paši sevi, savu tautu un tās vēsturi.” (“Padomju Jaunatne”, Nr. 14, 1980.)

Sasauksimies savos latviskās izglītošanās centienos pa visu pasauli! Pāri visām robežām!

“Ar savu dziesmu,
tautas dziesmu,
iet latvieši
caur gadu simteņiem!”

*

CETURTĀ DAĻA

LATVIEŠU TAUTAS DZĪVĪBAS STRATĒGIJA

TEZE — ANTITEZE — SINTEZE

Dažas pārdomas par latviešu tautas dzīvības stratēģiju šai krājumā ietilpinātas varbūt divi galveno iemeslu dēļ:

- a. lai ierosinātu visus mūsu nacionālpolitiskos domātājus radīt kādu kopēju forumu, kur viņi varētu sanest, savākt visas savas jau publicētās domas, kā arī vēl npublicētos ierosinājumus; paļaujoties tikai uz laimīgiem gadījumiem un ar brīvprātīgu neatalgotu darba spēku, to izdarīt nav a t s e v i š ķ a cilvēka varēšanā (tik bagātīgs, ietekmīgs šķiet visur kur izkaisītais nacionālpolitiski teorētiskais materiāls!);
- b. lai lietpratīgas, mērķtiecīgas un saskaņotas domu apmaiņas ceļā izkristalizētos mūsu tautas pastāvēšanas un nacionālās atbrīvošanas

stratēģija, šī vienmēr par jaunu vērtējamā un papildināmā tautas dzīvības ziņa.

*

Katrs mūsu tautas vēstures skolēns un pētitājs, kā lajs, tā arī profesionāls vēsturnieks, var teikt savus komentārus un atzinumus. Ne visi šie meklētāju, vēstures tulkotāju "domu ziedi" taps un nobriedīs par atziņu graudiem tautas gudrības apcirķņos, bet mūs var saistīt ziedēšanas brīnums, un pat vēja ziedi var kļūt par ierosinājumiem bagātām parādībām! Tā ir radusies vēlēšanās skatīties uz mūsu tautas ja un āko laiku vēsturi un ilustrēt to ar dažādu domātāju lietotās tezes — antitezes — sintezes formulu. Teze būtu latviskā dzīve dzimtbūšanā un pakļautībā; antiteze — tautas atmodas un nacionālās atbrīvošanās centieni; sinteze — latviešu tautas dzīvības stratēģija jeb tautas dzīvības ziņa (kas vēl joprojām nav formulēta).

Latvieši un latviskā dzīve svešu kungu pakļautībā līdz tā dēvētajai brīvlaišanai, kas sākās 19. g. s. sākumā, atradās, noritēja no ārpuses uzspiestā izolācijā. Latvieši savā individuālajā un sabiedriskajā dzīvē bija izolēti no svešās varas apkārtnes un vācu kultūras ietekmes. Ģimenes, saimes veidoja patstāvīgas sadzīves formas. Latvieši bija svešinieki vāciskajam un krieviskajam valsts un sabiedrības pārvaldes aparātam. Šo varētu uzlūkot, dēvēt par latviskā dzīves veida sastingušo periodu — t e z i .

Vēl līdz mūsu dienām, tas ir, vairāk nekā simts gadus vēlāk, pastāv antitezes (pretstatījumu) periods, meklējot sintezi, jeb, kā šais pārdomās teikts, latviešu tautas dzīvības stratēģiju vai tautas dzīvības ziņu, kas tik aktuāla un svarīga šodien, lai pārdzīvotu 20. g. s. pirmās puses radītās vēsturiskās pārmaiņas un ar tām saistītos pārbaudījumus un lai absorbētu zinātniski tehniskās revolūcijas pienesumus.

Antitezes jeb nojaukšanas, pretstatījumu periodi paši savas dabas dēļ nevar pastāvēt ilgi bez kaitīgām sekām. Varbūt ir arī pārsteigšanās, ja strikti nodēvē visu šo vairāk nekā 100 gadu ilgo tautas vēstures posmu par antitezi, bet tautas materiālie (fiziskie, demografiskie) un morālie (garīgie) zaudējumi ir bijuši tik lieli un ar tādu pieaugošu tendenci, ka grūti būtu runāt par Isāku vai garāku sintezes periodu, jo pat Latvijas brīvvalsts laiks (noteikti sintezes posms) tika nepārtraukti un nenovēršami izaicināts ar latviešu sarkanās emigrācijas pretstatījumu Padomju Savienībā un latviešu sociālistu, revolūcionāru, pretstatījumu Savienotajās Valstīs un Kanadā.

Latviskā dzīves veida "sastingušais" periods — teze — tika apmainīts ar kultūrāli politiski ekonomisku meklējumu periodu — antitezi. Ne pārāk sekmīgs bijis šis antitezes periods ar svaidīšanos no vienas puses uz otru, ar tautas nacionālās apziņas pielāgošanos jaunām, svešām, pasaulē uzlasītām atziņām, ar duļķu vai dubļu noskaidrošanu, atvairīšanu. Izgājuši no "sastinguma" perioda, tezes, meklējumu periodā, mēs vēl joprojām svaidāmies, sintezi meklēdami. Taču ieiešana sintezē ir mūsu dzīvības jautājums. Ja mēs labi apskatāmies apkārt, mēs jūtam un redzam, ka latviešu ārējie apstākļi top tādi, kādus esam pelnījuši un ka tie ar dzelžainu roku mūs apvieno kopējās sāpēs, ciešanās, nonivelē mūs līdz nabadzībai vienādus, padara mūs par vienu bēdu un likteņa brāļiem vai pretējā gadījumā atkritējiem no tautas.

Šādā situācijā (kurā it kā piepildās baigajā gadā deportētā dzejnieka Leonīda Breikša brīdinājums: — Vai tikai vergu jūgā brālis brāli pazīt spēs, vai tikai kalpu gaitām izredzēti mēs;) patieso, stipro un isteno tautai uzticīgo latviešu jūtām un atzinumiem jāpārtop, sintezi meklējot mūsu tautas dzīvības stratēģijā, tautas dzīvības ziņā.

*

NACIONĀLISMS — PRETSTATĪGI VĒRTĒJUMI

Nacionālismu vispār, ja mēs izvēlētos plašas un rūpīgas studijas, varētu vispirms vērot un izvērtēt no divi galveniem aspektiem:

- a. nacionālisma ideja vēstures skatījumā — tās negatīvie un pozitīvie izpaudumi, nākotnes iespējas;
- b. nacionālisma ideja kā tautas sargātājs spēks gan tautas atmodas laikā, gan denacionālizēšanas, pārtautošanas un asimilācijas draudos.

Šo pārdomu ietvaros ne prātā nevarētu nākt veikt šādu zinātnisku un kultūrvēsturisku darbu, jo tam vajadzīgi savi lietpratēji un tam citi mērķi un uzdevumi. Šais pārdomās atzīmēsīm vērojumus un atzinumus, kas nav jāpierāda, jo tie eksistē ap mums, mēģinot tos tikai savākt vienkopos un pakārtot tā, lai pilnīgāk izprastu iespējamo nākotnes notikumu attīstību un secību.

*

Latvijas teritoriju pēdējo 100 gadu laikā var uzlūkot par nacionālisma ideoloģijas cīņu lauku, kur it kā naidīgās, pretējās frontēs sastopas pamattautas iedzīvotāju nacionālisms ar šīs teritorijas mazākuma tautību (nacionālo minoritāšu) un ar lielo kaimiņu tautu nacionālismu, dažkārt mazākuma tautībām identificējoties, vai tās identificējot ar svešām, naidīgām ideoloģijām vai lielo kaimiņtautu savtīgo nacionālismu. Iepazīsimies ar nacionālisma eksistenci Latvijā no divi it kā pretstatītiem vērtējumiem.

Latviešu Konversācijas Vārdnīca informē (1936. g.):
"Piederība pie nācijas saistīta ar n a c i o n ā l u
p a š a p z i ņ u . Laikmetos, kad atsevišķo nāciju

piederīgo lielākā daļa atradās uz zemāka kultūrālās attīstības līmeņa, nacionālā pašapziņa nebija izkopta, un to nomāca dažādas citāda rakstura interešu vienības. Tā reliģiskais moments daudzkārt valdīja pār nacionālo, vienodams vienas konfesijas piederīgos ar dažādu nacionālītāti. Tāpat tīri politiski-teritoriāla dalīšana un piederība pie dažādām kārtām un šķirām guva pārsvaru pār nacionālo pašapziņu. Tā vēl līdz jaunākiem laikiem lielākā daļa nāciju bija saskaldītas vairākās sīkās valstiņās ar savām īpatnējām saimnieciski politiskām interesēm, kas neļāva nostiprināties nacionālai pašapziņai. 19. gadu simtenis šai ziņā radīja lielas pārgrozības, izvirzot izcilā vietā nacionālās kultūras problēmas. Šī gadu simteņa dziļās saimnieciskās pārgrozības sekmēja kultūras demokratizēšanu. Viduslaikos plašajā katolīcīgo pasaulē pietika ar to, ka zinātniskā rakstniecība un literātūras lielākā daļa izpaudās latīņu valodā. Vēl 18. gadu simtenī plašā Eiropas daļā izglītoto cilvēku sabiedrībā dominēja franču valoda. Bet tikko plašākiem iedzīvotāju slāņiem vairs nepietika ar šaurām praktiskām zināšanām, kuras jaunā paaudze manto no vecākās, kad skolu tīkls nemitīgi paplašinājās, kad grāmata un avīze pārvērtās par visu tautas daļu ikdienas nepieciešamību, tad nacionālās kultūras jautājuma svars ātri pieauga, jo visur tautas plašie slāņi prot vienīgi savu mātes valodu un var kļūt par kultūras dalībniekiem tikai tad, kad rodas nacionāla kultūra. Jo lielāks kādas nācijas piederīgo skaits, jo labāk un viengabalaināk tas organizēts, jo stiprāka un panākumiem bagātāka tā ir. Šī apziņa radīja cīņu par nācijas patstāvību, brīvību un apvienošanos. Daudzās sīkās valstiņās sadalītā italiešu un vācu tauta apvienojās lielās nacionālās valstīs. Vienmēr noteiktāka un iespaidīgāka kļuva sadalīto un nebrīvo nāciju cīņa vienotības un patstāvības dēļ. Norvēģija atdalījās no Zviedrijas. Starp trīs lielvalstīm sadalītie poļi centās apvienoties, somi cīnījās pret Krievijas centrālistiskām tieksmēm. Nacionālā pašapziņa pieauga daudzām Austroungārijas un Krievijas tautām

un arī Īrijā. Nacionālā kustība parasti sākas kā kultūrāla darbība. Vispirms tā nodarbojas ar savas nacionālās valodas izkopšanu un literatūras radīšanu. Tā tas bija arī Latvijā. Tomēr privātai darbībai šai ziņā nevar būt lieli panākumi. Nepietiek ar izkoptu valodu un vairāk vai mazāk plašu nacionālu literatūru. Katrai nācijai, kas grib pilnīgi atraisīt savus spēkus, vajadzīgas savai valodai tiesības. Sākās nacionālā cīņa par valodas tiesībām skolās, tiesās, administrācijā un armijā. Itin dabiski, ka šī cīņa par nacionālās valodas tiesībām izauga par cīņu pēc ietekmes uz valsts aparātu. Tautai ar nacionālu pašapziņu vienmēr rodas pārliecība, ka viņa pati vislabāk spēs rūpēties par savām vajadzībām, ka viņai pašai jādibina savas skolas, pašai jāspriež par sevi tiesa savā valodā un pēc savas tiesību izjūtas, pašai jārada savs bruņots spēks savas eksistences aizstāvēšanai. Nacionālā cīņā rodas politiskas prasības, kas pakāpeniski pieaug no prasības pēc tiesībām pašvaldībās līdz prasībām pēc administratīvās un politiskās autonomijas un, beidzot, līdz prasībai pēc savas nacionālās valsts. Katrs patiens nacionālists prasa savai tautai vislielākās iespējas brīvi, patstāvīgi un sekmīgi attīstīties un nostiprināties. Tas loģiski rada prasību pēc nacionālas valsts. Tādā kārtā nācija ir valsts radītājs spēks un nacionālā cīņa izaug par nacionālu politiku. Tās uzdevums rūpēties par savas nācijas pašuzturu un brīvību. Tai jācīnās pret katru mēģinājumu apspiest vai ierobežot nacionālo patstāvību. Tā rada nacionālo pašlepnumu, kas nepieļauj labprātīgu nācijas padošanos svešai virskundzībai. Nacionālais pašlepnums nav sajaucams ar šovinismu. Katrai nācijai, kas grib pastāvēt un atrast pamatus savai nākotnei, jābūt pašlepnai. Lielajām nācijām ir iemesls lepoties ar savu varenumu un dižiem notikumiem tās pagātnē. Bet bieži vēl daudz vairāk iemesla izkopt un nostiprināt savu nacionālo pašlepnumu ir mazajām tautām, kas daudzkārt nelabvēlīgākos apstākļos, balstoties uz mazākiem spēkiem, pratušas veikt savā un

cilvēces labā ievērojamus darbus gan militāri politiskā ziņā, gan garīgās kultūras laukā. Šie mazo nāciju sasniegumi bieži ir nevien relatīvi, bet arī absolūti ar lielāku un paliekamāku nozīmi nekā šķietami lielo un vareno tautu darbi (grieķi, skandināvieši). Nācijas piederīgos apvieno arī kopīgas nacionālās intereses. Cilvēku sabiedrība sadalās daudzās interešu grupās, un tādēļ nacionālās intereses nav vienīgās, kas to vieno. Bet ir arī dziļi nepareizi noliegt nacionālo interešu sfairu, kā to bieži darīja šķiru politikas aizstāvji, kas kā pretstatu nācijai nostatīja šķiru, apgalvodami, ka mazāk turīgo slāņu piederīgiem nav nekā kopīga ar nacionālām interesēm. Tur, kur strādnieki un zemnieki cenšas būt pilntiesīgi savas nācijas locekļi, kur viņi aizstāv savai tautai vienādas tiesības ar citām brīvām tautām, tur viņi ir nacionālisti (neatkarīgi no savas sociālās šķiras — A.R.).”

“Nacionālam momentam cilvēku sabiedriskā dzīvē ir vienmēr pieaugoša nozīme. Vēl vienmēr ir nebrīvas un apspiestas tautas, kas cīnās par savas nācijas pašnolemšanās tiesībām, vēl vienmēr valstu robežas nesakrīt ar nacionālo teritoriju robežām, kādēļ pastāv nacionālas minoritātes, kurām ir tiesības savienoties ar savas nācijas vairākumu. Kultūrai demokratizējoties, vienmēr plašāki iedzīvotāju slāņi kļūst par savas nacionālās kultūras aktīviem dalībniekiem un līdz ar to par nacionālo interešu aizstāvjiem. Katras dzīvot spējīgas nācijas nacionālās politikas gala mērķis ir sava valsts. Šis apstāklis rada nāciju valstīs iekšpolitiskus sarežģījumus, kas ietekmē starptautiskās attiecības. No otras puses, nav izbeigušās dažu valstu imperiālistiskās tiesības, kas, neievērojot nāciju dabisko attīstības gaitu, būtu gatavas pievienot sev svešas nacionālas teritorijas un radīt jaunas nacionālas minoritātes. Bažas no šāda uzbrukuma piespiež arī citas nācijas sevi stiprināt. Mazās valstis un nācijas savai drošībai, bez militāra rakstura aizsardzības līdzekļiem, vēl veltī sevišķi lielu uzmanību savu nacionālo kultūrālo

spēku stiprināšanai, cenšoties iegūt kultūrālās pasaules simpatijas un radot kultūras vērtības, kas pārliecinoši attaisno šo nāciju patstāvību.”

Turpretī Latvijas PSR Mazā Enciklopēdijā (1968.) sniedz šādu “sociālistiskā terminoloģija” izstrādātu nacionālisma jēdziena izpratni: “Nacionālisms ir buržuāzijas ideoloģija un politika nacionālajā jautājumā. Nacionālismu raksturo priekšstats par nāciju kā pāri šķirām stāvošu sabiedriskas apvienības formu, turklāt buržuāzijas šķiriskie centieni tiek iztēloti par visas nācijas interesēm. Atkarībā no konkrētiem apstākļiem, no kapitālisma attīstības pakāpes, kā arī buržuāzijas vēsturiskās lomas atsevišķās valstīs nacionālismam sabiedrības attīstībā ir bijusi dažāda nozīme. Eiropas valstīs, kad tās pārgāja no feodālisma uz kapitālismu un buržuāzijai vēl bija progresīva loma, arī nacionālisma ideoloģijai bija progresīvas iezīmes: tā veicināja cīņu pret feodālismu, sekmēja progresīvākās — kapitālistiskās sabiedriski ekonomiskās formācijas izveidošanos un buržuāzisko nāciju rašanos. Reizē ar to nacionālisms kalpoja buržuāzijas šķiriskām interesēm tās konkurences cīņā pret citu nāciju buržuāziju. Kapitālistiskās sabiedrības veidošanās sākumā Latvijā progresīvas iezīmes bija arī jaunlatviešu ideoloģijai (19. gadu simteņa 50. — 60-os gados)”

“Kopš 19. gadu simteņa pēdējā ceturkšņa, kad kapitālisms sāka pāraugt imperiālismā, nacionālisms kļuva par imperiālistisko zemju buržuāzijas valdošo ideoloģiju, kas centās attaisnot koloniālo un atkarīgo zemju apspiešanu. Mūsu dienās imperiālistiskā reakcija izmanto nacionālismu par galveno politisko un ideoloģisko ieroci cīņā pret sociālistisko zemju nometni, pret progresīviem spēkiem visā pasaulē. Monopolistiskais kapitāls ir radījis nacionālisma galējās, kroplās formas — šovinismu, fašismu un rasismu. Ar tiem mēģina saindēt plašus iedzīvotāju slāņus, lai izprovocētu veselu tautu un rasu vajāšanu un iznīcināšanu (nēģeru un mazattīstīto zemju tautu rasiska diskriminācija, antisemitisms),

aptumšotu proletāriāta un tā sabiedroto šķiras apziņu, kurinātu naidu starp tautām un līdz ar to novirzītu darbaļaudis no revolūcionārās šķiru cīņas ceļa.” —

“Latviešu buržuāziskā nācija visumā konsolidējās 19. gadu simteņa 50. — 60-os gados straujās kapitālisma attīstības rezultātā (? — A.R.), kad latviešiem bija nostiprinājusies teritorijas un ekonomijas dzīves kopība un attīstījās nacionālā kultūra — literārā valoda, literatūra, māksla, mūzika, glezniecība, arhitektūra. Taču Latgales latvieši — latgalieši latviešu tautas vairākuma ekonomiskā dzīvē vēl ilgu laiku bija maz iesaistīti. Sakarā ar konkrēto vēsturisko situāciju latgalieši turpināja saglabāt savu dialektu, kas, savukārt, sekmēja literatūras un preses izveidošanos augšzemnieku dialektā. Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas iestāšanās PSRS 1940. gadā radīja labvēlīgus apstākļus sociālisma uzvarai Latvijā, kā arī latviešu sociālistiskās nācijas attīstībai un uzplaukumam. Tikai sociālisma apstākļos izzuda ekonomiskās un kultūras atšķirības (cik žēl! — A.R.) starp Latgali un pārējiem Latvijas novadiem, un līdz ar to latviešu nācija pilnīgi konsolidējās visas LPSR mērogā. Sākot ar 20. gadu simteņa 50. gadu otro pusi, vairs nebija nepieciešams (cik žēl! — A.R.) izdot literatūru un periodiku latgaliešu dialektā, jo arī Latgales iedzīvotāji bija apguvuši latviešu literāro valodu (vai pārgājuši uz krievu valodu — A.R.).”

Nacionālismam, kas pēc LME terminoloģijas ir “buržuāzijas politika nacionālajā jautājumā”, “V.I. Ļeņins izstrādāja Komunistiskās partijas programmu un politiku nacionālajā jautājumā.” Šīs politikas principi atspoguļojas iepriekš citētajā Latgales novada kultūrālo atšķirību izzušanas pozitīvā izvērtējumā, jo “aizstāvēt ļeņinisko nacionālo programmu, boļševiki cīnījās gan pret “kultūrāli nacionālās autonomijas” programmu, kas pauda rafinētu nacionālismu, gan pret nacionālo nihilismu, kas noliedza nāciju tiesības un pašnoteikšanos, gan pret šovinismu.” —

“Arī L(atvijas) K(omunistiskai) P(artijai) vajadzēja

veltīt sevišķu uzmanību cīņai pret reakcionāro buržuāzisko nacionālismu, jo partijas darbība (pirms Pirmā pasaules kara — A.R.) aptvēra novadu ar nacionālā ziņā ļoti jauktu iedzīvotāju sastāvu: tai bija jāuzstājas pret latviešu, krievu, igauņu, vācu u.c. buržuāzisku nacionālismu. Pirmā pasaules kara laikā, kad latviešu buržuāzija centās uzsist augstu nacionālisma un šovinisma vilni, LSD nebija viegli to pārvarēt un aizstāvēt proletāriešu internacionālismu.”

“Nacionālisms ir slimība, kura, kaut reizi pamatīgi pārdzīvota, bieži atgriežas no jauna, kaut arī vieglākā veidā. Un viņas ļaunākā īpatnība, ka viņa var aptumšot kaut skaidrāko galvu. (Pēteris Stučka) ... Neatlaidīgu cīņu pret kontrevolucionāro buržuāzisko nacionālismu LKP izvērta (no aizrobežas Padomju Savienībā — A.R.) buržuāzijas kundzības laikā (1920. — 1940.), it sevišķi fašistiskās diktatūras gados (1934. — 1940), kad latviešu buržuāzijas nacionālisms kļuva par valsts ideoloģiju. Šai periodā valdošā latviešu buržuāzija, izskaistinādama savu nacionālistisko ideoloģiju ar dzimtenes un tautas interešu aizstāvēšanu, sludināja latviešu tautas šķietamu pārkumu par citām tautām. Tā vajāja un ierobežoja nacionālās mazākuma tautības, ar sevišķu naidu vērsās pret visu, kas nāca no Padomju Savienības, pret visu krievisko, (! — A.R.) centās saindēt Latvijas strādniecību ar nacionālismu un pakļaut to buržuāzijas ietekmei.”

“Lielā Tēvijas (Otrā pasaules) kara laikā, kad hitleriskā armija bija okupējusi Latviju, LKP drosmīgi cīnījās pret vācu fašistu sludināto cilvēkniecību ideoloģiju, kurai, lai gan tā solīja tautai paverdzināšanu un iznīcību, pieslējās arī latviešu buržuāzijas nacionālisti. Hitlerisko iekarotāju zemiskie mēģinājumi sašķelt un sarīdīt padomju tautas cieta neveiksmi. Nāvīgu triecienu saņēma arī latviešu buržuāzijas nacionālisms, jo cīņā pret rasismu, fašismu un buržuāzijas nacionālismu uzvarēja padomju tautu draudzības ideoloģija.”

“Gandrīz pusgadsimtu (? — A.R.) Latvijā bija propagandēta reakcionārā nacionālistiskā ideoloģija,

tāpēc pirmajos pēckara gados (pēc Otrā pasaules kara — A.R.) LKP vajadzēja izvērst asu ideoloģisku cīņu pret buržuāzijas nacionālistiem un viņu ideoloģijas izpaudumiem. — Nacionālā ideoloģija, nacionālā aprobežotība neizzūd pašas par sevi, bet tās jāpārvar neatlaidīgā idejiskā cīņā. Nacionālisma paliekas ir tā ideoloģiskā sfēra, kur pretestība sociālisma un komūnisma celtniecībai var būt “visilgākā un neatlaidīgākā, niknākā un izmanīgākā” (PSKP programma, 1962., 22. lapp.).”

“PSRS un reizē ar to LPSR ir likvidēta nacionālā apspiestība (kā tas paveikts? — A.R.), uzvarējusi tautu draudzības un proletāriskā, sociālā internacionālisma ideoloģija. Taču, ievērojot to, ka imperiālistiskā propaganda, izmantodama arī latviešu reakcionāros emigrantus, joprojām mēģina atdzīvināt nacionālisma paliekas LPSR, republikas ideoloģiskiem darbiniekiem jābūt modriem pret buržuāzijas nacionālisma recidīvu iespējām. Cīņā pret buržujisko ideoloģiju nekādi kompromisi nav pieļaujami.” (LME, 1968.)

No šī ideoloģisko pretstatījumu īsā ieskata, kuru gan ierobežo atšķirīgas izpratnes terminoloģija un atšķirīga vēsturisko notikumu interpretācija, tomēr varam secināt, ka latviešu tautas modernās vēstures tā dēvētais “antitezes periods” patiešām dziļš un ieildzis.

PAR NACIONĀLISMA SPĒKU LIELUMU UN DZIĻUMU

Eiropas nacionālisms — kā d a s t a u t a s s a l i e -
d ē š a n ā s p ē c v a l o d a s u n k u l t ū r a s p r i n c i -
p a (Herders) pamodināja garīgi apzinīgai dzīvei vienu
otru kontinenta tautu, kas citādi varbūt bez mīņas šodien
būtu pazudusi vēstures nebūtībā. Nacionālisms — tauta

pēc valodas un kultūras — ir tas princips, kas ļauj mazām tautām pārdzīvot un saglabāt sevi pārnacionālu politisku tautu un valstu veidojumos, apvienībās, federācijās.

Nacionālisms ļauj arī atklāt, atmaskot pārtautošanas, pārkrievošanas politiku Latvijā, jo redzam (un tas taču ir tikai nacionālisma princips — tauta pēc valodas un kultūras!) — tur tiek veidota tauta pēc vienas (krievu) valodas un vienas (sociālistiskas resp. krieviskas) kultūras — kas ir pamatā tai sociālajai vienībai vai jaunajai cilvēku kopības formai, ko krieviski komunistiskie ideologi Padomju Savienībā patlaban dēvē par “padomju tautu”.

Nacionālisma ideju var uzlūkot par 19. un 20. g.s. Eiropas tautu lielāko svētību. Kad šo ideju nesaprata, pārprata vai izmantoja savtīgos nolūkos, likās, nacionālisms kļuvis par lielu lāstu. Bet, dziedēdamas šovīnistiska nacionālisma vārdā izraisīto konfliktu brūces, tautas un valstis joprojām jūt, ka nacionālisms ir lielākais spēks tautu un valstu savstarpējās attiecībās. Pat Padomju Savienība, gloriificējama uzvaras pret vācu iebrucējiem “lielajā tēvijas karā”, turpina godināt Staļina laikā no “vēstures mēslaines” izcelto un oficiāli svētīto krievu nacionālismu, kas palīdzēja uzvarēt.

Pasaules forumā ik dienas dzirdam apgalvojumus, ka kādas valsts (retāk — tautas) nacionālās intereses ir citu valstu neaizkaramas un ka tās tāpēc ir augstākā vērtība valstu un tautu sadzīves skālā. Šo principu nekad neaizmirst pieminēt arī PSRS, ja tai liekas, ka apdraudēti krievu tautas imperiālistiskie ieguvumi.

Piedzīvodams ekstrēmus un kaitīgus izpausmes veidus, nacionālisma vārds mūsu gadu simtenī tāpēc ieguvis ļaunu slavu. Mēs skaidri redzam, kā šo faktu izmanto tie, kam izdevīgi apkarot citu tautu nacionālismu, dēvējot to par šovīnistisku, lai tā sekmētu savas savtīgas nacionālas intereses.

Par spīti visam nacionālisms ir dzīvs, ir vissvarīgākais faktors, visdinamiskākais spēks tautu dzīvē un savstarpējās tautu attiecībās. Neviens nevar

paiet garām nacionālismam, ignorējot to, it kā tā nebūtu. Nacionālisms ir klāt mūsu ikdienā katru brīdi. Par nacionālismu, lielāko un dinamiskāko spēku tautās un tautu attiecībās publicēts daudz studiju.

Ieejot 21. gadu simtenī, atomlaikmetā, lielām tautām (kas parasti reprezentē lielas valstis vai ir galvenās runātājas valstu federācijās) svarīga ir **s a d z I v e s s t r a t ē ģ i j a**. Turpretī mazām tautām šai laikā, kad it kā pastāv pēc nacionālisma principiem — pēc valodas un kultūras veidotās kopības eksistences draudi, svarīga ir savas **d z I v i b a s s t r a t ē ģ i j a**. Protī, lielās valodas kā starptautiskās sazināšanās līdzekļi un visjaunākās informācijas krātuves ļoti ierobežo un netieši apšaubā mazās tautas valodas lomu un vietu. No otras puses, pastāvot tādām kultūras mijiedirbes ("bagātināšanās") veidam, ko var dēvēt par mazo tautu kultūras noslīcināšanu, pārplūdinot tās ar lielu tautu kultūru ierosmēm un impulsiem, mazo tautu kultūras vairs nespēj absorbēt visas svešās ietekmes.

Lai cik vienkāršots izliekas šis nākotnes skatījums, abos gadījumos — sadzīves stratēģiju un dzīvības stratēģiju plānojot, galvenā prasība varētu būt — izprast nacionālismu visos tā aspektos. Kamēr pastāvēs atsevišķas tautas, pastāvēs, lai arī kā to mēģinātu maskēt vai slēpt, nacionālisms, šo tautu radītājs un sargātājs princips un spēks; nacionālisms, kas kontekstā ar tautu ir cilvēces attīstības gaitā pagaidām augstākais sasniegums, kam grūti iedomāties turpinājumu pa kādu citu, atšķirīgu ceļu.

*

Pirmais un Otrais pasaules karš prasīja no tautām milzīgus cilvēku un materiālo vērtību upurus, atnesa necilvēciņu un ciešanas tādos apmēros, kas likās pārsniedzam cilvēku spēku un spēju robežas. Taču šie milzīgie kari nav varējuši pārspēt intensitātes un sarežģīguma ziņā Eiropas tautu atmodas un nacionālās

atbrīvošanas centienus un cīņas. Vai pasaules vēsturē ir cita kāda gadu desmitiem ilgusi un gadu simteņos ieilgusi kustība ar tik lielu intensitāti un tik komplicēta, tik nenovēršama, ar tādu dinamiku un tādām sekām (kādas ir pavasaros kūstoša ledus un sniega radītiem plūdiem), kad visa Eiropa, viss kontinents paloja tautu nacionālās atmodas un nacionālās atbrīvošanās centienu un cīņu straumēs? Šī kustība Eiropā nav rimusi, un Krievijas centieni Padomju Savienības logatā, ierobežojot un nomācot turpat 100 tautu nacionālo autonomiju, iznīcinot, tā liecina Padomju Savienības statistikas dati, veselas tautas, ir tādi imperiālisma izpaudumi, kuru apjomu un sekas pasaule varbūt nemaz neapzinās vai baidās ieskatīt, nedzirdējama balsis, kas brīdinādamas saskata Krievijas imperiālismā gan morāles piesmiešanu, gan nenovēršamu milzīgu nākotnes katastrofu audzēšanu.

Latviešu nacionālisma misija ir ar savu eksistenci un savām sekmēm apliecināt, ka arī mūsu dienu civilizācijā iespējams augt un attīstīties dabiskai cilvēku kopībai — tautai, kurai sava valoda, kultūra un vēsture, neatkarīgi no tā, cik tā liela vai maza. Latvieši Eiropā pašreiz ir viena no tām Eiropas mazajām tautām, kuras nacionālā, etniskā eksistence visvairāk apdraudēta. To paveic krievu migrācija un denacionālizācijas tendences komūnisma ideoloģijas un internacionālisma vārdā.

Savas tautas un Latvijas situāciju, lai cik netaisni kārtotu, lai cik grūtu un traģisku, trimdā, svešumā esam tomēr skatījuši tikai no visai personīgas perspektīvas, kurā personīgi pārdzīvojumi un sajūtas (līdzīgi, piemēram, tiem, kas skar mūs, skatoties uz savu tālāko dzīvi un tās problēmām pēc plūdiem vai ugunsgrēka, kad mums zudusi visa mūsu laicīgā mantība, zudusi mūsu ierastā dzīves vieta) laupa mums perspektīvu un daudzkārt palielina vai arī samazina lietu patiesos apmērus un attiecības. Mūsu personīgā un mūsu tautas situācija ir grūta, traģiska, sarežģīta. Taču tā jāvērtē ar vēsu galvu, karstu sirdi, un jāvērtē no grūtās un traģiskās situācijas iegūt visu to kapitālu, kas tajā

varētu būt un varētu nākt mums par labu.

Mūsu latviskums, latvietība, mūsu nacionālisms, īpaši it kā aktuālizēts šo pārdomu ietvaros, varbūt var likties (kontekstā ar nesenās vēstures notikumiem, analizēm un tendencēm Eiropā, arī pasaulē) kā novēlota, vecmodīga, no apgrozības izņemta padarišana. Interesantā kārtā tomēr izrādās, ka pasaules tautās ļoti dzīvas ir visas tās tendences valodas un kultūras laukos, kas noteikti ļauj runāt, izvēloties piesardzīgu terminoloģiju, par "nokavējušajiem nacionālisma" tendencēm gan Padomju Savienībā, gan Eiropā, gan visur citur pasaulē. Tas savukārt liecina, ka pārnacionālu, daudznacionālu valstu politika spiedusi un spiež iekļautās vai pakļautās tautas aizsargāties, lai nezaudētu savus etniskos vaibstus.

*

Pa visu pasauli izkaisīti, mēs spējam atklāt, ka nacionālisma izpaušanās tautu un valstu dzīvē ir visai dažāda un atšķirīga, ka šos izpaudumus nekad nevar sapulcināt zem viena nacionālisma karoga.

Mēs, piemēram, secinām, ka Padomju Savienībā sludinātais komūnisms krieviņiem nav nekas cits kā viņu nacionālisma tagadnīgs izpaudums, kas, kā jebkurš cits nacionālisma veids tā atbalstītājiem nozīmē iespēju sevi apliecināt, sevi izteikt. Kā nonākam pie šāda secinājuma? Nonākam pie tā, balstoties uz to, ko zinātnieki atzinuši, proti, ka nacionālisma eksistences pamatā ir katra cilvēka dvēseles pamatprasība savu eksistenci attaisnot un apliecināt, sevi paaugstināt un izteikt ar piederību kādai izredzētai, izraudzītai, izvēlētai kopībai, kurai īpaša vērtība un īpašs uzdevums.

Nacionālisma izprašanas ceļus tālāk iedami, jūtam un secinām, ka vienīgais spēks un ierocis, kā mūsu laikmetā kontrolēt krievu nacionālismu un imperiālismu, ir komūnisma vārdā pakļauto vai kontrolēto tautu nacionālisms un nacionālās atbrīvošanās centieni no

Krievijas virskundzības.

Mēs uzejam atzinumus, ka nacionālisms īstēni nav nekas jauns cilvēces gaitās, ka samērā jauna ir tikai cilvēku psiholoģisko nepieciešamību — kopības sajūtas, sevis attaisnošanas, pašapliecināšanas, paaugstināšanas realizēšana ar piederību pie kaut kā, šo piederību realizējot ar tautību, ar nacionālītāti, ar valodu, cēlumu, pavalstniecību, kultūru, tas ir, ar piederību pie kādas tautas resp. nācijas. Šis ir mūsu dienu nacionālisms — nācijas radītājs, saistītājs un vienotājs spēks. Moderno nāciju raksturības ir kopības sajūta un savas būtības, misijas apziņa. Nacionālisms rada nāciju, un nācija bez nacionālās apziņas nevar pastāvēt. Nacionālās apziņas apspiešana rada reakciju. Nacionālās apziņas izdeldēšana agri vai vēlu noved pie pārmaiņām, kad nācijas “piederīgie” meklē jaunus veidus un ceļus sevis, savu dvēseļu attaisnošanai un paaugstināšanai kādā citā kopībā. Sekojot, piemēram, Latvijas pārvaldes aparāta ideologa Aivara Gora domu gājieniem, latviešu sociālistiskā nācija ieplūdīs krieviski runājošā internacionālā kopībā, ko dēvētu par padomju tautu; latviešu sociālistiskā “kultūra” saplūdīs ar “padomju tautas” sociālistisko kultūru, un latviešu denacionālizācijas, pārtautošanas, visbeidzot — pārkrievošanas process būs paveikts, — protams, šodien vēl tikai teorētiski lēsts un mēģinot pagaidām uzspiest īstēnībai mākslīgi radītas definīcijas.

*

Dažreiz jūtamies visai vientuļi ar savu nacionālismu pret modernās pasaules nacionālismu, kas raksturojas ar lielvalstu, daudznāciju valstu, valstu federāciju rašanos, ar svarīgu maiņu it kā pašos nacionālisma pamatos: prom no nācijas valsts kā galīgā, beidzamā, augstākā mērķa.

No latviešu nacionālisma kā no vēsturiskas atbildes kustības vācu un krievu virskundzībai, kā no aizsargāšanās politikas un no tautas pastāvēšanas

centienu viedokļa mēs atzīstam — ja tautība un tauta nav vērtības pašas par sevi, nacionālisms ir bez nozīmes. Arī: lai iznīcinātu tautības un tautas vērtības apziņu, nacionālisms ir jāpadara par aizgājušu laiku nevēlamu parādību, kas Latvijā notiek ar internacionālisma un padomju patriotisma propagandēšanu apslēpta krievu nacionālisma vārdā.

Pēdējo satīriskā nostatījumā ilustrē šāda “Erivanas radio atbilde”: Vai jūs varētu izskaidrot, kas ir “padomju patriotisms” un kas ir “nacionālais šovinisms”? Vai tur kāda starpība? Atbilde: Principā starpības nav, jo, ja kāds ir lepns uz lielo krievu tautu, tad tas ir padomju patriotisms, un ja kāds lepns uz savu mazo latviešu tautu, tas tad ir nacionālais šovinisms. (“studiju grupas biļetens”, Nr. 25, 1968. g.).

Visu mūsu centienu, diskusiju, rīcības pamatā jābūt skaidri pārrunātam, kas ir tautība un tauta kā vērtības pašas par sevi. Ja tās jāsauglabā kā vērtības, tad nacionālismam ir savi uzdevumi, ir savs eksistences attaisnojums un arī sava ārkārtīgi svarīga nepieciešamība — paškontrolē, lai tas nenostātos pret citu tautu nacionālismu un nacionālisma ideja nezaudētu savu jēgu, eksistences attaisnojumu, nekļūtu par imperiālismu.

Mūsu dienu Latvijā taisni krievu imperiālisms ir stiprinājis tautības un tautas saglabātāja nacionālisma eksistenci, ko krieviem pakalpiģi propagandisti mēdz dēvēt par nacionālo šovinismu, egoismu, buržuāzisko nacionālismu utt. Mūsu dienu latviešu nacionālismam Latvijā grūti saskatīt līdzību ar šovinismu, egoismu, buržuāziju: tie ir krievu imperiālistu izgudroti bubuļi tautas paš aizsargāšanās un saglabāšanās centienu nomelnošanai un apkarozāšanai.

Seit jāsaaka, ka cilvēkus patiešām varētu satraukt vai arī mulsināt jēdzienu un terminu jautājums. Internacionālisma sludināšanas un nacionālisma noliegšanas parozu samulsināts cilvēks patiešām var prasīt sev, kā tad lai dēvē to īpašību kopumu, kas piešķir būtisko raksturību kādai tautai, un kā lai sauc tos uzskatus, kas

atzīst, ka mazākām tautām tiesības saglabāt savu identitāti tāpat kā lielajām, un kā lai apzīmē politiskas teorijas un darbību tautības saglabāšanai, pasargāšanai un visu tautības pazīmju, īpašību izdaiļošanai?

*

Pētījot nacionālismu, drīz vien ieskatām, ka mūsu dienās un mūsu tautai un tēvu zemei kaimiņos, visiem spēkiem, visiem līdzekļiem, visus modernos atzinumus izmantojot (palīgā ņemot viltību, puspatiesības un citus līdzekļus no imperiālisma izplešanās arsenāliem), notiek skaitliski lielās krievu nācijas tālāk veidošana un mazāku cilšu, tautu, nāciju asimilēšana, gan mānot un draudot, melojot un zogot, gan uzslavējot un peļot, gan godalgojot un perot, gan tautas vēsturisko apziņu un tautas dvēseli saduļķojot, nacionālās sajūtas un nacionālo ideju iznīcinot.

(1980. gadā pēc Dziesmu un deju svētkiem Rīgā "Cīņa" 135. numurā ziņoja, ka svētki "pārliecinoši parādīja latviešu sociālistiskās kultūras un mākslas uzplaukumu PSRS tautu brālīgajā saimē", tādējādi vismaz ar definīcijas palīdzību jau mēģinot noliegt latviešu nacionālās kultūras eksistenci.)

Iepazīstoties ar nacionālisma ideju, ar tautu nacionālās atmodas vēsturi Eiropā (latviešu tauta un Latvija vispirms ir Eiropas problēma un problēma Eiropā!) un mēģinot saskatīt nacionālās atmodas un nacionālisma kā tautas vienotāja, saistītāja spēka iespējami dziļāko būtību, šīs kustības cēloņus, rosinātājus faktoros, nacionālisma dažādos izpausmes veidus no pozitīviem līdz negatīviem virzieniem, pētījot mūsu tautas nacionālo meklējumu vēsturi, ilgo un dažkārt visai galējiem notikumiem bagāto antitezes (nacionālās atbrīvošanās cīņas) periodu, gribas uzdriksstēties un teikt, ka politiskā atkarība no Maskavas un krievu imperiālisma ideoloģiskā cīņas ieroča — komūnisma — uzspiestie ierobe-

žojumi un psiholoģiskie latviešu nacionālās pašapziņas aizkārumi un pazemojumi radījuši pozitīvu izaicinājumu un vislabvēlīgākos noteikumus nācijas nacionālās apziņas un pašapziņas celšanai un kultūras kopšanai. Šos faktus vēl sekmē izglītošanās iespējas un gara kultūras darbam atvēlētie līdzekļi Latvijā, kaut arī tie tiek piešķirti citu iemeslu un citu mērķu dēļ.

PSRS NACIONĀLĀ POLĪTIKA UN INTERNACIONĀLISMS

Padomju Savienības tā dēvētā nacionālā politika, kurai, pēc PSRS definīcijām, bijis jāatrisina nacionālītašu jautājums, ir izvēlēta tikai kā propagandas veida dūmu aizsegs pārtautošanai, pārkrievošanas centieniem. Padomju Savienībā nav nekādas valsts varas neitrālas nostājas (vienlīdzības garantēšanas), centrālās varas neiejaukšanās politikas nacionālītašu jautājumā; lielākajai tautai vienkārši pienākas lielāks svars jeb tās ietekmes "izplatības mērogi objektīvi saistīti ar tās nesējiem" (no Aivara Gora ideoloģiskās leksikas materiāliem). Mazāku tautu kultūrāli vēsturiskās integritātes neaizkaramība netiek garantēta, gluži otrādi — ar "tautu draudzības" un "internacionālisma" principu konsekventu reālizēšanu krievu tautai ar miljoniem cilvēku lielām migrācijām sagādāta iespēja viegli etniski izkausēt, atšķaidīt un absorbēt nepilnu miljonu, pāris miljonu vai pat vēl lielākas citas tautas.

Padomju Savienībā krievu rokās nacionālisma un komūnisma ideoloģija strādā viena otras labā, proti, krievu tautas misionārā vīzija par tās vadītāju lomu un "pareizā ceļa", "pareizās ticības" zināšanu, tas ir —

krievu nacionālisms savā uzvaras gājienā pašreiz slēpjas internacionālā komūnisma mantijā.

Tautību konflikts ir iebūvēts Padomju Savienības pamatos. Tas izteicas ar skaitliski lielās krievu tautas izvirzīšanos priekšgalā par valsts uzturētāju, reprezentētāju un valsts varas nesēju. Visu pakļauto tautu opozīciju pret krievu virskundzību un tautību konfliktu var likvidēt tikai pilnīga un galīga visu Padomju Savienībā iekļauto tautu asimilēšana resp. pārkrievošana. Nav tiesa, ka Padomju Savienībā tā dēvētā nacionālītašu politika ir bijusi nacionālā jautājuma atrisinātāja. Padomju Savienībā tā dēvētā nacionālītašu politika ir mērķtiecīga, aplēsta pārtautošanas, pārkrievošanas (jeb kā Maskava saka: "Tautu tuvināšanās un saplūšana") politika, kurā p a c i e t ī b a un dažkārt pat taktiska valsts piekāpšanās vai atkāpšanās dažu nacionālu tendenču priekšā ir varbūt viena no galvenām liecībām par pārkrievošanas centienu realizēšanu lielas stratēģijas ietvaros. Nacionālītašu politika mēģina novērst caru Krievijas pārkrievošanas politiku kļūdas (kā piemēram, steigu, atklātu varu vai pārkrievošanas politikas neiesaiņošanu tīkamos vākos ar vilinošām etiķetēm), lai galīgā veidā un uz visiem laikiem nokārtotu visas "Krievijas tautu" problēmas, tas ir, padarītu tās par krieviem.

*

Krievija ar Padomju Savienības vārdu, ar internacionālisma un komūnisma ideju cenšas visu savu ārpolitiku deklarēt par universālu miera politiku. Visiem līdzekļiem Padomju Savienība cenšas notušēt un, ja nepieciešams, dievoties un skaļi noliegt, ka tās ārpolitika varētu būt kādas lielas valsts cenšanās realizēt savas nacionālās intereses vai tiekšanās pēc hegemonijas pasaulē. Šī "priekšā un pakalā" uzsvērtā internacionālisma, it kā universālisma iekrāsotā "miera cīņas" ārpolitika tai nepieciešama, lai nevien maskētu savus pasaules pārvaldīšanas plānus, bet arī, lai pakļautās tautas "lielās

krievu tautas", krievu valodas, krievu kultūras dominanci visās valsts dzīves sfairās neuztvertu kā krievu nacionālisma izpausmi arī ārpolitikā un lai tāpēc nerastos nemieri, kad pakļauto tautu nacionālisms varētu nostāties vai sacelties pret krievu nacionālismu, kas ārpolitikā nebūtu maskēts, bet būtu skaidri iezīmēts. Tāpēc arī šai ziņā krievi savu Krieviju dēvē par Padomiju un visur uzvedas tā, it kā dzīvotu, darbotos, nesavtīgi cīnītos ne Krievijas, bet universālā miera labā.

*

Saskaroties ar okupētās Latvijas presi, sastopam terminus, kuri skan svešādi un kuru pārveidoto saturu nezinām. Piemēram, kas ir internacionālisms? Ko nozīmē internacionālā audzināšana? Vai internacionālisms nozīmē nacionālisma pretstatu? Utt.

Mēs, piemēram, zinām, ka 1940. gada jūnijā Baltijas valstis okupēja Padomju Savienības karaspēks un ka šīs valstis ar spēku pārsvaru tika iekļautas Padomju Savienības sastāvā. Mēs arī zinām, ka jau 40 gadu Padomju Savienības ideologi noņēmušies ar šī okupācijas fakta aizslēpšanu aiz dažādiem terminiem, kā "sociālistiskā revolūcija" Baltijas valstīs vai jaunākais variants — "internacionālais atbalsts, ko Padomju Savienība sniegusi Baltijas valstīm ar sava karaspēka iesūtišanu." ("Cīņa" 1980. g. 4. jūl.). Okupācijas faktu vai Baltijas valstu anektēšanas faktu šie jaunie termini negroza. Padomju Savienības "internacionālais atbalsts" nozīmē kādas valsts politiskās neatkarības iznīcināšanu ar Padomju Savienības armijas palīdzību.

Kad dzirdu vārdu internacionāls, vai arī jaunus terminus kā "internacionālisms", "internacionālā audzināšana", man atmiņā nāk latviešu valodas skolotāja aizrādījums kādreiz, kāpēc lietot šo svešvārdu, ja latviešiem pašiem ir labs, skanīgs vārds — starptautisks. Tāpēc, ja parādās vārds "internacionāls", es tīri intuitīvi, audzināšanas ietekmēts, mēģinu noskaidrot, vai tā

lietošanai kāda īpaša nozīme, vai ar svešvārdu mēģina izteikt īpašu vai grūti latviski aprakstāmu jēdzienu jeb vai tānī kāda, ar nolūku slēpta, jauna informācija.

Latviešu Konversācijas Vārdnīcā arī norādīts, ka "internacionāls" nozīmē "starptautisks". Ar "internacionālismu" latviešu kultūrā tai laikā (1931. gadā) Vārdnīcas sastādītājiem acīm redzot nebija bijis jānodarbojas.

Latvijas Mazā Enciklopēdijā (1967.) "internacionālisms" paskaidrots šādi: tas ir "strādnieku šķiras un visu darbaļaužu starptautiskā solidaritāte cīņā par kapitālistiskās iekārtas iznīcināšanu un komūnisma uzcelšanu; viens no darbaļaužu starptautiskās solidaritātes ideoloģiskajiem principiem, ko sava darba pamatā liek strādnieku šķira un tās partija: visu nāciju un rasu draudzība un savstarpējā palīdzība, visu tautu brīvības, neatkarības un vienlīdzības aizstāvēšana." — "Proletāristiskais internacionālisms organiski saplūst ar sociālistisko patriotismu — savas sociālistiskās Dzimtenes mīlestību un uzticību visai sociālistisko valstu sadraudzībai. Internacionālisms ir pretstats buržujiskam nacionālismam un imperiālistiskās buržuāzijas kosmopolīstismam (kas noliedz patriotismu, sludina vienaldzību pret dzimteni, izturas nihilistiski pret nacionālo kultūru un ir imperiālistu — pirmkārt amerikāņu imperiālistu ierocis cīņā pret tautu nacionālās atbrīvošanās kustību). Proletāristiskā internacionālisma principi prasa nesamierināmu cīņu pret šovinismu, jebkuru nacionālo apspiešanu un aprobežotību, prasa enerģiski aizstāvēt strādnieku un komūnistisko partiju vienību, atbalstīt apspiesto tautu nacionālās atbrīvošanas cīņu." Tātad — starptautisks un internacionāls vairs nav savienojami ar vienlīdzības zīmi. Vārds "internacionāls" ieguvis jaunu nozīmi.

Mums ir svarīgi apzināties, ka pasaulē saprot Padomju Savienības tīšo, izdomāto valodas sagrozīšanu, vārdu nepareizu lietošanu un ļaunprātīgu izmantošanu.

Bet mums arī jāpazīst šīs valodas sagrozīšanas gala produkti, jaunā leksika, ja gribam dziļāk izprast Latvijā izdarīto latviešu denacionālizāciju, jo tikai komunistiskās leksikas pilnīga izpratne ļauj ieskatīties pašu komunistu analizēs par pārkrievošanu un izprast jaunās norādījumus par pārkrievošanas pasākumiem un virzienu.

*

Ko nozīmē “internacionālā audzināšana”, ar ko esam sastapušies tagad mūsu pārdomās un ar ko ik dienas jāstopas latviešiem okupētās Latvijas periodikā. LME informē, ka tā ir “viena no komunistiskās audzināšanas sastāvdaļām, kas nostiprina padomju cilvēkos draudzības jūtas pret dažādu rasu un nāciju darbaļaudīm visā pasaulē, veido paradumu dzīvot un strādāt draudzīgos daudzniecīgu kolektīvos.” — “Jaunajā paaudzē internacionālisma jūtas audzina mācību iestādēs, ģimenē, komjaunatnes un pionieru organizācijās, dažādās kultūras, kā arī bērnu ārpusskolas iestādēs.” — “Sistematisks internacionālās audzināšanas darbs noris LPSR skolās.” — “Internacionālai audzināšanai labi apstākļi radīti apvienotajās skolās ar latviešu un krievu mācību valodām.”

Kāda ir latviešu tautas nacionālā situācija Latvijā šīs divkosīgās terminoloģijas ietvaros? No vienas puses, latviešiem liek internacionāli audzināt savus bērnus jau ģimenē, no otras puses, teic nacionālo jautājumu par atrisinātu, implicējot, ka atrisinājums nācis par labu visām etniskām grupām; no vienas puses, liek mācīties un mācīt bērniem krievu valodu jau ģimenē, no otras puses, daudzina lielu latviešu valodas un kultūras uzplaukumu. Kā tas iespējams? Iespējams tāpēc, ka PSRS sabiedrībā informējošās debātes un kritika ir komunistiskā pārvaldes aparāta pilnīgā uzraudzībā, kontrolē, vadībā, ka pārvaldes aparātam ir iespējams ar meliem, pusmelis, puspatiesībām, ar aicinājumiem, kas pilni slēptiem mērķiem, mulsināt un maldināt tautu tā, ka beigās

neviens vairs isti nezina, kas ir patiesība, kas meli, kas istenība, kas izdomājumi, kas tikumiski pareizi, kas nepareizi, kas pašam der, kas neder. Šādos "ūdeņos" tad nu zvejo tautu draudzības, internacionālisma (pārtautošanas, pārkrievošanas) ideologi un sludinātāji. Denacionālizācija sākas ar liekulīgām frazēm par visu tautu brīvības, neatkarības un vienlīdzības aizstāvēšanu, par visas cilvēces interešu aizstāvēšanas centieniem. Paroļu un saukļu apmulsinātajiem vairs nav viegli saprast, ka tautu draudzības un brālības, "internacionālisma", starptautiskās solidaritātes jūtu audzināšanas un izglītības koncepts ir tikai abstrakcija, kura iegūst konkrētu formu un saturu, šo izglītību realizējot dzīvē. Latviešu nacionālo izglītību Latvijā izspiež un aizstāj sveša izglītība ar uzsvāru uz krievu valodas iemācīšanos un ar audzināšanu svešu ideoloģiju garā.

LATVIEŠU POLĪTISKĀS UN SOCIĀLĀS ŠĶIRAS UN LATVIEŠU NACIONĀLISMS

Mūsu tautas atmoda bija beigusies ar nacionālas valsts izveidošanu, kuras galvenās raksturības un vienlaikus grūtības un nākotnes problēmas bija valsts teritorijā vēsturiski, kultūrāli un ekonomiski labi nocietinājušās mazākuma tautības vai nacionālās minoritātes — vācieši, žīdi, krievi. Pati latviešu tauta, nepaspējusi vēl isti saliedēties nācijā (katra tauta ir dabas radijums; neviena tauta nav tikai dabas radijums), bija jau sadalījusies politisko un šķiru grupējumos, bieži vien šķiriskiem nogrupējumiem sedzoties ar politiskajiem un līdz ar to valsts politikas vietā nostatot vai uzsvērti izvirzot klaju šķiru cīņas politiku tik tālu, ka, piemēram,

zemnieku un strādnieku šķiras, kā var secināt no politisko runu un deklarāciju dokumentiem, viena otru gandrīz neuzlūkoja par vienas tautas locekļiem, nedz uzvedās kā vienas tautas locekļi, bet izdarījās kā pilnīgi viena otrai svešas, naidīgas grupas, kas apkaro viena otru līdz galam. Savukārt vācieši, žīdi vai krievi izturējās pret latviešiem (vai otrādi) kā antagonistiskas grupas un nevis, vadoties pēc Latvijas republikas konstitūcijas, kā Latvijas tautas piederīgie.

Latviešu tauta Latvijas teritorijā brīvvalsts laikā dažkārt savā uzvedībā likās kā šīs pašas zemes kopija ap vācu bruņinieku ordeņu iebrukumu laikiem, kad visas vietējās ciltis karoja cita pret citu visādās iedomājamās kombinācijās, meklēdamas vienas dienas uzvarām par sabiedrotiem pat svešiniekus visapkārt savām robežām, tā pašas izdeldēdamas savu politisko un militāro spēku un savu neatkarību.

Analogi agrākām vēstures situācijām 1940. resp. 1944. gadā sekoja svešinieku — šoreiz krievu iebrukums Latvijā. Latvijas brīvvalsti likvidēja.

Tagad 35 gados Latvijā likvidēta brīvvalsts laika aktīvākā minoritāte, vācieši, un likvidētas visas brīvvalsts laika minoritāšu tiesības, atskaitot krievus, kam piešķirtas jaunas, nekad agrāk nebijušas privilēģijas. Tāpat likvidētas ir agrākās lielākās vēsturiskās iedzīvotāju šķiras, kā zemes īpašnieki vai zemnieki, bezzemnieki vai kalpi un strādnieki, un latviešu tautu var atkal, kā vācu iebrucēju uzvaras laikā, uzlūkot par apvienotu (kaut apvienotu "ar varu", tad tomēr ar vienām sāpēm un vienām cerībām!), pie kam kā vienotājs faktors un latviešu nacionālisma katalizators tagad darbojas krieviski runājošās — galvenokārt krievu — ieceļotāju grupas, pagaidām gan Latvijas teritorijā vēl no mazākuma pozīcijām. Latvijas valdītāja šķira tagad ir krievi, kas saimnieko ar latviska cēluma ierēdņu palīdzību un nevis, kā apgalvo propaganda, latviešu strādnieki vai "kalpotāji" vai "darba zemnieki".

Latvijas brīvvalsts laikā latviešu nacionālisms bija ieguvis zemnieku nacionālisma vaibstus, un latviešu nacionālisma ideologi, piemēram, Edvarts Virza, līdz pat savas darbības pēdējiem brīžiem mēģināja latviešu nacionālismu un zemnieku nacionālismu padarīt identiskus. Šie ideologi negribot mēģināja pabeigt kādu latviešu tautas dališanas procesu, kas sākās ar sociālisma un marksisma ideju izplatīšanos latviešos un Latvijā.

Vēsturiski latviešu tautas atmoda iesniedzās sociālisma un marksisma ideju izplatīšanās ziedu laikos Eiropā. "Jaunā strāva", "progresīvie" centieni, jaunāko saimniekdēlu "ideālisms" (vecākiem dēliem palika mantojumā mājas) sociālisma veidā piemētās par muižu un saimnieku kalpu un pilsētu strādnieku tiesību cīnītājiem un pārstāvjiem. Ar to latviešu kalpiem un strādniekiem bija traucēta iespēja pilnīgi pieslieties tautas nacionālās atmodas kustībai, tapt par 100% nācijas daļu, jo kalpi un strādnieki kā šķira, visu iepriekš aprādīto "savu tiesību cīnītāju" un "aizbildņu" dēļ, it kā jau bija tapusi par latviešu nacionālisma pārstāvju — zemniecības, pilsonības, mantīgo kārtu opozīciju.

Raksturīga, piemēram, ir marksistiski ievirzītā latviešu vēsturnieka Kārļa Landera (dzimis — pēc LKV — 1875., pēc LME — 1883. g.; miris 1937. Maskavā) strādnieku resp. latviešu mulsināšana ("Pribaltiskoje Echo", Nr. 3, 1907.): "Latviešu valoda iznīkst. Tuvākā nākotnē tai jāsaplūst ar kādas lielas kultūrtautas valodu. Un var domāt, ka tāda būs — krievu valoda. Latviešu asimilācija, uzsūkšana kādā citā tautā ir nenovēršama aiz viņu sabiedriskā un saimnieciskā stāvokļa. Latviešu tautas iznīkšanas process ir jo vieglāks tādēļ, ka latviešu tautas vairums ir strādnieki, kam latviešu valoda nav nekāda saudzējama vērtība, ja tā nevar būt līdzeklis istas un plašas izglītības iegūšanai. Latviešu tautai, proletāriātam, tautas valoda ir tikai neizbēgams ļaunums."

Plaisa kļuva dziļāka un it kā nepārvarama ar Ļeņina lielnieku partijas tautiskās šķelšanās — šķiru cīņas — politikas palīdzību un beigās ar latviešu boļševiku un arī ar latviešu sociāldemokrātu cīņu par “internacionālo dzimteni” pret Latvijas valsts ideju.

Arī Padomju Savienības, resp. Krievijas, politika par Latvijas brīvvalsts iznīcināšanu (tā liecina PSRS un LKP vēsturiskās publikācijas) izgāja no pozīcijām par latviešu kalpu, kalpotāju, strādnieku, bezzemnieku opozīciju “buržuāziskam” nacionālismam. Ir taisni jābrīnās, ka šai opozīcijas uzturēšanas politikai (tā liecina iepriekš minētie materiāli) bija tik maz atzinēju un tik maz atbalsta tautā, ka to varēja realizēt tikai ar diversantu sūtīšanu Latvijā no Padomju Savienības.

Mums ir jāzina un jāapzinās, ka Latvijā (izpildzoties ar 1930. gada datiem) trešā daļa nodarbināto bija algoti strādnieki, kam nebija īpašumu un kas nebija īpašnieku ģimenes locekļi. Tāpat jāprasa un jāapzinās, kāda vieta latviešu nācijas ekonomiskā, politiskā, kultūrālā un sabiedriskā dzīvē bija kalpiem un strādniekiem? Kādi partneri, ja vispār, kalpi un strādnieki bija zemniecībai, īpašumu turētājiem un inteliģencei? Kāda vieta kalpiem bija lauksaimniecības biedrībās, dziedāšanas, kultūras un tūristu biedrībās, kāda aizsargos, jaunsargos, mazpulkos? Kādas bija kalpu un strādnieku biedrības, kāda kalpu un strādnieku pulcēšanās, organizēšanās un biedrošanās politika? Kāda vieta kultūrāli sabiedriskā dzīvē kalpiem un strādniekiem bija valsts un pašvaldības politikā?

*

Pagājušā gadu simtenī bija t a u t a s a t m o d a s
l a i k m e t s .

Šis gadu simtenis ir latviešu nacionālisma tālāk veidošanās laiks, tāda nacionālisma, kam pamatā valoda, kultūra, vēsture un latviskā, nacionālā

pašapziņa. Latvijā, krievu hegemonijā, radusies latviešu "vajadzībām" vislabākā un vispiemērotākā vide nacionālisma kā tautas vienotāja spēka nostiprināšanās un arī šķīstīšanās procesam. Viss, kas ir tukši, skaļi vārdi, kas ir rīcība bez seguma, šādos apstākļos zūd un gaist kā pelavas vējā. Tikai gaudi krīt zemē un laiž saknes, ar saknēm tur ieķeras un noturas. Latvieši Latvijā, patrunājot Maskavas uzraugu cenzēti un savu eksistenci sargošās pašcenzūras ierobežoti, ir nosvērtākie nacionālisma un latviskuma ideologi, kādi mūsu tautai jebkad bijuši. (Ja vien mēs trimdā spētu atpestīt savas ausis un skaļu vārdu bravūras, arī mēs ikviens sadzirdētu šīs balsis, šos aicinājumus, šīs ceļa zīmes!)

Gandrīz kā likteņa ironija mums šodien trimdā jāpieņem zināšanai fakts, ka pēc 1945. gada politiskām pārmaiņām Latvijā, kad latviešu inteligence un zemniecība papostīta deportāciju un bēgļu gaitu dēļ, tieši latviešu strādniecība ir mūsu tautas kompaktākais un latviskākais elements Latvijā. Latviešu latviskās strādniecības eksistence ir spēcīgākais arguments pret melīgo un maldinātāju šķiru cīņas politiku un tās slēptajiem mērķiem krievu imperiālisma savtīgo interešu īstenošanā Padomju Savienībai pakļautajās zemēs un tautās.

KRIEVIJAS UN KRIEVU KLĀTIENE

Mēs, latvieši, esam dzīvojuši (kā liecina vēsture un mūsu pašu pieredze), visu laiku uz savas ādas sajuzdami, kā krievi reālizē vienu no saviem vēsturiskiem politiskiem sapņiem par piekļūšanu Baltijas jūrai un par noteikšanu Baltijas jūras rajonā. Mēs esam rūgti mācījušies respektēt

krievu pacietību, kas izpaudusies kā atzinums, ka tas, kam ir pacietība, var sasniegt visu. Krievijas resp. Padomju Savienības rīcība līdz pat pašiem pēdējiem notikumiem Afganistanā kļūst īsti saprotama tikai kontekstā ar visu agrāko laiku krievu vēsturiskiem centieniem. Mēs esam mācījušies, ka krievu imperiālisms, bruņojies ar pacietību, vienalga kādā valstiskā iekārtā, spēj pat atkāpties, ja apstākļi to diktē. Bet krievi vienmēr ir nākuši agrāk vai vēlāk atpakaļ, jo Krievijas centieni ilgtermiņā perspektīvā nekad nav grozījušies.

Mūsu vēstures mācība šai sakarā īstēni ir viena: vācu apdraudējums mums nav bijis tik neatlaidīgs kā krievu. Krievi nekad nav pametuši to mērķi, ko reiz iecerējuši. Otrs — krievu metodes, kā izrādās, vienmēr palikušas vienas un tās pašas. To pasaule dīvainā kārtā no reizes reizē paspēj aizmirst. Piemēram, Katrīnas II Krimas iekarojumu plāns par attaisnojumu min to, ka “krievi saukti palīgā” resp. krievi vienmēr izmantojuši nodevējus.

Krievijas un krievu klātieņe mūsu tautas modernajā vēsturē un mūsu tautas psihē ir kā nepārtraukta saules aptumšošanās — to nevar neredzēt, no tās nevar aiziet, tā ir ap mums ik uz soļa.

Krievu tautas un Krievijas vēstures studijās, gan salīdzinot agrāko gadu simtu materiālus un šodienas publikācijas, gan iepazīstoties ar šīs vēstures vērojumiem no citu tautu perspektīvas, mēs varam pamatīgāk iepazīt un saprast savu kaimiņu un savu likteni.

Tāpēc, par latviešu tautas dzīvības stratēģiju domājot, mums jādomā arī par to, ko jau atzinušas citas tautas, proti, lai sekmiģi pastāvētu pret iebrucēju (agresoru), kas apbalvots ar bezgalīgi lielu pacietību, ir tikai viens ceļš: likt pretī neierobežotu un bieži viengrūtu, smagu, mokošu modrību un piesardzību. Tā ir arī grūta, smaga izšķiršanās, izvēlēties par sabiedrotiem “laiku” un “pacietību” tādai tautai, kas etniski un pat skaitliski jau apdraudēta. Bet

kā citādi novērst bīstamus, pārsteidzīgus, neapdomātus soļus, lai nedotu nesalīdzināmi stiprākam pretiniekam ieganstu mūs iznīcināt fiziski? (Par šādu nepaklausīgo latviešu fiziskas iznīcināšanas iespēju Staļina valdīšanas laikā nevisai acīs krītošā, bet tomēr nepārprotamā veidā ir izsacījušies krievu uzraudzītie "Dzimtenes Balss" propagandisti.)

Kādi galvenie faktori traucējuši līdz šim, kādi varētu traucēt nākotnē labas kaimiņu attiecības, ja par tādām vispār var runāt no apmēram pusotra miliona lielās latviešu tautas perspektīvas pret pāri par simts miljonu lielo krievu tautu?

*

Pārkrievošanas draudi un atklāta vai slēpta pārkrievošanas politika ir bijis labu kaimiņu attiecību galvenais šķērslis, kas padarījis šādu attiecību iespējamību tik nereālu, ka pat ierobežojis teorētiskas debates par tām.

Pārkrievošanas politika Latvijā, sākot ar 19. g.s. otro pusi, ir bijusi iesaiņota ar reliģisku, nacionālu, ekonomisku, politisku, ideoloģisku etiķešu iesaiņojumu — pēc apstākļiem un vajadzības, bet nosūtītājs vienmēr ir bijis viens — krievu imperiālisms.

Latviešu inteligenci un latvisko zemniecību krievu imperiālisms mēģināja iznīcināt ar deportācijām (1941. un 1949. gadā), ar apcietināšanu un slepkavošanu. Taču apspiešana un pārkrievošana skar visu latviešu nāciju, ielēšot strādniecību.

Kas ir "tautu draudzība" un "tuvināšanās", kurai, kā skaidro viens no jaunākiem ideologiem — čekists un "filozofs" Jānis Brolišs, jābeidzas ar nekrievu tautu saplūšanu, resp. nacionālo identitāšu zaudēšanu krieviem par labu un kuru tai ieteic ar "apvārdošanu" un uzspiež ar visai vāji slēptiem draudiem arī latviska cēluma krievu imperiālisma marionetes, "Krievijas politiskās lelles latviešu tautas tērpos", Brolišs un visi pārējie Vēja

brāliši? Tā ir pārkrievošana!

Apsmiedami pakļauto cilvēku un pakļauto tautu inteliģenci, propagandisti turpina savus melus, kaut arī cilvēkam ar racionālu domāšanu viegli turpināt un konsekventi novest līdz galam marksistiski ļeņinisko filozofu sludināto tauta pašnāvniecisko salto mortale! Ar "tautu saplūšanu" Padomju Savienībā visi taps krievi (un pat socioloģijas zinātne nevarētu izlēst citu rezultātu), tāpēc tautu "tuvināšanās" ir tāds process, ko starptautiskie, neatkarīgie sociologi varbūt dēvētu par pārtautošanu un, pēc iespējamā iznākuma — par pārkrievošanu.

Kādu kaimiņu attiecību bazi var veidot tie krievi un viņu latviskā cēluma marionetes, kas iedomājas, ka pakļautās tautas locekļi ir tik akli, ka aiz Padomju Savienībā sludinātā un piekoptā "krievu altruisma", krievu "tuvākā mīlestības" un "rūpēm" par citiem, neredzētu Sarkangalvītes likteni?

Imperiālistiskā krievu lielvalsts ir izrādījusi milzīgu pacietību un pēdējā laikā arī labu izdomu savu izplešanās plānu realizēšanā. Tāpēc tiem, ko tā paspējusi sev "pielaulāt", lai pārkrieivotu, arī jābūt milzīgu pacietīgiem un modriem, lai izdzīvotu un nepazaudētu savu identitāti, kuru šodien ar "internacionālo" audzināšanu, krievu valodas intensīvu mācīšanu, ar "tautu draudzēšanos" krievu kolonizatoru (migrantu) akceptēšanai, ar tautu "tuvināšanos un saplūšanu" un ar citu maskētu pārkrievošanas saukļu palīdzību grib noslīcināt jaunajā, krieviskajā "padomju tautā".

Pacietības, modrības un piesardzības politika nav izdabāšana lielajai kaimiņu tautai. Pat ja kāds to mēģinātu darīt, tas neko nelīdzētu, jo krievus ir interesējuši tikai viņu plāni un to realizēšana, kas vienīgi noteikuši viņu rīcību. (Izdabātāju loma ir bijusi renegātu loma — "kad moris savu padarījis, moris varējis iet" resp. tas miris komūnistiskajā "valsts nāvē".) Pacietības, modrības un piesardzības politika ir tikai reālītāšu ieskatīšana un izvērtēšana no savām

nacionālajām interesēm. Krievijai ir milzīga militāra vara. Piemēram, Francijas prezidents un Rietumvācijas kanclers vienā no savām pēdējām konferencēm 1980. gada jūlijā to apzīmēja par "ekstrāordināru" jeb ārkārtēju. Ar šo varu sekmīgi ar g u m e n t ē t var tikai līdzvērtīga vara. Mūsu argumentēšana pret Krieviju ir kā došanās lietū un slapjdraņķi bez mēteļa un lietussarga. Mūsu rīcībai jābūt tādai, lai mēs šai slapjdraņķī nedabūtu letālu plaušu karsoni.

Nevēlētos būt vai arī pēc dabas neesot Ijāba vai posta un bojā ejas paredzētājam, jo arī mūsu tautas vēsturē notikumi līdz šim pierādījuši, ka esam pārdzīvojuši ļoti grūtus un pat bezcerīgus vēstures posmus, mums tomēr būtu jābūt vitāli ieinteresētiem, lai m a z i n ā t u v a i n o v ē r s t u visus bojā iešanas cēloņus, p a v a i r o j o t v a i s t i p r i n o t pārdzīvošanas un pastāvēšanas faktorus, kur pašā pirmajā vietā liekama latviskā izglītība.

Visu to var panākt, kā jau norādīts,

- a. ne tikai dēvējot lietas un problēmas to istajos vārdos, bet
- b. mācoties atmaskot divkosīgas runas, slēptus mērķus, maskētas paroles,
- c. piešķirot visam lietišķas informācijas vaibstus. Un no otras puses —
- d. skatoties reālītātēm acīs bez rožainām brillēm!

*

Kas traucē reālītāšu ieskatīšanu, tas ir, spēku samēru, dažādo mērķu un centienu izpratni un to atzišanu? Viens faktors, kas apsēdis, nobur, apmulsina latviešu un krievu (arī — latviešu un vāciešu) attiecību izpratni gan vēsturē, gan mūsu dienās, ir lielā "mīlestība" un polītiskas diktētā nepieciešamība visiem lietot daudz un dažādus vārdus, atrast arvien jaunus jēdzienus vai lietot vecos ar pavisam jaunām, atšķirīgām nozīmēm un izpratni. Šī, īpaši politiskā leksikā

sastopamā, starptautiski (internacionāli) nostabilizētu terminu lietošana jaunā izpratnē, neprecizitātēm nostiprinoties, rada terminu nevēlamu nozīmes dažādumu. Vēsture un reālitate pazūd aiz rētorikas miglas, lai kalpotu savtīgu plānu un rīcības apslēpšanai vai attaisnošanai, it kā kādu augstāku, netverami definētu centienu vārdā.

Kā varam vairs runāt par vēsturi un faktiem, ja tas, kas vieniem ir "sarkanarmijas iebrukums, okupācija un anektēšana ar varu", otriem ir "Padomju Savienības internacionālais atbalsts", "fašistiskās iekārtas" un "buržuāziskās valsts likvidēšana" un "pievienošanās Padomju Savienībai tautas sociālistiskās revolūcijas ceļā"! Kā varam runāt par vēstures izpratni, ja tie, kas vieniem ir "nacionāli patrioti" un "padomju patrioti" otriem ir "bandīti" un "nodevēji", ja pēc Otrā pasaules kara beigām "nacionālās pretestības apspiešanu" un "Latvijas iekarošanas pabeigšanu" ar ieročiem rokās dēvē par cīņu ar "bandītiem" u.t.j.! (Piemēram izvēlēti varbūt paši vienkāršākie un vulgārākie paraugi; tas darīts tikai sekmīgai ilustrācijai.)

Krievijas un Latvijas vēsture, cik tālu skartas abu šo politisko vienību attiecības, prasa īpašu piepūli nākotnē, lai faktus un situācijas aprakstītu plašāk un lietišķāk, izvairoties no "ierindas jēdzieniem" un tā pārvarot vēsturisku fikciju rašanos. Kā to izdarīt un vai tas, vērojot praksi līdz šim, iespējams, ir grūti atbildams. Taču atbildes trūkums nenoliedz tās vajadzību!

Latviešiem s a v ā s t a r p ā būtu jācenšas panākt vai atjaunot tādu situāciju, ka arī mūsu tautas problēmas un stāvoklis nepaliek ideoloģiskas rētorikas aizmiglots un līdz ar to pilnīgi neizprasts vai pat pilnīgi pārprasts. Brīvajiem un stiprākajiem saprašanās virzienā jāspēr pirmie soļi. Mūsu šodienas situācijā tas nozīmē, ka abām pusēm jāiet pretī vienai pret otru, ka vispirms jāmēģina un jācenšas vienkāršot savu domu izpausme, pirmām kārtām samazinot vai ierobežojot vispārinājumu un emocionāli piesātinātu vārdu lietošanu.

Par latviešu tautas nākotni domājot,

1. vispirms varbūt jāsāk ne tikai no aspekta par katra atsevišķa latvieša latviskuma un ticības tautas nākotnei svaru un lomu.
2. ne tikai no racionālām aplēsēm par tautas pastāvēšanas iespējām un tautas iekšējo spēku stiprumu, bet ar
3. visai pesimistiska iznākuma iespējām, balstot nākotnes prognozes uz reālo situāciju.

Mūsu visai pesimistiskā iznākuma iespējas, veidojot nākotnes prognozes un pašreizējo situāciju, izaug no mūsu secinājuma, ka

- a. nav iespējama mierīga līdzās pastāvēšana un draudzīga kaimiņu attiecības starp mazo latviešu tautu un tās skaitliski lielajiem krievu kaimiņiem un viņu Lielkrievijas ideju, vienalga, vai Lielkrievijas misiju pārstāvētu pareizticība vai komūnisma ideoloģija, tāpēc ka
- b. krievu un Krievijas interesēs ir atrisināt vēsturisko un tā dēvēto "Baltijas provinču" vai "Ziemeļrietumu apgabalu" jautājumu uz visiem laikiem un tādā veidā, ka nekas vairs nevarētu nākotnē apšaubīt vai traucēt Krievijas īpašuma tiesības un klātieni, ko
- c. vislabāk vai visdrošāk panākt ar tur dzīvojošo tautu eliminēšanu, pārtautojot, pārkrievojot un saplūdinot jaunajā variantā — "padomju tautā".

Ikviens fakts šodien, ikviena neatlaidīgā un mērķtiecīgā Maskavas rīcība vai dekrēts, vai sauklis denacionālizācijas un internacionālizācijas virzienā, kas liecina arī par latviešu tautas skaitliskās, etniskās, latviskās, nacionālās situācijas pasliktināšanos, darbojas tikai, iepriekš minētās domas tālāk apstiprinot un pamatojot.

Tāpēc pats kritiskākais jautājums (kam ne tikai Eiropas, bet pasaules mēroga nozīme) ir jautājums, vai būtu iespējamās mierīgas, draudzīgas, — lielākām mazākā etnisko, nacionālo eksistenci respektējot — līdztiesīgas kaimiņu attiecības starp Baltijas valstu tautām un krieviem, baltkrieviem un ukraiņiem bez aizdomām vienam par otra slepeniem nodomiem un plāniem? Par "aizdomu" eksistenci un aizdomu lielo un izšķirīgo lomu nesenaajā vēsturē liecina gan latviešu, gan krievu avoti. Šāda "aizdomu" fikcija pret Latviju arī spēlē galveno lomu, lai attaisnotu krievu resp. Sarkanarmijas daļu nometināšanu Latvijā 1939. gada oktobrī un Latvijas vispārēju okupāciju 1940. gada jūnijā, kurai tūlīt sekoja Latvijas valstiskās neatkarības iznīcināšana ar Latvijas anektēšanu un iekļaušanu Padomju Savienībā.

Vai iespējams novērst, mazināt aizdomas vienam kaimiņam par otra slepenajiem, slēptiem plāniem un nodomiem, lai nebūtu jārikojas ar varu savas drošības vai savas eksistences interesēs? Jeb vai "aizdomas" un "cīņa par mieru" ir un paliks tautu attiecībās spēcīgākais politiskais arguments, lai pakļautu, vājinātu vai apklusinātu kaimiņus, kam asinīs nav "kalpu un vasaļu gars"?

Var arī jautāt, vai krievu patrioti vispār reagē vai reagēs, piemēram, uz latviešu nacionālistu plāniem? Vai latviešu nacionālistu plāni un rīcība kā mazas nācijas paš aizsargāšanās centieni tiem kaut ko nozīmē un izteic?

Nemaz nemēģinot liet ūdeni uz Maskavas propagandas dzirnavām, var jautāt, vai un kādas sajūtas vada krievu nacionālistus, ja viņi, piemēram, iepazīstas ar latviešu aplēsēm, kas krievu šodien apmācītiem latviešu

tautības virsniekiem un instruktoriem paredz latviešu nacionāli militārās atbrīvošanas kadru vadīšanu rītdien?

NACIONĀLPOLĪTIKA

No trimdas politiskā darba terminoloģijas vārds "nacionālpolitika" mūsu pretiniekiem it kā dūries acīs visvairāk. Šī termina un tā satura, tas ir, trimdas nacionālpolitikas apsmiešanai pretinieka propaganda pievērsusi īpašu vērību.

Ar nacionālpolitiku lielos vilcienos esam sapratuši tautas rūpes par savu pastāvēšanu un brīvību, cīņu pret katru mēģinājumu apspiest vai ierobežot nacionālo patstāvību un pašnoteikšanās tiesības. Ar latviešu nacionālpolitiku trimdā — mūsu rūpes, darbu un cīņu, lai tās tiesības, kas ir brīvām tautām un ko starptautiski (internacionāli) atzinumi noteic ik pasaules tautai, pilnībā atgūtu un baudītu arī latviešu tauta.

Trimdas nacionālpolitika ir tautas uzticētu uzdevumu veikšana, kas izskaidrojama par tautas uzticētu tādā izpratnē, ka, kādā tautā piedzimstot un pie tās turoties, mantojam arī savas tautas mērķus un rūpes par tiem kā savas dzīves sastāvdaļu. Mūsu uzdevums tāpēc vienmēr zināt, kas ir mūsu tautas kopējie mērķi, kas ir tās ideāli, kādi ir tās uzskati, vēlmes. Un mūsu uzdevums ir allaž pārvērtēt savu nacionālpolitisko darbu, lai zinātu, par cik tas atbilst laika garam un prasībām un par cik tas atbilst tautas kopējām interesēm (skat arī "Mēs", Nr. 18. — 19., 1965.).

*

Par principu un mērķu deklarācijām, kas radušās no agrākās pieredzes un no nākotnes darba prioritātēm,

“studiju grupas biļetenā” 1971. gadā (Nr. 40.) par latviešu trimdinieku izraudzītiem pārstāvjiem un par latviešu nacionālpolitisko vadību trimdā bija publicēti šādi atzinumi:

1. Latviešu nacionālpolitiskā vadība trimdā ar savu eksistenci nepārtraukti atgādina Latvijas okupācijas stāvokli.
2. Latviešu nacionālpolitiskā vadība trimdā pārstāv visu latviešu intereses pēc brīvības, pašnoteikšanās tiesības un demokratisks valsts iekārtas Latvijā.
3. Latviešu nacionālpolitiskā vadība trimdā nekādā veidā nepretendē uz varu vai amatiem Latvijā.
4. Latviešu nacionālpolitiskā vadība trimdā pārstāv uzskatu, ka atbrīvotā Latvijā valdību un vadītājus izraudzīs vienīgi tauta Latvijā no Latvijas pavalstniekiem.
5. Latviešu nacionālpolitiskā vadība pretēji Latvijas okupantu propagandas apgalvojumiem nevēlas un nevar atjaunot agrāko “kapitālistisko iekārtu” Latvijā, jo tās centieni ietver patiesu pašnoteikšanās tiesību atjaunošanu latviešu tautai, kas nozīmē tautai iespēju lemt pašai par savu valsts iekārtu.
6. Latviešu nacionālpolitiskā vadība trimdā neveidos darbiniekus atbrīvotās Latvijas pārvaldes aparātam, bet tā primāri rūpēsies, lai daudz dažādo speciālitāšu lietpratējiem būtu ciešs sakars ar savu nozaru problēmām un, ja iespējams, sakari ar to lietpratējiem Latvijā, lai Latvijas atbrīvošanas brīdī tiem būtu netraucēta iespēja, ja tie vēlēšies, tieši iesaistīties Latvijas dzīvē.

Pirmā un otrā punkta ietvaros trimdā izveidotā

latviešu nacionālpolitiskā vadība cenšas nodrošināt latviešu kopības etniskās identitātes saglabāšanu un latviešu saišu stiprināšanu pa visu pasauli. Lai to spētu, latviešu nacionālpolitiskā vadība:

- a. saskaņo visu latviešu organizāciju centienus, kas skar latviešu politiskās, sabiedriskās un kultūras problēmas;
- b. rosina un atbalsta latviešu sabiedriskās un kultūras dzīves sekmīgu tālāk veidošanos;
- c. rūpējas par latviešu organizēšanos un latviešu etniskās identitātes saglabāšanu, ja tā kaut kādā veidā tiek liegta, traucēta vai apdraudēta;
- d. pārstāv latviešus pie patvēruma zemju valdībām, starptautiskām pārstāvniecībām un autoritātēm;
- e. cenšas saskaņot politisko darbu starptautiskā laukā ar igauņu un lietuviešu nacionālpolitiskām vadībām, mēģinot izveidot arvien pastāvīgāku un plašāku kopīgā darba bazi.

*

Lielām tautām stingra (šovinistiska) nacionālpolitika kalpo par pakļauto tautu apspiešanas un viņu tiesību ierobežošanas argumentu (līdzekli). Apspiestām, vajātām, pakļautām tautām patiesa nacionālpolitika kalpo par ieroci savu tiesību un taisnības aizstāvēšanai. T ā i r v ā j ā k o a i z s t ā v ē š a n ā s p r e t s t i p r ā k a j i e m . Kādas tautas vienota nacionālpolitika kļūst par augstāko un galveno noteikumu, lai tauta spētu pārdzīvot apspiestības un denacionālizācijas mēģinājumu vai centienu posmus. Nacionālpolitikai jābūt augstāk par visu politisko partiju un grupējumu un dažādu šķiru cīņu politiku, kuras visas var būt vai, ja nepieciešams, ir demokratiskas sadzīves sastāvdaļa normālos apstākļos, kad tautai savā teritorijā ir sava politiski neatkarīga un kaimiņu respektēta valsts.

Tautas vienota nacionālpolitika okupācijā, pakļautībā ir pāri visam un kā ideoloģija, cīņas veids un ierocis ir augstākais likums. Tās pamatā ir nacionālās atbrīvošanās centieni, cīņa par civilām brīvībām, un tā ietver visus tautas locekļus, nedalot tos pēc šķirām vai politiskas pārliecības. Brīvības cīņā un cīņā par civilām brīvībām kopējai nacionālpolitikai ir augstākā un galvenā teikšana. Šādā izpratnē vienota latviešu nacionālpolitika ir bīstama tagadējiem šķiru cīņas sludinātājiem Latvijā, kas vēlas tautu skaldīt, lai valdītu pār to un galā pārkrievotu to.

Latviešu tautas dzīvības stratēģija prasa, lai mēs kā baušļus izprastu savu nacionālpolitiku latvietības un latviskuma saglabāšanā un aizsardzībā, kad daļa tautas draud asimilēties draudzīgā apkārtnē, bet tautas kodols Latvijā pakļauts mērķtiecīgai, neatlaidīgai denacionālīzācijas politikai.

Vai latviešu upe ietecēs un iztukšosies sausa krievu jūrā?

PREMISA PAR ATGRIEŠANOS

Kāpēc daudzi mūsu tēvi un mātes, kāpēc mūsu sabiedrība, vismaz oficiālajās deklarācijās, kāpēc latviskā ideoloģija tik ļoti pieķērusies tēvu zemei, Latvijai? Kāpēc it kā labākas pārtikušākas dzīves meklēšanas Krievijas "siltajos dienvidos" un "pāri okeanam" nav iztukšojusi Latviju no latviešiem pavisam, un kāpēc uzņēmīgākie laimes meklētāji pat atgriezušies vai mēģinājuši atgriezties atpakaļ? Kāpēc pārdroši, kaut labi domāti, plāni par visu latviešu pārceļšanos no Latvijas uz ģeopolitiski mierīgāku un laimīgāku zemes stūri mūsu ausīs skanējuši vai skan utopiski? Tāpēc, ka m a z ā s latviešu tautas vēsture sākusies Latvijā, kur tauta vēl stiprāk nekā ar asinsradniecības saitēm saistīta savā

starpā ar garīgu radniecību un arī ar pavisam tīri mistiskām saitēm, ko veidojuši kopīgi pārdzīvojumi un jūtas šai zemē. Mēs nojaušam, ka visas šīs saites pārtrūks, izirs, nekad neizveidosies pa visu pasauli izkaisītai tautai bez savas zemes, bez savas Latvijas un līdz ar to bojā ies tauta, ko veidojusi kopēja vēsture Latvijas teritorijā, tauta, kuras misija, kā esam mēģinājuši ieskatīt, ir tās eksistence, tās pastāvēšana. Modernās sabiedriskās zinības tikai spēj apstiprināt to, par ko tautības un tautas pastāvēšanas jautājumos varbūt pat tikai instinktīvi bija bažījušies mūsu tēvi un mātes un mūsu latviskā ideoloģija. Tāpēc t a u t a i , l a i t ā v a r ē t u d z ī v o t , j ā n o t u r s a v a z e m e , u n l a t v i e t i m , l a i k u r v i ņ š a t r a s t o s , j ā s a j ū t t i e š a , p e r s o n ī g a s a i s t ī b a a r š o z e m i k ā l a t v i e š u t a u t a s m ā j v i e t u .

Premisa trimdā par atgriešanos Latvijā ir šīs pārliecības apliecinājums, līdzīgi kā apliecinām ticību Dievam. Kad un kā šī trimdinieku ticības apliecība savai tautai, kas sen vairs nav pieminēta, sašķobījās vai izira? Jeb vai ticības apliecinājums guvis citas formas?

*

Jau šad un tad esmu mēģinājis ar dažādu latviešu periodisku izdevumu starpniecību rosināt domu par atgriešanās premisu, lai rastos debates par mūsu nākotni. Viens šāds mēģinājums bija 1972. gadā ar garāku rakstu "Lai latviešu tauta pastāvētu" ("Latvija Amerikā", 1972. g. 28. numurā). Nodaļā par "Tautai atlūzušo zaru" rakstīts: "Vai latvieši trimdā jeb latvieši pasaulē ir tautai "atlūzis un nokaltis zars"? Jeb vai mēs joprojām eksistējam kā faktors tautas demografiskajos procesos un aplēsēs?" Nesen kādās pārrunās Ņujorkā, kā varēja lasīt presē, ALA-s revīzijas komisijas loceklis profesors D. Hāzners secinājis, ka latviešu tautas nākotne atkarīga no tautas dzimtenē ..., ka Latvijai, kļūstot brīvai, no tagadējiem trimdiniekiem tur atgriezīsies tikai neliela

daļa. Lai cik neprecīzs varbūt šis (pārrunu — A.R.) atreferējums, tas skaidri norāda mūsu izpratnes trūkumu un samulsumu tautības jautājumā. Debašu ievadīšanas labad mēs varētu runāt par divi galveniem trimdinieku uzskatiem, kas raksturo, resp. noliedz, trimdiniekus par faktoriem latviešu tautas demografiskajos procesos un aplēsēs, proti, “ideālistiskā” un “praktiskā” pieeja.

“Praktiskā” pieeja apšaubā pūles tautības saglabāšanā un visīsāk raksturojas bieži dzirdētajā apgalvojumā: mūsu bērniem te, tas ir, patvēruma zemēs, savs mūžs būs jādzīvo un jānodzīvo. “Ideālistiskā” pieeja izteic savas tautības saglabāšanu no paaudzes paaudzē, kas iespējams, dzīvojot ar domu, ka mēs paši vai mūsu bērni vai bērnu bērni atgriezīsies savā tēvu tēvu zemē, mainoties politiskajai situācijai; ka tas iespējams, saglabājot piederības, kopības sajūtu ar tautu Latvijā, identificējoties ar tautu Latvijā; diendienā rūpējoties, lai nedz mums, nedz mūsu bērniem nepārtrūktu kultūras saites ar tautas kodolu Latvijā; apzinoties, ka mums un mūsu bērniem daļa savas garīgās un materiālās ročības jāatdod tautai tieši vai netieši tagad vai arī vēlāk.

Ja vadāmies no “praktiskās” pieejas, tad būtu pēdējais laiks pārtraukt milzīgo garīgo un materiālo piepūli, lai uzturētu trimdu par latviski runājošu sociālu klubu, kurā var sapulcēties uz pāris stundām nedēļas nogalēs, ja nav citur kur iet. Ja dzīvojam pēc “ideālistiskās” pieejas, tad mums jāgrib, jāvar un jānāk saglabāt sava tautība, nostiprinot atgriešanās dziņu no paaudzes paaudzē, nekad neaizmirstot savu “Jeruzālemi”. Un ja mēs šai “ideālistiskai” pieejai gribam piemest mazliet “praktiskuma”, tad tikai jāapzinās: ikviena latviešu ģimene pasaulē latviešu tautai un Latvijai svarīga daudzējādā ziņā. Viens praktisks faktors ir tas, ka mēs neviens nezinām, kurā ģimenē piedzims un uzaugs latviešu Tomass Masariks vai Henrijs Kisindžers (kā zināms, abiem bijusi ārkārtīgi liela ietekme Savienoto Valstu ārpolitikas veidošanā kā prezidenta padomdevējiem — A.R.).

*

Kā zinām (vai — kā mums būtu jāzina!), savus “iekšējās aizsardzības spēkus”, savu “iekšējo fronti” pret sairšanu mēs būvējam un nostiprinām ar latviskās izglītības palīdzību. Cik lielu uzsvaru (un — vai vispār?) latviskā izglītība (tās visplašākajā izpratnē!) svešumā veltītam, lai izprastu premisu par kultūrālo saišu nesaraucamību ar tautas kodolu Latvijā un atgriešanos Latvijā kā latviskās eksistences galveno attaisnojumu pasaulē (Rietumos, svešumā)? Premisa par atgriešanos Latvijā pēdējā laikā tikpat kā nav cilāta un pārdomāta, un dažos gadījumos varbūt ātri vien atraidīta vai noraidīta, nemaz to nepārdomājot. Premisa par atgriešanos Latvijā nebūt neietver solījuma došanu par “atgriešanos ar pirmo iespējamo kuģi atpakaļ uz brīvo Latviju”. Nespēja dot šādu solījumu bieži vien varēja būt un var būt premisas noraidījuma godīgs, praktisks pamatojums. Bet tas nav šīs premisas galvenais un būtiskais saturs. Premisa par atgriešanos Latvijā vispirms attaisno latviskuma saglabāšanu un tālāk veidošanu un (analogi kā, piemēram, arī pilnīgi pretējā nostāja — izšķiršanās par asimilēšanos un iekļaušanos savas dzīves vietas kultūrā) piešķir cilvēku dzīveipaaudžu perspektīvā to garīgo saturu, substanci, bez kā nav dvēseles un gara dzīves līdzsvara. Premisai ir tīri tikumisks raksturs. Tā nav ieslīgšana misticismā, noslēpumainībā un pārdabiskumā, bet — cilvēks nedzīvo no maizes vien, cilvēks nav tikai bioloģiska būtne vien!

Tālāk, premisa par atgriešanos Latvijā skaidri un nepārprotot apliecina mūsu tautību neatkarīgi no mūsu dzīves vietas un pavalstniecības noteikumiem, kas regulē mūsu vietu un rīcību administratīvā plāksnē. Tautība un

pavalstniecība ir divi atšķirīgas lietas, kas modernajā pasaulē jāmacās un jāprot izprast, atšķirt, un ar šīm atšķirībām, ja tādas ir, jāmacās un jāprot dzīvot nesamulstot.

*

Tālāk, premisa par atgriešanos Latvijā nozīmē mūsu materiālās un garīgās enerģijas virzīšanu savas apdraudētās tautas interesēs. Vienkāršā, praktiskā valodā tā ir kultūras vērtība, grāmata, pat materiālu vērtību krāšana un virzīšana uz Latvijas pusi. Pat trimdas mūzeja veidošana, ko vēlāk varētu pārcelt uz Latviju kā latviešu tautas vēstures liecību, ir šīs premisas realizēšana dzīvē un tāda mūzeja galvenais attaisnojums.

Pēdējais (bet — tikai manā uzskaitījumā!) — premissa par atgriešanos Latvijā nosaka mūsu nesaraujamo saistību ar latviešu tautu un piederību neatkarīgo mūsu dzīves vietas.

*

Kad un kā trimdā sašķobījās šī mūsu vienkāršā ticības apliecība savai tautai? Jeb vai tāda mums vēl nekad isti nebija izveidojusies, izprasta?

Atbilžu meklēšana lika man atkal domāt par mūsu "praktisko tautu", par mūsu "praktiskiem tēviem un mātēm", kas tik labi prata pareģot laiku pēc dažādām zīmēm dabā un debesīs, kam bija zināmi visi sēšanas un stādīšanas laiki un daudz jo daudz citu dzīves gudrību, lai, plūdus, sausumus, karus, slimības pārdzīvojot, dzīvotu un pastāvētu savā zemē, savā kaktiņā, savā stūrītī. Mūsu praktiskie tēvi un mātes svešumā, Rietumu pasaulē palikuši tie paši pelēkie darba rūķi, "sava kaktiņa, sava stūrīša" kopēji, bet apkārt viņiem vairs nav savu identitāti sargošās — savas tautas un savas zemes.

Kas notiek? Piepeši — viņi vairs nav nekas. Varbūt darba tikums un kāre strādāt palikusi pāri. Varbūt vēl kāre dziedāt un kāre skurbumā izdziedāt savu sāpi. Bet piepeši — viņiem pašiem ir jādomā un jāmacās būt latviešiem! Un, lūk, šie p r a k t i s k i e vecāki, kuru tēvi un vectēvi tik labi prata novērot savu apkārtni un izsvērt savu rīcību, dara to pašu arī svešumā, Rietumu pasaulē, un tas, ko viņi r e d z , kļūst viņu dzīves premisa. Kā dūriens sirdī skan viņu: t e , s v e š u m ā , j a u n u m u m s m ū ž s b ū s j ā n o d z ī v o , u n m ū s u b ē r n i t e a r ī p a l i k s ! (Ak, Dievs, kāpēc tu tik bargi nosodīji šos nevainīgos dabas bērnus, iznesdams viņus modernās pasaules krustceļos!) Šiem tīrumu un dārzu kopējiem, zemes auglības pielūdzējiem, galvas naudas iekasētāju respektētājiem, piepeši nav vairs padoma, nav vairs spēka un izturības, nav vairs gudrības, nav vairs lepnuma — būt un palikt latviešiem, savu senču pēcnācējiem, nav spēka vairs cīnoties sekot tautas dziesmas padomiem par dzīvošanu svešā zemē — dziedāt pašiem savu dziesmu, runāt savu valodīņu. Viņiem piepeši dzīve, liekas, sastāv tikai no bioloģiskas eksistences — viņu un viņu bērnu dvēseles un gara pasauli piepeši var piepildīt ar svešu, dažkārt skanošu, mirdzošu stikla kreļļu bagātību. Kas viņiem vairs premisa par atgriešanos Latvijā? Nekas! Viņi to vienkārši vairs nesaprot. Viņi tai arī neticētu, ja saprastu, jo viņi netic paši saviem spēkiem un dzīvošanai kādā citā sfairā, ne tikai tajā, kur mīt viņu miesa, kur viņiem noskaita nopelnīto algu un kur kūp pilnas ēdienu bļodas uz galda. Viņi kļūst par mēslojumu citām kultūrām, jo viņi neprot augt un ziedēt savā kultūrā un viņiem tāpēc piešķirts mēslojuma liktenis.

Bet atcerēsimies, ka mani vērojumi, pārdomas, sajūtas un secinājumi ir tikai viena cilvēka liecība!

*

Premisa par atgriešanos Latvijā un apvienošanos ar tautas kodolu būtu jādiskutē visa vecuma latviešu

grupās. Tā nebūtu noraidāma kā diskusiju objekts, jo tā visintensīvāk izteic latviskās izglītības un tautības saglabāšanas (tas ir — kāpēc?) motivāciju. Pat tad, ja šī premisa šodien dažam liekas praktiski nereālizējama un nav praktisku apsvērumu dēļ pieņemama, tā tomēr diskutējama, lai izprastu tautības saglabāšanu, pat ja vēlāk tautību noraida un pārtautojas.

Modernā pasaule ar ērtu, ātru satiksmi, ar intensīvu politisku, kultūrālu, bet it sevišķi saimniecisku sadarbību rada situācijas, ka ik valstij zināms procents tās iedzīvotāju vienmēr uzturas ārpus savas zemes, ka atšķirība starp tiem, kas ir trimdā, svešumā, un starp tiem, kas labprātīgi (“dienesta pienākumus pildot”) uzturas ārpus savas zemes, kļūst it kā tikai par interpretācijas jautājumu un ka svarīga kļūst vienīgi atšķirtības kvalitāte un kvantitāte, tas ir, ilgums un sakaru iespējas vai to trūkums. Tas nozīmē, ka iespējama arī tikpat kā nemanāma pāreja no mūsu trimdinieka statusa uz p a s a u l e s l a t v i e š a statusu, tāda latvieša, kas politisku vai citu apsvērumu dēļ uzturas ārpus savas tēvu zemes. Tautību nenoteic politiskā pārliecība, bet to vispirms un galvenām kārtām noteic katra paša tautības apziņa un piederība pie tautas kultūras.

SAKARI AR TAUTAS KODOLU

Amerikas Latviešu Apvienība, materiāli un skaitliski lielākā latviešu apvienība, vēl joprojām ir “trimdas kā organizāciju” pārstāve. Amerikas Latviešu Jaunatnes Apvienība turpretī jau ir “trimdinieku kā individu” pārstāve, kaut sākotnēji tā bija ar uzsvaru uz jaunatnes organizāciju pārstāvēšanu. Kāpēc pieminam šis divi atšķirības? Tāpēc, ka jau šodien organizāciju resp.

sabiedrības vadītājiem jādoma, jāplāno un jāstrādā trimdas latviešu sabiedrības pārkārtošanai saskaņā ar iespējamiem attīstības virzieniem, nākotnes prognozēm, uzsvāru maiņām no trimdas kā organizāciju uz trimdu kā individu kopību. Kādā veidā pieaug latviešu laikrakstu loma un svārs? Kādā — galveno pulcēšanās centru loma un svārs? (Piemēram “Latviešu centrs” Toronto — cauru gadu, “Garezers” — pagaidām galvenokārt vasarā.) Kur un kā izveidosies trimdas vai pasaules latviešu adrešu kartotēka, bez kuras nevaram iedomāties sazināšanos un satikšanos nākotnē?

Premisa par atgriešanos Latvijā un izpratne par trimdu kā par individu kopības pastāvēšanu nākotnē prasa intensīvu, dinamisku sakaru politiku ar Latviju un latviešu tautas kodolu Latvijā, lai jaunie latvieši svešumā vieglāk pārvarētu savas latviskās dzīves “nereālo” un it kā “tukšumā” dzīvošanas sajūtu. Sakari ar Latviju nozīmē:

- a. Latvijas apciemošanu,
- b. sazināšanos ar radiem, draugiem un citiem tautiešiem,
- c. regulāru sekošanu dzīvei Latvijā, lasot vismaz kādu Latvijas laikrakstu latviešu valodā, kas sniedz informāciju savā arodā vai par kultūras dzīvi, protams, vienlaikus apzinoties katra Latvijas izdevuma lielo uzsvāru uz propagandu,
- d. Latvijas latviešu literātūras, mākslas, zinātnes pazīšanu, lasot grāmatas.

C. un d. punkti svarīgi, lai neatsvešinātos no tautas reālās dzīves, par cik tā atspoguļojas presē un publikācijās; un šis nosacījums arī prasa izprast un tuvāk iepazīties ar Latvijas izdevumu propagandisko ievirzi un raksturu.

Es nevēlos novērtēt par augstu pasaules latviešu lomu, nedz novērtēt par zemu tautas nacionālās kultūras veikumu tēvu zemē, bet šodien Latvija bez sakariem ar

trimdu būtu cilvēka ķermenis bez asins riņķošanas, būtu murgi no kuriem liela daļa nemēģinātu vai nevarētu pamosties. Un šodien trimda bez Latvijas nebūtu nekas vai būtu daži latvieši kā eksotiski putni, kas saglabājušies svešos dārzos.

Ja man šodien būtu jāstrādā (lai nedod Dievs!) p r e t latviešu tautas patiesajām interesēm, es mēģinātu darīt visu, lai šķirtu, atsvešinātu, pat sanaidotu abas tautas daļas; lai nekādā veidā neļautu sastapties, draudzēties, apmainīties ar informāciju un uzskatiem divi lielām latviešu tautas daļām, latviešu tautas kodolam Latvijā, kam uzspiesta slēgtas sabiedrības iekārta, un latviešiem pasaulē, kas pagaidām ir vienīgā un galvenā latviešu saskare ar Rietumu pasaules civilizāciju, visai pārējai saskarei notiekot galvenokārt ar Krievijas un krievu valodas starpniecību, jeb vai kā teicis amerikāņu žurnālists Viljams Atvuds ("Atlantic Monthly" 1980., April): "Kultūras ziņā Latvija ir izolēta — tās galvenās saites ar pasauli ir latvieši ārzemēs."

*

Trimdas latviešu kultūras un zinātnes darbinieki kā personas var būt ieinteresēti p e r s o n i g u u n p r o f e s i o n ā l u kontaktu padziļināšanā starp latviešiem Latvijā un latviešiem pasaulē. Šo kontaktu ietvaros šīs personas var:

- a. d a r ī t z i n ā m u s Latvijas kultūras un zinātnes darbiniekiem vai "LPSR izbildītiem pārstāvjiem" a t z i n u m u s, kādi pasaulē radušies par latviešu tautas mūsu dienu ekonomisko, politisko, kultūrālo, demografisko u.c. situāciju Latvijā;
- b. p r o t e s t ē t Latvijā un protestēt pret oficiāliem uzskatiem Latvijā, kuri apgalvo, ka latviešu rūpes par atšķirīgās latviešu kultūras tālākveidošanu, ka latviešu tautas svētku un

- svinību atzīmēšana, ka latviešu valodas pilnīgu tiesību saglabāšana Latvijas teritorijā, ka etniskās eksistences nodrošināšana ir it kā provokatoriska, pretvalstiska rīcība un naidīga tautu sadzīvei;
- c. a t k a l u n a t k a l a t g ā d i n ā t , ka latviešu tautai vēstures gaitā ir izveidojušās svētku un svinamās dienas, kas ir tautas kultūras būtiska sastāvdaļa, ka katrs varmācīgs aizliegums vai argumentācija pret šiem svētkiem, svinamām dienām un paražām svešu, importētu ideoloģiju vārdā ir cilvēku tiesību pārkāpums un etniskais genocīds;
- d. a t k a l u n a t k a l p r a s i t i e s p ē j u s ū t i t u z Latviju latviešu un citās valodās publicētas grāmatas un žurnālus, prasot Latvijas pārvaldes aparātam publicēt sarakstus, kuros būtu norādīti tie izdevumi (grāmatas, žurnāli), kuru sūtīšana nedraud adresātam ar varas iestāžu represijām par "nevēlamu sūtījumu" saņemšanu un kuru saņemšanu šāds saraksts nodrošinātu; līdzšinējie vispārinājumi par kultūras vērtību apmaiņu, ko publicējušas Padomju Savienības iestādes, vienlaikus atļauj it kā sūtīt visu un tikpat labi atļauj (kā liecina prakse) gandrīz visu izvērtēt par kaitīgu PSRS interesēm, liedzot sūtījumu saņemšanu; tāpēc no "LPSR iestādēm" nepieciešami norādījumi, kas nebūtu pārprotami, lai nebūtu aizbildināšanās par sūtījumu nesaņemšanu, nedz lai latvieši pasaulē arī turpmāk būtu spiesti uzlūkot savus tautas brāļus par ieslodzītiem cietumā, kuriem uzraugi pat nevar nosaukt lasāmvielu, ko drīkstētu tiem piegādāt;
- e. p r a s i t , lai rīkotu Latvijā latviešu kultūras darbiniekiem daudz vairāk semināru un lekciju par latviešu kultūru un par tām ietekmēm, ko citas p a s a u l e s tautas sniegušas un var sniegt latviešiem, aicinot par dalībniekiem un

referentiem arī latviešus no ārzemēm un cittautībniekus no visas pasaules, ne tikai krievus no Ļeņingradas un Maskavas pārstāvjus un tuvāko "sociālistisko" kaimiņu tautu dalībniekus.

Šeit skicētajā latviešu gara kultūras un zinātnes darbinieku kā atsevišķu personu uzskatos un izpratnē par sakariem nav nekā tāda, kas būtu vērsti pret Padomju Savienību vai tiem ideāliem, ko tā sakās pārstāvam. Šai izpratnē nav nekā tāda, kas vērsti pret starptautiskiem līgumiem un šai līgumos sastopamiem paragrafiem par kultūras vērtību apmaiņu un saskari starp dažādām zemēm. Ja šādus sakarus būtu iespējams realizēt, uz Padomju Savienības administratīviem dokumentiem varētu raudzīties no citas ticamākas perspektīvas nekā līdz šim.

*

Ļoti iespējams, ka Padomju Savienības, resp., Latvijas iestādes šādas ierosmes sakaru laukā neievēro vai pat ignorē. Šos ierosinājumus par naīviem vai nevēlamiem var izvērtēt arī trimdā, protams, nepasakot (ja šī politika ir "par maz" vai "naīva" un iešana uz priekšu notiek soli pa solim un ne lēcieniem), kas būtu "pareizākais" darbs. Bet ir taču galu galā jāapzinās, ka arī mūsu debātes par sakariem, par kultūras vērtību apmaiņu starp latviešiem pasaulē un latviešiem Latvijā ir ar substanci un izliekas reālas tikai tāpēc, ka Padomju Savienībai ir sava vispārēja stratēģija par detanti, par cīņu "par mieru" un dažādām apmaiņas programmām ar Rietumiem. Ja mēs protam izmantot šo Padomju Savienības vispārējo stratēģiju no vienas puses un no otras puses apzināties, ka nākotnē Padomju Savienība var kļūt vēl atkarīgāka no citu baltās rases valstu labvēlības, mēs visi kā kopība un katrs kā indivīds par sevi spēsim spert saprātīgus soļus pret savai tautai draudošo etnisko genosīdu.

Tāpēc lai mūs arī nenobaida it kā šķietama nesekmība vai arī tūlītēja un acīm redzamu praktisku panākumu trūkums. Visi mūsu centieni, debates, par un pret argumenti liecina, ka neesam nolieguši savu cēlumu un nacionālo apziņu, vērtības, ko neviens atņemt mums nevar, ko tikai paši varam zaudēt. Mēs izsakām savu solidaritāti, vienprātību ar tautu Latvijā. Mēs identificējamies ar saviem tautas brāļiem, liekot viņiem saprast, ka neesam aizbēguši no viņiem, ka neesam viņus aizmirsuši nedz pametuši.

Pats viskonservatīvāko uzskatu latvietis atzīš, ka trimdas sakari ar tautu Latvijā ir svarīgi abām pusēm, ka morālais un materiālais atbalsts tautai Latvijā vēlams, bet viņš varbūt (kā rāda mūsu līdzšinējā pieredze) visai izteikti pārstāvēs domu, ka to nevar darīt ar okupācijas pārvaldes aparāta un uzraudzības iestāžu starpniecību. Taču, ja nenosauc kādu citu veidu vai veidus, kā latvieši var iekļūt Latvijā vai iesūtīt materiālu pabalstu vai kultūras vērtības Latvijā, tad iepriekš norādītie iebildumi automātiski klasificē sevi par tukšu rētoriku un kā tādi tie tad arī jāizvērtē.

Taču debates vai disputi starp tiem, kas domā, ka mūsu darbs, cīņa, nostāja un rīcība pret Latviju vienmēr un visur jāpiemēri pie a priori izdomātas bezkompromisa formulas, proti, Latvija ir okupēta zeme, kurā valda okupācijas vara, kam jāizvācas no Latvijas teritorijas, iekāms var domāt un runāt par jēgas pilnu politisku darbu Latvijas teritorijā, un starp tiem, kas domā, ka par spīti Latvijas iekļaušanai Padomju Savienībā ar varu, latviešu tauta Latvijā turpina pastāvēt un dzīvot savu latvisko dzīvi, ka sabiedriska darbība Latvijas teritorijā, vienalga, kā tā izpaustos, ir nepieciešama tautas nacionālās apziņas stiprināšanai — šīs debates un disputi nebūt nebūtu jāizbeidz vai jānoslāpē, ja vien tie neizkāj no demokratiskas sadzīves un cilvēcīgas cieņas ielogiem, jo šīs debates un šie strīdi darbojas gan k ā s i e t i, attīrot pelavu domas no domu graudiem, gan k ā b r e m z e s, kad viena vai otra virziena braucējs sāk traukties

gan sev, gan visiem citiem bīstamā ātrumā.

Isteni abi galejie uzskati, kas varētu iezīmēties šādās debatēs vai disputos, viens otru nevis izslēdz, bet gan papildina, jo ar strikto bezkompromisa prasību par svešu karavīru un svešas pārvaldes izvākšanu no Latvijas nacionālā apziņa gūst jaunus impulsus un stiprinājumus. Jo stiprāka top nacionālā apziņa, jo svarīgāk šo eksplozīvo spēku neizšķiest veltīgi, bet gan ievadīt lietišķu nākotnes dzīves alternatīvu pārdomās, nostājā un rīcībā — par politiskām iekārtām, par saimnieciskām iekārtām, par valstu savienībām vai federācijām utt. Šajās nākotnes alternatīvās jāatspoguļojas arī premisai par atgriešanos Latvijā, jāatspoguļojas mūsu uzticībai pret latvietību un latviskumu, jāatspoguļojas arī mūsu pieticīgai (jo tā ideālistiska!) lomai tautas dzīves nākotnē.

LATVIEŠU UN LATVIJAS BRĪVĪBAS PROBLĒMAS 1918. GADĀ UN MŪSU DIENĀS

Mūsu dienu pasaules politiski militārajā situācijā un modernās tehnoloģijas revolūcionārās attīstības un saimnieciskās dzīves diktēto vajadzību ietvaros latviešu tautas brīvības problēma un brīvās Latvijas valsts atjaunošanas problēma kļuvusi daudz sarežģītāka un grūtāk apstrādājama politiska problēma, nekā bija Latvijas valsts proklamēšana un Latvijas brīvības cīņas pēc Pirmā pasaules kara.

Latvijas valsts nodibināšana vainagoja latviešu nacionālās atbrīvošanas kustību, bet ar Latvijas iekļaušanu Padomju Savienībā 1940. gadā šī valsts vairs nepastāv. Kaut gan formāli Padomju Savienībā Latvija saglabājusi atsevišķu Latvijas pārvaldes aparātu un "republikas satversmi", kaut formulēti autonomijas un pakļautības lauki un aspekti, prakse daudz ko

atmaskojusi par tukšiem vārdiem. Latvijas republika it kā ir un tās arī — nav. Tai, piemēram, ir ārlietu ministrija, bet nav ārlietu politikas un tās reprezentācijas starptautiskā izpratnē. Par cik tādas Latvijas republikas nav, vislabākās liecības var nodot etniski apdraudētā tauta, komūnisma ideoloģijas sagūstītais latviskums, krievu apspiestais un “tautu draudzības” vai citā vārdā apkarotais latviešu nacionālisms Latvijā. Par cik tāda Latvijas republika tomēr pastāv, vislabāk varētu pārliecināties politisku pārkārtojumu laikā vai, ja, politiskām pārmaiņām gatavojoties, teorētiski spekulētu ar šādu pārmaiņu iespējamiem virzieniem kontekstā ar starptautisko tiesību izpratni un praksi.

Kas mums jāpatur varbūt visvairāk prātā, domājot par latvisku mūsu dienu ideoloģiju, ir tas (kas, droši vien, ir jau izteikts varbūt citādos vārdos agrāk), ka L a t v i j a s valsts nav un nebija latviešu identitātes, latviešu tautības radītājs; ka latviskā identitāte cēlās no tautas kopības apziņas, kas pastāvēja pirms Latvijas valsts idejas tapšanas un ir arī valsts idejas radītāja.

Tālāk šai pašā sakarā mums jāapzinās, ka savas tautas dzīvības stratēģija vai brīvības centieni jārisina nevis savās iztēlēs, bet ar savu iztēļu palīdzību reālā ģeopolitiskā situācijā, kura nereti vien nodēvēta par latviešu tautas ģeografisku gūstniecību. Latviešu kaimiņš ir Krievija. Un Krievija, pēc pasaules vērotāju atzinumiem un īsi izsakoties, savukārt pazīstot tikai divi veida kaimiņus — padevēģus vasaļus un tos, kas tādi nav, tas ir — pretiniekus. Šī fakta dēļ, turpinot izmantot iepriekš minēto atzinumu, visi Krievijas kaimiņi varētu būt apvienoti vai apvienojami vienīgi kā Krievijas “pretinieki” vai kā Krievijas izmantoti vasaļi. Šie Krievijas kaimiņi ir politisks spēks, kam ir savs svars un ietekme uz visu, ko Krievija dara, bet kuru izraisīt vai izmantot, vai atbalstīt revolucionāru

pārmaiņu virzienā, piemēram, par atbrīvošanos no Krievijas aizbildniecības, pasaules lielās valstis, liekas, baidās gandrīz tikpat daudz kā, teiksim, no atomkara.

Turpinot grēkot un lielas, sarežģītas lietas izprašanas labad vienkāršojot, varam secināt, ka lielo valstu iedomātajā kaut kādi sabalansētā līdzsvara stāvokli pašlaik ir grūti iedomāties latviešu vai citu Krievijas kaimiņtautu ārēju atbrīvošanos no lielā kaimiņa politiskās un saimnieciskās aizbildniecības un milzīgās kultūrālās ietekmes un ideoloģiskiem spaidiem. (Epitets "ārēju" izteic, ka cīņa par "iekšēju atbrīvošanos" vai "iekšējās neatkarības" saglabāšanu no lielā kaimiņa nospiedīgās ietekmes ir katras tautas pašas ziņā un ir diskutējama citā sakarā).

Var jau būt, ka mazās, skaitliski pēdējo desmit gadu laikā tikpat kā vairs neaugošās un krievu pilnīgi ielenktās latviešu tautas situācija, politiski skatoties, nemaz vairs nav atrisināma. Bet pirms mēs varbūt visi nonākam pie šāda atzinuma, vai mēs drīkstam steigties, vai drīkstam atļaut tādu steigu, kādu, piemēram, vistipiskāk demonstrējis Latviešu Nacionālās Apvienības Kanadā valdes priekšsēdis Tālivaldis Kronbergs, nododams latviešu tautas likteni vairs tikai aklas sagādīšanās rokās: "Nav šaubu, ka Latvija reiz kļūs brīva. Bezdievīgas varas nevalda mūžīgi. Latvijas brīvības stundu neviens nevar noteikt. Tā var jau nākt pēc gada, un tā var nākt pēc vairākiem gadiem. Dievam viss ir iespējams. Viņš var sagrozīt notikumus pasaulē, un ir zīmes, ka tas jau notiek." ("Latvija Amerikā", 1980. g. 26. janvārī.) Mēs nedrīkstam savās sajūtās vai savās aplēsēs it kā norakstīt savu tautu zaudējumos, atstājot tās likteni sagādīšanās ziņā. Mēs nedrīkstam dzīvot bez modernas latviskas ideoloģijas, kas uzdrošinātos izkāpt no droša vispārinājumu vai tukšu fražu logatiem. 20. gada simteņa beigu posmā mēs nekādā ziņā nevaram samierināties ar tik vienkāršotu latviešu tautas situācijas izpratni, izdzīvošanas stratēģiju un taktiku, nedz varam savu jauno un vidējo paaudzi pārliecināt, ka mēs gribam

dzīvot, strādāt un cīnīties par savas tautas tiesībām un ka mēs uz šo cīņu raugāties nopietni.

Rietumos un brīvībā tautas dzīvības stratēģijai jāveltī visa pienācīgā vērība. Nav noliedzams, ka mums bijusi viena otra interesanta politiska teorija, bet tās nav saplūdušas un izveidojušas pilnīgu mūsu dienu latvisku ideoloģiju, kurā uzsvars būtu uz latvisko izglītību kā galveno priekšnoteikumu tautības saglabāšanā un tautas brīvību kā politiskas problēmas risināšanu.

No vienas puses — savas tautības, sava latviskuma saglabāšana šodien ir latviešu "būt vai nebūt" jautājums. Latviskā izglītība kā tautas pastāvēšanas galvenais priekšnoteikums un arī kā cīņas ierocis ir ne tikai ielikts, bet iespiests mums rokās, un nekādi aizspriedumi vai draudi no ārpuses nevar iedragāt mūsu morālās un legālās tiesības aizstāvēties uz dzīvību un nāvi ar gara ieročiem.

No otras puses — bez komūnisma ideoloģijas kā Krievijas imperiālistisko centienu realizēšanas līdzekļa mums vajadzētu analizēt situāciju no daudz plašākas perspektīvas, proti, lielu un mazu tautu sadzīvošanu kaimiņos kā problēmu visā vēstures gaitā, arī kā Krievijas vēsturiskās attiecības ar visiem saviem kaimiņiem. Mūsu asās prasības un dažreiz it kā bezatbildīgā izteikšanās politisku deklarāciju veidā nepalīdz tad, kad latviešu tautas situācija kā politiska problēma šķiet bezcerīga vai neatrisināma. Tā vispirms šausmīgi maldina mūs pašus un novirza mūs no latviešu problēmu dziļākas skatīšanas un risināšanas.

*

PAR LATVIEŠU TAUTAS NĀKOTNI DOMĀJOT

I

Mani vērojumi, pārdomas un secinājumi par latviešu tautas situāciju un problēmām (man pašam liekas) ir visai radniecīgi un galvenos vilcienos saskan ar trimdā pazīstamo izpratni par Padomju Savienībā iekļautās tautas likteni un par Padomju Savienības valdītājas krievu tautas centieniem. Atšķirīgais, kas varētu būt manās pārdomās, tāpēc ir kā ierosinājums mūsu problēmu tālākai izpratnei un mūsu debatēm par rīcību nākotnē.

*

Es personīgi aizstāvu vienas un vienotas latviešu tautas ideju un konceptu. Es to nedaru tāpēc, ka man no tā būtu, vai es no tā sev un saviem pēcnācējiem nākotnē lēstu personīgus, proti, materiālus labumus. Es neaizstāvu nacionālo "buržuāziju" tāpēc, ka pie tās, vadoties no naida sējēju un šķiru cīņas kurinātāju terminoloģijas, es definīcijas pēc varētu piederēt. Manam sociālam cēlumam, kad esmu bijis prom no savas dzimtenes un tēvu zemes 35 gadus, un manai sociālajai tagadnei nav nekādas izšķirīgas nozīmes. Atšķirīgie (bet ne — skaldītāji!) un arī kopīgie faktori, kam ir izšķirēja nozīme, balstās pavisam citās plāksnēs, ne tikai sociālajā.

*

Es pazīstu un atzīstu dažādu un atšķirīgu uzskatu cilvēku grupas un to eksistenci. Es atzīstu, ka var būt (un būs bez manas atzīšanas un man atļauju neprasot!) dažādas teorijas un plāni visu sociālo problēmu un trūkumu novēršanas mēģinājumiem, sociālas vienlīdzības meklējumiem. Bet es uzskatu par latviešiem svešām un

līdz nāvei kaitīgām to cilvēku un to grupu ideoloģijas, kas pazemo un nonicina vēstures gaitā tapušo latviešu tautu kā vienu veselu vienību. Šī nacionālā, kultūrvēsturiskā un garīgā vienība, kas pārdzīvojusi dažādus apspiestības laikus un posmus, nedrīkst tapt satricināta un sašķelta, mācot vienai tautas daļai nīst otru "šķiru cīņas" vārdā, upurējot latviešu nāciju uz novecojušas "šķiru cīņas" eksperimenta altāra.

Tā dēvētās "kapitālistiskās pasaules" pēdējo simt gadu pieredze rāda, ka sociālās pretrunas un netaisnības, līdzdalību ekonomisko labumu dalīšanā strādnieku šķira jeb proletāriāts var daudz efektīvāk risināt un aizstāvēt, nevis sludinot naidu un šķiru cīņu un pakļaujoties kādas "partijas" diktātūrai kā savai "aizstāvei". Strādniekiem, kā rāda pieredze, beigās nepaliek vairs neviena cīņas līdzekļa pret šīs partijas diktātūru, kas pasludināta par "sabiedrības vadošo un virzošo spēku". Strādnieki efektīvi runā līdz valsts dzīvē, organizējoties, pavienojoties, cīnoties un aizstāvot savas intereses ar dažādām neatkarīgām, brīvām strādnieku organizācijām un arodbiedrībām, kurām ir liela politiska ietekme visas valsts mērogā, kurām ir visu interešu grupu atbalsts kā politiska līdzsvara un stabilitātes garantētājām un kurām, vēl vairāk, liela brīvība un neatkarība savu politisko svaru un spēku lietot savas šķiras interešu aizstāvēšanai pēc ikreizējiem apstākļiem un nevis pēc tā, kā diktātūra vai ideoloģijas dogmas to noteiktu un kas, kā pieredze rāda, reti vairs atbilst strādnieku tiesību un labklājības aizstāvēšanai, nodrošināšanai vai celšanai.

*

Vai visai drūmajā, lai neteiktu — bezcerīgajā situācijā, kādā redzam savu krievu sagūstīto tautu, var vēl domāt par latviešu tautas dzīvības stratēģiju? Vai latviešu tautas situāciju drīzāk nevar raksturot kā piecas minūtes pirms divpadsmitiem, kad atlicis vairs pielūgt Dievu?

Gan apzinīgi, gan zemapziņā mēs baiļojamies par savas tautas noiešanu no vēstures skatuves, iekāms īsti uz tās vēl neesam uzkāpuši.

Latviešu tautas pastāvēšanu no mūsu dienu, no astoņdesmito gadu perspektīvas it kā bezcerīgu padara tieši demografiskie procesi.

- a. Ja vien nepieaugtu un neturpinātos svešo ienācēju, galvenokārt krievu, ieplūšana Latvijā un
- b. ja vien latviešu tauta augtu un nemazinātos skatīliski gan svešumā, gan tēvu zemē,

latvieši varētu skatīties nākotnē ar kaut cik mierīgu apziņu, ka grūtumi un pārbaudījumi ir tikai svētīgs izaicinājums tautas garīgajam un bioloģiskajam spēkam. Taču situācija, diemžēl, ir komplicētāka, bet arī tad joprojām tā būtu risināma latviešiem par labu, ja vien ... ja vien visa tauta 100% ieslēgtos pārdzīvošanas cīņā, radot tādu tautas pastāvēšanas gribu, kad patiešām neviens mums neko vairs nevar nodarīt pāri.

*

Par tautas dzīvības stratēģiju domājot, varbūt sastapsimies ar dažiem pamatprincipiem, kuros nav iespējami ne kompromisi, nedz piekāpšanās un samierināšanās ar tā dēvētiem "faktiem" vai "reālo situāciju". Viens šāds aspekts ir latviešu tautas neaizskaramās, nedalāmās vēsturiskās un dabiskās tiesības uz pilnu nacionālās kultūras autonomiju. Citu tautu migrācijas pieļaušana latviešu tautas dzīves telpā, iznīcinot kultūras autonomiju kā integrālu, veselu, būtisku vienību, ir šī pamatprincipa pārkāpšana. Šeit nav iespējams nekāds kompromiss, šis jautājums nav diskutējams nekāda "pareizāka dzīves veida" vai "sociālistiska progresā" ideoloģijas vārdā.

Padomju Savienības periodikā ir liecības, atzinumi, ka latviešu tautas kultūras autonomijas iedragāšana notiek, it kā “rūpnieciskas produkcijas celšanas” vārdā, ka tā notiek kādas imperiālistiskas lielvalsts “materiālās ražošanas integrācijas procesu” rezultātā. Tāpēc piederas konstatēt, ka apspiestais latviskums Latvijā sadrupināšanas un iznīcināšanas draudu priekšā, ka šis apdraudētais latviskums, līdzīgi citu apspiesto tautu nacionālismam, ir spēks, kas tiek izaicināts sevi aizstāvēt.

Ja Eiropas austrumos un arī Āzijā kā zemdegas veidojas spēcīgas nacionālās atbrīvošanās kustības, kas (lai nedod Dievs!) var izvērsties asiņainās revolūcijās un nacionālās atbrīvošanās uzliesmojumos, tad jau šodien jāapzinās, ka tas būs vienīgi Padomju Savienības, resp. Krievijas, politikas sekas un Krievijas atbildība cilvēces un vēstures priekšā. Kultūrāls nacionālisms un nacionāls pašlepnums ir veselīgas parādības pašas par sevi, bet apspiestajās, etniski apdraudētajās, tautās nacionālisms kļūst par vienīgo spēka avotu, kas ved pie sevis atpestīšanas un atbrīvošanas no slepkavu nagiem.

*

Respektējama ir arī nākamā psiholoģiskā un vēsturiskā likumība, proti, ne mērķa sasniegšana ir galvenais, bet pūlēšanās un cīnīšanās par šo mērķi dod galvenos ieguvumus. Piemēram, cīnīšanās par nācijas kultūrālās identitātes saglabāšanu mudinās un piespiedīs visu nāciju lielākai visu garīgo spēku koncentrācijai un izmantošanai, kas labklājībā varbūt nebūtu notikusi tādā intensitātē un kas izteiksies jaunradē, nācijas kultūras paplašināšanā, padziļināšanā ar jauniem pienesumiem. No kurienes nāks šī cīnīšanās griba, šī nacionālās dzīves griba? Tā nāks no instinktīvās saglabāšanās dziņas, no pārkrievošanas dziņas, ko stiprinās, ko skaidros vēstures liecības par nacionālo pārdzīvošanu pagātnē.

*

Kur meklēt visautentiskākos padomus savas tautas dzīvības stratēģijai? Vai mūsu tautas gara mantās, tautas kultūras mantojumā? Vai savas tautas un citu tautu vēstures studijās, īpaši lielo kaimiņu — krievu un viņu valsts, Krievijas, studijās? Vai modernajās zinātnēs par sociālajiem procesiem, par tautu un valstu attiecībām un sadzīvi? Kādus meklējumu ceļus iet? Kādi faktori tos traucējuši līdz šim, kādi varētu traucēt nākotnē?

Mums būtu jāmeklē un jārod atbildes, kas un kāda ir mūsu tautas eksistences jēga un attaisnojums, kāda tās (tikai iedomāta vai arī esoša) idejiskā misija, nozīme 19. un 20. gadu simtenī? Vai mūsu tauta vēstures griežos bijusi tikai kā ringā samulsis cīnītājs, kas juku jukām spēkojies ar dažādu ideju un domāšanas veidu pārstāvjiem, īsti nezinādams, ar ko cīnīties, kam piebiedroties, ar ko spēkoties, kam pretoties, ko uzklaustīt un kam paklausīt?

Formulējot argumentus uz jautājumu, kāpēc jāsaglabā sava tautība — latvietība, var izkristalizēties tie faktori, kas iezīmē mūsu tautas vienreizīgumu, neatkārtojamību un tās eksistenci kā nepieciešamību.

Latviešu tautas dzīvības stratēģijai nepieciešama svarīgāko pastāvēšanas formulu debatēšana un uzrakstīšana, panākot ar debatēm visas sabiedrības, visas tautas informēšanu.

*

Mūs, latviešus, bieži ir mierinājusi un stiprinājusi apziņa, ka Dievs nav pametis un nepametīs nesodītu nevienu pārestību, ko viena tauta izdara citas tautas miesai un garam. Tas ir bijis universālais taisnības princips, kura klātieni mēs esam apzinājušies visā radībā, kurš palīdzējis savaldīt pārsteidzīgai vardarbībai paceltu atmaksas roku. Šis universālais taisnības princips, ko neviens varmāka nav varējis iedragāt, jo neviens nav

palicis vēsturē nesodīts par savu varmācību, ļaus mums katram kā latvietim atrast savu vietu, savu vārdu un savu darbu savā tautā. Tauta saka: palidzi pats sev, tad tev palīdzēs arī Dievs.

*

Latviešu tautas dzīvības stratēģija var sākties ar domu, ka latviešu tauta ir vērtība pati par sevi, par ko nav jādiskutē, ka latviešu tautas eksistence ir vēlama, ka šīs eksistences apdraudēšana vai draudi tautas pastāvēšanai jānovērš cilvēcības un citu universālu tiesību un likumu vārdā.

Daži uzmetumi vai ierosinājumi debatēm šeit skars:

- a. meklējumus politiskā laukā,
- b. meklējumus cilvēkos — mūsos pašos,
- c. meklējumus garīgo vērtību pasaulē.

MEKLĒJUMI POLITISKĀ LAUKĀ

No politiskā latviskuma aspekta, no latviskās ideoloģijas viedokļa mūsu tautas dzīvē vēl nav saskatāma sinteze — latviešu tautas dzīvības stratēģijas formula vai formulējums.

Sintezes meklējumus pagātnē visai ietekmējuši (bez jau pieminētajiem) vēl tādi faktori latviešu vēsturē kā brāļu draudzes filozofijas samērā lielā ietekme, izceļošana uz siltām zemēm, — uz Ameriku un uz Brazīliju, prof. Baloža aplēses par latviešu pārceļšanos uz ģeopolitiski "izdevīgāku dzīves vietu" un, droši vien, vēl citi man nezināmi fakti kā latviešu tautas politiskās nākotnes un dzīvības stratēģijas aizstājēju meklējumi.

Nav šaubu, ka sintezei savu zīmogu uzspiedīs

Latvijas ģeopolitiskā situācija, un, ka tās saturu diktēs latviešu tautas nacionālā apziņa, griba dzīvot un tautas pašsaglabāšanās dziņa jeb instinkts. Visus šos faktorus nevarēs ietvert formulās vai formulējumos, bet formulu vai formulējumu uzdevums būs šos faktorus skart, modināt, mudināt utt.

Varam jautāt, vai Latvijas brīvvalsts jau nebija šī meklētā "sinteze"? Vai pati valsts nebija latviešu tautas dzīvības stratēģija? Taču neatkarīgās valsts zaudēšana, krievu, vācu un atkal krievu okupācijas atklāja, ka valsts nav tautas dzīvības stratēģija, bet tikai iespējami izdevīgākā situācija tās realizēšanai. Brīvvalsts laikā nepaspējām, nedz varbūt pavisam nopietni mēģinājām "rakstīt" tālāk (jo tādu vajadzību varbūt neredzējām, nesajutām) tautas dzīvības stratēģiju. Veids, kā toreiz (un arī vēl tagad) argumentējam par saviem uzskatiem un aizstāvam sevi, kā atriebām personīgās pārestības un zaudējumus, kad bijām it kā notiesāti tiesāt cits citu, nedarija, saudzīgi teicot, mums godu, bet panāca dažu labu "lāča pakalpojumu" visai tautai, vēsturiskā perspektīvā raugoties.

Vēl tagad trimdā "zelta vidus ceļa", izlīdzinājuma, kopsaucēja, sintezes meklētājus mēdz dēvēt par naīviem un politiski nenobriedušiem tie, kas uzauga vai dzīvoja laikā, kad sociālās problēmas un uzskatu pretešķības risināja ar cenzūru, pletni vai pistoli, kas varbūt arī Rietumos dzirdētās "kārtības un likumības" (law and order) ieviešanai simpatizē ar tiem pašiem atribūtiem. (Kā šādā situācijā lai vērotājs nomāc baigu jautājumu, proti, kā šie paši cilvēki izturētos, ja līdzīgas politiskas situācijas un iespējas Latvijā rastos par jaunu?).

Latviešu tautai, resp. latviešiem, jāatceras, ka tautas dzīvības stratēģija netaps arī no tā dēvētām "uzvarētāju pozīcijām", tas ir, mēs nekad nevienam neesam spējuši un arī nekad nespēsīm kaut ko d i k t ē t , bet vienīgi lūgt, lūdzot argumentēt un pārliecināt, lai kaut kādu labumu izkaulētu sev. Lūgt nav ubagot. No nacionāli pašapzinīga cilvēka pozīcijām tas nav pārāk viegli un neizliekas pārāk

cēli. Bet vai tas ir tik svešs faktors mūsu tautas vēsturiskajai dzīves ziņai?

*

Taisnība un loģika liekas esam mūsu, mazo tautu, pusē. Bet mazo tautu dzīvības stratēģijai, diemžēl, jāpastāv un jābūt spējīgai darboties pasaulē, kur visa vara un spēks ir gan mūsu iespējamo sabiedroto un draugu, gan mūsu pretinieku vai naidnieku stiprajās un lielajās rokās. Mūsu līdzšinējā domāšana un argumentācija par latviešu tautas tiesībām un Latvijas brīvību, lai cik pareiza un neiedragājama no morālā un loģiskā viedokļa, liekas, visā pilnībā neielēš ne mūsu sabiedroto un draugu, ne mūsu pretinieku spēku un varu, kā arī izpratni par šo dažādo lielumu, dažādo faktoru savstarpējām attiecībām. Mūsu domāšana un argumentācija savā galējā konsekvencē noved pie prasības pēc militāra konflikta, saskatot visu problēmu atrisinājuma iespējas militārā konfrontācijā un cerot, ka tiks iznīcināta vai ierobežota mūsu pretinieku vara un spēks, ka atbrīvosies mūsu tauta no svešās virskundzības un etniskās bojāejas draudiem. Militārā konflikta faktu mēs nereti vien maskējam un savās domās un vārdos slēpjām aiz kaut kāda mistiska, mums labvēlīga "pagrieziena" pasaulē, kuram pamatā universālas taisnības principi un Dieva griba.

Vai apzināmies, ka šādā veidā mēs vienkāršojam līdz absurdam izpratni par savas tautas situāciju un par savu lomu svešumā tautas pastāvēšanas cīņā? Vai apzināmies, ka mēs, gan kā indivīdi, gan kā tauta kopā neesam tādās varas pozīcijās, lai liktu mūsu pretiniekiem vai ienaidniekiem uzklaut mūsu prasības un argumentus? Vai nemaldina domas, ka mums būtu draugi vai sabiedrotie, kas, varas un spēka ziņā būdami līdzīgi mūsu pretiniekiem vai ienaidniekiem, kā mūsu partneri liktu tiem reaģēt uz mūsu prasībām vai argumentiem?

Mūsu tautas dzīvības stratēģija prasa, lai mēs,

godinādami 1918. gada 18. novembrī radīto Latvijas valsti un brīvības cīņas, tomēr nedzīvotu skarbahā mūsu dienu lielvaru pasaulē, apsegušies ar plānajiem politisko iedomu mēteļiem, ka loģika un taisnība ir mūsu pusē. Militāri brīnumi pasaulē notiek ļoti reti. Un vēl retāk tie atkārtojas.

*

Tautas dzīvības stratēģiju formulējot, nekad nedrīkstētu tautas pastāvēšanas un eksistences jautājumu padarīt atkarīgu vienīgi no politiski neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanas, jo šis ideāls, kā māca mūsu un citu tautu vēsture, nav pārāk stabils, un nav substitūts tautas dzīvības stratēģijai, kas ir mērķtiecīgas un konsekventas tautas bioloģiskās, kultūrālās, etniskās eksistences politikas iezīmēšana un īstenošana. Politiskas neatkarības atgūšana tikai ar mūsu pašu spēkiem ir visai nedroša iespēja, bet pats "politiskās neatkarības" mērķis mūsu dienu pasaulē ir visai labils lielums. Tas, protams, nenozīmē, ka mēs neizprastu un neuzlūkotu politiski neatkarīgu valsti par ideālo noteikumu tautas pilnvērtīgai dzīvei.

Ārējā nebrīvībā saglabāt iekšējo brīvību, būt garīgi stiprākiem un pārākiem par saviem apspiedējiem un vajātājiem, kam pieder ārējā vara, nav miera slēgšana ar dzīvi pakļautībā. Tā ir nemitīga cīņa ar gara ieročiem. Mazu tautu pastāvēšanas cīņa neizšķiras tā dēvētajā ārējā frontē, bet gan iekšējā frontē. Latvieši pastāv vēl šodien ne tāpēc, ka mūs glābušas uzvaras ārējās frontēs pret saviem pretiniekiem vai ienaidniekiem, bet tāpēc, ka stipra, neiedragāta bijusi mūsu iekšējā fronte, ka mēs esam bijuši latvieši latvietības pēc, ka esam jutuši, domājuši un dzīvojuši latviski. Ja sabrūk šī iekšējā fronte, tauta aiziet bojā pašnāvībā. Nav gandrīz cita veida, kā tautas var nomākt un iznīcināt.

Pār visu vairāk, par savas tautas dzīvības stratēģiju

debatējot, mums jābūt praktiķiem un jāuzmanās, lai nekas (piemēram, nedroši vai abstrakti nākotnes mērķi) nevājinātu, neiedragātu, nesamulsinātu tautas garīgos (psīchiskos) spēkus tās eksistences cīņā.

*

Savas nākotnes lēšanā un latviešu tautas situācijas tālākās attīstīšanas debatēs latviešu sabiedrība ir it kā pseudo-akadēmiski piesardzīga, aprobežojoties ar dažādu draudu piesaukšanu tautas pastāvēšanai un ar krasām politiskām prasībām šo draudu novēršanai.

Vai debates par nākotnes iespējām un attīstības virzieniem atbaida tāpēc, ka tās varētu ietekmēt un mainīt mūsu krasās politiskās prasības un mūsu tā dēvēto bezkompromisa nostāju, kuras pašas par sevi, jo augstākas un konsekvētākas, jo vairāk izceļ un paaugstina pašus prasītājus? Vai nu mums varbūt bailes no debatētājas (plēšas paši savā starpā!) sabiedrības statusa, kad varētu arī likties, ka mēs nezinām, ko gribam? Jeb vai šāda veida intelektuālas nodarbības mums pārāk svešas, vai arī to vieta un loma demokrātiskā sadzīvē vēl nav lāga izprasta un ieskatīta?

Viens no "iestādījumiem", kas, manuprāt, mūsu sabiedrībā spējis racionāli un arī latviešiem neparastās perspektīvās pieskarties trimdas un latviešu tautas situācijas analīzei un nākotnes prognožu iezīmēšanai, ir mēnešraksts "Ziemeļkalifornijas Apskats". Turpretī daudz citu mūsu publikāciju aprobežojas ar vienkāršu brīvības un neatkarības prasīšanu latviešiem. Apbrīnodams mēnešraksta veidotāju sniegumu no vienas puses un mēģinādams saprast labu cilvēku labi domāto politisko prasību sistematisku atkārtošanu no otras puses, es tomēr manu, ka pirmā veida nostāja ir tikai palīdzējusi it kā nocietināties otru prasībām, prasīšanas neatlaidībai un skaļumam, lai varbūt tādējādi atspēkotu analizēm, vērtējumiem, prognozēm piedomājamās šaubīšanās un nedrošības momentus. Ar savām atkārtotām, uzsvērtām

prasībām deklarētāji, liekas, centušies stiprināt sevi, novērst briesmas un ļaunumu, līdzīgi kā mūsu tālie senči bija mēģinājuši darīt mistiskajos rituālos ar buramiem vārdiem. Bet pasaulē dzīvodami un savus mūžus jau pusē vai vēl vairāk svešumā nodzīvojuši, mēs taču varētu būt ieskatījuši, ka tautu un cilvēku sadzīve nav tik vienkārši risināma, kā mēs katrs gribētu, nedz tā veidojas un attīstās lēcieniem, kā, pēc mūsu politisko prasību satura un veida vadoties, saprotam mēs — brīvības un neatkarības karotāji.

Tāpēc, apliecinot, ka esam sapratuši trimdas un savas tautas situāciju un nākotnes iespējas, mums jāpierāda, ka brīvība un neatkarība ir ne tikai jāprasa (darbs, ko var darīt katrs skolas bērns!), bet ka brīvības un neatkarības virzienā ir jāiet soli pa solītim, brīvības un neatkarības virzienā ir jādzīvo 24 stundas dienā, ir jāstrādā un jāuzpurējas, nepārtraukti vērojot “debesis, kāds rītdien būs laiks” un nemaz varbūt neraizējoties par to, kāda piegriezuma un kādā krāsā mums katram savs darba dzīves mundieris.

*

Kas mums, trimdā, nacionālpolitiskajās debatēs vajadzīgs visvairāk? Vai tie nav redzīgi, inteligenti, izglītoti v a dīt ā j i — k o o r d i n ā t o r i, kas daudzās labās idejas un daudzos dažādo darbu darītājus saskaņotu un apvienotu Latvijas un latviešu tautas interešu labā? Mums, liekas, nav vajadzīgi vadītāji, sludinātāji, kurus kā idejiskus apaugļotājus vadātu no pagasta uz pagastu. Mums ir vajadzīgi vadītāji, koordinātori, vajadzīgs forums, kurā saplūstu idejas, darba iespējas un kurā arī varētu atrast to cilvēku vārdus, kas dara darbus, vada atsevišķus pasākumus, kurus trimda varētu aicināt “vienā pulciņā” vai kuriem varētu piedāvāties palīgos. Jo, ko, piemēram, zina trimdinieki visās tālās pasaules malās par visām idejām un aktivitāšu ierosmēm, ko sniedz “Ziemeļkalifornijas Apskats”, kura ideoloģisko rakstu

limenis dažkārt pārspēja visu, kas mums trimdā tapis? Ko, piemēram, mēs zinām cits par cita centieniem, pasākumiem, veikumiem, sapņiem, pārstāvot savu tautu, esot tās "diplomātiem" savā tīri personīgā kapacitātē?

*

Domājot par latviešu tautas dzīvības stratēģiju, atcerēsimies, ko māca vēsture. Vai tautas tiesības uz savu zemi tiek iegūtas un noteiktas tikai ar dūri un zobenu? Nē, tāds ir laupītāju nepastāvīgais mantojums. Tautas tiesības uz savu zemi iegūst un pamato, savu zemi kopjot un savu gara kultūru šai zemē veidojot grūtā paaudžu paaudzēs ilgā gaitā.

Cita zīmīga visas cilvēces attīstības vēstures norāde mums ir tā: — ja latvieši nesaglabās savu nacionālo apziņu un necīnīsies par savu nacionālo atbrīvošanos, par savām civilām, politiskām un nacionālām tiesībām, neviens cits to nedarīs mūsu vietā un mēs kā tauta būsīm nolemti nenovēršamai nacionālai iznīkšanai un izmiršanai.

Šiem atzinumiem vēsturē samērā viegli atrast piemērus, tos viegli pārrakstīt uz papīra. Arī tautas dzīvības stratēģiju formulēt, pārdzīvošanas un pastāvēšanas cīņas taktiku izstrādāt ir mūsu spēkos. Atklāts paliks jautājums, vai mūsu spēkos ir apvienoties kā vienas tautas un vienas latviskās pārdzīvošanas ideoloģijas piederīgiem?

MEKLĒJUMI CILVĒKOS — MŪSOS PAŠOS

Mēs, Latvijā dzimušās paaudzes, uzaugām laikā, kad pasaule ap mums jau bija kultūrāli, ģeografiski, politiski iedalīta tautās. Mēs uzaugām savā tautā un tās kultūrā. Tauta un tās kultūra bija mūsu mājas, patvērums, mūsu

augstākā vērtība virs zemes. Mēs mācījāties un bijām psiholoģiski spējīgi, kondicionēti par savu tautu upurēt dārgāko, kas katram ir — savu dzīvību. Tādi valstu veidojumi, kas mēģināja atsevišķas tautības, nacionālās minoritātes likvidēt, iznīcinot tās fiziski "tautu cietumos" vai asimilējot garīgi "tautu kausējamajos katlos", mums likās nedabiskas parādības, necilvēcīga, noziedzīga rīcība, ko vada un virza kādas tautas vai kultūras savtīgas imperiālistiskas intereses. Šāda nacionālisma izpratne vai pārdzīvojums nebija šovīnistisks pagātnes palieku vai aprobežotības izpaudums, tās bija pašaizsargāšanās instinkta radītas sajūtas.

No otras puses, vai mēs, Latvijas paaudzes, nekad nejutāmies kā sava cēluma, kā savas tautas gūstekņi? Ja ne, kā to varētu izskaidrot? **P i e d e r i b a** pie tautas nāk ar iedzimtības faktoriem un ar valodas un kultūras līdzdoto bagāžu, bet sevis individuālā apliecināšana līdz ar to nav ierobežota; gluži otrādi, duālismā starp iedzimtiem plus tautas kultūrā mantotiem faktoriem un individuālo personību izkristalizējas jaunas atziņas dažādās formās, un šis rezultāts kļūst par pienesumu tautas gara pasaulei. (Vērīgs lasītājs protams būs pamanījis, ka arī šai aspektā pārdomas vispirms un galvenām kārtām pretendē uz šo rindīņu rakstītāja tri personīgo pieredzi, meklējumiem un atziņu atspoguļošanu, lai salīdzinātu tos ar citu pieredzi. Nav noliedzams, ka rakstītājs vispirms cenšas izcelt šī duālisma pozitīvos aspektus, tā uzsvērdams uzticību tautai kā tikumiski pareizāko rīcību.)

*

Vērojot latviešus svešumā, vērojot trimdas intelektuālo līmeni, kādā dažreiz tiek nostatītas, pārrunātas, risinātas mūsu tautas problēmas, vērojot inteliģences faktorus, kas atspoguļojas vai kuru pietrūkst, neiecietību pret citu uzskatiem, bieži vien milzīgu pārliecību par savu taisnību, par savu viszinību, bieži vien lielu paškritikas trūkumu, grūti iedomāties atbildes

uz jautājumu, vai svešumā iespējams sekmīgi un kaut cik respektējamā līmenī debatēt par savas tautas pastāvēšanu un nākotni, par tautas dzīvības stratēģiju. Liekas, ka mūsu ļaudīm viss sen jau skaidrs, ka viss būtu labākā kārtībā, ja vien citas tautas (resp. mūsu iedomātie draugi un protektori) zinātu ko darīt un prastu latviešus uzklaustīt, ja pasaule neizdarītos tā, kā tā, diemžēl, izdarās. Vērojot trimdu, dažkārt liekas pilnīgi neiespējami atrast atbildi uz jautājumu, kas varētu mūsu nāciju vienot un saturēt kopā. Brižiem izmisīgā skaudrumā vientuļam vērotājam no malas liekas, ka atlikušais trimdas cementētājs spēks vairs ir tikai katrā individā dziļi iesēdusies vēlēšanās pārdzīvot citus un ar savu pārdzīvošanu pierādīt savu taisnību.

*

Mēs gribam būt (kā kādā dzejoli kādreiz nacionālās atbrīvošanās jeb antitezes periodā, sintezi meklējot, bija rakstīts) k u n g i s a v ā d z i m t a j ā z e m ē . Mēs (gandrīz) bijām, kā svinīgās lielsanāksmēs kādreiz Latvijā mēdza dziedāt šī paša dzejoļa pārveidoto variantu, kungi savā dzimtajā zemē. Un mēs kādreiz būsīm kungi savā dzimtajā zemē, kungi — tas ir, politiski un garīgi brīvi cilvēki: no mazvērtības kompleksiem, no pārprastas varas kāres, pašlabuma un vieglas iedzīvošanās kāres atbrīvoti cilvēki, tas ir — kungi arī pār sevi un savām vajībām. Man nekad par to nav bijis šaubu, lai cik tāls ceļš vēl ejams! Mēs būsīm kungi savā dzimtajā zemē tad, kad mums būs kauns par to, ko sava slinkuma vai kūtruma dēļ neesam vēl iemācījušies, par to, ka esam pārstājuši sevi veidot garīgi. Mēs būsīm kungi savā dzimtajā zemē tad, kad mēs pratīsim valdīt paši pār sevi! Kad mēs būsīm kungi paši pār sevi, kad mēs pratīsim valdīt pār sevi, tad mēs būsīm kungi arī savā dzimtajā zemē un paši pratīsim pārvaldīt savu zemi.

Latviešu tautas dzīvības stratēģija principā prasa, un

to formulēt iespējams tikai tad, ja aug un veidojas latviešu cilvēciskās kvalitātes, kas, cita vidū, nodrošinās vēlēšanos piederēt pie šīs cilvēku kopības un saglabāt savu tautību, saglabāt latviskumu.

*

Latviešu intelektuālā attīstība un jaunas izglītotas latviešu paaudzes slēpj sevī spēju pārvarēt to nevienprātību un naidu, kas sašķēlušī daudzas latviešu paaudzes mūsu modernajā vēsturē, tādējādi nodrošinot:

- a. sabiedrību, kas ir atklāta, vaļširdīga, skardama savā kritikā publiskas personas un iestādījumus, bet ir uzticīga tautai, vēsturiskajam latviskumam un kopējiem mērķiem;
- b. sabiedrību, kurā atšķirīgu uzskatu pārstāvji netiek iedzīti galēju uzskatu aizstāvētāju pozīcijās;
- c. sabiedrību, kurā atšķirīgi uzskati spēkojas principā un bez aizspriedumiem;
- d. sabiedrību, kuras pastāvēšanu par katru cenu atbalsta ikviens latvietis, apzinoties, ka tā ir vienīgā un pēdējā tautas dzīvības nodrošināšanas iespēja.

Šāda sabiedrības forma un sociāla sadzīve var izklausīties diezgan utopiska, bet arī mūsu tautas pārdzīvošana var likties utopiska. Tikai cenšoties sasniegt pirmo, iespējams padarīt par iespējamu otru. Mācīsimies no apkārtnes svešumā! Piemēram, politiskie oponenti mūsu apkārtnē reizēm apkarojas ļoti asi, bet tie parāda arī vienotību, ja skartas jau visas tautas nacionālās intereses.

*

Sauciens, aicinājums pēc savu nacionālo raksturību — latviskuma izkopšanas, padziļināšanas, pēc savu

tautisko pamatu apzināšanās ir atskanējis un atskan no daudz mutēm. Tas atskan pasaulē dzīvojošos latviešos, tas atskan mūsu dzimtenē, mūsu tēvu zemē. Visu izšķirs tas, par cik šos saucienus sadzirdēs, par cik tiem radīsies sekotāji, par cik pēc tiem dzīvos paši saucēji, kādus apmērus pieņems atbalss, par cik, visiem kopā strādājot, tiks tālāk veidoti, izkopti, nostiprināti mūsu nacionālie pamati.

Sauciens pēc tautas garīgo bagātību sargāšanas, ietīšanas un iztulkošanas nav domāts tikai kā "rakstu mācītāju" tiesība vai privilēģija, kas tiem sagādātu arī laicīgu labumu. Šis sauciens ietver daļu no pieaugušo latviskās izglītības. Tautas garīgās bagātības ir pieejamas visiem. Un tas ir mūsu lielākais un svarīgākais uzdevums, lai tās patiešām būtu praktiski pieejamas visiem. Tāpēc latviešu tautas dzīvības stratēģijā viens no svarīgākajiem punktiem ir "Latviskās Izglītības Pastāvīgās Komitejas" eksistence un darbs. Tikai pēc zināšanām un izglītības kāra un latviska tauta pārdzīvos lielos pārbaudījumu laikus jeb sava brieduma eksāmenu un turpinās pastāvēt kā nacionāla vienība.

Aristokratiskās hierarchijas, zīmju gudro tulku, garīgās elites uzdevums ir ne tikai mācīt tautu, bet panākt un noturēt tādu kultūras līmeni, lai visas garīgās aktivitātes sagādātu tautai lielu garīgu baudījumu, apmierinot visu intelektuālās prasības, tautai esot spējīgai saprast, līdzī darboties, līdzī radīt. Kultūras līmenis "Šalc zaļais mežs" un "Zilais lakatiņš" dziesmiņu pakāpē pieder latviešu tālai, tālai pagātnei!

Saucēji, Tālavas taurētāji, zīmju gudrie tulki nav tikai priesteri, bet arī tautas izglītotāji un skolotāji, lai katrs atsevišķs latvietis taptu par savas tautas kultūras garīgu cietoksni ar pozitīvu, latvisku pasaules uzskatu, stipru tautības apziņu svešumā un svešinieku jūrā. Kas baidās tapt par latviskuma cietokšņa gūstekni vai baidās, iekapsulējot sevi latviskumā kā sprostā, "ierobežot uz aprobežot" savu garu, lai atceras, ka visās kultūras duālisms starp "cietumu" un "cietumnieka individuālītā-

ti" ir bijis kvantitatīvi un kvalitatīvi tieši proporcionāls cietokšņa stiprumam un individuālītātes lielumam. Lielas radītājas dzīves rit pēc pavisam citiem likumiem nekā sekla veģetēšana. Uzlūkošana par "cietumu" nav tikai latviskās kultūras, tā ir visu kultūru raksturība.

Latviskums kā tautas un individa garīgs cietokšnis netop vienā gadā, bet gadu desmitos un gadu simtos. Šī cietokšņa veidošanu nekad nevar pabeigt, jo tā pamatos ir pārvērtēšanas un uzlabošanas principi.

*

Vai latviešu tautai ir nākotne?

Personīgi esmu optimistiski noskaņots tāpēc, ka dzīvoju ar nesatricināmu ticību latviešu tautas nākotnei; ja šīs ticības nebūtu, manai latviskajai eksistencei zustu jēga. Man ir diezgan stipra pārliecība, ka latviešu tauta var pastāvēt, ja tai ir vēlēšanās, griba un brieduma gudrība kā pārdzīvot sastaptos grūtumus un izaicinājumus. Es esmu šīs pastāvēšanas gribas viens liecinieks.

Es neesmu pesimists, ne skeptiķis, ja domāju, ka būtu liels noziegums tomēr ignorēt visai pesimistiska iznākuma iespējas, piemēram, latviešu tautas nacionālās identitātes pazaudēšanu "padomju tautā". Es domāju, ka šīs pesimistiskā iznākuma iespējas būtu jāizvērtē pirms mūsu "nesatricināmās ticības" un "racionālās pārliecības" par tautas pastāvēšanu.

Tautas nākotnes labad mums būtu plaši jāizvērtē sava jaunāko laiku vēsture un jāskaidro tik svarīgais, kas mēs esam? Vai bieži sastopamā pasaules lāpītāju un pasaules labotāju vai citu kungu kara kalpu loma nav mūsu pārprastā sūtība, misija? Jeb vai savu sūtību neizprast un pārprast mūsu liktenis un lāsts? Un vai vispār mums, latviešiem, ir kāda sūtība, misija un vai tāda vispār tautām ir? Jeb vai ir kaut kāda latviska taisnības sajūta, kas mūsos tik stipra un dominanta, ka

neļauj domāt ar galvu un lēnām, bet liek rīkoties no sirds tā, ka mēs vienmēr, izrādās, esam pārsteigušies un galu galā zaudējuši gan taktiski, gan stratēģiski līdz galam neizdomātas rīcības dēļ?

Latviešu pastāvēšanas galvenie draudi varbūt būtu meklējami arī psihiskajos faktoros:

- a. latviešu lielajā centībā, vienalga kādā situācijā, būt pirmajiem, būt labākajiem, būt priekšgalā, ko visu var ļoti atšķirīgi izvērtēt; tā var būt ir lišana, "bāšanās visiem un visādiem acīs" vietā un nevietā, it kā latviešu tautas dzīves gudrība un dzīves ziņa moderniem latviešiem nebūtu atstājusi nekādus mājienu vai pamācības, kā maza tautiņa var pārdzīvot un pastāvēt tādā teritorijā, kurā krustojas liela daļa Eiropas kontinenta politisko un militāro lielceļu, nebūtu atstājusi nekādu izpratni par to, kas ir ar sekundāru, kas ar primāru nozīmi, ko aizstāvēt visiem spēkiem un visiem līdzekļiem;
- b. latviešu samērā niecīgajā vai sekļajā vai neattīstītajā tautības apziņā, kuras koeficientus vislabāk varbūt iezīmē skaļie vārdi un dūru daudzšana gan uz krūtīm, gan uz galda, un izturības un izpratnes trūkums ikdienā, tautību saudzējot un audzējot.

*

Domādams par savas tautas problēmām, par tautību kā par nepārraujamu ķēdi, kas savieno tautas pagātņi ar tagadni un tagadni ar nākotni, juzdamies kā šīs ķēdes loceklis, domādams par tik personīgu lietu kā savas dvēseles glābšanu, esmu visu laiku mēģinājis iepazīties ar citu tautu atziņām tautības, nacionālitates, nacionālisma jautājumos. Esmu bijis it kā iekāpis svešos vilcienos, un man gar logu zibējušas svešas ainavas un notikumi. Taču ar gara acīm esmu visu laiku skatījies uz savu dzīvi un uz

savas tautas kultūras un vēstures problēmām (par cik man bijis iespējams ar tām iepazīties). Kaut arī šo svešo ceļojumu ainas varbūt bijušas nepilnīgas (laika un līdzekļu trūkuma dēļ), es šajos ceļojumos piedzīvoju lielu labsajūtu un jutu, pārdzīvoju lielu gandarījumu, jo spēju saprast daudz ko no savas dzīves un savas tautas problēmām asāk vai daudz citādāk nekā līdz tam, uzdrošinādamies pat skatīties nākotnes iespējās un nākotnes ceļos. No daudz un dažādām domām, kas sakrājušās (un kas varbūt liekas svarīgas man un arī ir varbūt svarīgas tikai man personīgi), ir kāds vērojums pasaulē, ko, par tautas nākotni domājot, gribas uzrakstīt šo pārdomu ietvaros, proti, *garīgās saites, garīgā radniecība ģimenes un tautu pastāvbai un stiprumam ir svarīgākas par asinsradniecību. Ģimenes un tautas viegli izirst, kur nav garīgas radniecības.*

*

Garīgām nodarbībām (gara kultūras baudīšanai, arī jaunradei) jātop par nešķīramu latviešu nacionālās dzīves daļu, jo mēs visi šodien apzināmies, ka tikai gara kultūras sfairā paslēptas tās raksturības, kas katrai tautībai piešķir tās īpatnības neatkārtojamus faktorus, bez kuriem nebūtu iespējams identificēt tautas, kuri vienīgi bagātina cilvēces gara kultūru ar dažādību kā ar vienu no galvenām raksturībām un līdz ar to atkārtoti uzsver atsevišķu nacionālitāšu (tautību) eksistences dabīgās tiesības, ko noliegt, vienalga, kādas sabiedriskas vai ekonomiskas ideoloģijas vārdā, būtu pret dabiski un noziedīgi.

Igaņu dzejnieks Andress Ehins uzrakstījis dzejoli "Sejas panti", kas Jura Veitnera latviskā atdzejojumā publicēts 1979. gadā 14. septembrī ("Padomju Jaunatne"):

“Lai jau paliek, kā tas ir:
sava seja dārga ir.
Svešam svešā seja ir:
ļauj, lai paliek, kāda ir!
Tā, kas kūko, dzeguzīte ir.
Tas ir vilks, kas pelēks ir.
Lai jau paliek, kā tas ir:
sava seja dārga ir.”

Mūsu dienu latviešu tautas intelekts nebūt vēl nav sasniedzis to spēku un ražīgumu, kura pazīmes glabā no latviešu senčiem, senām baltu un libju ciltīm, no tālās pagātnes pārmantotās tautas gara mantas (folklorā), šīs neapšaubāmās liecinieces par iedzimtu spēju potenciālu, kuru izpausme agrākos laikos palikusi mūsu dienām vēl neaizsniegta, tiek apbrīnota šodien un kalpo mūsu laiku paaudzēm kā sauciens, aicinājums un izaicinājums.

Attīstot un asinot savus gara spēkus, tautai, kas palikusi bez laicīgās varas spēka un izpaušas — savas armijas, savas valdības, sava parlamenta, resp. savas likumdevējas varas, jāparāda un jāpierāda, ka etniskas, nacionālas grupas var dzīvot un pārdzīvot un pastāvēt ar g a r a s p ē k u , kas sakausē visas atsevišķas daļas — gan cilvēkus, gan viņu sasniegumus — vienā veselā organismā: tautā, nācijā. Tautas nacionālā dzīve izpaužas, kulminējas, manifestējas galvenokārt intelektuālā laukā, kad ne valsts politikā, aizsardzībā, ne armijā tautai vairs nav nekādas varas, sevis izpaušanas un apliecināšanas iespējas. Gara disciplīnas palikušas vienīgās, kur tauta vēl var, meklējot salīdzinājumu sporta pasaulē, startēt pati savos tērpos ar savu vārdu uz tiem.

*

MEKLEJUMI GARĪGO VĒRTĪBU PASAULĒ

“Ziemeļkalifornijas Apskata” 1980. gada maija burtņicas ievadrakstā teikts: “Šodien kā okupētajā dzimtenē, tā svešumā ir cilvēki, kas ieskata, ka domu un izjūtu attīstība, kas ir vērsta uz mūsu nacionālo pašvērtību, ir priekšnoteikums mūsu tautas dziļākās kultūrālās un etniskās apziņas tālākai pastāvēšanai. Bez šī pamata jau tuvākos gadu desmitos mēs kā tauta būsīm internacionālizējušies un pazaudējuši savu seju, kaut arī latviski vēl runāsim.”

“Šie cilvēki norāda, ka mūsu tautas ļoti bagātajā un vēl dzīvajā garīgo vērtību pasaulē ir atrodams viss, kas modernam cilvēkam ir nepieciešams, lai viņš paliktu g a r ī g i v e s e l s u n v i e n g a b a l a i n s savas tautas loceklis un latviskās dzīves ziņas turpinātājs. Ir zīmīgi, ka mūsu jaunatne kā okupētajā Latvijā, tā svešumā izrāda lielu interesi par latviskās kultūras pagātņi, par to, kā mūsu senči dzīvoja savu dzīvi ikdienā un godos.”

*

Mūsu tautas nacionālā atmoda bez folkloris-tisko elementu dokumentēšanas būtu palikusi nepilnīga — varbūt īsa nacionālās apziņas uzliesmošana. Taču tā, paldies Dievam, nenotika. Tautas gara mantu vākšana, neiedziļinoties tautas atmodas laikmeta darbinieku motivācijā to darīt, sākās un sekmīgi turpinās līdz pat mūsu dienām. Visas folkloris-tiskās raksturības, īpatnības un sasniegumi tapa par pamatu, par mūrīnācijās celtnei. Mūsu kultūras vēsture papildnam kompensēja un kompensē mūsu politiskās vēstures trūkumu.

Latviešu tautas dziesmas, piemēram, liecina par tautas domāšanas dzejisko, lirisko ievirzi; par ļoti kāpinātām daiļuma izjūtas un izteikšanas spējām; šis dziļā, rāmā

daiļuma caurstrāvotais pasaules skatījums — gan izteicot filozofiskas atziņas, gan runājot par ļoti lietišķām ikdienas dzīves lietām un notikumiem (un zinot tautas sūro materiālo un politisko eksistenci) liek atkārtoti jautāt pēc šī milzīgā uzsvāra uz aistētismu un tā cēloņiem.

Nav latvieša, kas, kaut nedaudz jau iepazīties ar savas tautas gara mantojumu, nenoliektu galvu un neliektu ceļus apbrīnā un goddevībā. Jo vairāk mēs iepazīstamies ar savas tautas kultūru, jo vairāk mēs par šī mantojuma vienreizīgumu un neatkārtojamību pārlicināmies (kas savukārt nepārprotami apstiprina, ka mūsu tautas misija, kā jau agrāk minēts, ir tās eksistence!), jo vairāk mums ir ko teikt par šo kultūras mantojumu, jo daudzveidīgāki un līdz ar to bagātāki kļūst arī paši vērojumi.

Ko mūsu tautas dzīvības stratēģijai var dot tautas gara mantas, kultūras mantojums? Nereti vien mēs nosaucam latviešu tautas vēstures 700 gadus kopš pirmo vācu, vēlāko kungu, ierašanās Latvijā par tādu izturības apliecinājumu, kas pats par sevi var it kā burvju formula apbalvot mūs ar pārlicīgām spējām, nemaz nemudinot mūs pētīt un uzzināt, kā tauta pārvarēja garu, grūtu, traģisku vēstures posmu, kādi spēki to stiprināja un uzturēja, tā atstājot mūs pilnīgi nesagatavotus un garīgi neapbruņotus mūsu dienu pārbaudījumiem un izaicinājumiem.

Latviešu tautas vēstures un kultūras mantojuma plašas un pamatīgas studijas un lielo kaimiņu, krievu, tautas vēstures studijas un izpratne ir latviešu tautas dzīvības interesēs, jo tikai pazīstot un izprotot sevi un savu lielo kaimiņu, krievu tautu, mēs varam formulēt savu dzīvības stratēģiju, lai mēģinātu sadzīvot kaimiņos pat tādās situācijās, kas dažkārt draudētu pārvērsties asās konfrontācijās vai asos konfliktos.

“Kā gan nākas,” ir jautājis Fricis Brīvzemnieks (1846. — 1907.), “ka garā, tumšā verdzība, kurā paaudzū paaudzēs dzima, vārģa un mira, tautas bērņus n e n o -

gurdināja miesīgi un īpaši garīgi? Kas tos spirdzināja zem vispārīga sloga, kas tos uzturēja par prātīgiem, sajūtīgiem Dieva radījumiem, par cilvēkiem, kad naidīga vara tos spiestin spieda lopībā?”

“Sauciet šos spēkus vārdā,” turpina Fricis Brīvzemnieks, “un mēs priekš tiem cilvēci paklanīsimies kā priekš savas cilts un tautas labdariem un glābējiem. — Šie spēki ir — tās pašas (tautas gara) mantas, kuras mēs aklā nesaprašānā vēl dažkārt neievērojam un par kurām mēs kaunamies.” (Citāts 1908. — 1910. gada Viļa Plūdoņa “Latvju literatūras vēsturē”.)

Tai pašā “Latvju literatūras vēsturē” tai pašā sakarā tās sastādītājs dzejnieks Vilis Plūdons (1874. — 1940.) saka, ka tautas dzeja ir “mūsu senču kapa pieminekļi, tā ir viņu testaments, kuru tie atstājuši mums, saviem pēcnācējiem, tā ir mūsu tautas vēsture, mūsu bībele.”

Par tautas gara mantām rakstā “Visu mūžu dziesmas krāju”, kas informē par Latvijas Zinātņu Akadēmijas Valodas un Literatūras institūta folkloras sektoru, vairākus gadu desmitus pēc Viļa Plūdoņa izsakās Snarska (“Padomju Jaunatne”, 1968. gada 250. numurā): “Garajā bezrakstu periodā mutvārdu daiļrade spēja cilvēkam saglabāt optimismu, palīdzēja dzīvot. Tautas garīgā spēka apliecinātāja folkloras ir arī tagad. Tā ir bezgala daudzveidīga saturā, filozofiskajā attieksmē pret dažādajām dzīves parādībām un nebūt nav naīva, kā var likties, tuvojoties tai ar aukstu sirdi.”

“Mācot un mācoties folkloru (skolā — A.R.), arī tikai lasot to, svarīgi ir saskatīt un izprast seno cilvēku gudrību un paskatīties, varbūt kaut ko no tās varam aizgūt šodien.”

Varbūt Snarskai padevies īss, bet raksturīgs konstatējums, latviešu tautas dzīvības stratēģiju meklējot, proti, ka “garajā bezrakstu periodā mutvārdu daiļrade spēja cilvēkam saglabāt optimismu, palīdzēja dzīvot”. Ja ievērojam visas kontrolētās un cenzētās preses raksturības Latvijā un, kaut arī pārspīlējami, pielīdzinām šo situāciju sava veida “bezrakstu periodam” tautas

dzīvē, tad rodam atziņu, ka ne tikai gara mantu saturs, bet arī to vēsturiskais tapšanas un pastāvēšanas veids norāda, kā šodien "mutvārdu daiļrade" (gan kā latviskās izglītības sastāvdaļa, gan kā tās rezultāts) varētu būt tā, kas spēj "cilvēkam saglabāt optimismu", palīdz dzīvot. Vai šeit nebūtu piemērota vieta un laiks uzrakstīt ierosinājumu tezei par tautas mutvārdu daiļradi mūsu dienās kā latviskās dzīves ziņas aģentu modernajā bezrakstu periodā?

Mūsu tautas gara mantas, mūsu tautas vēsture, mūsu bībele (Vilis Plūdons), mūsu svētie raksti (svēti tāpēc, ka dārgi un neaizstājami!), atšķirībā no sacerējumiem, ko dažādās tautās senatnē radījuši atsevišķi autori, latviešiem ir visas tautas daudzu paaudžu laikā kopīgi piedzīvotā, pieredzētā, pārdzīvotā, pārdomātā un atzītā krājums, saglabāts vārdiem un tikai vēlāk daļa no visa saglābta rakstveidā.

Žīdu Toru, Mozus bauslību un viņu svētos rakstus pēc ortodokso žīdu pārliecības tautai devis Dievs. Tie pauž Dieva gribu, un tāpēc tiem jāseko visās detaļās. Latviešu tautas dziesmas un gara mantas, mūsu svētos rakstus, tautai devušas visas agrākās paaudzes (pieminekļi, testaments, vēsture, autobiografija). Šie svētie raksti pauž mūsu tautas gribu. Vai tāpēc tiem nebūtu jābūt galvenajam un augstākajam gudrību krājumam, kur mums meklēt un rast atbildes uz visiem savas tautas un katram savas personīgās latviskās dzīves jautājumiem?

Savas modernās vēstures Isajā posmā (ap 100 gados) latvieši nav paspējuši īsti aptvert šīs "vārdos uzrakstītās simfonijas" apmērus. Mēs vēl joprojām paļaujamies uz tiem retajiem, kas mēģinājuši aptvert tautas dziesmu, tautas gara mantu vērtību, un sekojam dažkārt to ieteikumiem, akli atkārtodami slavinājumus, ticēdami, nešaubīdamies par savu ticību, bet nebūdami apbalvoti ar paša atklāšanas ceļā mantotās pārliecības dimanta kvalitātēm. Vēl mazāk latvieši paspējuši izdomāt, k o

iesākt ar šīm vērtībām, kā tās apgūt. Varbūt padoms slēpjas tā dēvētajā "izvairīgajā atbildē", proti — ir jātic latviešu tautas latviskajai dzīves ziņai kā lielu vērtību un skaistuma krātuvei, kurai var tuvoties tikai soli pa solim kopā ar visiem latviešu gara kultūras patiesiem pētītājiem un saules koka meklētājiem.

Latviešu tautas gara mantās, mūsu svētajos rakstos ir jau sameklētas dzīves ziņas atsevišķa cilvēka, ģimenes vai cilts apmērā. Bet kā atrast tajās norādījumus visas latviešu tautas dzīvības ziņai mūsu dienu komplicētajā pasaulē? Un ja šāda ziņa, stratēģija, vadlīnijas taptu, kā panākt, lai visi tās ievērotu, tām sekotu visās detaļās un nevis savtīgu labumu vai personīgu pārestību atriebšanas dēļ katrs "spēlētu dzīvi" pēc saviem noteikumiem, pēc džungļu likumiem vai citu samācītām gudrībām? Vai mēs arī varētu samierināties ar šķitumu, ka tautas gara mantās nav nekādas lielas ierosmes latviešu tautas dzīvības stratēģijai mūsu dienu pasaulē, ar šķitumu, kas šur tur izpaudies vārdos? Varbūt mums būtu jāsamierinās ar to, ka tautas gara mantās senie latvieši neparāda ārējo apstākļu izpratni un notikumu novērtējumu globālā mērogā, ko mēs varētu attiecināt uz mūsu dienu pasauli un mūsu dienu situāciju? Mums būtu jāatceras, ka cilvēka prāts agrākos mūžos darbojās tādā pašā veidā kā šodien un ka ģeografiskā situācija bija varbūt tāda pati kā šodien, ka tāpat bija iebrucēju pārvarēšanas stratēģija un taktika, ka tāpat bija pārdzīvošanas stratēģija un taktika pret iebrucējiem no visām debess pusēm.

Visbeidzot, varbūt jau ārpus šīs nodaļas stila, atļausos mistiska jautājuma veidā izteikt šādas sajūtas: kā pēc gan agrākās paaudzes daudzas dzīves un dzīvības gudrības nevarētu būt paslēpušās tādā formā un izteiksmē, ka šīs gudrības atklājas tikai to cienīgiem un neatlaidīgiem meklētājiem?

*

PAR LATVIEŠU TAUTAS NĀKOTNI DOMĀJOT

II

Kad mēs atkal un atkal domāsim par savu nacionālpolitiku, par savas tautas dzīvības stratēģiju, mums būs jāielūkojas visos daudzajos cilvēku dzīves laukos, gara kultūras, saimnieciskās, politiskās sfairās, psiholoģijas, socioloģijas un citu zinātņu atzinumos, beigās pieskaroties atzinumiem, ka šķietami sīkais un nenozīmīgais darbs ikdienā ir visu panākumu pamatā.

Mūsu politiskā, sabiedriskā darba darītājiem, visai sabiedrībai būs, piemēram, daudz aktuālākā un daudz iejūtīgākā pieejā jāizprot rakstnieku vai dzejnieku, tautas valodas sargātāju un kopēju vieta un nozīme latviešu nacionālpolitikā, nevis tikai aicinot viņu ziedoties un upurēties, bet atzinīgi izvērtējot viņu līdzšinējo patriotisko nostāju un darbu un domājot par šī darba morālu un pat materiālu atbalstu nākotnē.

Rakstnieks vai dzejnieks, kas pieņem par savu darbu valodu, kādas citas tautas un ne savas tautas valodu, nerēķinās ar savas tautas kultūras interesēm, bet, izvēloties citas, parasti lielākas tautas valodu, domā tikai par savām interesēm. Kā reneģāts tas pasaulei spēj atstāt galvenokārt tikai reneģāta dzīves dokumentāciju. Latviešu rakstnieki un dzejnieki ar savu nostāju līdz šim ir demonstrējuši tādu izpratni, ko Isi var saukt par apzināšanos, ka mākslas vērtības ir universālas vērtības, taču: jo nacionālākas tās ir, jo lielāka arī to universālā vērtība. Nav citas iekrāsas kā vienīgi nacionālā, resp. tautas dotā, kas piešķir mākslas darbam tā vienreizīgo, neatkārtojamo seju. Mākslas darbs dzīvo ar garu un vispirms ir garīga kvalitāte. Jo dziļākas saknes kādā kultūrā laidis radītājs indivīds, jo atšķirīgāks, jo nacionālāks tas spēj būt, jo lielāka universālās mērauklās ir viņa māksla. Kā mūsu sabiedrība vērtējusi un novērtējusi savus rakstniekus un dzejniekus?

Ieskatīsim, ka mūsu nacionālpolitikas, mūsu tautas

dzīvības stratēģijas debates prasa nesaldzināmi plašāka tautas dzīves skatījuma apjomu nekā līdz šim. Arī tulkojumi, piemēram, no citu tautu valodām, laikmetīgu citu kultūru literatūras darbu, zinātņu un mākslas grāmatu veidā ir svarīga nacionālās valodas tālāk veidošana saskaņā ar mūsu dienu pasaules prasībām un vajadzībām. Šo darbu nedrīkst atstāt novārtā, nedz nokavēt. Nācija elpo ar savu valodu, šai elpaj jābūt dziļai un svaigai. Par Latvijas tautas dzīvības stratēģiju nevar debatēt, aizmirstot ar tautas "elpošanu" saistītus jautājumus.

*

Cilvēces vēsture liecina un māca, ka viss šai pasaulē ir bijis plūstošs un mainīgs, ka viss turpina plūst un mainīties. Nekas nav bijis iekonservējams un saglabājams "uz priekšdienām". Nevienu laikmetu nav bijis iespējams apturēt, pat ja tas licies kā zelta laiki. Ik vakardiena, kā izrādās, jau iezīmējusi rītdienas jaunos vaibstus un rītdienas ceļus. Vienīgo lielo mācību, ko cilvēces vēsture, par cik mēs katrs to spējam iepazīt, mums atstāj, latviski visīsāk un trāpīgāk pateicis Rainis:

pastāvēs, kas pārvērtīsies!

Ja nu viss ir plūstošs un mainīgs, tad jau nekas nav pastāvīgs! Un kas būs tas jaunais, kas radīsies pārvērtību ceļā? Mēs varam gauži samulst, ar šādām sajūtām par tautas dzīvības stratēģiju domājot. Bet tā nav, ka pārvērtību ceļā zūd viss! Ir arī pastāvīgais! Pastāvīgais moments pārvērtībā, mainās ir šo pārvērtību, šo maiņu atšķirīgie virzieni, atšķirīgais saturs, atšķirīgā intensitāte. Katrai tautai, katrai kultūrai tie ir savi un no citiem atšķirīgi. Tāpēc kardinālais jautājums ir, kā nodrošināt, kā saglabāt atšķirīgo arī maiņās un pārvērtībās! Tāpēc ir jābūt lielā skaidrībā par to, kas tautai ir atšķirīgais,

būtiskais, un šie faktori vienmēr jāpatur savā acu priekšā un savā dvēselē.

Nekas tautu un valstu dzīvē tātad nav pastāvīgs, viss ir labils. Fiziskas vai morālas uzvaras vai zaudējumi vienmēr slēpj sevī vai nes sev līdz visdažādāko pārmaiņu iedīgļus. Uzvaras dažkārt slēpj neapmierinātības un nemiera iedīgļus, zaudējumi — mudinājumus mainīties un augšām celties. Cilvēki, kas norūpējušies par savas tautas likteņiem, var kļūdoties, maldīgi pieņemot, ka labklājības un ziedu laiki ir pastāvīgi un neiedragājami, tāpat, ka apspiestības un pārbaudījumu gadi nepārvarami, jo iekarotāju vara un spēks liekas nešaubīgi un neiedragājami (un pašu spēks mazs un vājš). Visos gadījumos, gan labklājības, gan grūtību laikos, svarīgākais — domāt, plānot un debatēt par rītdienas gaitām, lai mainīgā pasaule nepārsteidz pilnīgi bez jebkādas rītdienas izpratnes.

*

Un beigās?

Beigu nav, lai arī kādā izpratnē lietotu šo vārdu. Tāpēc tad, kad viss teorētiski liekas skaidrs, kad vēstures fakti apzināti, kad visas iespējas apjaustas par tik, par cik cilvēkiem iespējams, tad atliek šķietami sīkais un nenozīmīgais ikdienas darbs, kas ir visu panākumu pamats — darbs diendienā, pa solim vien, pa pakāpienam vien, pa akmenim vien nācījas pamatos. Visu lielo panākumu atslēga! Tas nozīmē, ka katra diena nāk kā izaicinājums saglabāt savu identitāti, savu būtību arvien jaunos un mainīgos apstākļos, ka, pielāgojoties pēc saviem noteikumiem un saviem principiem un savu seju nezaudējot, visdrošāk iespējams pārdzīvot un pastāvēt. Tikai tādā ceļā un veidā mēs varam panākt, lai arī pār mums kā par atsevišķiem individiem nolaižas tā lielā skaidrība, kas kā gaisma un kā miers aplaimo katra dzīvi un mūžu.

*

DAŽI VĒSTURISKĀS UN POLITISKĀS SITUĀCIJAS JAUTĀJUMI

Mūsu analizēs grūti vai pat neiespējami izvairīties no secinājuma, ka Maskavas un komunistisko krievu politika ir nostabilizēt Krievijas klātieni Baltijas telpā ar krievu iedzīvotājiem, krievu valodu, krievu kultūru (alias "sociālistisko kultūru"), krievu pieminekļiem (Ļeņinam katrā pilsētā) un krievu karavīru "atbrīvotāju" kapiem, kas visiem jāgodina.

Latviešu tautai šai "skaldi un valdi", "sajauc un uzsūc" politikā pēc Otrā pasaules kara piekritusi pirmā un galvenā upura loma. Kāpēc tas tā? Vai tāpēc, ka esam vidū starp igauņiem un lietuviešiem un pirmie pārvērtušies vai pārvērsti par "padomju tautu", būsīm krievisks ķīlis starp abām pārējām Baltijas valstu tautām? Vai tāpēc, ka mūsu nacionālā apziņa un ticība savas tautas nākotnei būtu vieglāk iedragājama ar melīgām un mānīgām parolēm, ka mēs lētīcīgāki vai ka mums ērtāka ikdienas dzīve un "lieciet mani mierā ar politiku" svarīgāka par cilvēcīgu cieņu, integritāti? Jeb vai tā ir Maskavas un krievu atriebība latviešiem, pret kuriem, ieskaitot "sarkanos strēlniekus" (šos Ļeņina oportunistisko brīvību un nacionālās atbrīvošanās saukļu satracinātos latviešus, kam patiesībā nekas nerūpēja vairāk par savas mazās tautas brīvību, par labāku nākotni un "nedalāmās Krievijas" sadalīšanos), pareizticīgajiem krieviem, "Istiem krievu cilvēkiem", lai kāda viņu acumirklīgā "ticība", nebija un nav nekādu simpatiju? Jeb vai tāpēc, ka Latvija un latvieši visādā veidā ir "vājākais" punkts, kur sākt Baltijas galīgo pakļaušanu, ka latviešiem vienmēr būs renegāti, kas svešus kungus apsveiks puķēm un dāvanām, ka būs tādi tipi, kas, acu nepamirkšķinājuši, spēs iebrucēju cilpu sev pašam ap kaklu vēl "partejiski" un no "šķiriskām pozīcijām" iztulkot par laimi, progresu un ceļu uz labāku nākotni? Jeb vai latviešiem vizmazāk (vai nemaz) atbalsta punktu

pasaulē?

*

Šai sakarā isi vēlreiz jāpiemin mūsu tautas modernās vēstures fainomens, proti, dažādās latviešu politiskās orientācijas. Vai no atzinumiem, ka paši par sevi vien nez vai spēsim kā valsts pastāvēt, kaut ko paveikt vai brīvību nosargāt, tēvu zemi noturēt, savas šķiras vai grupas intereses aizstāvēt, pārestības novērst vai pāri darījumiem atmaksāt, ja nemeklēsim kādas citas, lielākas tautas vai valsts palīdzību, aizsardzību vai arī piesliešanās iespējas, netapa (un arī klaušu laika mentalitāti saglabājot!) vairākas latviešu orientācijas, kā piemēram, "krieviskā orientācija", "vāciskā orientācija", vai "angliskā" un "zviedru" orientācija, tas ir, tāds pasaules uzskats un izpratne, kur ārkārtīgi samazināta sava vērtība un reālā situācija analizēta ar vēlmju pilnu domāšanu.

Tāpēc varam pavisam godīgi šodien jautāt, kādas politiskas diskusijas, nacionālpolitiskas debates mums, piemēram, iespējamās starp krieviskās un amerikāniskās orientācijas aizstāvjiem vai pārstāvjiem? Mums taču nevar būt nacionālpolitiskas diskusijas ar tām latviešu cēluma marionetēm vai politiskām lellēm, kas ir krievu imperiālisma apzinīgi vai neapzinīgi palīgi Latvijā, sludinot un aizstāvot mākslīgi kurinātu šķiru naidu un cīņu, kas ir katras tautas, katras dzīvas nācijas skaldītāja politika. Un vai var debatēt un formulēt latviešu tautas dzīvības stratēģiju no, piemēram, amerikāniskas orientācijas pozīcijām?

*

Kur meklēt padomu, lai, izvērtējot savu pagātni, audzinātu nacionālo apziņu, tautas dzīvības ziņu, izturību, ticību? Atbildes vispirms jāmeklē latviskumā. Latviskums ir latviešu eksistences un pastāvēšanas

pamats. Latviskumu nevar nodēvēt un ierobežot tikai par vēlēšanos turpināt senas tradīcijas vai izcelt tautas gara mantas. Latviskumu nevar arī apkarot, nodēvējot to par šovinismu vai šauru nacionālismu, jo latviskums nav kāda šaura ideoloģija, latviskums ir — viss cilvēks. Latviskums ir svarīgs latviešiem gan kā etniskai grupai, gan kā politiskai grupai, gan kā reliģiskai grupai.

Mūsu dienu pasaulē, sevišķi ar moderniem sazināšanās līdzekļiem, ērtu un ātru pārvietošanos no valsts uz valsti, ar starptautiskiem sakariem un arī ar dažu tautu savtīgām politiskām un kultūras politikas akcijām no jaunkti visi vai gandrīz visi tāsauktie dabiskie norobežošanās vai aizsargāšanās šķēršļi, kāpēc bieži vien nepieciešams pamodināt apdraudētu tautu saglabāšanās un nacionālās aizsargāšanās instinktus. Šodien mums jāsauc un jāmudina uz latviskuma saglabāšanu. Šodien mums nav arī izvēles; ja mēs nebūsim latvieši, mēs būsim citu tautu kalpi vai vasaļi. Šodien, mūsu dienu pasaulē, mēs vairs neesam latviešu zemnieku sētu un muižas kalpu saimes, latviskās dzīves saglabātāju, aizsardzībā. Īsu brīdi pastāvējusi Latvijas valsts ir iznīcināta. Mūsu nācijas etniskā eksistence ir apdraudēta. Tā zaudē latviešus pa visu pasauli asimilācijas ceļā un Latvijā latviešu latviskuma vai precīzāk — tautas piederīgo latviskuma erozijas, izskalošanās ceļā.

Jaunās, izglītotās latviešu paaudzes pasaulē un tēvu zemē Latvijā atrodas lielu meklējumu un vērtību pārvērtēšanas ceļos. Pasaules latviešu jauno paaudžu lielākās daļas latviskā izglītība ir nepilnīga, virspusīga, tāpēc viņu dzīve un cīņa par latviešu tautas tiesībām ir vairāk politiska, sociāla aktivitāte, nekā savas iekšējās dzīves papildīšana. No šādas perspektīvas viņu altruisms latviešu tautas labā pelna apbrīnu, bet vērtīgai acij nedrīkstētu palikt noslēpums viņu traģisms — viņu iekšējā pasaule kā mežs pēc ugunsgrēka, kā sveša iebraucamā vieta, kur apmetušies gadījuma garāmgājēji ... Jaunās izglītotās latviešu paaudzes Latvijā alkatīgi

meklē vitālu garīgu barību tautas senajā kultūrā, bet viņu meklējumi, par cik tie parādās publicēti, ir rūpīgi kontrolēti un, cenzūras un pašcenzūras ceļā, ieturēti "atļauju robežās", ko nosaka ar tā sauktās PSRS ļeņinistiskās nacionālītāšu politikas palīdzību, kurā nepārprotami runāts par tautu saplūšanu un konsolidēšanos vienā "padomju tautā", resp. par latviešu tautas izzušanu, ko *t e o r ē t i s k i* par faktu var aplēst visai drīzā nākotnē. Ja šāda situācija neslēpj līdz kauliem sāpošu tragismu, tad var runāt vairs tikai par galīgu cilvēku trulumu...

Latviskums ir dzīves veids, ko pārņemam no savām ģimenēm, esam pārņēmuši no agrākām paaudzēm, kas tapis un veidojies ilgā vēstures ceļā un top un veidojas tālāk ar katru jaunu latviešu latviski runājošu paaudzi. Latviskums var piemist bajāram tādā pašā veidā kā arājam, saimniekam tādā pašā "vīzē" kā kalpam, ierēdnim tādā pašā mērā kā mājkalpotājam, un šodien latviskums var piemist kolchoza vai fabrikas strādniekam tādā pašā veidā un mērā kā pilnīgi atšķirīgas sociālas šķiras pārstāvjiem — fabriku direktoriem, nozaru vadītājiem vai citu "vadošu amatu turētājiem". Latviešu strādnieku un latviešu intelektuāļu latviskums ir viens un tas pats. Neviens nav drošs un pasargāts no latviskuma, bet visi ir par latviskumu vienlīdz atbildīgi, un visiem būs jāatbild savas tautas un savas sirdsapziņas priekšā.

Latvieši bez latviskuma nevar pārdzīvot un pastāvēt kā tauta. Trimdas pienesums latviešu kultūrai ir tā dēvētās latviskās izglītības izveidošana mūsu dienu situācijā. Latviskā izglītība ir apzinīga, mērķtiecīga un izteikta, uzsvērta tautības kultūrālo raksturību (tas ir — latviskuma) pārstatīšana ar mācīšanos (ģimenē, skolās, sabiedrībā) no paaudzes uz paaudzi; vienlaikus latviskā izglītība veic pieaugušo latvisko izglītošanu, kurai varbūt divi galvenie aspekti: no vienas puses — latviskās dzīves ziņas un dzīves veida populārizēšana, padziļinot zināšanas par visiem latviskās kultūras aspektiem un, no otras puses, studējot, zinātniski izpētījot visu latviešu tautas

folkloru un kultūras matojumu, sistematizējot visus agrākos pētījumus un atzinumus utt.

Pēc pieredzes ar Latvijas latviešu kultūras darbiniekiem un inteligenci, jāievēro un jāatceras, ka tāds latviskās izglītības jēdziens, kāds tas, atspoguļojot praktiskās vajadzības, izveidojies trimdā, viņiem varētu likties kaut kas jauns, neparasts un sākumā neizprasts jēdziens, kaut arī šis latviskās izglītības mērķus, saturu un metodes tīri labi varētu saskatīt Latvijā daudz un dažādos piemēros. Bet analizēt šos latviskās izglītības aspektus Latvijā nav mūsu uzdevums. Mūsu uzdevums ir skaidrot un populārizēt savu trimdas pieredzi, savus uzskatus, atzinumus, pārlicību, uzsverot mērķtiecīgas latviskās izglītības izšķirīgo lomu tautas pastāvēšanā.

*

Gan Latvijā, gan pasaulē latvieši saskaras ar dažādām problēmām, ko var dalīt divi lielās grupās:

- a. latviskajās problēmās, proti, tādās, kas tieši skar latviešus un latviskumu un
- b. problēmās, kas skar arī latviešus, piemēram, latvieši ir dažādu valstu pilsoņi, uz kuriem attiecas dažādas šo valstu problēmas.

Mums būtu jācenšas šīs divi lielās problēmu grupas vienmēr atšķirt, paturēt šķirtas un izvairīties otras grupas problēmas kļūdaini padarīt par tīri latviskām problēmām. Ja pirmās grupas problēmas, latviskās problēmas, prasa (ar pilnām tiesībām) mūsu visu — mūsu latviskās vadības, mūsu skolotāju, mākslinieku, literātu, garīdznieku, sabiedrisko darbinieku, inteligences, tas ir, katra latvieša tiešu un aktīvu līdzdalību debatēs un atbilžu izšķiršanā, tad otras grupas problēmu risināšana nekādā ziņā nedrīkstētu radīt tādu situāciju, ka notiek latviešu mazo spēku šķelšana vai šķelšanās. Visas šīs "ārpusīgās problēmas" vislabāk būtu skaramas tā dēvēto

politisko problēmu diskutēšanas līmeni, ar ko tradicionāli saprot to, ka debašu gaitā izkristalizē, iezīmē “pareizas” vai “nepareizas” situācijas, kurās “kā indivīdi” varam darīt to un to un kurās “kā grupa” atkal to un to. Šī būtu tādas formulas vai atslēgas meklēšana, lai, risinot problēmas, kas skar arī latviešus, bet nav tīri latviskas, debates nekļūtu par latviskās eksistences skaldītājām, nesadalot mūs, piemēram, Amerikas latviešos, Kārtera latviešos vai līdzīgi.

*

Blakus šai izpratnei par tīri “latvisko problēmu” striktu šķiršanu no “problēmām, kas skar arī latviešus”, un domājot par tautas dzīvības stratēģiju, aktuālas ir arī divas politiska rakstura problēmas — politiskā un diplomātiskā darbība, kam nedaudz pieskarsimies, tās ieskicējot.

Visāda veida protestēšana un vēstulju plūdu organizēšana, kas bijusi mūsu trimdas politiskā darba galvenā daļa, būtu

- a. rūpīgi jāizvērtē, lai tā nākotnē gūtu labākus panākumus, neattīstoties tikai par “noliedzēju grupas” politisko uzskatu izpauduma veidu, kurai nav pozitīvu, konstruktīvu ierosinājumu, un tā dažkārt izdarot pašiem sev “lāča pakalpojumu”, un
- b. mums būtu arvien vairāk jāmeklē citas vai jaunas latviešu tautas atbrīvošanas cīņas popularizēšanas metodes.

Mūsu protesta akcijas un vēstules (deklarācijas) dažādām iestādēm, politiskām partijām, valdībām vai to vadītājiem (par cik ar tām iepazīstamies latviešu periodikā), bieži vien ir nediplomātiskas tajā ziņā, ka visai emocionālā veidā pauž tikai mūsu neapmierinātību un prasības, pilnīgi ignorējot vai

aizmirstot otru pusi, tas ir, tos, ko uzrunājam, neiesaistot, piemēram, viņu agrākos nopelnus, nemēģinot savu protestu ieprojectēt lielākās vai dziļākās kopsakarībās, necenšoties protestam vai prasībai piešķirt arī tos cilvēciskās ieinteresētības rosinātājus momentus kā, piemēram, kādu atklājumu, konstatējumu vai ierosinājumu, kas pārsteidz, kas pielīp, kas neļauj aizmirst un vieglu roku novērsties.

Latvieši, liekas, vēl nav pārāk labi diplomāti, nedz tie liekas izpratuši visa veida diplomātisko sarunu vai diplomātisko sastapšanos un sadursmju būtību, kas starp partneriem prasa zināmu "līdzību" vai "vienlīdzību", vai tur, kur tādu nav, prasa panākt un izveidot šo "līdzību", kas savukārt prasa diplomātisku sarunu māku un mākslu. Kur lai latvieši arī tās būtu mācījušies un veidojuši, būdami gandrīz visu savu vēstures gaitu citu pārvaldīti objekti, ko neviens neuzlūkoja par līdzīgiem sev ne kā individuus, ne arī kā kopību. Latvieši pazina diktātu, mācījās pakļaušanos un paklausību. Lai viņus un viņu protestu ievērotu, latviešiem neatlika nekas cits kā pacelt balsi un arī ... roku vardarbībai.

*

Mūsu tautai vajadzīgi labi, talantīgi un skolojušies diplomāti, labi tās interešu aizstāvji, tās "advokāti" pa visu pasauli. Trimda var dot divi veida šādus latviešu pārstāvjus — diplomātus:

1. tādus, kas aizstāv latviešu tautas intereses un ko uzklausa kā pasaules pazīstamas personības ekonomijas, politikas, mākslas vai kultūras laukā viņu personīgo sasniegumu un nopelnu dēļ;
2. tādus, kas kā trimdas kopības izvēlēti, izraudzīti runas vīri, pārstāvji, reprezentē noteiktu,

konkrētu, konstruktīvu latviešu nacionālpolitisku programmu, kura tverta reālā pasaules situācijā, skatīta tālu uz priekšu un nav pamatota tikai ar tautas pastāvēšanas problēmām vai "mesijas un brīnumu" gaidīšanu.

Iepriekš minēto iemeslu dēļ (latviešu tauta ilgi bijusi pakļautībā un it kā bez savas pasaulē saskatāmas vēstures) mums tāls ceļš priekšā — pārliecināt pasauli par savas eksistences leģitimitāti, jo šodien pasaulē, piemēram, leģitīmē Āfrikas ciltis, bet ne latviešus. Šī nostāja jāmodificē.

Latviešu pārstāvjiem diplomātiskās reprezentācijas, diplomātiskās cīņas un darba lauks, cīņas veidi (un ne jau viņu vainas dēļ, bet mūsu tautas vēstures dēļ) ir vēl apgūstamas teritorijas un pamatīgi izkopjamas prasmes. Jāmācās ne tikai kaulēties, bet jāmācās arī iekļūt un tapt uzklaušītiem pasaules politiskajā forumā. Un šo lielo darbu nekādā ziņā nevar veikt, apzinīgi vai neapzinīgi iedomājoties — ko nu mēs, mazas tautiņas piederīgie!...

*

Es nezinu, vai ir vēlams tautas dzīvības stratēģijas, tautas dzīvības ziņas ietvaros plaši un atklāti runāt par taktikas jautājumiem. Bet dažu svarīgu principu deklarācija varbūt ir visai svarīga.

Latviešu tautas etniskās un arī bioloģiskās pastāvēšanas koeficients šī gadu simteņa pēdējos divdesmit gados un arī nākamā gadu simteņa sākuma gados varbūt visredzamāk izteiksies kā interese, kā iesaistīšanās latviskās izglītības darbā ģimenē (un kur tas iespējams), skolā, sabiedrībā un kā latviešu dzimstības pieaugums.

Latviešu tautas ceļš uz etnisko un arī bioloģisko pastāvēšanu ir savas latviskās identitātes saglabāšana, ir pārliecības nostiprināšanās par latviešu tautas kā vienreizīgas, neatkārtojamas kultūrālas vienības sagla-

bāšanu visas cilvēces interesēs kā dabisku un pašu par sevi saprotamu procesu. Šāda pārlicība kopā ar veselīgu savas identitātes apzināšanos palīdzēs vieglāk uzņemt upurus, izšķirties par pašreizējo dzīvi, lai novērstu vai kontrolētu traģiskos demografiskos draudus tautas bioloģiskai pastāvēšanai.

Intereses un iesaistīšanās koeficientu (rādītāju) augšana vai mazināšanās būs zīme par tautas vēlēšanos pastāvēt (vai nepastāvēt) vispirms kā etniskai un līdz ar to kā skaitliski respektējamai bioloģiskai vienībai, lai tad nākamajā gadu simtā tauta pati kā nācija varētu pastāvēt un pieņemt to nākotnes dzīves izaicinājumu, ko šodien, uz 1980-to gadu sākuma robežas grūti iedomāties un saukt vārdā.

Jo tālāk un intensīvāk mēs visi domāsim, jo vairāk jaunu problēmu un jautājumu sastapsim. Kā mērīt, kā noteikt visas tautas iesaistīšanās koeficientu latviskās izglītības darbā? Kā noteikt šīs izglītības kvalitāti? Vai mērīšana un koeficientu noteikšana vispār svarīga? Kam tā svarīga? Kam tā svarīgāka? Vai vissvarīgāk tomēr nav tas, ka visus latviešus vieno kopēja apņemšanās, nekur skaļi nepateikta, nekur neuzrakstīta, ka mēs būsim, dzīvosim un pastāvēsim, ka mēs visi šo aksiomu izprotam bez skaidrojumiem un paliekam tai uzticīgi un ka mūsu sirdsapziņa ir šīs uzticības mērs? Kā panākt šo kopējo visus vienotāju apņemšanos?

*

Mūsu tautas eksistencei nav nekādas īpašas misijas, un mēs tādu neesam arī meklējuši. Mūsu tautas misija ir tā eksistence ar vienreizīgiem, neatkārtojamiem pienesumiem cilvēces kultūrai un civilizācijai. Nevienam latvietim nav morālu tiesību apšaubīt šo tautas eksistenci kā misiju un noliegt tautas vēsturi, atsakoties no savas tautas un latviskuma. Ja kāds to dara, viņa rīcībai jābūt ar ļoti lieliem un pamatotiem iemesliem, citādi tā var būt tikai cilvēcīga vājuma apliecināšana, it

kā vieglākus ceļus meklējot.

*

Atomieroču radītais militārais strupceļš (kurā tikai ārprātīgu cilvēku rīcība un katastrofāli pārpratumi var radīt cilvēcei traģisku atomieroču konfliktu) nekādā ziņā nav novērsis visāda veida tautu un valstu konfrontācijas. Tas ir tikai noteicis, ka šais konflikts jeb "atomieroču laikmetu karos" pastāvēs tie, kam būs stiprāka griba, brieduma gudrība un veselākais saprāts. Mūsu dienu lielie kari notiek un notiks cilvēku prātos un ar cilvēku gribu. Konflikti izšķirsies gribas un prāta karos.

IZSKAŅAI

*Es pastiepu draudzīgu roku visiem, kas varbūt
iztīrās un kritizēs manas domas vai asā disputā mēģinās
tās noliegt.*

*Es pastiepu draudzīgu roku tiem, kas kā svešu
kungu suņi ries.*

*Es esmu lepns par savu likteni, ka man, šīs pārdomas
rakstot, neviens ne priekšā teica, ne aiz muguras stāvēja,
nedz pār plecu glūnēja, ne mani vilka, ne mani stūma.*

Es stāvēju viens ar savu latvieša sirdsapziņu.

*Es nezinu, vai daudz cilvēku pasaulē baudījuši tik
lielu brīvību, kā es to spēju! Tā lai ir šī darba lielā liecība.*

1981.

S A T U R S

	LP.
Ievadijūmam.....	7
Pirmā daļa — KAS IR LATVIETIS?	
Tautība kā problēma.....	15
Latviešu dabiskais rezervāts.....	19
Aktuālais tautības jautājums.....	23
Tautība, tauta.....	28
Tautība, nacionālitate, pavalstniecība.....	32
Vārda latvietis etimoloģija.....	38
Par terminiem Latvijā pēc Otrā pasaules kara.....	39
Daži secinājumi tautības jautājumā.....	47
Ierosmes latvieša definīcijai.....	49
Pa personīgo sajūtu logu.....	51
Vēstures perspektīva.....	53
No mūsu dienu perspektīvas.....	55
Latviskums — kultūralo īpašību kopums.....	59
Kas ir latvietis?	62
Tautība un ticība.....	72
Pārtautošanās, asimilācija.....	75
Personīgi vērojumi tautības saglabāšanā.....	80
Kāpēc es esmu latvietis? Kāpēc man jāpaliek latvietim?	87
Otrā daļa — LATVISKUMS	
Dzejiskas latviskuma definīcijas.....	97
Katram “savs latviskums” un viens kopīgs visas “tautas latviskums”.....	99
Latviskuma vienkāršotā izpratne.....	105
Vai latviskums ir vērtība pats par sevi?	113
Cik latviskam jābūt latviskumam?	120
Latviskuma dubultie aspekti: morāla izturēšanās un rituālas paražas.....	124
Kultūralais latviskums un politiskais latviskums.....	129
Latviska ideoloģija.....	135
Par latviešu nacionālismu.....	138
Premisa par atgriešanos Latvijā.....	154

Latviju latviešiem.....	159
Latviskums un reliģiozitāte.....	162
Latviskuma saglabāšanas aspekti.....	174
Latviskums kultūrāli plūrstiskās sabiedrībās.....	183
Latviskuma izdzīvošanas reālītātes.....	188
Vai varam izdzīvot kā tauta? Vai tas vajadzīgs?	193
Latviskums metafiziskā plāksnē.....	195
Latviskums kā modes lieta.....	197
Latviskums trimdas ikdienā — autoritātes, latviskas biedrības.....	199
Jaunatne un latviskums.....	204
Par latviskumu nobeidzot.....	208

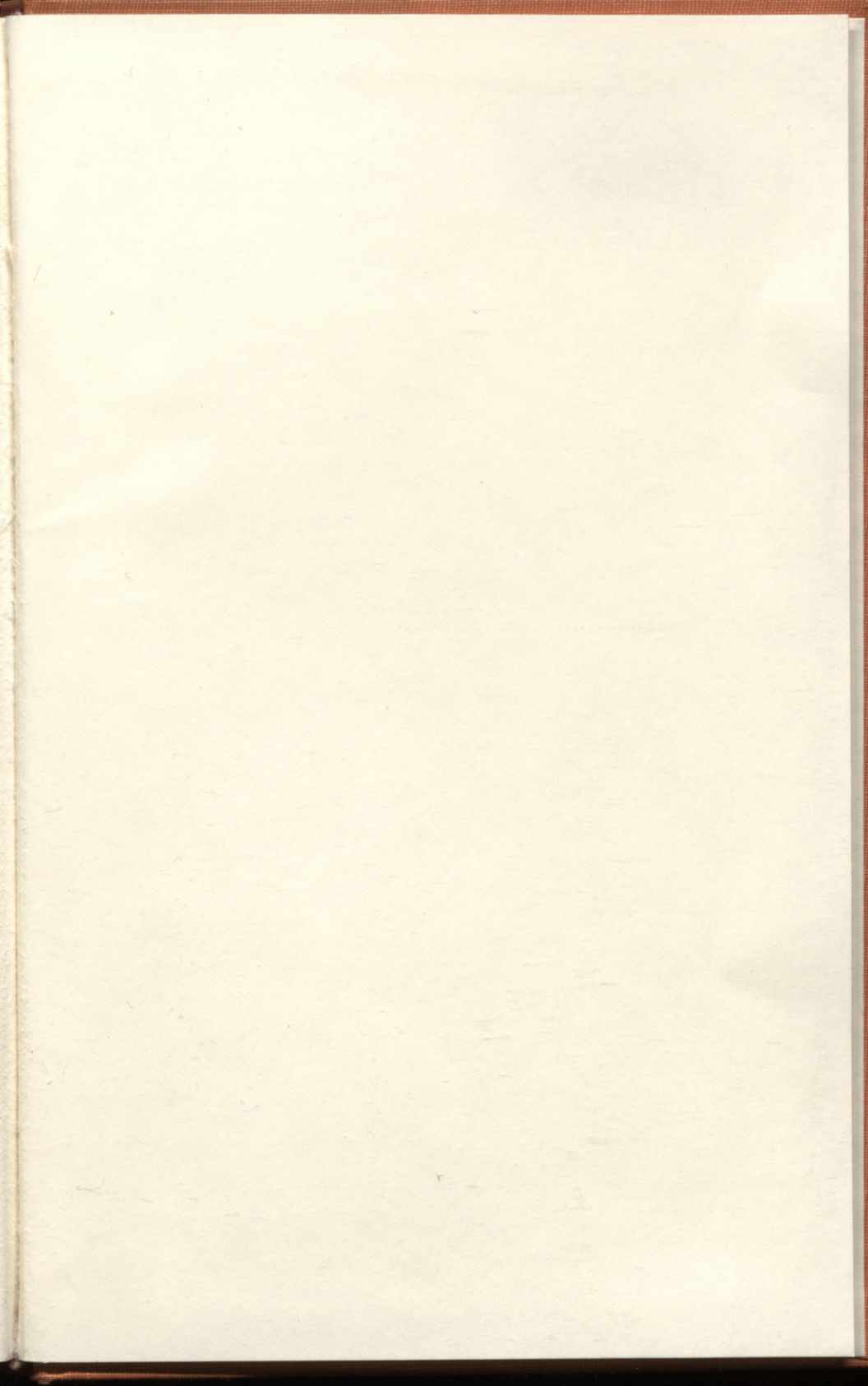
Trešā daļa — LATVISKĀ IZGLĪTĪBA

Latviskā izglītība — atskatoties.....	213
Ievads principiālās pārrunās par latvisko izglītību.....	228
Latviskās izglītības hibrīds.....	231
Daži latviskās izglītības aspekti.....	233
Latviskā “kāpēc — tāpēc” izglītība un cīņa ar gara ieročiem.....	241
Latviskā izglītība svešumā un Latvijā.....	247
Jaunieši un latviskā izglītība.....	251
Latviskās izglītības darbs ģimenē.....	256
Pieaugušo latviskā izglītība.....	265
Latviešu tautas intelektuālā attīstība.....	270
Pieaugušo latviskās izglītības pasākumi.....	274
Latviskās Izglītības Pastāvīgā Komiteja.....	281
Latviskās izglītības vēsturiskais, globālais un mērķa aspekts.....	290
Latviešu valodas situācija.....	295
Latviešu valoda — galvenais mācību priekšmets.....	305
Otrs svarīgākais priekšmets — latviešu un Latvijas vēsture.....	314
Par latvisko izglītību nobeidzot.....	317

Ceturrtā daļa — LATVIEŠU TAUTAS DZĪVĪBAS STRATĒGIJA

Teze — antiteze — sinteze.....	323
--------------------------------	-----

Nacionālisms — pretstatīgi vērtējumi.....	326
Par nacionālisma spēku lielumu un dziļumu.....	333
P S R S nacionālā politika un internacionālisms.....	341
Latviešu politiskās un sociālās šķiras un latviešu nacionālisms.....	346
Krievijas un krievu klātiešana.....	350
Nacionālpolitika.....	358
Premisa par atgriešanos.....	361
Sakari ar tautas kodolu.....	367
Latviešu un Latvijas brīvības problēmas 1918. gadā un mūsu dienās.....	373
Par latviešu tautas nākotni domājot I.....	377
Meklējumi politiskā laukā.....	382
Meklējumi cilvēkos — mūsos pašos.....	388
Meklējumi garīgo vērtību pasaulē.....	397
Par latviešu tautas nākotni domājot II.....	402
Daži vēsturiskās un politiskās situācijas jautājumi....	405
Izskaņai.....	415

50.-

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308134456

